

รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์)

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์)

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE

PHRAKHRUKANTIWARAPHIROM ANUNGKANO (WANNAPHRUEK)

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPH
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2024

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์	:	**รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด**
ชื่อนักศึกษา	:	**พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์)**
ชื่อปริญญา	:	**ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสนาและปรัชญา**
ปีพุทธศักราช	:	**2567**
อาจารย์ที่ปรึกษา	:	**ดร.อุทัย กมลศิลป์**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....
(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ :
ประธานกรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุดดาสาร)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา) .....
(ดร.อุทัย กมลศิลป์)

กรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

กรรมการ .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

กรรมการ .....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Dissertation Topic	:	The Model of Cremetion Arrangements According to Theravada Buddhist Philosophy in Roi Et Province
Student's Name	:	Phrakhrukantiwaraphirom Anungkano (Wannaphruek)
Degree Sought	:	Doctor of Philosophy
Program	:	Buddhism And Philosophy
Anno Domini	:	2024
Advisor	:	Dr.Uthai Kamolsilp

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Doctor Degree of Philosophy (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School .....
(Phrasutthisanmethi, Asst.Prof.Dr.)

Dissertation Committee :
Chairman .....
(Assoc.Prof.Dr.Amphon Buddasarn)

Member (Advisor) .....
(Dr.Uthai Kamolsilp)

Member .....
(Assoc.Prof.Dr.Sowit Bamrungphak)

Member .....
(Assoc.Prof.Dr.Boonruam Khammuangsaen)

Member .....
(Asst.Prof.Dr.Suwin Thongpan)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์ : รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อนักศึกษา : พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์)
ชื่อปริญญา : ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2567
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.อุทัย กมลศิลป์

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การศึกษาแนวคิดและหลักการในการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทย 2) การวิเคราะห์หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด 3) การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการจัดงานฌาปนกิจในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และ 4) การเสนอองค์ความรู้และรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจที่เป็นเอกลักษณ์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า :

แนวคิดหลักในการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทยมี 3 ประการ ได้แก่ 1) การอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ล่วงลับ 2) ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย และ 3) การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในพิธีการต่าง ๆ เช่น ประเพณีบุญแจกข้าว และฮีต 12 ของชาวอีสาน นอกจากนี้ หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ทิศ 6 ซึ่งกำหนดหน้าที่ที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน, หลักศรัทธา 4 ซึ่งเน้นความเชื่อในกรรมและผลของกรรม, และบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่เป็นแนวทางปฏิบัติในการทำบุญ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

ผลการบูรณาการแสดงให้เห็นว่าพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดมีการเน้นการทำบุญและอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับตามหน้าที่ของบุตรหลานในหลักทิศ 6 และให้ความสำคัญกับการแสดงความเคารพต่อผู้ตายตามหลักศรัทธา 4 ทั้งนี้ งานฌาปนกิจในยุคปัจจุบันมีการเน้นการให้ทานมากกว่าการรักษาศีลและการเจริญภาวนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมทางสังคมและศาสนา

งานวิจัยนี้ได้นำเสนอ TRI-BP Model ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ Tradition (ประเพณี), Ritual (พิธีกรรม), และ Integration of Buddhist Philosophy (การบูรณาการพุทธปรัชญา) เพื่ออธิบายแนวทางการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดอย่างเป็นระบบ โดยเน้นถึงความสำคัญของการสืบทอดประเพณีและการบูรณาการหลักพุทธศาสนาในพิธีกรรม ทั้งนี้ TRI-BP Model สะท้อนถึงการรักษาแก่นแท้ของประเพณีที่เน้นความกตัญญู การทำบุญเพื่อส่งเสริมบุญกุศล และการสร้างความสามัคคีในชุมชน ผ่านการจัดงานฌาปนกิจที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด

คำสำคัญ : รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจ, พุทธปรัชญาเถรวาท, ประเพณี, พิธีกรรม, จังหวัดร้อยเอ็ด

ABSTRACT

Dissertation Topic	:	**The Model of Cremetion Arrangements According to Theravada Buddhist Philosophy in Roi Et Province**
Student's Name	:	**Phrakhrukantiwaraphirom Anungkano (Wannaphruek)**
Degree Sought	:	**Doctor of Philosophy**
Program	:	**Buddhism and Philosophy**
Anno Domini	:	**2024**
Advisor	:	**Dr.Uthai Kamolsilp**

This dissertation aims to study and offer the model of cremation arrangement according to Theravada Buddhist philosophy in Roi Et Province, divided into 4 main issues: 1) to study of the concept and principles of cremation arrangement in Thai society, 2) to analyze of Theravada Buddhist philosophy related to cremation ceremonies in Roi Et Province, 3) to integrate of Theravada Buddhist philosophy in cremation arrangements in Roi Et Province, and 4) to offer the knowledge and the unique cremation arrangement models according to Theravada Buddhist philosophy.

The research results found that :

The main concepts of cremation in Thai society are 3: 1) the dedication of merit to the deceased person, 2) the belief in life after death, and 3) the continuation of local traditions in various ceremonies, such as the rice-giving festival and the 12 customs of the Isan people. In addition, the important Theravada Buddhist philosophy is the 6 directions, which define the duties that people should perform towards each other, the 4 principles of faith, which emphasize belief in karma and the results of karma, and the 3 merit-making objects, which are guidelines for making merit, namely giving alms, keeping the precepts, and practicing meditation.

The results of the integration show that cremation ceremonies in Roi Et Province emphasize making merit and dedicating merit to the deceased according to the duties of children and grandchildren according to the 6 directions, and give importance to showing respect to the deceased according to the 4 principles of faith. In this regard, cremation ceremonies in the present era emphasize giving alms more than keeping the precepts and practicing meditation, which reflects changes in social and religious rituals.

This research offers the TRI-BP Model, which consists of 3 components: Tradition, Ritual, and The Integration of Buddhist Philosophy, to explain the systematic approach to organizing cremation ceremonies in Roi Et Province, emphasizing the

importance of preserving traditions and integrating Buddhist principles into ceremonies. The TRI-BP Model reflects the preservation of the essence of traditions that emphasize gratitude, making merit to promote merit, and creating unity in the community through organizing cremation ceremonies that are unique to Roi Et Province.

Keywords : The Model of Cremation Arrangements, Theravada Buddhist Philosophy, Traditions, Rituals, Roi Et Province

กิตติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความเมตตานุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ในระดับปริญญาเอกและระดับอื่นๆ

ขอกราบขอบพระคุณ พระเมธีวัชราภรณ์, รองศาสตราจารย์ ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่ได้เมตตาส่งเสริมให้บุคคลากรได้พัฒนาด้านการศึกษา

ขอเจริญพรขอบคุณ ดร.อุทัย กมลศิลป์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และรองศาสตราจารย์ ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ ให้คำแนะนำคำปรึกษาและตรวจแก้ไข ตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อให้ดุษฎีนิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอเจริญพรขอบคุณ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่อำนวยความสะดวกด้วยดีเสมอมา ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่ได้ให้ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาค้นคว้าจนทำให้ดุษฎีนิพนธ์สำเร็จได้ด้วยดี

ขอกราบขอบคุณ พระครูสีลสราธิคุณ, ดร. ที่คอยช่วยเหลือในการลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์ และขอเจริญพรขอบคุณ คุณโยมโสภิณ จิตไพศาล ที่ช่วยเหลือในการสัมภาษณ์ให้สำเร็จได้ด้วยดี จึงขอกราบขอบคุณ และเจริญพรขอบคุณ ไว้ ณ โอกาสนี้

อีกส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยจะลืมเสียมิได้เลย คือบุพการีผู้ให้กำเนิด ซึ่งถือว่าเป็นแรงบันดาลใจและผลักดันให้ผู้วิจัยมีกำลังแรงใจในการต่อสู้และฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ตลอดมา และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระครูขันติวราภิรม วรรณพฤกษ์ (อำนวย)

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อในดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงมาจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 ได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา (ไทย) 1/159/246 หมายถึง พระวินัยปิฎก มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 159 หน้าที่ 246, วิ. อ. (ไทย) 5/179/263 หมายถึง พระวินัยปิฎก อรรถกถา พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 5 ข้อที่ 179 หน้าที่ 263

1. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร	
พระวินัยปิฎก		
ภาษา		
วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย)	วินัยปิฎก	ภิกขุนีวิภังค์
วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวรรค
พระสุตตันตปิฎก		
ขุ.ขุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ
ขุ.ชา. ทสก.(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ทสกนิบาตชาดก
ขุ.เถร. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เถรคาถา
ขุ.ธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.ม. (ไทย)	สุตตันปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิทเทส
ขุ.สุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย สุตตนิบาท
ขุ.อป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อปทาน
ขุ.อิติ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ
ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปฏก	ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปฏก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม.มู. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
ม.อุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์
สำ.ข. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวรรค
สำ.นิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
สำ.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สครถวรรค
อง.เอก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกนิบาท
อง.ทุก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต
อง.ติก. (ไทย)	สุตตันปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต

องฺ.จตุกฺก. (ไทย)	สุตตันปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
องฺ.ปญฺจก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต
อง.ฉกก. (ไทย)	สุตตันปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต
องฺ.สตฺตก. (ไทย)	สุตตันปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต
องฺ.อฏฺฐก. (ไทย)	สุตตันปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต

ข. คำย่อเกี่ยวกับอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

สำหรับการอ้างตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อคัมภีร์ มี 2 แบบ ดังนี้

1. แบบ 3 ตอน (พระไตรปิฎก) คือ เลขเล่ม/เลขข้อ/เลขหน้า ตัวอย่าง เช่น ที.ปา. 11/260/209. หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่ม 11 ข้อ 260 หน้า209.

2. แบบ 2 ตอน (อรรถกถา) คือ เลขเล่ม/เลขหน้า ตัวอย่าง เช่น ขุ.ชา.อ.6/205-209. หมายถึง ขุทฺทกนิกาย ชาตกฏฐกถา เล่ม 6 หน้า 205-209

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... **จ**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... **ฉ**
กิตติกรรมประกาศ ..... **ซ**
สารบัญคำย่อ ..... **ฌ**
สารบัญ ..... **ฎ**
สารบัญภาพ ..... **ฐ**
บทที่ 1 บทนำ **1**
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1
1.2 คำถามวิจัย 4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย 4
1.4 ขอบเขตของการวิจัย 4
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย 6
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ 9
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 9
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย 18
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ 18
บทที่ 2 แนวคิดหลักการจัดฌาปนกิจในสังคมไทย **20**
2.1 ความหมายของฌาปนกิจ 20
2.2 ความสำคัญของการฌาปนกิจ 22
2.3 ลักษณะของการฌาปนกิจ 24
2.4 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ 25
2.5 หลักการเกี่ยวกับพิธีกรรมงานฌาปนกิจ 47
2.6 บริบทพื้นที่การวิจัย 56
2.7 สภาพปัญหาที่เกิดจากการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด 74
2.8 สรุป 77
บทที่ 3 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการฌาปนกิจ **81**
3.1 หลักทิศ 6 81
3.2 หลักศรัทธา 103
3.3 บุญกิริยาวัตถุ 115
3.4 สรุป 126

บทที่ 4 บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับ
การจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด 128
4.1 บูรณาการหน้าที่ของบุตรในหลักทิศ 6 กับการจัดงานฌาปนกิจ
ในจังหวัดร้อยเอ็ด 128
4.2 บูรณาการหลักศรัทธากับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด 132
4.3 บูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด 134
4.4 รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
ในจังหวัดร้อยเอ็ด 135
4.5 สรุป 136
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 137
5.1 สรุปผลการวิจัย 137
5.2 อภิปรายผลการวิจัย 137
5.3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย 142
5.4 ข้อเสนอแนะ 144
บรรณานุกรม 145
บุคลานุกรม 152
ภาคผนวก 154
ภาคผนวก ก รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย 155
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ 157
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 163
ภาคผนวก ง รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ 167
ภาคผนวก จ หนังสือขออนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ 170
ภาคผนวก ฉ ประกาศอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ 181
ภาคผนวก ช หนังสือรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ 183
ประวัติผู้วิจัย 184

สารบัญภาพ

ภาพที่ **หน้า**

1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย 18
5.1 แสดงองค์ความรู้ “TRI-BP Model” 142

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วต้องตายทุกคน ไม่มีใครอยู่ได้ตลอดกาล เป็นไปตามหลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ตรสว่า ตถาคตตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผยแจก แจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง..สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา"[1] จะอย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องการเกิดการตายของมนุษย์เป็นปัญหาสำคัญของศาสนาและปรัชญาทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งศาสนาและปรัชญาได้ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการเกิดและการตายของมนุษย์และได้คำตอบหลายๆ คำตอบขึ้นอยู่กับหลักการ วิธีการ หรือแนวคิดในการใช้ค้นหา โดยสรุปแล้วมีคำตอบของ 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือกลุ่มเทวนิยม ที่เชื่อว่ามีพระผู้สร้างที่สร้างและกำหนดชะตาของมนุษย์ว่าจะเกิดและตายอย่างไร และเมื่อตายแล้วจะเป็นอย่างไร และอีกกลุ่มคือกลุ่มอเทวนิยมที่เชื่อว่ามนุษย์เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติที่เรียกว่ากรรม เมื่อได้คำตอบเกี่ยวกับการเกิดและการตายของมนุษย์จึงได้กำหนดวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการเกิดและการตายตามหลักการ แนวคิดของแต่ละกลุ่ม มนุษย์ทุกคนล้วนต้องเผชิญกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นสัจธรรมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ในพระพุทธศาสนา หลักธรรมเกี่ยวกับความตายและการปลงศพได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางเพื่อแสดงถึงการเวียนว่ายตายเกิด และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของชีวิต พิธีฌาปนกิจในประเทศไทยโดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ด ได้สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อพื้นถิ่นและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งวิญญาณของผู้ล่วงลับไปสู่ภพภูมิที่ดี การทำบุญอุทิศส่วนกุศลและการแสดงความเคารพต่อผู้ตายยังคงมีความสำคัญในประเพณีนี้ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจบางอย่างถูกปรับเปลี่ยนไป เช่น การลดทอนการทำบุญหรือการรักษาศีลในพิธีกรรม หรือการเน้นที่พิธีภายนอกมากกว่าการปฏิบัติธรรมตามหลักศาสนา ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อความสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาและความเข้าใจในหลักธรรม โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีการปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน การศึกษาและพัฒนารูปแบบการจัดงานฌาปนกิจที่สอดคล้องกับพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างความเชื่อท้องถิ่นและหลักพุทธศาสนา ปัญหาที่สำคัญในที่นี้คือ การขาดความเข้าใจในแนวทางการจัดงานฌาปนกิจที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา บางครั้งพิธีกรรมถูกลดทอนหรือเน้นไปที่การทำพิธีอย่างเคร่งครัดในลักษณะภายนอก โดยไม่คำนึงถึงสาระสำคัญทางธรรม การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษาวิธีการจัดงานฌาปนกิจที่สามารถผสมผสานระหว่างคติความเชื่อและหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจและปรับใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

---

[1] องฺ.ติก. 20/576/368.

การเกิดการตายเป็นเรื่องสำคัญสำหรับมนุษย์ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายเป็นพิธีนั้นก็สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน เพราะเป็นพิธีขั้นสุดท้ายของชีวิต ถือเป็นพิธีกรรมที่ไม่ได้มีความหมาย เฉพาะผู้ที่ตายไปแล้วเท่านั้น แต่มีความสำคัญทั้งทางด้านสังคมและจิตใจแก่บรรดาญาติพี่น้องผู้อยู่สืบวงศ์ตระกูล[2] จุดมุ่งหมายหลักของการจัดงานศพหรืองานอวมงคลขึ้นเพื่อระลึกถึงคุณความดีของผู้ที่จากไปเป็นครั้งสุดท้าย ตามประเพณีที่เคยถือปฏิบัติกันมาเมื่อมีการจัดงานศพก็จะมีการทำบุญและทำทานไปพร้อม ๆ[3] หลักปฏิบัติที่กล่าวมานี้เรียกว่า พิธีกรรม โดยเฉพาะทางด้านศาสนานั้นเป็นสิ่งคู่กัน ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพราะเป็นกระบวนการที่พึ่งพาอาศัยกันตลอด เหมือนตนไม้ที่ดำรงอยู่ได้ต้องมี ส่วนประกอบ 2 ส่วน คือเปลือก และแกน คำสอนของศาสนาเปรียบเหมือนแก่นและพิธีกรรมเปรียบเหมือนเปลือกหรือกระพี้ หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งต้นไม้ก็ดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นพิธีกรรมถึงจะไม่ใช่แก่นของศาสนา แต่ก็เป็นสิ่งยืนยันในแนวคิดที่เป็นความเชื่อของแต่ละศาสนา พิธีกรรมจึงบ่งบอกความเป็นศาสนานั้น ๆ โดยเฉพาะในพิธีกรรมศพของแต่ละเชื้อชาติก็มีพิธีการที่แตกตต่างกัน ในการจัดพิธีศพของชาวไทยนั้น ได้กล่าวถึงพิธีกรรมศพของมนุษย์ทั้งในอดีตและปจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ตายจนถึงเผาและหลังเผาแล้ว ประเพณีพิธีการที่เกี่ยวกับพิธีกรรมศพที่ปฏิบัติกันในพระพุทธศาสนานั้น มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามปัจจัยต่าง ๆ เช่น ยุค สมัย สภาพภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่สะทอนถึงความพยายามของมนุษย์ที่จะเชื่อมโยงระหว่างโลกที่ตนเองรูจักกับโลกที่ลี้ลับน่าสะพรึงกลัว เพื่อให้วิญญาณของผู้ที่จากไปอยู่อย่างมีความสุขตามความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย พิธีกรรมศพส่วนใหญ่จะสะท่อนให้เห็นถึงความหวาดกลัววิญญาณหรือผีของคนตาย ซึ่งมักเชื่อว่าผู้ที่ตายจะเปลี่ยนสภาพไปเป็นวิญญาณที่ดุร้ายอาจนำอันตรายมาถึงคนได้ ขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมศพจะสะทอนให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่าการตาย มิใช่เพียงจุดสิ้นสุดของชีวิตโดยสมบูรณเท่านั้น[4] พิธีศพทางพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญมาก เพราะเป็นข้อกำหนดให้ปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม การทำพิธีศพนี้มีความแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ในการทำพิธีศพจะทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและทำให้เกิดความสามัคคีในญาติพี่น่อง และบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม พิธีศพได้ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จึงกลายมาเป็นประเพณีนิยมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่ละท้องถิ่นพิธีกรรมอาจมีความแตกต่างกันบ้างในบางเรื่อง แต่มีวัตถุประสงค์เหมือนกันคือเพื่อเป็นการสักการะผู้

---

[2] ปราณี วงษ์เทศ, *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย เอกสารประกอบการจัดนิทรรศการ เรื่อง "ประเพณี เกี่ยวกับชีวิต* ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่17 ตุลาคม – 6 พฤศจิกายน. (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, 2534), หน้า 3.

[3] ฟื้น ดอกบัว, "พุทธปรัชญาว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา", *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2558) :17.

[4] ปราณี วงษ์เทศ, *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุฟ, 2534), หนา 174 – 175.

ตายเป็นครั้งสุดท้าย และทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปสู่สุคติ เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้วย่อมไปเกิดภพภูมิใหม่ตามกรรมที่ตนได้ทำไว้[5]

พิธีเผาศพหรือฌาปนกิจในทุกวันนี้ได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่เขามาตอบสนองความสะดวกสบาย ทำให้มนุษย์ติดสบาย แม้แต่เรื่องฌาปนกิจ สมัยโบราณมนุษย์ใช้ฟืนเผาศพ ต่อมาพัฒนามาเผาที่เมรุของวัดโดดยใช้ถ่านเป็นเชื้อเพลิง แต่ในปัจจุบันมีการใช้เตาเผาไฟฟ้ากันมากขึ้น ส่วนในด้านพิธีกรรมก็เปลี่ยนแปลงไปมากโดยมีการเข้ามาแทรกแซงจากพิธีกรรมทางด้านบ้านเมืองมากขึ้นและบางครั้งทางเจ้าภาพจะให้ความสำคัญมากกว่าพิธีการทางศาสนาก็มี เช่น มีการเชิญเจ้านายหรือข้าราชการฝ่ายปกครองและข้าราชการการเมือง เช่น นายตำรวจ ทหาร นายอำเภอ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกเทศมนตรี กำนันผู้ใหญ่บ้าน มาเป็นประธานฝ่ายฆราวาส ในการทอดผ้าบังสุกุล และใช้เวลาค่อนข้างนานกว่าพิธีสงค์ ทำให้ความศักดิสิทธิ์ของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาลดน้อยลงและในอนาคตคนจะให้ควาสมสำคัญกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาน้อยลง จำทำให้ส่งกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย จะทำให้พระพุทธศาสนาหมดไปจากสังคมในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจบางอย่างถูกปรับเปลี่ยนไป เช่น การลดทอนการทำบุญหรือการรักษาศีลในพิธีกรรม หรือการเน้นที่พิธีภายนอกมากกว่าการปฏิบัติธรรมตามหลักศาสนา ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อความสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาและความเข้าใจในหลักธรรม โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีการปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน การศึกษาและพัฒนารูปแบบการจัดงานฌาปนกิจที่สอดคล้องกับพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างความเชื่อท้องถิ่นและหลักพุทธศาสนา ปัญหาที่สำคัญในที่นี้ คือ การขาดความเข้าใจในแนวทางการจัดงานฌาปนกิจที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา บางครั้งพิธีกรรมถูกลดทอนหรือเน้นไปที่การทำพิธีอย่างเคร่งครัดในลักษณะภายนอก โดยไม่คำนึงถึงสาระสำคัญทางธรรม การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การศึกษาวิธีการจัดงานฌาปนกิจที่สามารถผสมผสานระหว่างคติความเชื่อและหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจและปรับใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากความสำคัญและปัญหาที่กล่าวมานี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำวิจัยรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อให้ประชาชนชาวร้อยเอ็ดได้เข้าใจและให้ความสำคัญกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามากขึ้น จนถึงเข้าใจในหลักธรรมเกี่ยวกับการเกิดการตายของมนุษย์ยิ่งขึ้น

---

[5] พระมหาคำรบ ธมฺมธโร (หิรัญชาติ), “มโนทัศน์เกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 85 - 86.

1.2 คำถามวิจัย

1.2.1 หลักการณาปนกิจของวัดในสังคมไทยมีอะไรบ้าง

1.2.2 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวข้องกับการจัดงานณาปนกิจมีกี่อย่าง อะไรบ้าง

1.2.3 การบูรณาการรูปแบบการจัดงานณาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร

1.2.4 รูปแบบการจัดงานณาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาแนวคิดหลักการจัดณาปนกิจในสังคมไทย

1.3.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานงานณาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.3.3 เพื่อบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานณาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.3.4 เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานณาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดงานณาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก ตำรา และสัมภาษณ์เชิงลึกจากพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญ โดยกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเอกสาร

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารที่เป็นปฐมภูมิประกอบการศึกษา ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 และพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2534

2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แบ่งชั้นทุติยภูมิออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

2.1 เอกสารชั้น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา

2.2 เอกสารชั้นปกรณ์วิเสส คือ วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค มิลินทปัญหา

2.3 เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นหนังสือและตำราวิชาการ

2.4 เอกสารที่เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและ เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการจัดงานณาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเน้นศึกษาเกี่ยวเนื้อหาเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ด้านด้านต่าง ๆ เช่น แนวคิดหลักการณาปนกิจของวัดในสังคมไทย สภาพปัญหาการณาปนกิจ หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการณาปนกิจ เป็นต้น

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญา เถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยได้ใช้พื้นที่ทำการศึกษาคือ วัดในจังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งวัดที่อยู่ในตัวเมืองและวัดที่อยู่อำเภอรอบนอก เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างกันของขั้นตอนของพิธีการที่เปลี่ยนแปลงของแต่ละพื้นที่ในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีเกณฑ์ในการเลือก (Criteria) อยู่ 4 ประการ คือ

1) วัดแต่ละวัดในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวัดในพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อหลักเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจ แต่อาจมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้างของแต่ละพื้นที่อำเภอ

2) มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของแต่พื้นที่ ที่แตกต่างกันที่เห็นได้ชัดเจน

3) วัดของพระพุทธศาสนาในจังหวัดร้อยเอ็ดทั้งหมดยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาในการฌาปนกิจศพ

4) เพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้พิธีการฌาปนกิจเกิดการเปลี่ยนแปลง จึงควรวิจัยและนำเสนอวิธีที่เหมาะสมในการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการฌาปนกิจของวัดในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.4.4 ด้านประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เฉพาะกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัยในพื้นที่วิจัยโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์กลุ่มประชากร จำนวน 10 รูป/คน ดังนี้

1. กลุ่มพระสังฆาธิการ จำนวน 7 รูป ประกอบด้วย

1) พระเทพวชิรวิมล, ดร. เจ้าอาวาวัดมิ่งเมือง/เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ)

2) พระเทพวชิรคุณาธาร เจ้าอาวาสวัดบ้านเปลือยใหญ่/ เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

3) พระสุขุมวาทเวที, ดร. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบูรพาภิราม/ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด

4) พระครูวิเวกสุตาภรณ์, ดร. เจ้าอาวาสวัดเหนือเสลภูมิ/เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ

5) พระครูปริยัติสุทธิคุณ, ดร. เจ้าอาวาสวัดบูรพาหนองบัว/เจ้าคณะตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ

6) พระครูสิริธรรมทัศ, ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเมืองเมือง/เจ้าคณะตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ

7) พระครูพิศิษฏ์สรเวท, ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามวัดบึงพระลานชัย

2. กลุ่มข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีหน้าที่ในการจัดงานฌาปนกิจ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย

8) ดร.ศักดิ์ศรี ไชยกุฉิน ผู้อำนวยการกลุ่มวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด

9) นายนิติพงษ์ สุนทราพร สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเสลภูมิ/พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

10) นายสมาน จันทรา ปราชญ์ชาวบ้าน/พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

3. ผู้วิจัยมีเหตุผล (Reasoning) ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

1) กลุ่มบรรพชิต ได้แก่ เจ้าอาวาส หรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ในหลักการทางประเพณีการจัดการฌาปนกิจตามหลักพุทธศาสนาในท้องถิ่นนั้น

2) กลุ่มข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจด้านพิธีการทำฌาปนกิจในทางพุทธศาสนาในชุมชน สามารถดูแลรักษาความสงบของสังคม และเข้าร่วมงานฌาปนกิจของชุมชนตลอดทำให้รู้และเห็นลำดับพิธีการฌาปนกิจโดยตลอด เป็นเข้าใจในขั้นตอน การทำฌาปนกิจให้ถูกต้อง เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชน

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ 8 วิธี คือ

1.5.1 รูปแบบการทำวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการวิเคราะห์ข้อมูล จึง ต้องใช้เทคนิคในการตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่มาของข้อมูล เพื่อรวบรวมข้อมูลเป็นเรื่องเดียวกัน โดยใช้วิธีการค้นคว้าแบบวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

1.5.2 สำรวจข้อมูล

1) สำรวจข้อมูลด้านแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการฌาปนกิจโดยเฉพาะแนวคิดในการพัฒนาพิธีการฌาปนกิจในยุคสมัยปัจจุบัน

2) สำรวจข้อมูลด้านพิธีการฌาปนกิจ ที่ใช้ในการวิจัยในจังหวัดร้อยเอ็ด

3) สำรวจข้อมูลด้านสภาพทั่วไปและด้านปัญหาของพิธีการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

4) สำรวจข้อมูลด้านสาเหตุปัญหาของพิธีการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

5) สำรวจข้อมูลด้านผลกระทบที่เกิดจากปัญหาของพิธีการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

6) สำรวจเอกสารทั้งที่เป็นหนังสือและตำราที่กล่าวถึงพิธีการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดในมุมมองหรือทัศนะต่าง ๆ ของนักวิชาการในสังคมไทยปัจจุบัน

7) สำรวจงานวิจัยทั้งระดับดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ งานวิจัยประยุกต์ และงานวิจัยสถาบันที่เกี่ยวกับพิธีการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

8) สำรวจหนังสือและตำราที่ว่าด้วยหลักการทางพุทธปรัชญาเถรวาทในสถาบันการศึกษาและหน่วยงานการศึกษาต่าง ๆ

9) สำรวจนักวิชาการผู้แต่งหรือเขียนหนังสือเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งจะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์แห่งหลักการเชิงจริยะ

10) สำรวจรูปแบบการพัฒนาพิธีการฌาปนกิจตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด ในงานดุษฎีนิพนธ์นี้

1.5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ มี 3 ส่วน ด้วยกันประกอบด้วย

1) การเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ เอกสาร งานวิจัยตำรา วิชาด้านพุทธศาสนาและตำราอื่น ๆ รวมทั้งบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – Depth interview) การสัมภาษณ์ ซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกกับประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ตามที่กำหนดไว้ และสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายของการวิจัย

3) การจดบันทึก

4) การใช้เทปบันทึกเสียง

5) การบันทึกภาพนิ่ง

1.5.4 เครื่องมือการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็น

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) หรือการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation observe)

โดยผู้วิจัยดำเนินการสังเกตจากการทำกิจวัตรประจำวันและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ เป็นต้น กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่วิจัย

1.5.5 วิธีการสร้างเครื่องมือวิจัย

การจะสร้างเครื่องมือวิจัยให้เป็นเครื่องมือที่ดีนั้น จะต้องมีวิธีการที่เรียกว่าวิธีการสร้างที่ดี โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการสร้างเครื่องมือวิจัยไว้ 7 ขั้นตอน ได้แก่

1) ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นและเนื้อหาของงานวิจัยในบทที่ 1, 2, 3 จนครบถ้วนแล้ว เพื่อแสวงหาคำตอบในบทที่ 4 จึงได้กำหนดประเด็นสำคัญเพื่อสร้างคำถามวิจัย

2) ได้นำประเด็นสำคัญเข้าปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา

3) อาจารย์ที่ปรึกษาให้คำแนะนำทั้งประเด็นสำคัญและวิธีการสร้างเครื่องมือ

4) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับแก้ไขเข้าปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา

5) นำแบบสัมภาษณ์ไปปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

6) เสนอแบบสัมภาษณ์ต่อบัณฑิตวิทยาลัย

7) นำแบบสัมภาษณ์ลงสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่กำหนดแล้ว

1.5.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิทยาการวิจัยหรือวิธีการวิจัยสำคัญที่เรียกว่า การวิเคราะห์ (Analysis) ซึ่งมีส่วนประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ

1) การตีความ (Interpretation) หมายถึงความพยายามเข้าใจความหมายของคำพูดหรือถ้อยคำ (wording) และข้อความ (statement) ที่เป็นข้อมูลจากเอกสารและคำสัมภาษณ์ ซึ่งอาจจะตีความหมายได้ตรงกับความมุ่งหมาย หรือเจตนาของผู้เขียนหรือผู้ให้ข้อมูลก็ได้ หรือบางครั้งอาจจะเข้าใจความหมายตามวิธีของตนเอง โดยอาศัยพื้นความรู้เดิม ความสนใจ ประสบการณ์ สติปัญญาและวัย

2) การใช้เหตุผล โดยทั่วไปถือว่าเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เหตุผลคือหลักฐานหรือสิ่งที่ยืนยันความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นจริง เมื่อจะทำอะไรก็ตามต้องคิดก่อนว่าเราควรทำหรือไม่ เพราะเหตุใด นี่คือการถามหาเหตุผลมาสนับสนุนความคิดและการกระทำของตนเอง

ส่วนการใช้เหตุผล (Reasoning) ในเชิงวิชาการ หมายถึงการอ้างหลักฐานที่เป็นปฐมภูมิในเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวตั้งหรือเป็นฐานสำคัญของการคิด เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่ออธิบายอะไรบางสิ่งบางอย่าง

3) การให้เหตุผลหรือเรียกอีกนัยว่า การอ้างเหตุผล โดยทั่วไปถือว่าเป็นกระบวนการคิดของมนุษย์และสื่อความหมายกับผู้อื่นด้วยภาษา ซึ่งประกอบด้วยข้อความหรือประโยคหนึ่งที่ยกขึ้นมาเพื่อสนับสนุนให้ได้ข้อความหรือประโยคสนับสนุน แต่หากกล่าวเฉพาะในเชิงวิชาการคำว่า การให้เหตุผล (Arguing) หมายถึงการอธิบายอะไรบางสิ่งบางอย่างเพื่อสนับสนุนในเรื่องหรือประเด็นที่กล่าวแล้ว ให้มีความสมเหตุสมผลหรือมีเหตุผลมากขึ้น โดยการให้เหตุผลนี้จะเป็นการใช้เอกสารชั้นรองจากปฐมภูมิ ใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญช่วยสนับสนุนอีกชั้นหนึ่ง

การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีการเชิงคุณภาพเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) ในการนำเสนอ ข้อมูลการวิจัยจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive presentation) ประกอบภาพถ่าย และการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้ แนวคำถามซึ่งผู้วิจัยกำหนดดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนาม ได้เพียงพอต่อการศึกษาตามวัตถุประสงค์แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น โดยนำมาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบตามเค้าโครงเรื่องแล้วสรุป เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป หลังจากนั้นอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์เพิ่มเติมในบางประเด็น ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้น และทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่งซึ่งให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

1.5.7 การสังเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ทำการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยอย่างครบถ้วนแล้ว ในขั้นตอนสุดท้ายผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึง การถักทอ โดยการหลอมรวมเอาสารัตถะหรือแก่นสำคัญของเรื่อง หรือประเด็นที่กำลังศึกษาวิจัย ซึ่งเรียกว่าข้อมูล (Data) ทั้งหมด ทำเป็นองค์ความรู้ และสังเคราะห์เป็นวิธีการเขียนด้วยสำนวนภาษาของผู้วิจัย ขั้นสุดท้ายคือการเขียนรายงานการวิจัย เพื่อเสนอขออนุมัติจบการศึกษาของหลักสูตร

1.5.8 การนำเสนอข้อมูล

ในการสรุปกระบวนการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ผ่านการ วิเคราะห์อย่างสมบูรณ์แล้วมาทำการเขียนพรรณนาความ ดังต่อไปนี้

1) บทสรุปที่เป็นการวิเคราะห์ในลักษณะรวบยอด หรือเป็นประเด็นสำคัญ

2) อภิปรายความเห็นของผู้วิจัย

3) ข้อเสนอแนะ ซึ่งแบ่งออกเป็นข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาในเรื่องของวิจัยและข้อเสนอแนะของผู้ที่สนใจในการศึกษาวิจัยต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ทำให้เข้าใจสภาพปัญหาแนวคิดหลักการจัดฌาปนกิจในสังคมไทย

1.6.2 ทำให้ทราบหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการฌาปนกิจ

1.6.3 ทำให้ได้องค์ความรู้มาบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการฌาปนกิจของวัดในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.6.4 นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ในการฌาปนกิจของวัดในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยให้ความสำคัญ คือการทำความเข้าใจในหลักแนวคิดที่จะบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการฌาปนกิจของวัดในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สุเมธ เมธาวิทยกุล กล่าวถึงการเคลื่อนขบวนศพไปสู่ฌาปนสถานไว้ในหนังสือ สังกัปพิธีกรรมว่า ขบวนศพที่เคลื่อนไปสู่ฌาปนสถานนั้น บางแห่งบางที่มีการแห่แหน คือมีดนตรีบรรเลงไปด้วย ชนบททางภาคเหนือนิยมแห่ไปจนถึงที่ โดยแขกที่มาในงานซึ่งนำโดยพระภิกษุสามเณร และมีประเพณีบวชเณรหน้าศพหรือบวชเณรจุงศพนำหน้าด้วยขบวนถือธงสามชาย ถุงข้าวด่าน หม้อไฟ เป็นต้น ส่วนโลงศพนิยมตั้งไว้บนปราสาทตั้งบนรถบรรทุกศพ เมื่อศพถึงฌาปนสถานเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันนิยมทำพิธีระลึกถึงผู้ตายโดยการอ่านประวัติคุณงามความดีของผู้ตายแล้วนิ่งไว้อาลัย ต่อจากนั้นมีการสวดมาติกาทอดผ้าบังสุกุล พระพิจารณาผ้าบังสุกุล เสร็จแล้วสัปเหร่อยกโลงออกมาเปิดฝาเปิดสิ่งที่ห่อหุ้มศพออก ตัดตราสังเอามีสับเจาะฝาโลงบางทีก็ล้างหน้าศพอีก แล้วค่ำหน้าศพเพื่อไม่ให้ศพลุกนั่งขณะเผา เสร็จแล้วยกศพหามเวียนรอบเชิงตะกอน 3 รอบ จากซ้ายไปขวา พวกญาติพี่น้องเดินพนมมือถือดอกไม้จันท์ตามไป บางแห่งก็กล่าวคำคารวะศพก็มี จบแล้ววางศพบนเชิงตะกอน บางที่เจ้าภาพจะทิ้งเบี้ยลงบนพื้น 33 อัน เพื่อซื้อที่ดินให้ผู้ตายจากตากาสีและยายกาลา แล้วทุบมะพร้าวเอาน้ำมาล้างหน้าศพการจุดไฟนิยมให้พระสงฆ์จุดก่อนฆราวาส ปัจจุบันนิยมเผาหลอกก่อน คือวางดอกไม้จันท์ทั้งหมดทุกคนแล้วจุดฝักแคชนวนของตะไลให้วิ่งเข้าหาศพ[6]

ปราณี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงความตายที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานในโบราณคดี ที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังความตายของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมศพบางศพก็มีเครื่องประดับและเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้ทราบถึงความแตกต่างในฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่บอกหนทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย

---

[6] สุเมธ เมธาวิทยากุล, *สังกัปพิธีกรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2432), หน้า 140 – 142.

พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล จนกระทั่งถึงพิธีเผา และวิธีเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงพิธีกรรมในรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั้งโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่อ อีกประการหนึ่ง เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาในภายหลัง พิธีกรรมจะไม่มี ขั้นตอนในการจัดการศพมากนัก แต่จะมีบทบาทการให้คำอธิบาย ติความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญคุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตาย ได้เสวยสุขในปรโลกมากที่สุด[7]

สุเมธ ตันสกุล ให้ข้อสังเกตว่า รูปแบบของพิธีศพ ได้เปลี่ยนแปลงไปนับตั้งแต่มีการปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมืองโดยเฉพาะสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยมแบบตะวันตกมากขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ นำไปสู่ความเชื่อที่ว่าการจัดงานศพเป็นพิธีการที่เจ้าภาพจัดขึ้นเพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพ และความมีหน้ามีตาทางสังคมโดยได้ให้เหตุผลไว้ 3 ประการ คือ ประการแรก คนกรุงเทพฯ มีรายได้ เพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะชนชั้นกลางมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีเป็นจำนวนมากทำให้เจ้าภาพเหล่านั้น สามารถจัดพิธีศพให้หรูหราฟุ่มเฟือยได้ตรงกันข้ามกับเจ้าภาพที่ยากจนที่ต้องการประหยัดค่าใช้จ่าย ในการจัดงานศพ รูปแบบของงานศพจึงแสดงให้เห็นถึงฐานะของเจ้าภาพ ประการที่สอง เจ้าภาพที่มี ฐานะร่ำรวยสามารถได้กำไรจากการจัดงานศพ เนื่องจากอยู่ในสังคมคนรวยแขกที่มาร่วมงานจะให้เงิน ร่วมทำบุญกับเจ้าภาพมาก โดยกำไรจากการจัดงานั้นเจ้าภาพที่มีฐานะร่ำรวยมักจะนำมาก่อตั้งมูลนิธิ ตามวัด หรือนำมาบริจาคเพื่อสร้างหรือซ่อมแซมถาวรวัตถุถวายวัดตามชื่อบุคคลที่มีพระคุณต่อ เจ้าภาพซึ่งสามารถสร้างความมีหน้ามีตาของเจ้าภาพนั้น ๆ ได้ ประการสุดท้าย ค่านิยมในสังคมไทย ค่อนข้างนิยมชมชอบต่อพฤติกรรมการเลียนแบบทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชนชั้นสูง และมีความเชื่อว่าการเลียนแบบกิจกรรมของชนชั้นสูงจะสามารถสร้างชื่อเสียงและเกียรติยศ ให้แก่ตนเองและวงศ์ตระกูล เจ้าภาพสามัญชนทั่วไปพยายามเลียนแบบพิธีการจัดงานศพที่ยิ่งใหญ่ จากประเพณีการจัดงานพระศพที่จัดในราชสำนักหรือเหล่าบุคคลชั้นสูงศักดิ์ในสังคมไทย เช่น พิธีกงเต๊กสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ได้ทำให้การทำบุญหน้าศพตามประเพณีจีนแพร่หลาย ไป ได้แก่การทำบุญครบ 7 วัน 50 วัน 100 วัน หรือการทำบุญหน้าศพทุก ๆ วันนับจากวันมรณะ ไปจนครบ 7 วัน ซึ่งแต่เดิมการบำเพ็ญกุศลของประเพณีไทยมักจะสวดเพียง 3 วัน[8]

นภาจรี นำเบ็ญจพล และอมรรัตน์ จันทร์เพ็ญสว่าง ได้กล่าวความสำคัญของพิธีกรรมกับศาสนาไว้ว่า พิธีกรรมมีความสำคัญมากในทางศาสนา หลวงวิจิตรวาทการกล่าวถึงเรื่องพิธีกรรมว่าเป็นเรื่องที่มีอำนาจสำหรับมนุษย์ได้ใช้สร้างความยิ่งใหญ่ พิธีกรรมจึงเป็นของทิ้งไม่ได้ ในทาง จิตวิทยาการประกอบพิธีกรรมเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จูงจิตใจชุมชนได้ ในขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทุกคนจะเงียบกริบและทำในสิ่งเหมือนกัน พร้อมเพียงกัน ซึ่งดูแล้วน่าเลื่อมใส พอทำบ่อย ๆ เข้า ก็จะทำให้เกิด

---

[7] ปราณี วงษ์เทศ, *พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, 2534), หน้า 20 – 21.

[8] สุเมธ ตันสกุล, *รูปแบบของพิธีกรรมงานศพ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536) หน้า 18 – 19.

ความศักดิ์สิทธิ์ทางใจขึ้น พิธีกรรมมักเกิดจากประสบการณ์และความเชื่อของมนุษย์ นำไปสู่การสร้างสิ่งเคารพบูชา จากนั้นจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อทำให้เกิดพิธีกรรมขึ้น พระพุทธศาสนา มีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีผลต่อการสร้าง จิตสำนึกทางศาสนา และมีผลกระทบต่อระบบร่างกาย จิตใจ และพยาธิสภาพของมนุษย์ เช่น การสวดมนต์ ฯลฯ เมื่อคนมีจิตสำนึกที่ดีทางศาสนา จะเห็นว่าศาสนา เป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นหลักที่ใช้ในการขจัดทุกข์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มุ่งทำดี โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขเป็นหลักในการดำรงชีวิตที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นการกระทำในสิ่งที่คิดว่า จะเป็นผลดีแก่ส่วนรวม และการสร้างความรู้สึกทาง ด้านดีเกี่ยวกับศาสนานี้ จึงควรสร้างด้วยการมีพิธีกรรมการสวดมนต์ เป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ นอกจากนี้พิธีกรรมยังมีส่วนช่วยให้ศาสนาคงอยู่ได้ เพราะมีส่วนช่วยในการรวมมวลชน เข้าด้วยกัน ให้เป็นหน่วยเดียวกัน มีความรู้สึกร่วมกัน ทำให้ศาสนามั่นคง และอยู่คู่มนุษยชาติต่อไป[9]

ดนัย ไชยโยธา ได้กล่าวถึงการจัดงานศพของแต่ละเชื้อชาติที่มี ความแตกต่างกันในส่วนของพิธีกรรมศพของชาวไทย ได้กล่าวถึงกระบวนการทำพิธีศพที่เป็นข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับพิธีกรรมศพทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ก่อนตายจนถึงการเผาและหลังเผา เป็นการทำความเข้าใจในขั้นตอนพิธีกรรมศพโดยแยกแยะรายละเอียดเป็นข้อ ๆ เช่น การตระเตรียม เครื่องใช้ในงานศพเริ่มตั้งแต่การเตรียมเครื่องนุ่งห่มของเจ้าภาพที่เตรียมไว้ให้ศพ เป็นต้น รวมถึง เครื่องใช้ในงานพิธีศพตลอดถึงเครื่องใช้ในพิธีทำบุญหลังการเผาศพแล้วในขั้นตอนการเก็บอัฐิ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงมารยาทในการไปร่วมงานศพที่ควรปฏิบัติ แบ่งเป็นประเภทไว้ เช่น มารยาท ในการไปอาบน้ำศพ งานทำ บุญศพ งานเผาศพ จึงถือได้ว่าการจัดการงานศพเป็นสิ่งที่ต้องเตรียม ในทุก ๆ ด้าน เพื่อความพร้อมในการจัดทำพิธีศพ[10]

พหล แก้วเขียว ได้กล่าวถึงการประชุมเพลิงศพไว้ในหนังสือเรื่อง ฌาปนกิจ ว่า วันที่ทำการประชุมเพลิงนั้นโบราณนิยมว่า ตายข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ตายข้างขึ้ให้เผาวันคู่ ห้ามเผาศพวันศุกร์ ถ้ามรณะหรือตายในวันเสาร์ก็ห้มเผาในวันอังคาร โดยในนี้ ข้างขึ้นวันคี่ ข้างแรมวันคู่ เป็นวันคนเผาผีส่วนข้างขึ้นวันคู่ ข้างแรมวันคี่ เป็นวันผีเผาคน การถือสืบกันมานั้นบางแห่งก็ได้ผลดี บางแห่งก็ได้ผลเลว ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่กวีเอกของไทยเราได้กล่าวไว้ว่า ถือตำรานักขี้มักกรอบ ปัจจุบันถึงเน้นที่ความสะดวกสบายของเจ้าภาพเป็นสำคัญ[11]

บุรินทร์ คำกองแก้ว ได้กลาวถึงประเพณีการเผาศพไว้ในหนังสือเรื่อง พิธีการศพ ว่ามีประเพณีการเผาศพที่น่าสนใจของชาวอีสาน ธรรมเนียมของชาวอีสานเมื่อเจ้าเมืองหรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือถึงแก่กรรมหรือมรณภาพลงไป มักจะจัดงานศพให้ใหญ่โตมาก สร้างเมรุเป็นรูปนกหัสดีลิงค์ เอาศพขึ้นบนหลังนกมีมหรสพ 7 วัน 7 คืน แล้วจึงเผาศพทั้งนกพร้อมกันเช่นเดียวกันกับพระเจ้าอุเทนทำกับพระมารดาในอดีต การเผาศพแบบนี้เป็นงานใหญ่ เป็นเกียรติสูงสุดเท่าที่ชาวบ้าน

---

[9] นภาจรี นำเบ็ญจพล และอมรรัตน์ จันทร์เพ็ญสว่าง, *จิตวิทยาศาสนา และความเชื่อและความจริง*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ กองทุน บี. ทราเวน, 2537), หน้า 43 – 56.

[10] ดนัย ไชยโยธา, *ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, 2538), หน้า 23.

[11] พหล แก้วเขียว, *ฌาปนกิจ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2545), หน้า 33 – 35.

จะทำให้ได้ เพราะเจ้าภาพนั้นก็คือชาวบ้านชาวเมืองนั้นเอง ประเพณีเผาศพของคนไทยนั้นแม้จะมีจุดหมายยเดียวกัน แต่พิธีกรรมแตกต่างกันไปบ้าง เช่นการจัดงานศพของชาวภาคใต้ ผู้ไปร่วมงานจะนำฟืนไปคนละ1-2 ท่อน นี่เป็นพิธีกรรมและธรรมเนียมดั้งเดิมที่ปฏิบัติกันมานาน แต่ปัจจุบันนี้ธรรมเนียมนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากกองฟอนหรือที่เผาศพเปลี่ยนมาเป็นเมรุ ไม่ใช่ป่าช้าอย่างแต่ก่อนแล้ว ทำอะไรก็นึกถึงความสะดวกเป็นหลัก แม้การตั้งศพที่เคยตั้งที่บ้านอย่างเดียว แต่เดี๋ยวนี้มีการตั้งที่วัด ซึ่งเป็นธรรมเนียมใหม่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีเมรุถาวรหรือที่เรียกว่าฌาปนสถาน ยิ่งวัดในเมืองเช่นในกรุงเทพมหานครคนแทบไม่รู้จักคำว่าป่าช้า[12]

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า ในยุคจารีต พิธีศพถือเป็นเกียรติยศครั้งสุดท้ายให้แก่ผู้วายชน มีที่สามารถเน้นย้ำ สัทธธรรมประการหนึ่งของกลุ่มชนชั้นปกครอง รวมกับคติความเชื่อของล้านนาที่รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธและพราหมณ์ว่าเจ้านายเป็นบุคคล “สูงศักดิ์” และ “ศักดิ์สิทธิ์”ของบ้านเมือง เป็นผู้ที่กำเนิดมาจากสรวงสวรรค์ชั้นฟ้า เพื่อลงมาสร้างสมบุญบารมี เมื่อสิ้นชีพก็ต้องมีวิมานปราสาทให้ประทับ และส่งสการ (เผา) ไปด้วยทั้งหมด โดยมีสัตว์หิมพานต์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะนกหัสดีลิงค์ (คล้ายมังกรมีปีก) เป็นพาหนะพาเหาะขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ[13]

ฟื้น ดอกบัว ได้กล่าวถึงจุดหมายของงานศพว่า จุดมุ่งหมายหลักของการจัดงานศพหรืองานอวมงคลขึ้นเพื่อระลึกถึงคุณความดีของผู้ที่จากไปเป็นครั้งสุดท้าย ตามประเพณีที่เคยถือปฏิบัติกันมา เมื่อมีการจัดงานศพก็จะมีการทำบุญและทำทานไปพร้อม ๆ กัน ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับวิญญาณของมนุษย์ที่ว่า “เมื่อตายไปแล้ว วิญญาณยังคงล่องลอยอยู่ หาได้ดับไปไม่ ทั้งนี้ก็เพราะพลังความร้อนคอยรักษาไว้ จิตและพลังงานของจิต ก็เป็นพลังงานธรรมชาติชนิดหนึ่ง จึงไม่สูญหายไปไหน คลื่นความร้อนของกระแสจิตอันเป็นเจตนานั่นแหละ คอยรักษาไว้ เมื่อจิตหรือวิญญาณไม่ตาย จึงเก็บสั่งสมบุญ-บาปวาสนา อาสวะ บารมี อุปนิสัยและความถนัดต่าง ๆ ไว้เป็นเหตุทำให้แต่ละคนมีความแตกต่างกันไป ทั้งทางกายและจิตใจ ตลอดทั้งชะตากรรมในชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดวนเวียนอยู่อย่างนี้[14]

กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึง บทบาทและหน้าที่ของ พิธีกรรมงานศพ ที่อธิบายความคงอยู่หรือการสูญหายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าสิ่งอื่นที่เข้ามาทำหน้าที่ ทดแทนพิธีกรรม ดังนี้ 1) หน้าที่ในการสร้างความอบอุ่น/ความมั่นคงทางจิตใจ เช่น การสวด พระอภิธรรมต่อหน้าศพ เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานได้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา 2) หน้าที่ปลอบขวัญ หรือคลายความกังวล ในช่วงเวลาที่ชีวิตของผู้คนชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาหรือสภาวะวิกฤติ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ประสบอุบัติเหตุตาย เผชิญกับภัยธรรมชาติ ชุมชนก็จะมีพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ปลอบขวัญ เพื่อให้เกิดความคลายทุกข์ 3) หน้าที่ให้แนวทางในการดำเนินชีวิต มีการจัดการสภาพแวดล้อมสถานที่ ให้มีความสดชื่นสว่างใจสุขใจ 4) หน้าที่แสดงความรู้สึกร่วมกัน บุคคลใดบุคคลหนึ่งในชุมชน ต้องพบกับเหตุการณ์ร้ายหรือดีทุกคนในชุมชนก็รู้สึกประหนึ่งว่าตนเองได้พบกับเหตุการณ์นั้นด้วย[15]

---

[12] บุรินทร์ คำกองแก้ว, *พิธีการศพ*, (กรุงเทพมหานคร: หจก. มณฑลการพิมพ์, 2546), หน้า 4.

[13] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2,* (เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์, 2547), หน้า 181 – 182.

[14] ฟื้น ดอกบัว,“พุทธปรัชญาว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา”*, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2558) : 17.

[15] กาญจนา แก้วเทพ, *พิธีกรรมสื่อประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, 2549), หน้า 54 – 60.

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนา จิตต์วัฒน ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน ผลการวิจัยพบว่า ฐานของความคิดเรื่องการเตรียมตวัตายมีมาแต่ดั้งเดิม คือเมื่อครั้ง พระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเห็นเทวทูตทั้ง 4 มาปรากฏในรูปของคนชรา คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต เมื่อทรงเห็นสิ่งเหล่านี้แล้ว พระองค์ได้แสวงหาทางเพื่อพ้นจากความตาย จนกระทั้งได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 จากนั้นพระองค์ได้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ไม่ให้ประมาทในชีวิต ด้วยการทำประโยชน์ให้ตนเองและผู้อื่น อันเป็นการเตรียมตัวก่อนตายอย่างมีสติพระพุทธศาสนามีหลักการอันเป็นแก่นแท้คือการสอนให้พุทธศาสนิกเข้าใจอริยสัจ 4 ดังนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเน้น การสอนให้มนุษย์ตระหนักรู้ในทุกข์และความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตที่ความตายจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ คนเราจึงควรต้องเรียนรู้พุทธธรรม เพื่อการเตรียมตัวตายและต้องเตรียมชีวิตให้ก้าว ข้ามพ้น ทุกข์อันมีเหตุมาจากอวิชชา โดยเริ่มเรียนรู้ไตรสิกขาซึ่งทำได้ด้วยการอบรมตนเองให้ ประพฤติมั่นคงอยู่ในศีลบริสุทธิ์ ฝึกจิตให้มีสัมมาสมาธิ ด้วยศีลที่บริสุทธิ์และสมาธิที่ตั้งมั่นจะบ่มเพาะให้การภาวนาเจริญขึ้นจนกระทั้งเกิดปัญญามีความเห็นถูกต้องตรงตามความเป็นจริง พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้พุทธสาวกเข้าใจเรื่องความตายกับปฏิจจสมุปบาทและสังสารวัฏ คำสอนที่สำคัญที่สุดคือ ความไม่ประมาทตลอดเวลาที่ใช้ชีวิต โดยการเจริญมรณสติ พิจารณาความตาย อย่างรู้เท่าทนัความจริงของชีวิต และประพฤติดีปฏิบัติชอบตั้งแต่ก่อนตายไปจนถึงขณะกำลังตายเพราะทั้งกรรมดีและกรรมชั่วจะส่งผลให้ภายหลังตาย[16]

พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์ ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีฌาปนกิจกิจศพในอดีตในอดีต หากเป็นการฌาปนกิจศพในอินเดีย นิยมนำศพไปเผาริมแม่น้ำคงคาแล้วลอยอังคาร เพราะเชื่อว่าเป็นการล้างบาป และแม่น้ำคงคาช่วยให้ไปสู่สวรรค์ได้ ส่วนพิธีฌาปนกิจแบบพุทธในสมัยพุทธกาลนิยมเผาแล้วบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลที่ควรบูชาไว้ในสถูปเพื่อให้เกิดบุญแก่ผู้สักการบูชา รูปแบบและลำดับขั้นตอนพิธีฌาปนกิจศพของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบันมีความใกล้เคียงกัน มีบางขั้นตอนเท่านั้นที่แตกต่างกัน และเมื่อใช้เมรุกองฟอน พิธีที่เกี่ยวเนื่องกับกองฟอน เช่น การโยนผ้า วางไม้ข่มเหง เป็นต้น ก็หมดไป ไม่มีแล้วในปัจจุบัน[17]

พระครูอมรปัญญารัตน์ ทำการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในพิธีการจัดการงานศพ ในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า 1. การจัดการงานศพในอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่ามีปัญหาสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ปัญหา การขาดความไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการจัดงานศพ 2) ปัญหาการจัดการงานศพที่ไม่ก่อให้เกิดการ เรียนรู้หลักพุทธธรรม 3) ปัญหาการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยที่เกินความจำเป็นในการจัดการงานศพ 2. การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการแก้ไขปัญหาการจัดงานศพใน

---

[16] กาญจนา จิตต์วัฒน, “การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน”, *วิทยานิพนธ์นี้ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2553, หน้าบทคัดย่อ.

[17] พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์, “การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, หน้าบทคัดย่อ.

อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่า 1) ปัญหาการขาดความไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการจัดงานศพ แก้ไขด้วยการให้พิจารณาขันธ์ 5 ตามหลักไตรลักษณ์ 2) ปัญหาการจัดการงานศพที่ไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้หลักพุทธธรรม แก้ไขด้วยพุทธปรัชญาว่าด้วยหลักโยนิโสมนสิการ 3) ปัญหาการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยที่เกินความจำเป็นในการจัดการงานศพ แก้ไขด้วยพุทธปรัชญาว่าด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักสัปปุริสธรรม 7 และหลักความสันโดษ 3. องค์ความรู้ใหม่ คือ รูปแบบการจัดงานศพที่เหมาะสม ได้แก่ 1) ควบคุมไม่ให้อาหารรั่วไหล 2) ลดน้ำอัดลมเป็นน้ำเปล่า 3) ลดอาหารว่าง 4) ลดสุรา 5) งดเล่นการพนัน 6) งดจ้างวงดนตรี7) ใช้ดอกไม้ แห้งแทนดอกไม้สด 8) ยืมโลงทองที่สวยงามมาครอบโลงจริง 9) เก็บศพประมาณ 4 คืน 5 วัน 10) จัดผ้า บังสุกุลอย่างพอประมาณ 11) งดการจุดพลุ12) แจกหนังสือธรรมแทนแจกของที่ระลึกราคาแพง ๆ และ 13) ควรให้เงินสดแทนพวงหรีด[18]

พระนรินทร์ สีลเตโช ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า มโนทัศน์เรื่องหน้าที่นั้น ให้ดูที่หลักการประพฤติปฏิบัติของพระพุทธเจ้าหรือพุทธจริยา อันประกอบด้วย โลกัตถจริยา ญาตัตถจริยา และพุทธัตถจริยา อันเป็นแบบอย่างที่ดีงาม และคำสอนที่ถือว่าเป็นมโนทัศน์หรือแนวคิดเรื่องหน้าที่ในทางพุทธปรัชญามีอยู่ในเรื่องทิศ 6 เพราะหน้าที่ คือ กิจที่บุคคลควรกระทำหรือต้องทำตามที่ตนมีความผูกพันหรือมีพันธะต่อสังคม และเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้กระทำหน้าที่นั้น ๆ ปรากฏสถานะทางสังคม ทำให้บุคคลในสังคมยอมรับบทบาทที่ตนเป็นอยู่ เมื่อวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 อย่างรอบคอบแล้วทำให้ทราบว่า มารดาบิดาได้กระทำหน้าที่ต่อบุตรในฐานะของผู้สร้าง ส่วนบุตรกระทำหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะผู้เติมเต็มความเป็นมารดา-บิดา ภรรยากระทำหน้าที่ต่อสามีในฐานะผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครองครัว เพราะสามีเป็นผู้กระทำหน้าที่เพื่อนำความสำเร็จมาสู่ครอบครัว ครูอาจารย์กระทำหน้าที่ต่อศิษย์ในฐานะผู้สร้างปัญญา เพราะว่าศิษย์นั้นเป็นผู้ต้องการปัญญา มิตรกระทำหน้าที่ต่อกันในฐานะของผู้มีความจริงใจต่อกัน นายจ้างกระทำหน้าที่ต่อลูกจ้างในฐานะของผู้ให้งาน ส่วนลูกจ้างผู้ต้องการงานกระทำหน้าที่ต่อนายจ้างในฐานะผู้มีความขยันและจริงใจต่อนายจ้าง พระสงฆ์กระทำหน้าที่ต่อคฤหัสถ์ในฐานะผู้เรียกให้มาสู่ทาง ทางในที่นี้คือทางที่ดีที่เป็นประโยชน์ของชีวิต คฤหัสถ์ผู้หวังประโยชน์ให้กับชีวิตตนจึงกระทำหน้าที่ต่อพระสงฆ์ในฐานะของผู้ที่ได้ยินเสียงเรียก[19]

พระมหาสุพร รกฺขิตธมฺโม ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การเผชิญความตายอย่างสงบ ตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาทความตาย ผลการศึกษาพบว่า การตายของมนุษย์คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ 5 หรือกายกับจิต ประเภทของการตายมี 2 คือ กาลมรณะ การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตายและอกาลมรณะ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลา สาเหตุการตายในลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายนั้นเราจะพบว่าก็เนื่องด้วย อำนาจของผลกุศลกรรมและอกุศลกรรมของแต่ละบุคคล ส่วนวิธีการเจริญมรณสติโดยง่าย ๆ คือ การพิจารณาทุกเวลาทุกลมหายใจว่าเราต้องตายแน่ ๆ สามารถเจริญได้ทุกวันและในโอกาสใดก็ได้ ซึ่งมนุษย์มีท่าทีที่ปฏิบัติต่อ

---

[18] พระครูอมรปัญญารัตน์, “การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในพิธีการจัดการงานศพในประเทศไทย”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น), 2539, หน้าบทคัดย่อ.

[19] พระนรินทร์ สีลเตโช, “การศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้าบทคัดย่อ.

ความตายเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ 1. บุคคลทั่วไป ก็จะระลึกนึกถึงความ ตายด้วยความหวาดหวั่นพรั่นกลัวต่อความตาย 2. บุคคลผู้มีการศึกษา ก็จะระลึกถึงความตายโดย เป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประมาท ให้รีบเร่งประกอบคุณงามความดีและ 3. บุคคลผู้มีปัญญาคือให้รู้เท่าทันความตายเป็นอยู่ด้วยปัญญากระทำการไปตามเหตุผล การพิจารณามรณสติเป็นวิธีพิจารณาให้เห็นความจริงในชีวิตทั้ง 5 ประการนี้คือความแก่ ความเจ็บ ความชรา ความตาย ความพลัดพราก และมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดชีวิตของคนและสัตว์ย่อมมีกับทุกชีวิต การปฏิบัติมรณสติเป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิต คือการไม่หลงตาย คน ทั่วไปเมื่อนาทีสุดท้ายของชีวิตมาถึง มักสูญเสียการควบคุมตัวเอง เมื่อสูญเสียการควบคุมตัวเองก็จึง ดับจิตไปโดยขาดสติหรือโดยภาวะจิตที่เศร้าหมอง ทุรนทุราย เป็นทุกข์ มีห่วงกังวลปนไปกับจิต ดวงสุดท้าย จิตที่ดับไปโดยขาดสตินั้นไม่อาจรับประกันภพใหม่ได้ว่า จะไปบังเกิดในสุคติภพ การเผชิญความตายตามหลักมรณสตินั้นถือว่าได้เตรียมตัวก่อนตาย คือ เอาสตินำมาระลึกถึงความตาย อันมีแก่ตนและคนอื่น ให้ตั้งมั่นอยู่กับคุณความดีให้ดำรงชีวิตด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นจิตใจที่มีพลังดับความเร่าร้อนหวาดกลัวนานาประการได้ จิตใจที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสฝ่ายต่ำย่อมเป็น จิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบ่วงหมู่มาร สามารถดับกิเลสได้มีสติรู้เท่าทัน ไม่หวาดหวั่นต่อ ความตายอย่างสงบ ทำให้มีความสุขในชีวิตประจำวันได้[20]

พระปลัดสมยศ เมตฺตาสโย ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับบุพการีบุคคลให้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของบุตรตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า บุพการีในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ทำอุปการคุณก่อน ได้แก่มารดาบิดาและผู้ประพฤติหลักพรหมวิหาร 4 บุพพการีเป็นผู้หาได้ยากเพราะไม่ถูกตัณหาครอบงำเช่นคนทั่วไป มารดา บิดาคือ พรหมเพราะให้ชีวิต เป็นพระอรหันต์เพราะมีความรักบริสุทธิ์เป็นครูคนแรกเพราะสอนให้รู้ เป็นเทวดาเพราะคอยปกปักรักษาทุกเมื่อ และเป็นทักขิเณยยะเพราะคารพบูชาแล้วได้บุญกุศลเป็น อย่างยิ่ง ตัวอย่างของบุคคลที่เป็นบุพการีในฐานะมารดาบิดาต้นแบบ ได้แก อุบาสิกาวิสาขา อนาถบิณฑิกเศรษฐี และจิตตคหบดี หลักธรรมของบุพพการีคือ ทิศ 6 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ฆราวาสธรรม 4 หลักธรรม ดังกล่าวช่วยสนับสนุนให้บุพพการีบุคคลมีความบริบูรณ์และเป็นผู้ดำรงตนเป็นตัวอย่างของสมาชิกในครอบครัว หลักทิศ 6 ช่วยให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง หลักพรหมวิหาร 4 เป็นการพัฒนาจิตให้เจริญยิ่งขึ้น เพื่อความบริสุทธิ์ของจิตซึ่งอาศัยการพัฒนาจิตใจความรักเมตตาของบิดามารดาที่อยู่แล้วเป็นฐานเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ ส่วนหลักสังควัตถุและฆราวาสธรรมช่วยให้การดำเนินชีวิตประจำวันเอื้อให้เกิดกุศลจิตและมีคุณธรรมตลอดเวลาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคมในการประยุกต์หลักธรรม บุพพการีบุคคลต้องนำหลักธรรมคือ หลักทิศ 6 พรหมวิหารเป็น ต้น มาประพฤติในชีวิตประจำวันตามโอกาสต่าง ๆ โดยพิจารณาถึงการสร้างครอบครัวที่ดีมีความ มั่นคงทางศีลธรรมในท่ามกลางสังคมที่ศีลธรรมอ่อนแอในปัจจุบัน คือ 1) เป็นแบบอย่างที่ดีแกบุตร 2) บิดา

---

[20] พระมหาสุพร รกฺขิตธมฺโม, “ศึกษาวิเคราะห์การเผชิญความตายอย่างสงบ ตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2557, หน้าบทคัดย่อ

มารดามีความรักสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีเช่นบุพพการีพึงอุปการะเลี้ยงดูบุตรให้การศึกษาแนะนำในกุศลธรรม เป็นต้น[21]

พระครูปลัดสังวาลย์ เทวสโร ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาพราหมณ์, ผลการวิจัยพบว่า ศรัทธา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดี เปนการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญากำกับเสมอ มีลักษณะของความเชื่อ ตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งตาง ๆ ผู้มีความเชื่อถูกต้องจะไม่ตัดสินหรือลงความเห็นในเรื่องใดจนกวาจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณด้วยตนเอง ความเชื่อหรือศรัทธาในพระไตรปิฎกมี 4 ประการ คือ (1) กัมมสัทธา (2) วิปากสัทธา (3) กัมมัสสกตาสัทธา (4) ตถาคตโพธิสัทธา โดยสรุปแล้วมุงเน้นให้เชื่อกฎแหงธรรมชาติ กฎแหงการกระทำของปัจเจกบุคคล หรือกฎแหงเหตุผล และการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเขาใจและปฏิบัติตามเพื่อความพ้นทุกข์ [22]

พฤหัสบ์ เรืองสมบัติ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมืองเกิด ปัจจัยหรือเงื่อนไข 2 ส่วน คือ 1) ปัจจัยภายใน กล่าวคือ ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมหรือวิถี ชีวิตของผู้คนในชุมชนที่กลายเป็นสังคมเมือง ส่งผลให้ความคิด ความเชื่อรวมถึงวิถีชีวิตแบบเดิม เปลี่ยนแปลงไป และ 2) ปัจจัยภายนอก คือ สังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชุมชน สู่ความเป็นชุมชนเมืองส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์มีลักษณะเป็นปัจเจกนิยม เศรษฐกิจ จากเดิมเป็นเศรษฐกิจ แบบชาวบ้านที่เน้นการพึ่งพา แต่ปัจจุบันมีธุรกิจเกี่ยวกับงานศพเกือบจะครบวงจร ส่วนการเมือง ผู้นำ ทางศาสนาและบ้านเมืองได้เข้ามาร่วมกันออกแบบการจัดงานศพโดยได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมการจัดงานศพแบบเดิมที่ชุมชนต่างพึ่งพาอาศัยกันตามศักยภาพของ เครือข่ายญาติพี่น้อง แต่ปัจจุบัน ได้หันมาจัดงานศพแบบเมืองอย่างเต็มรูปแบบ[23]

พระครูกาญจนกิจจารักษ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นเทวดา ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ผลการวิจัยพบว่า มนุษย์จะเกิดเป็นเทวดาชั้นกามาวจรได้ต้องพัฒนาตนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ (1) พัฒนาตามหลักการให้ทาน โดยก่อนให้ทานฝึกทำใจให้ดีด้วยการระลึกว่า เราจะให้ทาน เราจะฝังขุมทรัพย์อันเป็นเหตุติดตามตนไปได้ ขณะกำลังให้

---

[21]พระปลัดสมยศ เมตฺตาสโย, “การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับบุพการีบุคคลให้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของบุตรตามหลักพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้าบทคัดย่อ.

[22] พระครูปลัดสังวาลย์ เทวสโร, “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, หน้าบทคัดย่อ.

[23] พฤหัสบ์ เรืองสมบัต, “การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), 2563, หน้าบทคัดย่อ.

ทานฝึกทำจิตให้เลื่อมใสด้วยการระลึกว่า เราจะถือเอาสิ่งที่เป็นสาระจากทรัพย์อันหาสาระมิได้ เมื่อให้ทานแล้วฝึกทำใจให้เบิกบานด้วยการ ระลึกว่า ขึ้นชื่อว่าทานที่บัณฑิตบัญญัติแล้วเราก็ได้ดำเนินตามแล้ว ช่างดีจริงหนอ และฝึกให้ทานด้วยมือตนเอง (2) พัฒนาตามหลักการรักษาศีล โดยการฝึกสำรวมกายวาจาใจให้เรียบร้อย ด้วยการสมาทานศีล 5 โดยกำหนดให้เป็นนิจศีลหรือสมาทานศีล 8 โดยกำหนดให้เป็นอุโบสถศีล และ (3) พัฒนาตามหลักการเจริญภาวนา โดยการฝึกอบรมจิตให้สงบและโดยการฝึกอบรมปัญญาให้เกิด[24]

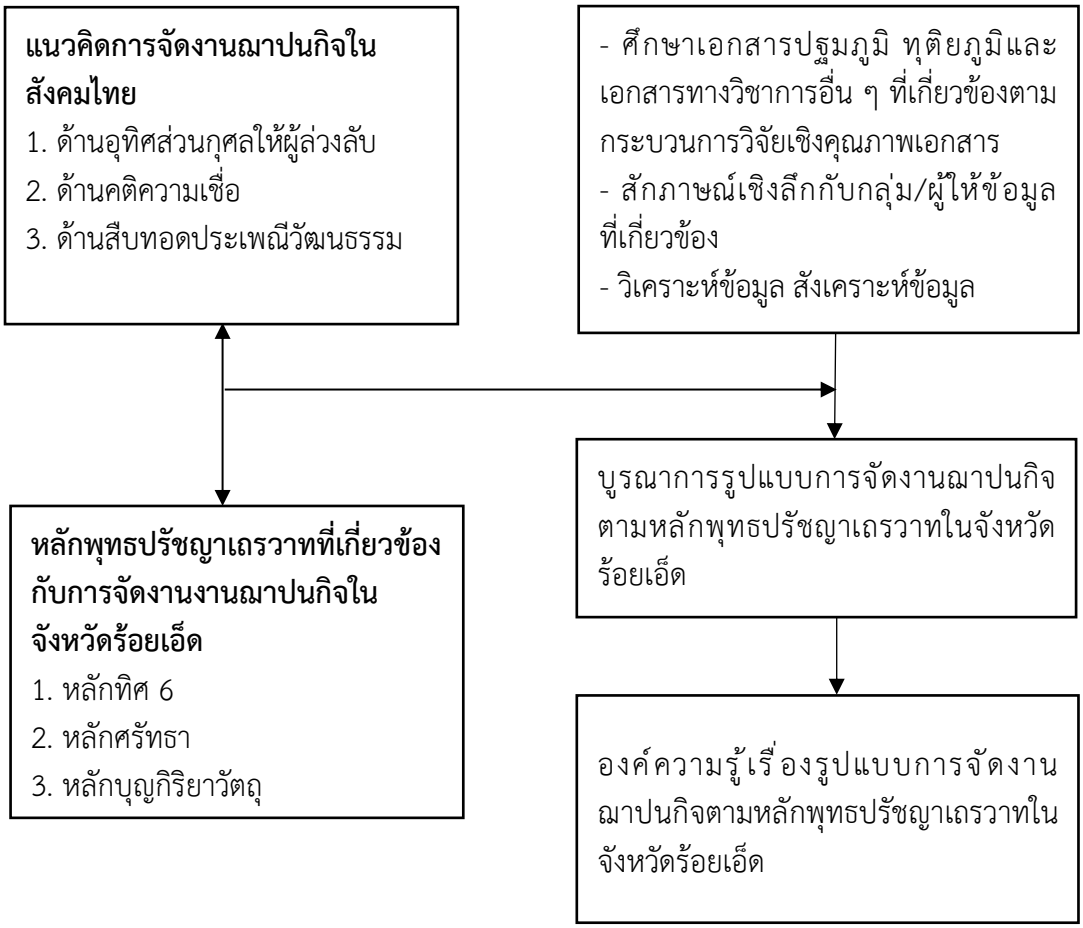
จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ทราบถึงจุดมุ่งหมายหลักของการจัดงานศพหรืองานฌาปนกิจขึ้น การตายของมนุษย์คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ 5 หรือกายกับจิต ประเภทของการตายมี 2 ลักษณะคือ กาลมรณะ การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตาย และอกาลมรณะ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลา สาเหตุการตายในลักษณะต่างๆ ของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายนั้นเป็นไปตามอำนาจของกุศลกรรมและอกุศลกรรมของแต่ละบุคคล การพิจารณามรณสติเป็นวิธีพิจารณาให้เห็นความจริงในชีวิตทั้ง 5 ประการนี้คือ ความแก่ ความเจ็บ ความชรา ความตาย ความพลัดพราก และมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดชีวิตของคนและสัตว์ ย่อมมีกับทุกชีวิตในโลกนี้ เมื่อมีการตายเกิดขึ้นต้องมีการปฏิบัติตามประเพณี มีการตั้งศพบำเพ็ญกุศล เพื่อไว้อาลัยแด่ผู้ที่ล่วงลับ มีความกตัญญูระลึกถึงคุณความดีของผู้ที่จากไป แสดงถึงความเคารพความรัก ความเสียใจถึงบุคคลอันเป็นที่รักเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อมีการจัดงานศพก็จะมีการบำเพ็ญบุญและทำทานอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนี้ให้กับผู้เสียชีวิตเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะเดินทางสู่สัมปรายภพตามประเพณีที่เคยถือปฏิบัติกันมา ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

---

[24] พระครูกาญจนกิจจารักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นเทวดา ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2564, หน้าบทคัดย่อ

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัยเป็นกระบวนการดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การฌาปนกิจ หมายถึง การจัดพิธีกรรมเผาศพหรือการปลงศพตามประเพณีและความเชื่อของชาวพุทธเถรวาทในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีการดำเนินการตามหลักพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เพื่อส่งเสริมให้วิญญาณของผู้ตายเดินทางสู่สุคติ ซึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด การฌาปนกิจมีเอกลักษณ์ในด้านพิธีกรรมและความเชื่อพื้นถิ่นที่ผสมผสานเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง แนวทางปฏิบัติและหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นการพัฒนาและบำเพ็ญบุญด้วยการปฏิบัติตามทิศ 6 (ทิศทางหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ในสังคม), บุญกิริยาวัตถุ 3 (การทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา), และศรัทธา 4 (ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ได้แก่ เชื่อในกรรม เชื่อในผลของกรรม

เชื่อในกรรมของแต่ละคน และเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) เพื่อการดำเนินชีวิตที่สงบสุขและเป็นไปตามแนวทางแห่งการดับทุกข์

รูปแบบการฌาปนกิจ: หมายถึง ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติในพิธีกรรมเผาศพที่ถูกกำหนดตามประเพณีและหลักการของพุทธศาสนาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งประกอบด้วยการเตรียมงาน การทำบุญอุทิศส่วนกุศล และการเผาศพตามลำดับพิธีที่เป็นที่ยอมรับในชุมชน โดยมีการผสมผสานความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูและการสืบทอดประเพณีของท้องถิ่น

วัดในจังหวัดร้อยเอ็ด หมายถึง วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งในเขตเมืองและอำเภอต่าง ๆ รวม 20 อำเภอ ได้แก่ (1) อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (2) อำเภอเกษตรวิสัย (3) อำเภอปทุมรัตต์ (4) อำเภอจตุรพักตรพิมาน (5) อำเภอธวัชบุรี (6) อำเภอพนมไพร (7) อำเภอโพนทอง (8) อำเภอโพธิ์ชัย (9) อำเภอหนองพอก (10) อำเภอเสลภูมิ (11) อำเภอสุวรรณภูมิ (12) อำเภอเมืองสรวง (13) อำเภอโพนทราย (14) อำเภออาจสามารถ (15) อำเภอเมยวดี (16) อำเภอศรีสมเด็จ (17) อำเภอจังหาร (18) อำเภอเชียงขวัญ (19) อำเภอหนองฮี และ (20) อำเภอทุ่งเขาหลวง วัดเหล่านี้เป็นสถานที่สำคัญในการจัดพิธีการตามหลักศาสนาเถรวาทและเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการทำบุญและปฏิบัติธรรม

บทที่ 2
แนวคิดหลักการจัดฌาปนกิจในสังคมไทย

บทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักการฌาปนกิจของวัดในสังคมไทย โดยมีหัวข้อที่จะศึกษา คือ ความหมาย ความสำคัญ ประเภท ลักษณะ, ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ, สภาพปัญหาสาเหตุ ผลกระทบ ที่เกิดจากการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด, และแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการฌาปนกิจ มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ความหมายของฌาปนกิจ
2.2 ความสำคัญของการฌาปนกิจ
2.3 ลักษณะของการฌาปนกิจ
2.4 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ
2.5 หลักการเกี่ยวกับพิธีกรรมงานฌาปนกิจ
2.6 บริบทพื้นที่การวิจัย
2.7 สภาพปัญหาที่เกิดจากการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด
2.8 สรุป

2.1 ความหมายของฌาปนกิจ

การศึกษาสภาพปัญหาของการฌาปนกิจศพของวัดในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เบื้องต้นต้องทราบก่อนว่าฌาปนกิจคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ฌาปนกิจศพ ตามความหมายของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา หมายถึง การเผาศพ ซึ่งถือเป็นพิธีที่ครอบครัวและญาติสนิทมิตรสหายได้มีโอกาสอำลาอาลัยผู้วายชนม์ ดังนั้นการจัดงานฌาปนกิจจึงถือเป็นการบอกลาและการระลึกถึงความดีต่าง ๆ ที่ผู้ล่วงลับได้เคยทำมา นอกจากนี้ตามประเพณีไทย งานฌาปนกิจยังแฝงไปด้วยคติธรรมและความหมายของชีวิตที่จะทำให้บุคคลอันเป็นที่รักซึ่งอยู่ในความทรงจำมิรู้เลือน ดังนั้นความตั้งใจและการเอาใจใส่ในทุกขั้นตอนถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการส่งผ่านความอาลัยเป็นครั้งสุดท้าย[1]

ฌาปนกิจ กิจเผาศพ, การเผาศพ คือ การเผาศพตามประเพณี ซึ่งในบริบทของพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอีสานนั้น การเผาศพไม่เพียงเป็นการทำลายร่างกายทางกายภาพ แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการปลดปล่อยจิตวิญญาณและการส่งผู้ตายไปสู่สัมปรายภพ[2]

---

[1] สุโข ของชำร่วย, “งานฌาปนกิจคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร พร้อมขั้นตอนและความเชื่อต่าง ๆ”, 15 กุมภาพันธ์ 2566, <https://sukhogroup.com/what-is-funeral-ceremony> (2 June 2024).

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556), หน้า 89.

ฌาปน (ชา-ปะ-นะ) การเผา, การเผาศพ, การปลงศพ ฌาปนกิจ (ชา-ปะ-นะ-กิด) กิจเผาศพ[3]

จากความหมายของฌาปนกิจนั้นมีคำคำหนึ่งต่อท้ายมาด้วยคือคำว่า ศพ คำว่า ศพ มีความหมายและความสัมพันธ์กับฌาปนกิจอย่างไรนั้นมีรายละเอียดดังนี้

คำว่า “ศพ” หมายถึง ซาก, ร่างกายของคนที่ตายไปแล้ว ไม่มีลมหายใจ และไม่สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้ ศพคือร่างการของคนที่ตายไปแล้ว คำว่า “ตาย” คือการครบ 3 รอบสังขารทั้งปวงมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีการเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางและมีการแตกสลายไปในบั้นปลาย หรือมีเกิดแก่ เจ็บ ตาย คำว่าตายในพระพุทธศาสนามี 2 ทาง คือ ทางกายภาพ และทางจิตภาพ ตายทางกายภาพ หมายถึง การสิ้นใจ การสิ้นชีวิต การไม่เห็นอยู่ต่อไป การเคลื่อนไหวไม่ได้ความทำลายไปแห่งขันธ์ 5 การสิ้นสุดของชีวิต เป็นผลให้การทำหน้าที่ต่างๆ สิ้นสุดลง ตายเป็นการสูญสิ้นชีวิตไปของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้ร่างกายแตกสลายไปในที่สุดในพระไตรปิฎกให้ความหมายว่า “ตาย” คือ ความจุติ เคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์[4] ในหมู่สัตว์ นั้นๆ และของเหล่าสัตว์นั้นๆ นี้ เรียกว่า มรณะ[5]

ส่วนคำว่า การตาย เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่ที่พบมากก็คือ คำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มร ธาตุ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อณ สำเร็จรูป เป็น มรณ แปลว่า การตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงการตายอื่นอีก เช่น กาลกิริยา แปลว่า การทำกาละ[6] ปลย แปลว่า การตาย[7] มจฺจุ แปลว่า การตาย อุจฺจย แปลว่าความล่วงไป นิธน แปลว่า การตาย[8] นาส แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า การตายทำที่สุดแห่งอัตภาพ[9] ฌาปนกิจ หมายถึง การเผาศพ คือศพของมนุษย์ที่ตายแล้วหรือเสียชีวิตแล้ว เป็นการกระทำของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ กระทำกับศพที่ตายแล้วตามความเชื่อ ตามประเพณี ของแต่ละชุมชน

จากการศึกษาความหมายของฌาปนกิจ สรุปได้ว่า ฌาปนกิจ หมายถึง การเผาศพตามประเพณี ซึ่งในบริบทของพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอีสานนั้น การเผาศพไม่เพียงเป็นการทำลายร่างกายทางกายภาพ แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของการปลดปล่อยจิตวิญญาณและการส่งผู้ตายไปสู่สัมปรายภพ

---

[3] มานิต มานิตเจริญ, *พจนานุกรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: หสน.นิยมวิทยา แผนกการพิมพ์, 2536), หน้า 325.

[4] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 58.

[5] ที.ม. 10/390/325.

[6] วิ.ม. 4/164/170.

[7] ขุ.ธ. 25/21/19

[8] ขุ.อป. 33/159/316.

[9] วิ.ภิกฺขุนี. 3/793/77-78.

2.2 ความสำคัญของการฌาปนกิจ

จากการศึกษาความหมายของคำว่า ฌาปนกิจ ทำให้ทราบว่าเป็นการฌาปนกิจศพหรือการเผาศพของมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์ทุกคนในโลกนี้เกิดขึ้นมาแล้วย่อมมีแก่ มีเจ็บ และตายลงในที่สุด การตายคือการสิ้นใจ, สิ้นชีวิต, ไม่เป็นอยู่ต่อไป, สิ้นสภาพของชีวิต[10] ในวรรณกรรมไทยและพระพุทธศาสนายังปรากฏอีกคำหนึ่ง ที่เป็นคำไวพจน์ของคำว่าตาย นั่นคือ “มรณะ” ซึ่งแปลตรงตัวว่า ความตาย, การตาย[11] เป็นกิริยาหรือการกระทำของสามี ภรรยา บุตรหลานและญาติของผู้ตาย ในสิงคาลกสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่ของบุตรไว้ 5 ข้อหนึ่งในนั้นคือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน[12] หมายความว่า เมื่อท่านตายทำลายขันธ์ไปตามธรรมดาของสังขารแล้ว บุตรก็ไม่ควรที่จะมัวแต่เศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำพันจนไม่มีกระจิตกระใจที่จะทำฌาปนกิจให้ท่าน แต่ควรระงับความทุกข์ในใจแล้วตั้งสติให้ดีพิจารณาเห็นความเป็นจริงว่าทุกคนต้องตายไม่ว่าจะเป็นปู ย่า ตา ยาย แล้วทำการฌาปนกิจศพของท่านและทำบุญอุทิศให้ท่านตามหน้าที่ของบุตรที่ดี[13] จากที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการฌาปนกิจ เพราะเป็นการแสดงออกถึงคุณค่าของผู้ตายและเป็นการแสดงออกถึงความดีของผู้ที่มีชีวิตอยู่ และเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ฝ่าย ความสำคัญของฌาปนกิจนั้นสรุปได้ ดังนี้คือ

2.2.1 ความสำคัญทางพิธีกรรม

คุณค่าของความตายปรากฏในรูปแบบพิธีกรรมงานศพ คนโบราณในภูมิภาคนี้เชื่อว่า การตายคือการผ่องถ่ายของจิต วิญญาณ แต่วิญญาณในที่นี้มิใช่วิญญาณตามมโนทัศน์ในแบบพราหมณ์ฮินดู หากแต่หมายถึง “ขวัญ”โดยเชื่อว่า คนตายเพราะขวัญหาย ขวัญไม่อยู่กับตัวร่างกายอวัยวะ ถึงร่างคนจะตายแต่ขวัญไม่ได้ตายตาม แต่กำลังพลัดหลงและหาทางกลับสู่ร่างกายได้ในวันใดวันหนึ่ง ดังนั้น ญาติพี่น้องจึงต้องตั้งศพ ผู้ตายไว้ในบ้านแล้วทำพิธีเรียกขวัญ พิธีนี้จะประกอบด้วยมหรสพหลากหลายอึกทึกรื่นเริง ในลุ่มน้ำโขงเรียกพิธีนี้ว่า “งันเฮือนดี”[14] เมื่อศพเริ่มเน่าเปื่อยจึงทำการบรรจุฝังชั่วคราว ไว้ใต้ถุนเรือนหรือ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เพื่อรอเวลาเหมาะสมจะขุดกระดูกขึ้นมาทำความสะอาด บรรจุลงใน ภาชนะประเภท หีบไม้ ไหหิน หม้อดิน แล้วจึงนำไปฝังหรือเก็บไว้ในสถานที่เฉพาะอีกครั้ง เป็นต้น กำเนิดของการฝังศพครั้งที่สองในยุคสมัยต่อมา (Secondary Burial)[15]จนต่อมาอิทธิพลความเชื่อ แบบพราหมณ์ พุทธ เข้ามาผสมผสานในชุมชน รูปแบบพิธีกรรมจึงมีการ

---

[10] ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 435.

[11] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2556), หน้า 298.

[12] ที.ปา. 11/267/212.

[13] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์ คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2535), หน้า 102.

[14] สุจิตต์ วงษ์เทศ, *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*, (กรุงเทพมหานคร: นาตาแฮก, 2560), หน้า 53.

[15] เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

เปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ก็ยังมีร่อยรอยประเพณีโบราณให้สืบสาวได้ เช่น โกศ ป่าช้าชุมชน (ป่าเฮี้ยว) การสานตะเหลว การทำเรือนทาน (เฮือนตาน) ร่อยรอยเหล่านี้ยังมีปรากฏในชุมชนชนบทอุษาคเนย์[16]

2.2.2 ความสำคัญทางสังคม

คุณค่าทางสังคมและเครือญาติ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถเห็นได้จากปรากฏการณ์ความ ตายชุมชนโบราณในพื้นที่ภูมิภาคอุษาคเนย์ มีความเชื่อในระบบผีด้ำผีแถน ซึ่งถือว่าเป็นต้นตระกูลเจ้าโคตรเจ้าวงศ์ จากนั้นเมื่อผู้คนซึ่งเป็นลูกหลานสืบทายาทกันต่อมาเสียชีวิตลง วิญญาณหรือขวัญก็จะออกจากร่าง ถึงจะเก็บศพเอาไว้เพื่อรอให้วันขวัญกลับมาเข้าร่าง หลายวันเข้าก็เน่าเปื่อย จึงจำต้องนำไปบรรจุฝัง พอถึงเวลาที่ขุดขึ้นมาเพื่อทำการบรรจุฝังครั้งที่ 2 ก็จะมีการแห่แหนประโคม เรียกว่าส่งแถมขึ้นฟ้า นั่นคือส่งขวัญของผู้ตายขึ้นสู่เมืองฟ้า เพื่อไปอยู่กับผีด้ำผีแถนอันเป็นเจ้าโคตรเจ้าวงศ์ คอยปกปักรักษาลูกหลานสืบไป[17]

2.2.3 ความสำคัญด้านความเชื่อ

ในชมพูทวีป ความตายคือการกลับคืนสู่สรวงสวรรค์ มีพิธีเผาศพริมแม่น้ำ แล้วลอยเถ้ากระดูกในแม่น้ำนั้น เป็นสัญลักษณ์แห่งการปลดเปลื้องและกลับคืน[18] นับแต่ยุคพระเวท เชื่อว่าเมื่อตาย แล้วจะไปอยู่ในโลกบรรพชน (ปิตฤโลก) แล้วจึงกลับมาเกิดอีก ปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติเช่นเดิม เมื่อคน ตายก็ห่อศพด้วยผ้าแล้วคลุมด้วยดอกไม้ วางบนแคร่ แล้วหามไปที่ฆาต (ที่เผาศพ) ริมแม่น้ำ ซื้อหาไม้ ฟืนที่มีวางขายทั่วไปในบริเวณนั้น จากนั้นผู้เกี่ยวดองกับผู้ตายจุดไฟเผาศพ เสร็จแล้วเก็บเถ้ากระดูก ทั้งหมดไปลอยน้ำ[19] คุณค่าทางวัฒนธรรมของความตายสืบมาจนทุกวันนี้ จนเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัด ของชาวอินเดีย จากความตายสู่การกำเนิดใหม่ ชนเผ่าบารา ในหมู่เกาะมาดากัสการ์ เชื่อว่าความตายคือ การสูญเสียสมาชิกชนเผ่า ดังนั้นในพิธีศพจึงให้มีการมีเพศสัมพันธ์ (ในพื้นที่จำกัด) เพื่อทำให้เกิดภาวะโกลาหล จากนั้นชีวิตใหม่จึงถือกำเนิดเกิดขึ้น เพื่อมาชดเชยสร้างสมดุล คุณค่าของความตายจึงเป็นการเปลี่ยนผ่านจากชีวิตสู่ความตาย จากความตายสู่การกำเนิดใหม่[20] ส่วนความสำคัญด้านความเชื่อในการฌาปนกิจของชาวอีสาน ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย แต่ยังสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด การทำบุญอุทิศส่วนกุศลและพิธีกรรมต่างๆ ในงานฌาปนกิจจึงเป็นสื่อในการช่วยให้ผู้ตายเดินทางไปสู่ภพภูมิที่ดี

จากการศึกษาเอกสารพอสรุปว่า ความสำคัญด้านความเชื่อในการฌาปนกิจของชาวอีสาน ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย แต่ยังสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด การทำบุญอุทิศส่วนกุศลและพิธีกรรมต่าง ๆ ในงานฌาปนกิจจึงเป็นสื่อในการช่วยให้ผู้ตายเดินทางไปสู่ภพภูมิที่ดี

---

[16] สุจิตต์ วงษ์เทศ, *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*, (กรุงเทพมหานคร: นาตาแฮก, 2559), หน้า 116.

[17] ชลธิรา สัตยาวัฒนา, *ด้ำ แถน กำเนิดรัฐไท*, (กรุงเทพมหานคร: ทางอีสาน, 2561), หน้า 196 – 200.

[18] อาชว์ ภูริชญ์ น้อมเนียน, “พิธีเผาศพริมฝั่งแม่น้ำคงคา”, 20 มิถุนายน 2562, <https://www.silpamag.com/culture/article30615> (2 June 2024).

[19] คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง, *พิธีเกี่ยวกับความตายในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*, (กรุงเทพมหานคร: มติชนสุดสัปดาห์, 2559) หน้า 81.

[20] สุจิตต์ วงษ์เทศ, *งานศพ : ยุคแรกอุษาคเนย์,* (กรุงเทพมหานคร: นาตาแฮก, 2560), หน้า 140.

2.3 ลักษณะของการฌาปนกิจ

การฌาปนกิจศพตั้งแต่สมัยอดีตคือตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบันที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนามีดังนี้

2.3.1 การนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้า

การนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผีดิบนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้นเพื่อเป็นการจัดการกับศพของผู้ตายในกรณีที่ไม่ได้เผา หรือฝังก็จะนำศพของผู้ตายไปทิ้งไว้ที่ป่าช้าให้เป็นอาหารของ แร้งกา สัตว์ป่า ดังกรณีบุตรของนางกีสาโคตรมีตายนางอุ้มร่างบุตรไปถามหายาเพื่อรักษาบุรุษคนหนึ่งแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำให้นางไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากเรือนของคนที่ไม่มีใครเคยตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้น ผลที่สุดก็หาไม่ได้ดังใจปรารถนา นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่าช้า[21] กรณีศพสามีของนางปาฏาจารา เมื่อนางไปพบว่าสามีของนางนอนตายอยู่โดยถูกงูกัดตาย ก็มิได้กล่าวถึงวิธีจัดการศพ[22] คงปล่อยไว้ ณ ที่นั้นโดยปล่อยให้เป็นอาหารของสัตว์หรือเน่าเปื่อยไปเอง วิธีการนี้เป็นวิธีการของคนที่มีฐานะยากจนเพราะไม่มีเงินทองในการดำเนินการ

2.3.2 การนำศพไปฝังดิน

การนำศพไปฝังดินในสมัยพุทธกาลมีปรากฏในกรณีของนางวิสาขาอุบาสิกา นางวิสาขาได้ตั้งหลานสาวชื่อนางสุทัตตีให้ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนตนเอง ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาจึงให้นำร่างของเธอไปฝัง[23] วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดำเนินการกันเพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝังยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่

2.3.3 การนำศพไปเผา

การนำศพไปไว้ที่ป่าช้าแล้วให้ค่าจ้างสัปเหร่อทำหน้าที่ในการเผา เช่น กรณีของสังกิจจสามเณร สามเณรของพระสารีบุตร เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้องมารดาได้ทำกาละเมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่ เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไปเว้นแต่เนื้อท้อง พวกสัปเหร่อยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิงตะกอน แทงด้วยหลาวเหล็กในที่ 2 - 3 แห่ง ปลายหลาวเหล็กกระทบตาของทารก พวกสัปเหร่อแทงเนื้อท้องอย่านั้นแล้วจึงโยนไปบนกองถ่านปกปิดด้วยถ่านนั่นแลแล้วหลีกหนีไป เนื้อท้องไหม้แล้วส่วน ทารกได้เป็นเช่นกับรูปทองคำบนกองถ่าน ในวันรุ่งขึ้นสัปเหร่อมาด้วยคิดว่าจะดับเชิงตะกอน เห็นทารกนอนอยู่จึงอุ้มเด็กนั้นนำไปภายในบ้าน ซึ่งเด็กคนนั้นก็คือสังกิจจสามเณร นั่นเอง[24] กรณีของพระมหากาล พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา กุลธิดาคนหนึ่งได้ทำ กาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมิทันเหี่ยวแห้งซูบซีดเพราะพยาธิกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติหามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็นพร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีฟืนและน้ำมัน เป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้าด้วยคำว่า “จงเผาศพนี้” ดังนี้แล้วมอบ (ศพ) ให้แล้วหลีกไป นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้วเห็นสรีระซึ่ง ตายเพียงครู่เดียวนั้นแสนประณีตมีสีดังทองคำจึงคิดว่า “อารมณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้า” แล้วไปไหว้พระเถระให้ไปพิจารณา

---

[21] คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 216 – 221.

[22] เรื่องเดียวกัน, หน้า 206 – 213.

[23] ขุ.ธ.อ. 12/3/400.

[24] คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*, พิมพ์ครั้งที่ 14, อ้างแล้ว, หน้า 183.

เมื่อพระเถระพิจารณา ตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้วพูดว่า “นางพึงใส่รูปนั้นในไฟในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้วจึงบอกแก่ข้าพเจ้า เมื่อนางทำอย่างนั้นจึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณาในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้วๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคด่าง เท้าทั้ง 2 หงิกห้อยลง มือทั้ง 2 กำเข้าหน้าผากได้มีหนังปอกแล้ว พระเถระพิจารณาว่า“สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสันแก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว”เมื่อพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่กล่าวคาถาว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอัน เกิดขึ้น และเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข” เจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย[25]

2.4 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ

การจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีรากฐานมาจากพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้านที่ผสมผสานกัน โดยพิธีกรรมต่าง ๆ มีการปรับตัวตามยุคสมัย แต่ยังคงรักษาความสำคัญของการอุทิศส่วนกุศลและการสืบทอดวัฒนธรรม..."

2.4.1 ทัศนะเรื่องความตายในทางปรัชญาและพระพุทธศาสนา

การตายในทัศนะทางพุทธศาสนานั้นถูกมองว่าเป็นเพียงการสิ้นสุดของร่างกาย แต่จิตวิญญาณยังคงดำเนินไปตามผลแห่งกรรม พิธีฌาปนกิจจึงเป็นการสร้างบุญเพื่อช่วยเหลือจิตวิญญาณของผู้ตายในการไปสู่ภพภูมิใหม่ ดังนี้

1. การตายในทัศนะทางปรัชญา

1.1 แนวคิดเรื่องความตายแบบจิตนิยม (Idealism) นักปรัชญาประเภทจิตนิยมมององค์ประกอบชีวิตว่า มี 2 คือ ร่างกายกับจิตหรือวิญญาณ ซึ่งจิตหรือวิญญาณมีความสำคัญมากกว่าร่างกาย เพราะเป็นตัวตนที่แท้จริงของคนเรา ร่างกายมีความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่มีเกิดมีดับ ส่วนจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะเป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้ และมีอารมณ์รู้สึกได้ เมื่อมีดบาดมือเลือดไหล การไหลของเลือดเป็นเรื่องสรีระ แต่การรู้สึกเจ็บเป็นเรื่องของจิต ตัวการกระทำ การฟัง รับรู้ คิดแล้วเห็นคล้อยตามนั้นมิใช่ร่างกาย แต่เป็นบางอย่างซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเท่า ๆ กับร่างกายสิ่งนั้นคือจิตหรือวิญญาณแต่มิใช่สมองหรือสสาร[26] นักปรัชญาจิตนิยมมีทัศนะคติต่อเรื่องความตายว่า ความตายเป็นเรื่องของร่างกายเท่านั้น เพราะนักปรัชญากลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 อย่างคือ ร่างกายกับจิตหรือวิญญาณ จิตเป็นสิ่งที่เป็นสิ่งที่เป็นอมตะ ส่วนกายเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลามีความเสื่อมเมื่อถึงเวลาร่างกายก็ดับสลายหรือตายลง ส่วนจิตนั้นอยู่เป็นอมตะ

1.2 ความตายแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) นักปรัชญากลุ่มสสารนิยมมีความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับจิตนิยม โดยปรัชญาประเภทสสารนิยมมองชีวิตนั้นสิ้นสุดลงบนโลกนี้เท่านั้น มีการพัฒนาการ สร้างสรรค์ สุดท้ายเคลื่อนไหวไปสู่ความแก่ ความตายในที่สุด ไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรเลยไม่เหมือนกับปรัชญาแบบจิตนิยม ที่ตายแล้ววิญญาณจะต้องเข้าสู่ภาวะอีกอย่างหนึ่งนั้นคือ การ

---

[25] คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย, *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 95 – 96.

[26] บุณย์ นิลเกษ, *เมตาฟิสิกส์เบื้องต้น*, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2526), หน้า 25.

ดำเนินต่อไปสู่ภาวะหลังความตาย ปรัชญาแบบสสารนิยม มองชีวิตเกิดมาจากอะตอม เป็นหน่วยเล็กที่สุดรวมตัวกันเป็นร่างกายและจิตหรือวิญญาณธรรมชาติของมนุษย์เป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นระบบที่เรียกว่า จักรกล ถ้าสิ่งหนึ่งเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงไปก็เพราะมีสิ่งภายนอกตัวมันมาผลักให้มันเป็นเช่นนั้น ปรัชญาแบบสสารนิยมพยายามอธิบายว่า มนุษย์เกิดมาจากอะตอมที่เป็นหน่วยเล็กที่สุด และอะตอมนี้ก็ก่อตัวกลายเป็นมนุษย์ขึ้นมา เมื่อร่างกายเสื่อมสลายแล้ว ก็จะแตกสลายกลับกลายเป็นอะตอม[27] นักปรัชญากลุ่มสสารนิยมมีความเชื่อว่า มนุษย์มีเพียงองค์ประกอบเดียวคือสสารไม่มีจิต ในส่วนที่เราเข้าใจว่าเป็นจิตแท้จริงเป็นเพียงปฏิกิริยาของสสารเท่านั้น ความตายเป็นเพียงการแตกสลายของสสารเท่านั้น ไม่มีโลกหน้า ไม่มีบุญมีบาป มนุษย์เกิดมาเพียงชาติเดียว ฉะนั้น มนุษย์ไม่ควรกลัวความตาย เพราะตายไปแล้วก็จบสิ้นทุกอย่าง

2. ความตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา

นักปรัชญามีทัศนะเกี่ยวกับความตายว่าอย่างไร พุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องความตายอย่างไรบ้างนั้น จากการศึกษาทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์และความตายของมนุษย์พบว่า พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือรูปและนาม รูปคือส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด และนามคือส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าหรือจิตใจนั่นเองส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้วมีส่วนประกอบสำคัญ 5 ประการดังนี้ 1) รูปคือร่างกายและส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย 2) เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย 3) สัญญาคือความจำได้หมายรู้อารมณ์ 4) สังขารคือสภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ 5) วิญญาณคือการรับรู้อารมณ์ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย เมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้าก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดา มนุษย์ก็เช่นเดียวกันสภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์คือขันธ์ 5 หรือกายกับจิตแยกสลายออกจากกันเราเรียกว่าตาย การตายหรือจุดขณะที่ขันธ์ 5 หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีก[28]

ความตายคือ การสิ้นสภาพบุคคลโดยธรรมชาติ การตายนั้นปัญหาที่เราต้องศึกษา ในทางการแพทย์ได้อธิบายถึงการตายไว้ว่า “การตาย” ต้องมีอาการสำคัญดังนี้ คือ ไม่สามารถที่จะรับและตอบสนองได้ ไม่มีการเคลื่อนไหวของการหายใจ ไม่มีการตอบรับหรือตอบสนองจากการกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก คลื่นไฟฟ้าสมองราบ อย่างไรก็ตามในทางกฎหมายเราถือเอาการหยุดทางานของ“ปอดหรือหัวใจ” หยุดทางานเป็นสำคัญ หรือเราอาจจะกล่าวง่ายๆ ว่า เป็นลักษณะของการ“ขาดใจตาย” ก็ได้[29] การตายเป็นเป็นเรื่องของสังขาร สังขาร คือ สิ่งปรุงแต่งจากเหตุจากปัจจัยเมื่อเหตุปัจจัยบางส่วนหยุดปรุงแต่งมันก็มีการตายบางส่วนปรากฏออกมา สำหรับสังขารส่วนนั้นจึงถือว่าการตายเป็นหน้าที่ของสังขารหรือสังขารมีหน้าที่ที่จะต้องตาย หรือการตายคือ หมดดี หมดสงบสุข หมดความประเสริฐและอีกหลายๆ อย่าง นี้เรียกว่า ตาย การตายในภาษาธรรมนั้น เราตายติดกันทุกๆ วัน ทุกๆ คืนก็ว่าได้ คือการตายตามภาษาธรรมนี้ เพราะมีความหนักอกหนักใจเร่าร้อนอยู่เสมอเป็นห่วงวิตก

---

[27] อดิศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 3*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 160.

[28] ส.ข. 17/48/66-67.

[29] สุพจน์ (พจน์) กู้มานะชัย, *ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2546), หน้า 15 – 16.

กังวลอยู่เสมอ ยิ่งฉลาดมากยิ่งตายได้ลึกซึ้งกว่าตายได้อย่างที่เรียกว่าพิเศษกว่าคนโง่[30] ปัจจุบันความก้าวหน้าทางการแพทย์ได้มาถึงจุดที่อาจยืดเวลาการหายใจ และการเต้นของหัวใจต่อไปได้อีกระยะหนึ่งทั้งๆ ที่แกนสมองตายแล้ว ในกรณีเช่นนี้จะถือว่าบุคคลที่แกนสมองตายแล้วถึงแก่ความตายเป็นเรื่องที่อาจมีผลต่อการปลูกถ่ายอวัยวะของผู้นั้นให้แก่ผู้ต้องการได้ ถ้าถือว่าตายไปแล้วก็ตัดอวัยวะออกไปได้โดยกฎหมายไม่ถือว่าผู้กระทำมีความผิดต่อชีวิตร่างกายของผู้อื่น แต่ในกรณีที่ยังไม่ถือว่าตายการกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นการทำร้ายร่างกายหรือฆ่าผู้อื่น ในส่วนของทรัพย์สินนั้น มรดกก็ยังไม่ตกทอดไปยังทายาท ในปัจจุบันทางการแพทย์ถือกันว่าเมื่อแกนสมองตาย สมองหยุดทางานแล้วไม่มีทางกลับมาทางานได้อีก ถือได้ว่าบุคคลถึงแก่ความตายแล้ว เพราะในกรณีเช่นนี้มีข้อเท็จจริงฟังได้ว่า ชีวิตของบุคคลนั้นย่อมล่วงไปโดยไม่อาจฟื้นคืนมาได้อีกแน่แท้[31] ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงองค์ประกอบองค์ของการตายในแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การตายทางกายภาพ คือ การสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไปทำให้ร่างกายแตกสลาย “ความแตกแห่งขันธ์ความทอดทิ้งร่างกายความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ”[32] เกณฑ์การตัดสิน คือ “เมื่อมีธรรม 3 ประการ คือ (1) อายุ (2) ไออุ่น (3) วิญญาณละกายนี้ไปกายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา สัตว์ผู้ตายคือทำกาละไปแล้วมีกายสังขารวจีสังขารและจิตสังขารดับระงับไปมีอายุหมดสิ้นไปไม่มีไออุ่นมีอินทรีย์แตกทำลาย” [33]ซึ่งหมายถึงความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งได้แก่การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่งๆ

2. การตายทางจิตวิญญาณ แม้บุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจชื่อว่าตายได้เช่นเดียวกันการตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้ทางกายภาพเป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจดังพุทธพจน์ที่ว่า“ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งอมตะความประมาทเป็นทางแห่งการตายคนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตายคนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”[34]

3. ประเภทของการตาย

พระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับความตายอย่างไรลำดับต่อไปจะได้ศึกษาว่าพระพุทธศาสนาแบ่งประเภทของความตายไว้กี่ประเภท อะไรบ้าง ซึ่งประเภทของการตายนั้นได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่งซึ่งเราสามารถที่จะนำมาพิจารณาประกอบกันได้ซึ่งหากจะแบ่งตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้จำแนกการตายไว้ออกเป็น 4 ประเภท[35] ดังนี้

---

[30] พุทธทาสภิกขุ, *พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายขยายศัพท์, เนื่องในมงคลกาล 100 ปี พุทธทาสพุทธศักราช 2449-2549,* (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2549), หน้า 75.

[31] กิตติศักดิ์ ปรกติ, *เอกสารประกอบการศึกษาวิชากฎหมายแพ่ง: หลักทั่วไป ภาค 1/2546 บุคคลธรรมดาและหลักทั่วไปว่าด้วยนิติบุคคล,* มปท, มปป, หน้า 17.

[32] ที.ม. 10/390/325.

[33] สำ.ข. 12/457/495.

[34] ขุ.ธ. 25/21/31.

[35] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1,* พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 1.

1. ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่งชื่อว่ามรณะได้แก่รูปชีวิตินทรีย์และนามชีวิตินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายที่ขาดลงในภพหนึ่งๆเช่นคนตายสุนัขตายวัวตายหรือแมวตาย

2. ความขาดแห่งวัฏฏทุกข์ของพระอรหันต์ทั้งหลายชื่อว่าสมุจเฉทมรณะได้แก่การดับขันธ์ปรินิพพานของพระขีณาสพทั้งหลายผู้ตัดกิเลสอาสวะและวัฏฏทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏอีก

3. ความดับในขณะๆแห่งสังขารทั้งหลายชื่อว่าขณิกมรณะได้แก่ความดับของสังขารธรรมคือรูปนามที่ดับไปตลอดเวลาตราบเท่าที่สันตติแห่งรูปนามยังสืบต่ออยู่เป็นมรณะชนิดที่ละเอียดมากบุคคลธรรมดาไม่สามารถพิจารณาเห็นได้

4. การตายโดยสมมติของชาวโลกชื่อว่าสมมติมรณะได้แก่การตายที่ชาวโลกสมมติกันขึ้นเป็นคำที่ใช้ในการสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน เช่น ต้นไม้ตาย นาฬิกาตาย รถตาย ไม่ได้กล่าวถึงการตายในเชิงสาระที่เป็นสัจจะหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการตายจริงๆ

การตายในความหมายเชิงเปรียบเทียบเช่นการเปรียบเทียบการตายกับความประมาท โดยการตายในที่นี้เป็นการตายในความหมายที่บ่งถึงการตายจากการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามหรือสิ่งที่ควรกระทำดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตายความประมาทเป็นทางแห่งการตาย ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตายคนประมาทเหมือนคนตายแล้วจากความมัวเมาก็เกิดความประมาทจากความประมาทก็เกิดความเสื่อมจากความเสื่อมก็เกิดโทษประดัง”[36]

ในปัจจุบันคำว่าตายก็ถูกนำมาใช้หลายความหมาย เช่น คนดีไม่มีวันตาย ในวงการพระสงฆ์ยังใช้คำว่าตายในความหมายของคำว่าหมดสิ้นกิเลส เช่น ตายก่อนตายของท่านพุทธทาสภิกข เป็นต้น ฉะนั้น การจำแนกการตายออกเป็น 4 ประเภทนี้เป็นการจำแนกการตายในมิติที่กว้างและครอบคลุมทุกด้าน กล่าวคือ การจำแนกการตายนี้มิได้เจาะจงเฉพาะการตายของชีวิตสังขารเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงความดับลงของสิ่งต่างๆ ด้วย โดยการตายแต่ละประเภทก็จะเน้นหรือกล่าวถึงการตายหรือความดับของสิ่งที่แตกต่างกันเมื่อกล่าวโดยย่อแล้วประเภทของการตายในพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็น 2 ประเภท[37] ดังนี้

1. กาลมรณะ คือ การตายตามกาลเวลา เช่น ตายเพราะชราสิ้นอายุ ในวิสุทธิมรรคมีคำอธิบายไว้ว่า มรณะใดแม้เมื่อความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอันเป็นเครื่องยังอายุให้สืบต่อไปยังมีอยู่แต่ก็มีขึ้นได้เพราะความที่กรรมอันก่อปฏิสนธิมีวิบากสุกงอมสิ้นเชิงแล้วนี้เชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นบุญ มรณะใดมีขึ้นด้วยอำนาจความสิ้นแห่งอายุดังอายุอันมีประมาณสัก 100 ปีของคนทุกวันนี้เพราะความไม่มีสมบัติเช่นคติกาลและอาหารเป็นต้นนี้ชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นอายุ[38]

2. อกาลมรณะ คือ การตายที่ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตายเช่นตายเพราะถูกฆ่าตายเพราะกรรมเก่ามาตัดรอนเกิดอุปัทวเหตุต้องตายลงไป[39] ส่วนมรณะใดย่อมมีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัย

---

[36] ขุ.ธ. 25/21/31.

[37] พระธรรมธีรราชมหามุนี, *อุดมวิชา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2539), หน้า 142.

[38] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 1 – 2.

[39] ภาณุ วังโส, *การตายเอ๋ย..เราเคยรู้จักเจ้ามาก่อน*, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่บริษัทโหลทองมาสเตอร์พริ้น จำกัด, 2549), หน้า 113.

เครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) ถูกกรรมที่สามารถยังสัตว์ให้เคลื่อนจากฐานะ (ที่เป็นอยู่) ได้ทันทีเข้ามาตัดเอาดุจคนบาปทั้งหลายมีพญาทุสิมารและพญากลาพุเป็นต้นก็ดีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) มาขาดไปด้วยอุปักกมะ (ความทำร้าย) มีการใช้ศัสตราเป็นต้นด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนก็ดีมรณะนี้ชื่อว่า อกาลมรณะ[40]

4. สาเหตุของการตาย

ทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นทัศนะที่ยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ย่อมเป็นไปด้วยหลัก 3 ประการ คือ เหตุ ปัจจัย และผล กล่าวคือทุกอย่างไม่สามารถที่จะเป็นไปได้โดยลำพังจะต้องเป็นไปภายใต้กฎเกณฑ์ที่ว่าสรรพสิ่งต้องอิงอาศัยกันตามหลักการแห่ง อิทัปปัจจยตา ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป[41]

หลักอิทัปปัจจยตา สรรพสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยการอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลที่ไม่อาจจะแยกจากกันได้ คือ เมื่อมีเหตุ มีปัจจัย (คือสิ่งสนับสนุนเหตุ) ก็จะก่อให้เกิดผล จะไม่มีอะไรเกิดโดยไม่มีการอิงอาศัยผลโดยเด็ดขาด ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการตายจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มีเหตุ เพราะการตายก็เป็นหนึ่งในกระบวนการที่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเปลี่ยนแปลง (อนิจจลักษณะ) ของกฎสามัญญลักษณะ คือ ไตรลักษณ์ โดยการตายในทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้นมีสาเหตุที่เราสามารถจะนามาพิจารณาได้ดังนี้

1. สาเหตุของการตายที่เกิดจากกฎของธรรมชาติ คำว่า กฎธรรมชาติในที่นี้หมายถึง กฎที่เป็นแกนกลางของความจริงของสรรพสิ่งในโลกนี้ที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้น โดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะหลีกพ้นกฎเกณฑ์นั้นได้เลย กฎเกณฑ์เป็นสาเหตุของการตายอันเป็นกฎธรรมชาตินั้นก็คือ กฎเกณฑ์เรื่อง อิทัปปัจจยตา ที่กล่าวถึงเหตุและผลดังกล่าวมาแล้ว คือเมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี หมายความว่าสรรพสิ่งนั้นต้องตกอยู่ในธรรมชาติ คือ เกิดแก่ เจ็บ และตายกันอย่างทั่วถ้วน กล่าวคือเมื่อมีการเกิด การแก่เจ็บ และตาย จึงเป็นเรื่องที่จะต้องตามมาจะพบว่ากฎธรรมชาติกับกระบวนของชีวิตนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน กล่าวคือเพราะมีการเกิด ดังนั้น จึงต้องมีการแก่การเจ็บการตาย และการเกิดนั้นแม้ว่าจะต้องมีเหตุก่อนจึงมีได้ กล่าวคือ ต้องมีการอยู่ร่วมกันของบิดามารดาและมีสัตว์มาเกิดการเกิดจึงมีได้ แต่การตายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนคือ เป็นที่สุดของชีวิต คือ มนุษย์ต้องตายแน่ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า การตายมีมาพร้อมกับการเกิด เมื่อนำหลักการของกฎธรรมชาติมาอธิบายก็จะพบว่า เมื่อมีการเกิดแล้วการแตกดับหรือการตายก็จะมีขึ้นมาเช่นกัน ดังนั้น สาเหตุที่แท้ของการตาย คือมาจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้เอง และจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้ เราก็สามารถที่จะนำไปอธิบายสาเหตุของการตายจากหลักการอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้ เช่น เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องกรรม เป็นต้น โดยหลักการเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นหลักการที่เป็นตัวขยายเรื่อง อิทัปปัจจยตา แทบทั้งสิ้น

---

[40] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 2.

[41] สำนิ. 16/22/39.

2. สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่น ๆ สาเหตุของการตายที่เกิดจากปัจจัยเฉพาะอื่น ๆ การตายนั้นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้วจึงตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่ก็มี พระพุทธศาสนาจำแนกสาเหตุของการตายหรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า มรณุปฺปตฺติ แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งการตาย ไว้ 4 ประการ ดังนี้

2.1 อายุกฺขยมรณ ตายโดยสิ้นอายุ หมายความว่า สัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุ เพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็สู่วัยชรา จากแรกเริ่มชราน้อยไปหาชรามากที่สุด ท้ายที่สุดก็สิ้นอายุ เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุ

2.2 กมฺมกฺขยมรณ ตายโดยสิ้นกรรม หมายถึงว่า การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาและเป็นไปต่าง ๆ นานา นั้นอาศัยกาลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกาลังของกรรมเมื่อใดผู้นั้นก็จะถึงแก่การตาย

2.3 อุภยกฺขยมรณ ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม ข้อนี้หมายความว่า บุคคลถึงแก่การตายด้วยเหตุทั้ง 2 คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกาลังที่จะอยู่ต่อไปได้ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย

2.4 อุปฺปจฺเฉทกมรณ ตายเพราะอุบัติเหตุ หมายถึง การตายของผู้มีอายุยังไม่ครบกำหนดหรือยังไม่ถึงอายุขัยและยังไม่สิ้นกรรมแต่ผู้นั้นก็มาเสียชีวิตลงก่อนอาจจะด้วยอุบัติเหตุต่างๆ แต่กระนั้นการตายในลักษณะนี้ก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน[42]

การตายที่มาจากสาเหตุประการแรกจัดเป็นกาลมรณะ ส่วนการตายที่มาจากสาเหตุประการสุดท้ายเป็น อกาลมรณะ สาหรับการตายทั้ง 4 ประการนี้ มีการเปรียบเทียบไว้กับดวงประทีปที่ใช้น้ามัน กล่าวคือ ชีวิตทั้งหลายเปรียบเหมือนประทีปหรือโคมไฟที่อาศัยน้ามันธรรมดาโคมไฟที่อาศัยน้ามันนั้นไฟจะดับได้ก็ด้วยเหตุ 4 ประการ[43] เราสามารถที่จะเปรียบเทียบสาเหตุของการตายทั้ง 4 ประการ ดังนี้

1. เพราะเหตุที่หมดน้ำมัน เมื่อโคมไฟหมดน้ามันไฟก็จะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายจะถึงแก่การตายเมื่อสิ้นอายุ

2. เพราะเหตุที่หมดไส้ เมื่อโคมไฟหมดไส้ไฟก็จะดับ หมายถึง ชีวิตทั้งหลายเมื่อสิ้นกาลังของกรรมที่จะสนับสนุนให้ชีวิตคงอยู่แล้วก็จะถึงแก่การตาย

3. เพราะเหตุที่หมดทั้งน้ำมันและหมดไส้ เมื่อโคมไฟหมดทั้งน้ามันและหมดไส้ หมายความว่า ชีวิตทั้งหลายต้องดับสลายไปเพราะหมดอายุและกาลังของกรรมที่จะให้คงอยู่

4. เพราะเหตุที่มีอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เมื่อโคมไฟถูกลมพัดดับหมายความว่าในกรณีที่ยังไม่สิ้นอายุและยังไม่สิ้นกรรมแต่ต้องตายด้วยได้รับอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ยังไม่ถึงคราวที่จะต้องตายแต่ก็ได้ตายลงไปเพราะเหตุในปัจจุบัน ซึ่งธรรมที่เป็นเหตุที่ทำให้บุคคลมีอายุสั้นหรือมีอายุ

---

[42] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถภาวิฎีกา ฉบับแปลไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), หน้า 204, 246 – 257.

[43] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, *ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 5,* พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, 2534), หน้า 290 – 293.

ยืนนั้นมีกล่าวไว้ในปฐมอนายุสสาสูตร และ ทุติยอนายุสสาสูตร คือ ในปฐมอนายุสสาสูตร[44] ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุสั้นมี 5 ประการ คือ

4.1 ไม่ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ ไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสบาย มีความสุข มีความปลอดภัยกับชีวิต

4.2 ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ หรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดาเนินชีวิต

4.3 บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทำให้อายุสั้นได้

4.4 เที่ยวในเวลาไม่สมควรในเวลาวิกาล ในที่มีอันตราย ในที่ห้ามเข้าหรือที่ไม่ควรเข้า เช่นสถานที่มียาพิษ สถานที่มีวัตถุระเบิด สถานที่มีโจร และสถานที่มีบุคคลไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

4.5 ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ในหลักคุณธรรม เช่น ไม่เคยให้ทาน ไม่เคยรักษาศีล ไม่เคยบาเพ็ญภาวนา จึงเป็นผู้ประมาทในการดาเนินชีวิตอยากทำสิ่งใดก็ทำตามความอยากโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องอันเป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์ต่อตนและคนอื่นและเป็นชีวิตที่ขาดหลักยึดจึงเป็นเหตุให้มีอายุสั้น

ในทุติยอนายุสสาสูตร[45] ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุสั้นมี 5 ประการ คือ

1. ไม่ทาสิ่งที่เป็นสัปปายะไม่รู้จักวิธีการที่ทำให้ตนเกิดความสบาย มีความสุข มีความปลอดภัยกับชีวิต

2. ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ เป็นผู้ที่ขาดความคิดที่ถูกต้องว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำหรือสิ่งใดควรมีมากมีน้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

3. บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ไม่รู้จักประเภทของอาหารที่เกิดความสบายต่อร่างกายเพราะอาหารบางอย่างย่อยง่าย อาหารบางอย่างย่อยยากจึงเป็นเหตุทาให้อายุสั้นได้

4. ทุศีล ไม่รู้จักรักษาศีล (ศีล 5) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตสงบสุข ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

5. มีปาปมิตร (มิตรชั่ว) คบคนชั่วเป็นมิตร คือคนที่ชอบลักขโมย คนชอบเที่ยวกลางคืนคนที่ไม่ทำมาหากิน ไม่แสวงหาความรู้ไม่ชอบเรียนหนังสือเอาแต่เที่ยวเตร่ กินเหล้าเมายา เกเรพาลชอบหาเรื่องผู้อื่น

ในปฐมอนายุสสาสูตร[46] ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุยืนมี 5 ประการ คือ

1. ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ รู้จักแสวงหาสิ่งที่ทำให้เกิดความสบายเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและมีความเจริญก้าวหน้า

2. รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ สิ่งที่บุคคลแสวงหามานั้นมีปริมาณที่พอประมาณไม่มากเกินและน้อยเกินแต่อยู่ในความพอดีต่อความต้องการในชีวิต

3. บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย รู้จักสิ่งที่มีคุณต่อร่างกายไม่เป็นพิษไม่ทำให้ร่างกายเกิดความทุกข์

---

[44] องฺ.ปญฺจก. 22/125/205.

[45] องฺ.ปญฺจก. 22/126/206.

[46] องฺ.ปญฺจก. 22/126/206.

4. เที่ยวในเวลาที่สมควร สามารถจัดเวลาให้ถูกต้องเหมาะสม ควรไม่ควร

5. ประพฤติพรหมจรรย์ มีการประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดีงามและครองตนด้วยความดีงาม โดยไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น

ในทุติยอนายุสสาสูตร[47] ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้มีอายุยืนมี 5 ประการ คือ

1. ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ รู้จักแสวงหาสิ่งที่ทาให้เกิดความสบายเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและมีความเจริญก้าวหน้า

2. รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ สิ่งที่บุคคลแสวงหามานั้นมีปริมาณที่พอประมาณไม่มากเกิน และน้อยเกินแต่อยู่ในความพอดีต่อความต้องการในชีวิต

3. บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย รู้จักสิ่งที่มีคุณต่อร่างกายไม่เป็นพิษ ไม่ทาให้ร่างกายเกิดความทุกข์

4. มีศีลรักษาศีล (ศีล 5) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทาให้ชีวิตสงบสุข ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

5. มีกัลยาณมิตร (มิตรดี) คบคนดีเป็นมิตร คือ คนที่ขยันทำมาหากินแสวงหาความรู้คบบัณฑิต คนที่รักษาศีลปฏิบัติธรรม

5. จุดมุ่งหมายของการสอนเกี่ยวกับความตาย

การสอนให้ระลึกถึงความตายในชีวิตประจาวันมีปรากฏมากแห่งในพระไตรปิฎกการทำความเข้าใจชีวิตเกี่ยวกับความตาย ซึ่งการสอนเรื่องความตายนี้มุ่งเพื่อให้เข้าใจชีวิตว่าชีวิตมีลักษณะอย่างไร ในสัลลสูตร กล่าวถึงวิธีปฏิบัติต่อความตายไว้ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาถึงวิธีปฏิบัติตนต่อความตาย ดังนี้[48]

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ไม่มีนิมิต ใครๆ รู้ไม่ได้ ทั้งลำบาก สั้นนิดเดียว ประกอบด้วยทุกข์ วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึงชราก็ต้องถึงแก่ความตาย เพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างเป็นธรรมดาสัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิตย์เหมือนผลไม้สุกแล้วก็มีภัยจากการหล่นไปในเวลาเช้า ฉันนั้น ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ทั้งหมด มีความแตกเป็นที่สุดฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันนั้น มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า เมื่อมนุษย์เหล่านั้นถูกความตายครอบงำอยู่ กำลังจะจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก บิดาก็ต้านทานบุตรไม่ได้ หรือหมู่ญาติก็ต้านทานญาติไว้ไม่ได้ เมื่อพวกญาติกำลังเพ่งมองดูอยู่ รำพันกันเป็นอันมากอยู่นั้นแหละว่า จงดูสัตว์แต่ละตนๆ ถูกความตายนำไป เหมือนโคถูกนำไปฆ่าฉะนั้น สัตว์โลกถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายทราบชัด ความเป็นจริงของสัตว์โลกแล้วย่อมไม่เศร้าโศก ท่านไม่รู้ทางของผู้มาหรือผู้ไป เมื่อไม่เห็นที่สุดทั้ง 2 นี้ ถึงจะคร่ำครวญเบียดเบียนตนอยู่ จะพึงนำประโยชน์อะไรมาได้บ้าง

บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ก็จะพึงกระทำเช่นนั้นบ้าง บุคคลผู้ได้รับความสงบใจ เพราะการร้องไห้เพราะความเศร้าโศกก็หาไม่ ทุกข์ย่อมเกิดแก่ผู้นั้นยิ่งขึ้น และร่างกายของเขาก็มีแต่จะซีดเซียวลงผู้เบียดเบียนตนเองย่อมจะซูบผอม ไม่ผ่องใส สัตว์ทั้งหลายผู้ละไปสู่ปรโลก หาคุ้มครองตนอยู่ด้วยการคร่ำครวญนั้นได้ไม่ฉะนั้น การคร่ำครวญจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ผู้ถอดถอนใจถึงคนที่ตายที่

---

[47] องฺ.ปญฺจก. 22/125/205.

[48] ขุ.สุ. 25/580-599/641-644.

ตายไปแล้วอยู่เสมอ บรรเทาความเศร้าโศกไม่ได้ ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเศร้าโศก ย่อมได้รับทุกข์มากขึ้นท่านจงดูแม้คนเหล่าอื่นผู้ใกล้จะตายไปตามกรรม และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ผู้ตกอยู่ในอำนาจมัจจุราช ต่างพากันดิ้นรนอยู่ทั้งนั้นอาหารใดๆ ที่สัตว์ทั้งหลายสำคัญหมายอาการนั้น ๆ ย่อมแปรผันเป็นอื่นไป การพลัดพรากจากกันและกันเช่นนี้ มีอยู่เป็นประจำ ท่านจงพิจารณาดูความเป็นจริงของสัตว์โลกเถิด บุคคลแม้ดารงชีวิตถึง 100 ปี หรือเกินไปบ้างก็ตาม ก็ต้องพลัดพรากจากหมู่ญาติและต้องละทิ้งชีวิต ไว้ในโลกนี้แน่นอนเพราะ ฉะนั้น บุคคลฟังธรรมเทศนาของพระอรหันต์แล้ว เห็นคนล่วงลับดับชีวิตไป กำหนดรู้ว่าผู้ล่วงลับดับชีวิตไปนั้น ไม่สามารถฟื้นคืนชีวิตอยู่ร่วมกับเราได้อีก ควรกำจัดความคร่ำครวญธีรชนผู้มีปัญญา ฉลาดปราดเปรื่อง ควรขจัดความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน เหมือนลมพัดนุ่นปลิวไป เหมือนคนใช้น้ำดับไฟที่กำลังไหม้ลุกลาม ฉะนั้น บุคคลผู้แสวงหาความสุขแก่ตน ควรกำจัดความคร่าครวญความทะยานอยากและโทมนัสของตน บุคคลผู้ถอนลูกศรคือกิเลสได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ถึงความสงบใจล่วงพ้นความเศร้าโศกได้ทั้งหมด ไม่มีความเศร้าโศกชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว

ความตายแม้จะมีความหมายในเชิงลบ แต่พระพุทธศาสนามิได้มองในเชิงลบ กลับนำมาเป็นกำลังใจในการสร้างสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงนำสิ่งที่ปรากฏอยู่ในชีวิตจริงมาเป็นอุปกรณ์ในการสอน ทรงนำเอามาเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาทในวัยหลงคิดว่าเราอยู่ในวัยหนุ่ม ยังมีชีวิตอีกยืนยาว ทรงสอนว่าในชีวิตของมนุษย์นั้นมีเทวทูตมาเตือนใจไม่ให้ประมาทอยู่เสมอ สุดแต่ว่ามนุษย์จะเข้าใจได้มากน้อยเพียงใด ถ้ามนุษย์เข้าใจในเทวทูตที่ปรากฏอยู่ในชีวิต ประพฤติตนไม่ประมาท เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น ที่เป็นบ่อเกิดของการเกิดและการตาย ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็จะพ้นจากความเกิดและความตายที่ประสบอยู่ได้ พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ในเทวทูตสูตร[49]

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความตายว่าเป็นหนึ่งในเทวทูต 5 ประการ ที่ปรากฏอยู่บนโลกมนุษย์ โดยสอนให้พิจารณาว่า แม้ตัวเรา ก็มีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ควรที่เราจะทำความดีทางกาย ทางวาจา ทางใจ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตร ว่า มาณพเหล่าใดอันเทวทูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู่ มาณพเหล่านั้น เข้าถึงหมู่ที่เลว ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ส่วนสัตบุรุษเหล่าใดเป็นผู้สงบในโลกนี้ อันเทวทูตตักเตือนแล้ว ไม่ประมาทในอริยธรรมในกาลใด ๆ เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่นจึงหลุดพ้น ในธรรมเป็นที่สิ้นความเกิดและความตาย สัตบุรุษเหล่านั้นจึงมีความเกษม มีความสุข ดับสนิทในปัจจุบัน ล่วงพ้นเวรภัยทุกอย่าง ข้ามพ้นทุกข์ทั้งสิ้นได้แล้วพระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ถึงการที่มนุษย์ทุกคนต้องมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้เลย[50] “ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ 5 ประการนี้ อันสตรีบุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ 5 ประการเป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 1 เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 1 เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 1 เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 1 เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตามเราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น 1

---

[49] ม.อุ. 15/261-271/309-318.

[50] องฺ.ปญฺจก. 22/57/99-100.

พระพุทธเจ้าสอนชาวเมืองกาฬวีให้ระลึกถึงความตาย เพื่อว่าจะได้ไม่ต้องกลัวความตายที่จะมีในภายภาคหน้า โดยตรัสสอนถึงว่าผู้ที่ไม่เจริญมรณะสติจะกลัวความตายที่มาถึงตน แต่สาหรับผู้เจริญมรณะสตินั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตายเลย พระองค์ตรัสสอนว่า ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่า ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายเป็นของยั่งยืน เราพึงตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเป็นของเที่ยง คนที่ไม่เจริญมรณะสติในภายภาคหน้า จะมีความสะดุ้งกลัวต่อความตาย จะร้องด้วยความกลัว เห็นความตายเหมือนเห็นงูพิษ ส่วนบุคคลใดเจริญมรณะสติ ต่อไปในภายหน้า บุคคลนั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตาย เหมือนกับบุคคลผู้เห็นงูพิษแต่จับท่อนไม้คอยระวังตัวอยู่ฉันนั้น เพราะเหตุนั้นท่านทั้งหลายพึงเจริญมรณะสติเถิด จุดมุ่งหมายของคำสอนนี้เพื่อให้เข้าใจชีวิตที่เป็นจริง เมื่อพิจารณาความตายนั้นอยู่เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตได้ หรือทำให้เบาบางลงได้[51]

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพันความตายไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทาให้มากขึ้นซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพอบรมทาให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป[52] พระพุทธเจ้าเน้นย้ำให้ระลึกถึงความตายว่า จะมีเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคนแม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคาหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า[53] สิ่งที่จะทำให้มนุษย์ตายมีมาก งูพิษกัดเราก็ได้ แมงป่องต่อยเราก็ได้ หรือตะขาบกัดเราก็ได้ เพราะเหตุนั้น เราพึงตาย เราพึงมีอันตราย เราพึงพลาดหกล้มก็ได้ อาหารที่เรากินแล้วไม่ย่อยก็ได้ ดีของเราพึงกำเริบก็ได้เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ หรือลมมีพิษเพียงดังศาสตราของเราพึงกำเริบก็ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั้น[54] เพราะฉะนั้น เราไม่พึงประมาทในชีวิตเร่งขวนขวายทำสิ่งที่ควรทำเสียโดยไม่ต้องรอให้มีสิ่งอื่นมากระตุ้นให้เราทำความดี เพราะการใช้ความตายที่จะบังเกิดมีแก่เรานั้น เป็นคุณธรรมที่ไม่ประกอบด้วยความโลภ ความอยากได้ของผู้อื่น ไม่ประกอบด้วยความพยาบาทต่อผู้อื่นเรื่องเกี่ยวกับมรณานุสสติ มีปรากฏเป็นหลักฐานว่าสอนกันมาโดยชัดเจน ปรากฏเป็นหมวดหมู่อยู่ในเรื่อง มรณานุสสติในวิสุทธิมรรคพระพุทธโฆสาจารย์[55] ได้รจนาเรื่องมรณะสติเอาไว้สรุปได้ดังนี้[56]

ผู้เจริญมรณานุสสติหาที่สงัดจากสิ่งรอบข้างที่ทาให้กวนใจออกไป ตัดปริโพธคือความกังวลทั้งหมดเสีย แล้วนึกในใจว่า ความตายจะมาถึงเรา ชีวิตเราจะดับสูญไป หรือนึกเพียงคำว่าตายตาย เฉย ๆ ก็ได้ เช่นเดียวกัน การทำเช่นนี้ถ้ามีสติกำกับอยู่ จะเกิดความสังเวชขึ้นในใจว่า โอหนอเรา

---

[51] องฺ.ปญฺจก. 22/57/100.

[52] องฺ.ปญฺจก. 22/57/103..

[53] องฺ.ฉกฺก. 22/20/446.

[54] องฺ.ฉกฺก. 22/20/447.

[55] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2539), หน้า 284 – 285.

[56] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 2 – 4.

มีความตายเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้เลย หมู่สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ รู้สึกสังเวชสลดใจในชีวิต ขณะเดียวกันพึงระวังความคิดเรื่องที่เรานึกถึงความตายของคนที่เรารัก ก็จะเกิดความเศร้าใจนึกถึงความตายของคนที่เราเกลียดก็รู้สึกดีใจ หรือนึกถึงคนตายที่เราไม่ได้รักไม่ได้เกลียดก็รู้สึกเฉยๆ เหมือนกับสัปเหร่อที่เห็นศพจนเคยชินแล้วเมื่อพิจารณาความตายของบุคคลที่เรารู้จัก การเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึงผู้ที่ตายไปแล้วไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมาแต่กลับเป็นโทษกับผู้ที่ยังอยู่ จิตใจเศร้าหมองเป็นทุกข์ และเป็นปัญหาให้อับเฉาด้วยการราลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วย โยนิโสมนสิการ ทาให้เกิดความไม่ประมาท และกำลังใจเข้มแข็งในการทาความดีต่อไป ถ้ากล่าวตามเหตุผลที่แท้จริงแล้ว เรื่องความตายนี้ ก็จัดอยู่ในคติของธรรมดาคือเป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่งมีเกิดก็ต้องมีตาย คือเกิดมาแล้วก็ต้องตาย หรือที่ตายก็เพราะได้เกิดมาแล้ว ความเกิดกับความตายนั้นเป็นของคู่กัน จะเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้และเป็นไปตามกระบวนการเหตุผล หรือเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดก็ต้องมีดับหรือว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดในเบื้องต้นมีความเปลี่ยนแปลงแตกสลายไปในที่สุด การนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง คือมีความหวาดหวั่นพรั่นกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ ถ้าหากระลึกถึงความตายนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตัวเองเป็นบุคคลทั่วๆ ไป ก็จะระลึกถึงด้วยความเฉย หรือว่าถ้าจะระลึกถึงความตายจะมาถึงตนนั้นก็จะมีความหวาดหวั่นใจ หวาดเสียวหรือมีความสลดหดหู่ท้อแท้พระพุทธศาสนาสอนให้ระลึกถึงความตาย เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเองว่าความตายนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้นเป็นเรื่องสืบต่อไปจากความเกิด ในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องไปกลัว แต่มีข้อที่น่าพิจารณาว่าความตายนั้นซึ่งเป็นของแน่นอนแต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน่ ชีวิตของคนเราอาจจะสั้น หรือยาว ไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจน เพราะฉะนั้นจึงควรใช้เป็นเครื่องเร้าตนเองให้มีความไม่ประมาท ที่ว่าไม่ประมาทก็คือ ชีวิตนี้มีกิจหน้าที่อะไร ก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งขวนขวายกระทาที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่า ให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้ เป็นประโยชน์แก่คนอื่นภายหลัง ด้วยการนึกถึงความตายนั้นต้องพิจารณาโดยแยบคายดังกล่าวแล้ว ซึ่งถ้ายังไม่สามารถทำให้ธรรมสังเวชเกิดขึ้นได้พระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวไว้ให้พิจารณาดังต่อไปนี้

1. พิจารณาความตายจะเกิดขึ้นเหมือนเราเป็นนักโทษ อยู่ต่อหน้าเพชฌฆาตที่กาลังเงื้อมดาบจะฟันเราอยู่ คนที่เกิดมาแล้วบนโลกนี้ต้องตายทุกคน ความตายติดมากับการเกิดคนที่เกิดมาแล้วต้องตายด้วยกันทุกคน ตั้งแต่เวลาที่เราเกิดมาเราก็บ่ายหน้าสู่ความตายอยู่ตลอดเวลา เหมือนดวงอาทิตย์ที่ขึ้นแล้วก็บ่ายคล้อยไปสู่อาทิตย์ตกดิน ชีวิตเราก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดมาแล้วก็หันหน้าไปสู่ความตายทุกนาที ทุกวินาที น้าค้างที่ยอดหญ้าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นก็ค่อย ๆ หายไป ชีวิตก็ใกล้ดับเข้าไปอายุของสัตว์ทั้งหลายก็สิ้นไป ดังนั้นความตายจึงเกิดขึ้นกับเราอย่างแน่นอน

2. พิจารณาความตายเป็นสิ่งสุดท้ายของชีวิต โลกทั้งปวงถูกชาติติดตาม ถูกชราไล่ตามถูกพยาธิครอบงา ถูกมรณะทาลายล้าง สมบัติที่เรามีอยู่ถูกความตายทาลายไปเสียหมดสิ้นไม่เหลือสิ่งไรไว้เป็นของเราไว้เลยแม้แต่สิ่งเดียว ความตายนั้นบดขยี้ไม่เว้นแม้ใคร ๆ ชัยภูมิสาหรับพลม้าก็ไม่มีสำหรับพลรถก็ไม่มี สำหรับพลราบก็ไม่มี และไม่มีใครเอาชนะได้ด้วยเวทย์มนต์หรือด้วยให้ทรัพย์เป็นสินบน ความตายจึงเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้สำหรับสัตว์ทั้งหลาย เมื่อความตายเกิดขึ้นเราก็ไม่เหลือทรัพย์หรือสิ่งใดๆ เลยแม้แต่สิ่งเดียว

3. พิจารณาความตายโดยการเปรียบเทียบกับบุคคลทั้ง 7 ประเภทคือ (1) เปรียบเทียบกับผู้มียศใหญ่ (2) เปรียบเทียบกับผู้มีบุญมาก (3) เปรียบเทียบกับผู้มีเรี่ยวแรงมาก (4) เปรียบเทียบกับผู้มีฤทธิ์มาก (5) เปรียบเทียบกับผู้มีปัญญามาก (6) เปรียบเทียบกับพระปัจเจกพุทธ(7) เปรียบเทียบกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยบุคคลทั้งเจ็ดประเภทนี้เป็นผู้ที่ชาวโลกยกย่องก็ยังต้องตาย แล้วเราเล่า จะรอดพ้นจากความตายได้อย่างไร ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทุกอย่างในโลกนี้มีจุดสุดท้ายคือ ความเสื่อมสลายทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถาบัน อารยธรรม หรือชีวิตของมนุษย์เองก็ตามไม่พ้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเช่นกัน

4. พิจารณาร่างกายเป็นสาธารณะแก่สัตว์และปัจจัยแห่งความตายมากชนิด มีสัตว์ที่อาศัยอยู่ในร่างกายนี้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเชื้อโรค เชื้อแบคทีเรีย พยาธิหรือแม้แต่สัตว์ต่าง ๆ ก็อาศัยอยู่ในร่างกายของเรานี้ได้เช่นกัน ร่างกายนี้เป็นที่ เกิด แก่ ตาย เป็นที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะของสัตว์เหล่านั้น บางคราวก็ทาให้เราเจ็บปวด เป็นไข้ เป็นโรคภัยต่าง ๆ บางคราวก็อาจทาให้เราตายได้เช่นกัน ปัจจัยทั้งหลายที่มีอยู่ภายนอกร่างกายนี้ก็อาจทาให้เราตายได้เช่นกัน สัตว์มีพิษทั้งหลายอาจกัดเราหรือต่อเราทำให้เราตายก็ได้ อาวุธทั้งหลายอาจมาทิ่มแทงเราเมื่อไรก็อาจเป็นได้ทั้งตอนตื่นอยู่หรือตอนหลับอยู่ แม้แต่สิ่งธรรมดาที่ไม่เป็นอาวุธก็อาจฆ่าเราได้เช่นเดียวกันไม้เสียบตาย ไฟฟ้าดูดตายหรือตกต้นไม้ตาย ตกบ้านตาย เป็นต้น ปัจจัยที่ทาให้เราตายนั้นมีทั้งภายนอกร่างกายของเรา และทั้งภายในกายของเราปัจจัยแห่งความตายจึงมีมากมาย พึงกำหนดดูเถิด แม้แต่เราจะระวังอย่างไร ก็ไม่อาจหลุดพ้นจากความตายไปได้เลย ควรที่เราจะเร่งรีบขวนขวายทากิจที่เป็นประโยชน์ที่เป็นแก่นสารในชีวิตให้มากเข้าไว้

5. พิจารณาความตายโดยพิจารณาว่าอายุเป็นของอ่อนแอ อายุของเรานี้จะหมดไปนั้นง่ายดาย เนื่องจากชีวิตของมนุษย์ผูกพันอยู่กับลมหายใจเข้าออก ผูกพันอยู่กับอิริยาบถน้อยใหญ่ผูกพันกับความเย็นความร้อน ผูกพันกับธาตุ 4 และผูกพันอยู่กับอาหาร มนุษย์นั้นหายใจเข้า ไม่หายใจออกก็ตาย หายใจออกไม่หายใจเข้าก็ตาย ไม่หายใจเลยก็ตาย เช่นกัน อายุของเรานับว่าน้อยเพราะผูกติดอยู่กับลมหายใจเข้าออก มนุษย์นั้นนอนมากก็ไม่ได้ นั่งมากก็ไม่ได้ยืนมากก็ไม่ได้ เดินมากก็ไม่ได้ ถ้าทำเกินไปก็อาจขาดใจตายได้เช่นเดียวกันธาตุทั้ง 4 ธาตุดิน น้า ไฟ ลม มีสิ่งใดมากไปก็อาจทำให้คนเราตายได้ เช่นกันมีดินมากก็หิวน้ำ ไม่ได้ทานน้ำก็ตาย มีน้ำมากก็ท่วมปอดตาย มีไฟมากก็เป็นลมชักตาย มีลมมากก็จุกเสียดแน่นท้องตายได้ เช่นเดียวกันอาหารนั้นเมื่อมนุษย์มีอาหารทานจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่มีทานก็ต้องตาย เช่นกัน มีทานแต่ทานมากก็ตาย เช่นเดียวกัน

6. พิจารณาความตายโดยชีวิตไม่มีนิมิต คาว่านิมิตนี้ หมายถึง ชีวิต พยาธิ กาลสถานที่สัตว์จะตาย และภพที่ไปในเบื้องหน้า ชีวิตไม่มีนิมิตเพราะมนุษย์จะตายตั้งแต่เมื่อไรนั้นไม่อาจทราบได้แน่นอน จะตายตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา จะตายตั้งแต่อยู่ในครรภ์ หรือคลอดมาแล้วอยู่นานได้เท่าใดนั้นไม่อาจทราบได้ ชีวิตจึงชื่อว่าไม่มีนิมิต พยาธิไม่มีนิมิตเพราะเราจะตายด้วยโรคอะไรนั้นไม่อาจทราบได้แน่นอน จะทราบได้แน่นอนก็เฉพาะได้ตายไปแล้วเท่านั้นตอนที่มีชีวิตอยู่จึงไม่อาจทราบได้ กาลเวลาที่จะตายก็ไม่แน่นอน เช่นกัน อาจจะเป็นไปได้ทั้ง เช้า สาย เที่ยง บ่าย เย็น กลางคืน ก็อาจตายได้ตลอดเวลา สถานที่สัตว์จะตายก็ไม่อาจทราบได้ว่า เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องไปตายที่ตรงนั้นหรือที่ตรงนั้นเป็นที่ตายของสัตว์นั้น ๆ และท้ายที่สุด ภพที่จะไปในเบื้องหน้าก็ไม่มีทางที่จะรู้ได้ว่าจะไปในภพภูมิใด จะไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา หรือเป็นสัตว์ก็ไม่อาจทราบได้

7. พิจารณาความตายว่าชีวิตมีกำหนดกาล มนุษย์ที่เกิดมาแล้วมีกำหนดอายุน้อยที่มีอายุมากกว่าร้อยนั้นหายาก ที่น้อยกว่าร้อยนั้นมีเยอะกว่า อายุของเรานั้นอาจสั้นก็ได้ หายใจเข้ายังไม่หายใจออกก็อาจตายได้ หายใจออกยังไม่ทันหายใจเข้าก็อาจตายได้ เช่นกัน อายุจึงชื่อว่าน้อย มีนิดหน่อยเท่านั้น

8. พิจารณาว่าชีวิตมีขณะสั้น ชีวิตนี้เมื่อพูดถึงในทางปรมัตถ์แล้วความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะจิตดวงหนึ่งเท่านั้น เกิดขึ้นและดับไป การเกิดขึ้นและดับลงอยู่ตลอดเวลาเหมือนดังล้อเกวียนเคลื่อนที่อยู่ จะมีเพียงจุดเดียวเท่านั้นที่สัมผัสกับพื้น อดีตหมดไป อนาคตก็ไม่ใช่จริงชีวิตจริงมีแต่ปัจจุบันที่เกิดและดับอยู่ตลอดเวลา เมื่อพิจารณาความตายดังว่ามาทั้งแปดข้อนี้แล้วหรือข้อใดข้อหนึ่งโดยพิจารณาบ่อย ๆ หรือทาจนคล่องแคล่ว สติมีความตายเป็นอารมณ์จะปรากฏขึ้น ความสังเวชสลดใจในชีวิตก็เกิดขึ้น และญาณก็เกิดขึ้น นิวรณ์ทั้งหลายก็จะระงับองค์ฌานก็จะปรากฏ แต่อารมณ์นี้มาพร้อมกับความสังเวช จึงมีความตั้งมั่นของจิตไม่ถึงอัปปนาสมาธิถึงได้แต่เพียงอุปจารสมาธิเท่านั้น

2.4.2 ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ

การตายของมนุษย์คือสาเหตุที่ทำให้เกิดพิธีกรรมฌาปนกิจศพ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญญา มนุษย์จึงดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ด้วยที่มีปัญญาทำให้มนุษย์มีความรู้สึกชั่วดี ความรู้สึกชั่วดีนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั่วไป เมื่อมนุษย์มีปัญญาสังคมมนุษย์จึงมีกฎระเบียบ มีวัฒนธรรมประเพณีในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดถึงตาย โดยเฉพาะเรื่องการตายนั้นมนุษย์ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นสิ่งที่บุตรหลานและยาติๆของผู้ตามต้องจัดพิธีกรรมฌาปนกิจให้กับผู้ตาย เพราะถือเป็นหน้าที่ ดังหน้าที่ของบุตรในสิงคาลกสูตร[57] ข้อที่ 5 ที่ว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ข้อนี้หมายความว่า เมื่อมารดาหรือบิดาตายบุตรธิดาต้องจัดพิธีฌาปนกิจศพให้ท่าน และค่อยทำบุญอุทิศให้ท่านเป็นครั้งคราวไป

การที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนานั้นต้องเริ่มศึกษาจากพิธีฌาปนกิจของศาสนาพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ วัฒนธรรมประเพณีและพิธีการต่างๆ บางส่วนของพระพุทธศาสนาจึงใช้ร่วมกันกับศาสนาพราหมณ์แต่มีรายละเอียดบางส่วนที่พระพุทธศาสนาสร้างขึ้นมาใหม่

1. ความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลกและสรรพสิ่ง หลักความเชื่อที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์คือการอาบน้ำล้างบาป คือการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครได้อาบได้กินจะได้บุญมากและสามารถล้างบาปได้ ความชั่วที่ที่ทำไว้ทั้งหมดจะถูกลอยไปกับสายน้ำ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งทางกายและทางใจ ชาวฮินดูจึงอาบน้ำล้างบาปวันละ 2 ครั้ง คือเช้าและเย็น โดยเชื่อว่าบาปที่ตนทำตอนกลางวันล้างโดยการอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ตอนทำกลางคืนล้างได้โดยอาบน้ำในตอนเช้า เพราะเชื่อว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์นั้นจะไหลผ่านเศียรพระศิวะลงมา ท่านน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีเป็นบุญสถานของชาวฮินดูทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังเชื่อกันอยู่และยังเชื่อไปอีกว่า ใครตายลงและและได้เผาที่ท่าน้ำเมืองพาราณสีแล้วนำกระดูกลงไปลอยในแม่น้ำคงคาเชื่อกันว่าต้องไปสวรรค์แน่นอน ทำให้

---

[57] ที.ปา. 11/267/212.

เศรษฐีนิยมไปปลูกบ้านไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อป่วยหนักคิดว่าต้องตายแน่แล้ว ญาติก็จะนำผู้ป่วยนั้นไปที่บ้านริมฝั่งแม่น้ำคงคานั้น พอตายก็จะได้สะดวกในการเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาและกวาดกระดูกลงในแม่น้ำคงคา[58]

พิธีฌาปนกิจหรือพิธีเผาศพไม่มีอะไรมาก เมื่อคนตายลงก็เพียงแต่เอาผ้าห่อ มีไม้ทำแคร่หาม ไม่ได้ทำเป็นพิเศษหรือสวยงาม เพียงแค่ตัดไม้มาทำที่หามเป็นคนๆไป ผู้ที่เดินตามศพก็ดี ผู้ที่ไปร่วมฌาปนกิจก็ดี ไม่มีผู้หญิง มีแต่ผู้ชายเท่านั้น แม่หรือเมีย ลูกหญิง ญาติหญิง ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องฌาปนกิจ ศพเหล่านั้นจะถูกวางเรียบง่ายรอให้มีที่ว่างสำหรับเผา ที่เผาเป็นกองฟืนกองโต ก่อนที่จะเผา ต้องเอาศพจุ่มลงในแม่น้ำคงคา จุ่มแล้วยกขึ้นแล้วจุ่มลงใหม่ให้ได้ 5 ครั้ง แต่บางแห่งจุ่มแค่ 3 ครั้ง วันๆ หนึ่งที่แม่น้ำคงคาจึงมีการนำศพลงไปจุ่มหลายสิบหลายร้อยศพ ความศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ตรงที่ เมื่อนำศพลงไปจุ่มน้ำเอาขึ้นไปวางบนกองฟืน ญาติๆจะเดินรอบไปรอบๆกองฟืน ถือคบไฟที่ยังไม่ได้จุดทำเหมือนจะจุดไฟที่กองฟืน แต่ยังไม่จุดเดินวนรอบ 3 รอบบ้าง 5 รอบบ้าง เมื่อคบแล้วจึงจุดไฟที่กองฟืนจริงๆ ไฟก็ลุกโชติช่วงด้วยหญ้าแห้งและไม้แห้ง เมื่อไหมหมดแล้ว ชาวฮินดูจะไม่เก็บกระดูกมารักษาไว้เหมือนคนไทยเพราะจะกวาดทั้งกระดูกทั้งเถ้าลงในแม่น้ำคงคา หากใครเก็บกระดูกไว้จะถือว่าเป็นบาปมาก เพราะทำให้ผู้ตายไม่ได้ขึ้นสวรรค์อย่างสมบูรณ์[59] พิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาลเป็นฌาปนกิจแบบง่ายมีแค่ผ้าห่อศพแล้วนำไปเผาที่ท่าน้ำของแม่น้ำคงคา และกวาดกระดูกและเถ้าลงในแม่น้ำคงคาก็เป็นอันเสร็จพิธี แกนสาระของการฌาปนกิจคือน้ำในแม่น้ำคงคา เพราะเชื่อกันว่าเป็นแม่น้ำที่ไหลมาจากสวรรค์และไหลกลับไปสู่สวรรค์ ใครได้เผาศพแล้วเอากระดูกไปลอยในแม่น้ำคงคาผู้นั้นได้ขึ้นสวรรค์แน่นอน

2. ความเป็นมาของพิธีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา

พิธีฌาปนกิจศพของพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรมหลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การทำประทักษิณ (เวียนขวา) เป็นต้นซึ่งเป็นปริศนาธรรมคือ ทิศเบื้องขวาเป็นทิศหรือสัญลักษณ์แห่งความเคารพ เช่น ในทิศ 6 ทิศเบื้องขวาเป็นทิศแห่งอาจารย์ เวียนรอบแรก หมายถึง อนิจจัง รอบสอง หมายถึง ทุกขัง รอบสาม หมายถึงอนัตตา, ความแตกต่างระหว่างความเป็นพุทธกับพราหมณ์คือความเชื่อหรือจุดมุ่งหมายของคำสอนซึ่งพระพุทธศาสนาได้คงรูปแบบไว้แต่ได้ประยุกต์หรือปฏิรูปคำสอนใหม่ เช่น ปฏิรูปหลักตรีมูรติมาเป็นพระรัตนตรัย หรือคำส่อนเรื่องการบูชาทิศมาเป็นทิศ 6 ว่าด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ สมณพราหมณ์ คนใช้ เพื่อนเป็นต้น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือศาสนาแห่งเหตุผล เพราะมีคำสอนเป็นสัจธรรม ดังนั้น จึงสอนให้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนให้เห็นความสำคัญของจิตใจมากกว่าร่างกาย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือศาสนาแห่งเหตุผล เพราะมีคำสอนเป็นสัจธรรม ดังนั้น จึงสอนให้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอบให้เห็นความสำคัญของจิตใจมากกว่าร่างกายไม่ให้คนทั้งหลายมีความอาลัยในชีวิต เพราะจะก่อให้เกิดทุกข์เสียเปล่า แต่ให้พิจารณาถึงความตายเป็นนิจ ดังที่

---

[58] สุนทร ณ รังษี และคณะ, *ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2538), หน้า 12 – 13.

[59] หลวงวิจิตรวาทการ, *ของดีในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสวรรค์บุ๊คส์ จำกัด, 2541), หน้า 179 – 182.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น"[60] ดังนั้น หากจะเก็บศพหรือฝังศพไว้ ก็จะก่อให้เกิดความอาลัยอาวรณ์ในญาติผู้วายชนม์นั้น เพราะมีสิ่งเตือนจิตเสมอ แต่เมื่อได้เผาศพแล้วไม่ได้พบกับบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งได้พลัดพรากกันแล้ว ความทุกข์ใจก็จะค่อยบรรเทาลงไปได้ในที่สุด ในติโรกุฑฑสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนว่าไม่มีประโยชน์อันใดกับการร้องไห้คร่ำครวญถึงผู้ที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก สิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับญาติผู้วายชนม์คือการทำบุญอุทิศหรือทักษิณาทานให้[61]

จากพุทธพจน์นี้ในพระสูตรทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายืนยันในคำสอนสูงสุดของตนที่ว่ามนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติคือ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นจากธรรมชาติโดยเฉพาะร่างกายนั้นประกอบกันขึ้นจากธาตุ 4 เมื่อมนุษย์สิ้นอายุหรือตายลง ธาตุ 4 นั้นก็จะกลับคือสู่ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการนำไปทิ้งป่าช้า การฝัง และการเผา ก็ตาม แต่ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนานั้นจะนิยมใช้การเผามากกว่าการฝัง โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ฌาปนกิจที่สำคัญๆ ในครั้งพุทธการนั้นเอง

2.4.3. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพในครั้งพุทธกาล

พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพิธีการฌาปนกิจของบุคคลสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธบิดาและพระพุทธเจ้า เรียกว่าพิธีถวายพระเพลิง ซึ่งเป็นคำราชาศัพท์ ส่วนพระสาวกทั้งหลายจะเรียกว่าพิธีฌาปนกิจสรีรสังขาร เพื่อให้เห็นถึงพิธีการฌาปนกิจในสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นแบบอย่างของการฌาปนกิจของพุทธศาสนิกชนมาถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัย จึงได้ศึกษาพิธีฌาปนกิจที่สำคัญๆของชาวพุทธมีรายละเอียดดังนี้

1. พิธีกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเสด็จไปดับขันธปรินิพพานที่กรุงกุสินารา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าภิกษุผู้เป็นปุถุชนตลอดจนเทวดาก็พากันร้องไห้คร่ำครวญ ภิกษุผู้ปราศจากราคะก็ปลงธรรมสังเวช ท่านพระอนุรุทธเกระจึงแสจงธรรมีกถาเกี่ยวกับสามัญญลักษณะแห่งสังขารทั้งหลายเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกนั้นตลอดคืน ต่อมกท่านพระอนุรุทธเถระจึงให้ท่านพระอานนท์เถระไปแจ้งข่าวการปรินิพพานแห่งพระตถาคตเจ้าแก่เจ้ามัลละทั้งหลาย ท่านพระอานนทเถระได้ทำตามนั้น เมื่อกษัตริย์มัลละได้สดับข่าวนั้นก็พากันกรรแสง หลังจากนั้นได้เสด็จไปสักการะพระบรมศพของพระพุทธองค์และได้บูชาพระบรมศพตลอด 6 วัน วันที่ 3 กษัตริย์มัลละให้นำพระบรมศพไปทางทิศใต้พระนครเพื่อถวายพระเพลิง แต่ไม่สามารถยกไปได้เพราะเทวดาประสงค์จะให้ทำพิธีถวายพระเพลิงที่มกุฎพันธนเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือพระนคร กษัตริย์มัลละได้ทรงทราบเรื่องนี้จากพระอนุรุทธเถระ จึงได้ยอมให้ทำตามนั้น กษัตริย์มัลละถามพระอานนทเถระถึงวิธีปฏิบัติต่อพระ บรมศพของพระพุทธเจ้า ท่าน

---

[60] องฺ.ปญฺจก. 22/57/99-100.

[61] ขุ.ขุ. 25/10-12/16-17.

พระอานนทเถระจึงถวายพระพรให้ปฏิบัติเหมือนกับที่ปฏิบัติต่อพระเจ้าจักรพรรดิ กษัตริย์มัลละก็ได้ทำตามนั้น คือ ให้ใช้ผ้าใหม่ห่อพระบรมศพแล้วก็ห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้ครบ 1.000 ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วสร้างพระสถูปไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง เพื่อให้ชนทั้งหลายนำระเบียบดอกไม้ของหอม หรือจุรณมาบูชา ถวายอภิวาท ทำจิตเลื่อมใสในพระสถูปนั้น อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชนทั้งหลายตลอดกาลนาน[62]

2. พิธีกรรมการจัดงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา

พิธีการเกี่ยวกับฌาปนกิจในครั้งพุทธกาลที่สำคัญที่จะยกมาพิธีการแรกคือ พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพุทธบิดา เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพุทธบิดาได้สวรรคต พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระญาติและสาวกไปจัดที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ สมัยนั้นพระประยูรญาติทั้งหลายตลอดจนพระสนมทั้งหลายต่างก็โศกาอาดูร แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมการระงับความโศกนั้น แล้วตรัสสั่งให้ท่านพระมหากัสสปเถระไปจัดเตรียมสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา เมื่อพระท่านมหากัสสปเถระกระทำเสร็จแล้วกลับมาและกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงยกพระเศียรพระพุทธบิดาขึ้นแล้วสรงพระบรมศพด้วยสุคนธวารีตามขัตติยประเพณีทุกประการ ทรงลูบพระเศียรของพระพุทธบิดา แล้วตรัสกับท่านสารีบุตรเถระมีใจความสรุปว่า "บุคคลผู้ประพฤติกุศลธรรม สุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิบารมีญาณ ก็จงบำรุงเลี้ยงบิดามารดา ความปรารถนานั้นจะสำเร็จทุกประการ[63] แล้วทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่หีบแก้ว ทรงยกไปสู่ ฌาปนสถานด้วยพระองค์เอง อัญเชิญพระบรมศพขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้วทรงจุดพระเพลิงบนเชิงตะกอนนั้น ฝ่ายพระประยูรญาติและเหล่านางสนมทั้งหลายต่างเศร้าโศกรำพัน พระพุทธองค์จึงแสดงธรรมีกถาเกี่ยวกับความไม่เที่ยงแห่งสังขาร เมื่อกิจทุกอย่างแล้ว พระพุทธองค์พร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ก็เสด็จกลับยังที่ประทับ ณ นิโครธาราม[64] ข้อน่าสังเกตในพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธบิคานี้คือ เมื่อนำฟืนมากองทำเป็นกองฟอนแล้วก็นำพระบรมศพไปสรงน้ำและห่มพระบรมศพด้วยผ้าขาวเสร็จแล้วบรรจุพระบรมศพนั้นลงในโลง ทำพิธีถวายพระเพลิงโดยไม่มีพิธีกรรมอย่างอื่นใดอีกเลย

3. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพนางสิริมา

เมื่อนางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว พระราชาก็ทรงส่งราชสาสน์ไปถวายพระ พุทธเจ้าถึงการทำกาลกิริยาของนาง พระพุทธองค์ได้สดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวแก่พระราชาว่าอย่าเพิ่งทำพิธีฌาปนกิจนาง เพราะมีพุทธประสงค์จะแสดงธรรมเกี่ยวกับอสุภะโดยอาศัยศพของนางเป็นสื่อ หลังจากนั้นก็ทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าแล้วให้รักษาไว้ไม่ให้กาและสุนัขกัดกินได้ พระราชาได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว ในวันที่ 4 สรีระพองขึ้นอืด หมู่หนอนไต่ชอนไชศพของนาง พระราชาให้พวกราชบุรุษตีกลองประกาศในพระนครให้คนทั้งหลายยกเว้นเด็กๆ มาดูศพนางสิริมาหากไม่มาจะถูกปรับ 8 กหาปณะและได้ส่งพระราชสาสน์ไปยังพุทธสำนักทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกเสด็จมา

---

[62] ที.ม. 10/227-230/169-173.

[63] สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, *พระปฐมสมโพธิกถา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517), หน้า 312.

[64] พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2544), หน้า 203 – 204.

ทอดพระเนตรศพนางสิริมา พระพุทธองค์จึงพาหมู่ภิกษุไปยังปาช้าแล้วทรงแสดงอสุภกรรมฐานเนื่องด้วยศพของนางสิริมานั้น เวลาจบพระเทศนา มีผู้ได้บรรลุธรรม8,400 รูป/คน[65] หลังจากนั้นจึงเป็นพิธีฌาปนกิจศพของนาง

4. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจสรีระสังขารพระทารุจีริยะ

ท่านพาหิยทารจีริชะอาศัยที่ทำสุปปารกะ ใกล้ฝั่งสมุทร มีความประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านจึงออกจากพระวิหารเชตวันมหาวิหาร เข้าไปยังพระนครสาวัตถี ได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี จึงเข้าไปเฝ้าและทูลขอให้ทรงแสดงธรรมแก่ตบถึง 3 ครั้ง จึงได้ฟังธรรม เมื่อฟังธรรมจบก็มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นในสิ่งทั้งปวงท่านทูลขออุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ท่านไม่ได้ทำบุญด้วยบาตรและจีวรมาในอดีตชาติ บาตรและจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์จะไม่บังเกิดแก่ท่าน พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งให้ท่านไปแสวงหาบาตรและจีวรก่อน ขณะที่กังแสวงหาอยู่นั้นก็ถูกโคขวิดตายพระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาตพร้อมกับภิกษุหลายรูป ได้ทรงเห็นสรีระสังขารของท่านที่กองขยะจึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายให้นำเตียงมาแล้วนำสรีระสังขารออกจากเมืองไปเผาแล้วบรรจุไว้ในสถูป[66]

5. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจสรีระสังขารท่านพระสารีบุตรเถระ

เมื่อพระเถระรู้กาลแห่งปรินิพพาน จึงทูลลาพระศาสดา เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว ท่านพร้อมกับพระจุนทเถระผู้เป็นพระน้องชายก็เดินทางกลับไปบ้านเดิมคือตำบลนาลันทา เพื่อเทศนาโปรดมารคาผู้ยังเป็นมิจฉาทิฐิอยู่ ปรากฏว่าโยมมารดาของท่านได้สำเร็จโสดาบัน ในคืนนั้นท่านได้เกิดปักขันธิกาพาธขึ้นและได้ปรินิพพานในเวลาใกล้รุ่งวันรุ่งขึ้น พระจุนทะ (พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์และหมู่ญาติ ได้ประกอบพิธีมาปนกิจสรีระสังขารของท่านพระสารีบุตรเถระ แล้วนำอัฐิและบริขารคือบาตรและจีวร ของท่านพระสารีบุตรไปถวายพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ได้รับสั่งให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระเถระไว้ที่ซุ้มประตูพระเชตวันมหาวิหาร[67]

6. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจสรีระสังขารท่านพระโมคคัลลานเถระ

ท่านพระโมคคัลลานเถระเป็นพระอัครสาวกผู้มีฤทธิ์มาก สาเหตุแห่งการถูกโจรลอบฆ่าก็เพราะท่านรู้เหตุแห่งการเกิดใบนรกและสวรรค์ด้วยการเที่ยวไปในนรกภูมิและสวรรค์แล้วถามถึงกรรมที่ทำให้เกิดในภูมินั้น ๆ แล้วกกับมาบอกมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายจึงเลื่อมใสท่านแล้วนำลากสักการะมาบำรุงพระพุทธศาสนาทำให้เดียรถีย์ทั้งหลายเสื่อมลาก ดังนั้น เดียรถีย์จึงได้หาวิธีกำจัดท่านโดยการจ้างโจรให้ไปฆ่าท่าน ใน 2 เดือนแรกท่านหนีโจรได้ แต่ในเดือนที่ 3 ท่านพิจารณาเห็นกรรมของตน จึงยอมให้โจรทุบจนกระดูกแหลกละเอียดเท่าเมล็ดข้าวสารหักแล้วพวกโจรก็โยนทิ้งที่พุ่มไม้ด้วยสำคัญว่ามรณภาพแล้ว เมื่อพวกโจรหนีไปแล้วท่านก็ใช้ฤทธิ์ประสานกายเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลลาปรินิพพาน แล้วไปปรินิพพานที่กาฬสิลา ท่านปรินิพพานโดยการเหาะขึ้นไปบนอากาศสูงชั่วต้นตาล

---

[65] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 150 – 153.

[66] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 143 – 150.

[67] พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2544), หน้า 212.

แสดงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ เหมือนพระสารีบุตรเถระ กล่าวธรรมกถาถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้ว ปรินิพพาน เทวโลกทั้งทุกชั้นเกิดโกลาหลว่า อาจารย์ของพวกตนปรินิพพานแล้ว จึงถือของหอม มาลา ธูป เครื่องอบ และจันทน์จุรณทิพย์และฝืนนานาชนิดมาประชุมกันแล้วทำ จิตกาธารด้วยจันทน์แดง สง 88 ศอก พระศาสดาประทับอยู่ใกล้ๆ ศพพระเถระตรัสสั่งให้จัดการปลงศพของพระเถระ รอบๆ สุสาน ฝนดอกไม้โปรยตกลงมาในที่ประมาณโยชน์หนึ่ง ในพิธีฌาปนกิจสรีระสังขารของท่านได้มีมนุษย์ เทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ นาค ครุฑ กินนรากินนร มาร่วมประชุมเพลิง มีการประดับฉัตร สุวรรณจามร ธงชัย และธงแผ่นผ้า ผู้ที่มาประชุมทุกเหล่า บรรดามีต่างเล่นสาธุกีฬา การเล่นที่ดีงาม เป็นประ โยชน์ เช่นขับร้องเพลงธรรมะ ตลอดเจ็ดวัน หลังจากนั้นพระศาสดาตรัสสั่งให้เก็บธาตุของพระเถระมาทำ เจดีย์บรรจุไว้ที่ซุ้มประตูพระเวฬุวันวิหาร[68]

2.4.4 ความเชื่อพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีต

พิธีฌาปนกิจศพเกิดขึ้นจากอิทธิพลของความเชื่อของศาสนาฮินดูที่มีความเชื่อในเรื่องความ ศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคา โดยมีความเชื่อว่าแม่น้ำคงคาไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาหิมาลัย)และจะทำให้ ทั้งคนที่มีชีวิตอยู่และคนที่สิ้นชีวิตแล้วบริสุทธิ์หรือไปสู่สวรรค์ได้ และที่สำคัญคือในครั้งก่อนพุทธกาล เมื่อทำพิธีมาปนกิจศพโดยการเผาแล้วจะมีการนำเถ้ากระดูกไปลอยอังคารในแม่น้ำคงคา (เพื่อส่งดวง วิญญาณสู่สวรรค์ ส่วนพระพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องการลอยอังคารในแม่น้ำคงคา[69] การจัดการศพที่ เสียชีวิตแล้วยังคงได้รับอิทธิพลบางส่วนคือคงรูปแบบการเผาไว้ ที่แตกต่างกันคือนิยมเก็บอัฐิไว้ในพระ สถูปเพื่อการได้ประสบบุญของผู้ที่ได้สักการบูชา ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดน สุวรรณภูมิ (พ.ศ.234) สันนิษฐานว่าชาวไทยได้ถือปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีมาปนกิจตามคติพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเผาศพแต่อย่างใด เมรุเผาศพตามวัดต่างๆ เป็นผลพัฒนาการ มาจากพระเมรุที่ใช้ถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากคำ สอนเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของภูมิต่างๆ ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ ส่วนการเผาที่เชิงตะกอน หรือกองฟอนตามป่าช้ายังไม่พบหลักฐานที่เป็นความสืบต่อมาโดยตรง อย่างไรก็ตามสันนิษฐานว่า ได้รับอิทธิพลมาจากพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดีย เพราะเมื่อได้รับอิทธิพลพิธีกรรมฌาปนกิจบนเมรุ แล้วก็น่าจะมีความสัมพันธ์กันกับการเผาที่กองฟ้อน เพราะสมัยก่อนยังไม่มีความเจริญก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีและชาวบ้านทั่วไปโดยมากก็มีฐานะยากจน ดังนั้น จึงยังไม่มีการเผาบนเมรุเหมือน พระมหากษัตริย์ในอดีต เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านก็มีการแจ้งข่าวให้ญาติพี่น้องคลอดจนคนในหมู่บ้านได้ ทราบ เพื่อเตรียมพิธีการฌาปนกิจโดยลำดับตามประเพณีหรือธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา หากเป็น ศพของคนตายโหง จะนำไปฝังไว้ที่ป่าช้าหรือสวนไม่นิยมเผา เพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายยังไม่สงบสุข หากเผาจะทำให้เกิดความร้อนวิญญาณผู้ตายจะรบกวนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนศพของผู้ตายเพราะ หมดอายุขัยหรือป่วยตายจะนิยมนำไปเผา ซึ่งมีลำดับขั้นตอบของพิธีการดังนี้

1. การอาบน้ำศพ ด้องอาบด้วยน้ำอุ่นก่อน เล้าจึงอาบด้วยน้ำเย็น (น้ำอุ่นทำความสะอาด ร่างกายให้หมดจด ได้ดีกว่าน้ำเย็น) หลังจากนั้นก็ดำขมิ้นชันกับผิวมะกรูดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิด

---

[68] ขุ.ชา.อ. 61/589-592.

[69] พระมหาวีระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนลุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจใน พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2548, หน้า 10.

ความหอม[70] เป็นปริศนาธรรมว่า ให้รักษาศีล เพราะกลิ่นศีลหอมยิ่งกว่าคันธชาติทั้งหลายทำให้ผู้รักษามีชื่อเสียงดีงาม

2. การแต่งตัวศพ เมื่ออาบน้ำศพแล้วก็จะหวีผมศพ โดยหวีกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งข้างหลังซีกหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องหมายของการตายและการเกิด แล้วหักหวีออกเป็นสองท่อน ขว้างหวีนั้นทิ้งเสียหรือโยนลงในโลง หลังจากนั้นก็จะใช้ผ้าข้าวนุ่ง โดยเอาชายพกไว้ด้านหลัง แล้วใส่เสื้อขาวเอาค้านมีกระคุมไว้ด้านหลัง (ทำตรงกันข้ามกับการใส่เสื้อของคนมีชีวิตอยู่) หลังจากนั้นจึงนุ่งห่มตามธรรมคาทับอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นปริศนาธรรมแสคงถึงการตายและการเกิดใหม่ คือการนุ่งห่มโดยให้ด้านมีกระดุมอยู่ด้านหลัง หมายถึง การตาย ส่วนการนุ่งห่มแบบปกติ หมายถึง การเกิดใหม่ สำหับผ้าขาวนั้น หมายถึง ความบริสุทธิ์ การนุ่งเสื้อผ้าให้ใหม่นี้ บางแห่งก็นุ่งผ้าขาว 2 ชั้นชั้นในเอาชายพกไว้ด้านหลัง ชั้นนอกเอาชายพกไว้ด้านหลัง เป็นปริศนาแห่งสงสารวัฏ บางแห่งก็เพียงนุ่งเสื้อผ้ากลับด้านในไว้ด้านนอกเท่านั้น ต่อจากหวีผมก็จะนำขี้ผึ้งแท้มาปิดตาและปาก เพื่อป้องกันความอุดจาด ในเชิงปริศนาธรรมหมายถึง ให้รู้จักสำรวมระวังอินทรีย์ ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ทางใจ

3. การใส่เงินในปากศพ พิธีนี้เชื่อว่า ผู้ตายจะได้นำเงินนั้นไปใช้ในชาติหน้า แต่ในเชิงปริศนาธรรม แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เราแม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายเท่าใด แต่เมื่อตายแล้ว ก็ไม่สามารถนำอะไรติดตัวไปได้ มีเพียงบุญหรือบาปเท่านั้นที่จะติดตามไปได้ หากยังไม่สิ้นกิเลส ตัดวงจ รแห่งสงสารวัฏไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้ว แม้เงินในปากนั้นก็ติดตามตนไปไม่ได้ บางแห่งก็ตำหมากใส่ปากศพด้วย (ในกรณีที่ผู้ตายเป็นคนอินหมากสมัยที่มีชีวิตอยู่) เพราะถือเคล็ดว่า การกินหมาก ทำให้เกิดความเพลิน เพราะต้องใส่ใจในการเคี้ยว ทำให้ลืมความทุกข์อื่น ได้ในขณะนั้น ส่วนในทางธรรม หมายถึง ธรรมคาของมนุษย์ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องการกินและดื่มสิ่งที่อร่อย แต่เมื่อหมดลมหายใจแล้ว แม้จะวางของกินไว้ในปาก ก็ไม่สามารถกินได้

4. การดอยศพ (มัดตราสังและห่อศพ) สัปเหร่อหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นทิศของผู้ตาย (ชีวิตตกล่วงลับไปเหมือนพระอาทิตย์อัสดงคต ใช้ด้ายดิบขนาดเท่าหัวแม่มือผูกเป็น 3 เปลาะ เปลาะแรกผูกที่คอ พร้อมบริกรรมว่า ปุตโต คีเว (ห่วงลูกผูกคอ) เปลาะที่สองผูกข้อเท้าพร้อมบริกรรมว่า ธะนัง ปาเท (ห่วงทรัพย์ผูกเท้า) เปลาะที่สามผูกข้อมือประนมไว้ที่หน้าอก พร้อมบริกรรมว่า กริยา นตฺเถ (ห่วงภรรยาผูกมือ) การมัดตราสังนี้เชื่อว่าป้องกันให้วิญญาณผู้ตายไปรังควาญทำร้ายผู้อื่น แต่ในทางปริศมธรรม หมายถึง บุตร ภรรยา (รวมทั้งสามี) และทรัพย์เป็นเสมือนห่วงผูกมนุษย์ให้ขาดความเป็นอิสระ เป็นผู้มีภาระต้องรับผิดชอบมากมาย มีแต่ความเป็นห่วงกังวล ไม่อาจตัดขาดได้เมื่อมัดตราสังแล้วก็จะสอดดอกไม้ธูปเทียนไว้ในมือผู้ตาย บางแห่งสอดดอกไม้คู่หนึ่งและเทียนคู่หนึ่ง เพื่อให้ผู้ตายได้นำไปสักการะพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นไตรทศหลังจากนั้นก็ห่อศพด้วยผ้าขาวใช้ด้ายดิบมัดให้แน่นเป็น 5 เปลาะ เพื่อป้องกันไม่ให้ศพขึ้นอืดแต่ในเชิงปริศนาธรรมหมายถึง นิวรณ์ 5 หรือขันธ์ 5

---

[70] พระมหาอุดร สุทฺธิญาโณ และคณะ, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร*: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 168.

5. การตามไฟหน้าศพ การตั้งศพเพื่อรอการฌาปนกิจหรือบำเพ็ญกุศลศพ พิธีที่นิยมถือปฏิบัติกันในอดีตคือการจุดตะเกียงไว้ที่ปลายศพ เชื่อว่าเพื่อเป็นการทดแทนธาตุไฟของคนตายและเพื่อป้องกันความกลัวที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยความมืด แต่ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง บุคคล 4 จำพวก คือ

5.1 พวกมืดมาและมืดไป (ตโม ตมปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ และประพฤติทุจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุคติภูมิ

5.2 พวกมืดมาแต่สว่างไป (ตโม โชติปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ แต่ประพฤติสุจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุคติภูมิ

5.3 พวกสว่างมาแต่มืดไป (โชติ ตมปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง แต่ประพฤติทุจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุคติภูมิ

5.4 พวกสว่างมาและสว่างไป (โชติ โชติปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง และประพฤติสุจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุดติภูมิ[71]

การตามไฟหน้าศพหรือการจุดตะเกียงที่ปลายเท้าศพนั้น เพื่อเตือนสติผู้ที่มีชีวิตอยู่ให้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา (ปญฺญา โลกสฺมึ ปชฺโชโต) เมื่อสวดมาติกาจบแต่ละครั้ง จะนิยมดับตะเกียงชั่วคราว เชื่อว่าเป็นการดับเสนียดจัญไรความอัปมงคลทั้งหลายให้สิ้นไป ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง การแตกหรือดับสลายไปแห่งสังขาร

6. การงันชอน ระหว่างที่ตั้งศพไว้บ้านเพื่อรอการนำศพไปฝังหรือเผานั้น เพื่อนบ้านจะมาอยู่เฝ้าศพเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน เพื่อให้เถิดความอุ่น ใจ ไม่รู้สึกกลัวและวังเวง จะนิยมนิมนต์มาสวดมาติกาบังสุกุลหรือสวดพระอภิธรรมการสวดพระอภิธรรมหน้าศพ มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ฟังและได้พิจารณาสติกรรมฐาน ให้ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนโดยธรรม พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศล เกิดความไม่ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งขวนขวายบำเพ็ญกิจและทำความดี เพราะบทสวดหรือการสวดอภิธรรมนั้นกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขารและเพื่อให้รู้ว่าธรรมชนิดใดเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ธรรมชนิดใดเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ธรรมชนิดใดเป็นอัพยากฤตธรรมหรือเป็นกลาง ๆ ดังนั้น การสวดหน้าศพจึงเป็นการปลอบใจเจ้าภาพและญาติพี่น้องของผู้ตายให้ตระหนักว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา[72] แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากพระสวดเป็นภายาบาลี ชาวบ้านฟังไม่เข้าใจ ดังนั้น จึงไม่ได้พิจารณาถึงสภาวธรรม แต่มีความเชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตาย

7. การส่งสการ เวลาที่นิยมนำศพไปฝังหรือเผานั้น ได้แก่ ช่วงบ่าย เรียกว่า "ยามผีตกป่า" ก่อนจะนำไปป่าช้าหรือไร่ นา สวน จะนิมนต์พระมาให้บุญก่อน คือมีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุล หลังจากนั้นก็นำศพไปฝังหรือเผา ก่อนจะนำศพลงจากบ้าน ให้กลับทางบันได ผูกปลายเรียวหนามติดกันไว้ที่ประตูเรือน และคว่ำหน้าหม้อน้ำหรือโอ่งน้ำเสีย เมื่อนำศพลงจากเรือนไปแล้วจึงนำเรียวหนามนั้นออก การคว่ำบันไดเรือนและการผูกเรียวหนามกั้นประตูไว้ เชื่อกันว่าเพื่อไม่ให้ผีจำเรือนได้หรือป้องกันไม่ให้ผีเข้าสู่เรือน ส่วนการคว่ำหน้าหม้อน้ำหรือโอ่งน้ำนั้น เชื่อว่าน้ำเก่าเป็นสิ่งที่ไม่

---

[71] องฺ.จตุกฺก. 21/85/129.

[72] พระมหาอุดร สุทฺธิญาโณ และคณะ, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร*: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 171.

บริสุทธิ์ควรทิ้งเสีย ในเชิงปริศนาธรรม สอนให้คนทั้งหลายไม่หลงยึดมั่นถือมั่นสิ่งไม่ใช่ตัวตนนี้ขณะที่ยกศพลงจากเรือน จะไม่ให้ลอดขื่อ ถือว่าผิดคะลำ

การหามศพไปป่าช้าใช้ไม้ไผ่ 2 ลำ (นิยมไผ่เหลือง) ตั้งศพไว้บนไม้ไผ่นั้นและมัดให้แน่น หามข้างละ 2 คน รวมเป็น 8 คน ห้ามพัก ห้ามเปลี่ยนบ่าและห้ามข้ามสวนข้าวนา เพราะถือว่าเป็นของคะลำ และนิมนต์พระหรือสามเณรเดินจูงศพไปสู่ป่าช้า เป็นปริศนาธรรมว่า ให้ผู้ทรงศีล(นิยมบวชลูกหลานจูงศพ นำไปสู่สวรรค์ ระหว่างทางมีการโปรยข้าวสาร ข้าวตอก คอกไม้ และปักธงตามทาง การโปรยข้าวสารและข้าวตอก เชื่อว่าเป็นการล่อให้ผีลงจากแร่หามศพ ผู้แบกจะได้ไม่หนัก ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง คนตายเปรียบเหมือนข้าวสาร ไม่สามารถที่จะปลูก ให้งอกเป็นต้นกล้าได้อีกต่อไป และชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย หรือรูปนามต้องแตกจากกันเหมือนข้าวตอกฉะนั้นนอกจากนี้จะมีการใช้ไม้ขีดทางและหักกิ่งไม้ไว้ตามทาง เพื่อป้องกันไม่ให้ผีจำเรือนหรือกลับมาสู่เรือนได้เมื่อนำศพไปถึงป่าช้า จะต้องเสี่ยงทายที่ที่จะฝังหรือเผาก่อน โดยการใช้ไข่สดโยน 3 ครั้ง บางแห่งโยนข้าว 1 ปั้นขึ้นด้วยพร้อมอธิษฐานว่า หากผู้ตายต้องการอยู่ที่ใด ก็ขอให้ไข่แตกในที่นั้น เมื่อไข่แตก ก็จะขุดหลุมหรือก่อกองฟ้อน หากจะเผา ก็ปักหลักสี่มุม เรียกว่า “หลักสะกอน” หามศพเวียนรอบกองฟอน 3 รอบ เอาโลงกระแทกกองฟอน 3 ครั้ง จึงนำศพตั้งบนกองฟอนนั้นเป็นปริศนาธรรมว่า ธรรมดาของคนนั้นมักถูกกระแทกแดกดันหลังจากนั้นก็ทำพิธีล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เพราะถือว่าเป็นน้ำบริสุทธิ์ โดยนิมนต์พระสงฆ์เป็นผู้ล้างค่อน เพราะเป็นผู้มีศีลการล้างหน้าศพนี้เป็นปริศนาธรรมว่าให้รู้จักใช้น้ำคือสุจริตชำระล้างใจให้สะอาด เมื่อล้างหน้าศพเสร็จแล้วก็นำผ้าคลุมศพออกพร้อมม้วนเข้าแล้วโยนข้ามศพ 3 ครั้ง โดยคนที่อยู่ฝั่งตรงกันข้ามต้องรับให้ได้เสร็จแล้วนำผ้านั้นไปปูให้พระนั่งสวดมาติกาบังสุกุล เมื่อ โยนผ้าเสร็จแล้วให้ใช้ไม้ข่มเหงวางทับศพหรือโลง โดยเอาค้านโคนขึ้นด้านบน เพื่อป้องกันศพไม่ให้โก่งขึ้นเวลาถูกเผาหรือไม่ให้โลงตกลงจากกองฟ่อน เป็นปริศนาธรรมว่า คนเรานั้นจะเป็นชนชั้นใดก็ตาม ต้องมีผู้ปกครองหรือผู้ให้การปรึกษาอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้เป็นคนประมาท บางแห่งโยนผ้าข้ามกองฟอนในขณะที่ไฟกำลังลุกโชนอยู่ คือประชุมเพลิงแล้วจึงโยนผ้า

สมัยโบราณเมื่อนำศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนแล้ว ต้องทิ้งเบี้ย 23 เบี้ยให้ตากลียายกลาซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า เพื่อซื้อที่ให้ผีอยู่และเป็นค่าจ้างเผา เมื่อเสร็จพิธีบนเชิงตะกอนแล้ว ก็จะทำพิธีไหว้พระรับศีลและนิมนต์พระสวดมาติกาบังสุกุล ถวายไทยธรรมและรับพรโดยลำดับ เสร็จแล้วทำการประชุมเพลิง เป็นอันเสร็จพิธีส่งสการ สัปเหร่อต้องชักคุ้นฝืนออกจากกองฟอน 3 คุ้นเสียก่อนผู้มาร่วมส่งสการจึงจะสามารถกลับบ้านได้ เรื่องนี้เป็นปริศนาธรรมว่า ฟืนติดไฟทั้ง 3 นั้นคือ ราคะ(ราคัคคิ) โทสะ(โทสัคคิ) โมหะ (โมหัคคิ) ทำให้ถูกแผดเผาเร่าร้อนในสงสารวัฏ

เมื่อชักออกหรือหลุดพ้นแล้ว จึงจะทำให้ไม่เร่าร้อนในสงสารวัฏ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าผู้ที่ไปร่วมงานศพ เมื่อกลับมาบ้าน ต้องเดินวกไปวนมา เพื่อป้องกันไม่ให้ผีติดตามมาได้ หรือลูกหลานผู้ตาย เมื่อกลับจากงานศพ ต้องกลับมาที่บ้านของตนเองเท่านั้น ห้ามแวะที่อื่น เพราะคงกลัวว่าวิญญาณผู้ตายจะติดตามไปในที่นั้นๆ ในการเผาศพจะไม่นิยมเผาในวันศุกร์ เพราะถือว่าเป็นวันดีเหมาะแก่การทำพิธีมงคลทั้งหลาย คือคำว่า "สุก" หมายถึงสุขใจ ดังนั้น จึงไม่ควรประกอบพิธีอันเป็นอวมงคลบางแห่งจะไม่ให้นำเด็กทารกหรือเด็กอายุต่ำกว่า 10 ขวบไปร่วมงานศพ เพราะถือว่าเด็กยังขวัญอ่อนอยู่ อาจถูกผีรังควาญเอาได้ หรือแม้แต่หญิงมีครรภ์ก็จะไม่ไปร่วมงานศพ เพราะกลัวผีทำอันตรายแก่ครรภ์

8. การงันเฮือนดี หลังจากเสร็จการส่งสการแล้ว ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านเป็นเวลา 1 คืน ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านมางันเฮือนดีเพื่อให้ความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้านอีกประการหนึ่ง ระหว่างที่เจริญพระพุทธมนต์นั้น ต้องจัดสำรับเลี้ยงผี โดยในถาดนั้นใส่ขี้เถ้าเกลี่ยให้เรียบ[73]

การงันเฮือนดีที่ปรากฏในงานศพ แต่เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ไม่ให้เจ้าภาพเกิดความกลัว ยิ่งในสมัยก่อนเป็นการวางศพนอนไว้บนแคร่หรือใส่โลงไม้ธรรมดา บรรยากาศมีความน่ากลัวกว่าสมัยปัจจุบันนี้ การจุดตะเกียงหน้าศพ เป็นปริศนาธรรมว่า "ให้แสงสว่างคือปัญญาแก่ผู้ตาย" หากจะมองว่าจุดเพื่อให้มีแสงสว่างบริเวณโลงศพ จะได้ไม่น่ากลัวจนเกินไป ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกัน เพราะคนเรามักกลัวความมืด สิ่งที่ปฏิบัติหรือกิจกรรมในการงันเฮือนดีสมัยก่อนคือการนั่งสนทนากันแต่กว่าจะสว่างก็กินเวลานาน ดังนั้น จึงมีการเล่านิทานธรรมหรือนิทานทั่วไป แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้วเปลี่ยนมาเป็นเล่นการพนันแทน นี้คือความเสื่อมของพิธีงันเฮือนดี ในปัจจุบันการทำบุญแจกข้าวน้อย (ทำบุญตักบาตร) ตอนเช้าของคืนสุดท้ายของการนเฮือนดีเป็นพิธีเก็บกระดูก ถวายทาน โดยจัดทำผาสาด (ปราสาทผึ้ง) เตรียมไว้ตั้งแต่ตอนเย็นของคืนที่สาม การเก็บกระดูกนั้นญาติผู้ตายจะเตรียมอุปกรณ์สำหรับใช้ในพิธีไปที่วัดตั้งแต่เช้ามืดแล้วนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป ไปทำพิธีให้ โดยญาติผู้ตายทำการเก็บกระดูกใส่ผ้าขาวแล้วนำไปล้างให้สะอาดด้วยน้ำหอม แล้วห่อด้วยผ้าขาวเก็บไว้ในโกฐหรือขวดโหล นิมนต์พระชักบังสุกุลตาย บังสุกุลเป็นให้ ถวายเครื่องไทยธรรม กวาดน้ำรับพร แล้วนำกระดูกหรืออัฐิไปร่วมพิธีทำบุญตักบาตร เสร็จแล้วเก็บอัฐิไว้ในที่เหมาะสม ซึ่งนิยมบรรจุไว้ที่กำแพงวัดประจำหมู่บ้าน เพื่อรอการทำบุญอุทิศให้ต่อไป เป็นอันเสร็จพิธีฌาปนกิจศพ[74]

2.4.5 พิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวอีสานในปัจจุบัน

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ชาวอีสานก็ได้จัดการมาปนกิจศพตามความเชื่อที่รักษาสืบต่อมาจากบรรพบุรุษจนกลายเป็นประ เพณีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่ก็มีบางรูปแบบที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สถานที่ ฌาปนกิจ อุปกรณ์สำหรับฌาปนกิจ ระยะเวลาในจัดการการฌาปนกิจ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะรูปแบบพิธีที่มีความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น

1. การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำอุ่นแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นหลังจากนั้นก็ตำขมิ้นชันผิวมะกูดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิดความหอม[75] รูปแบบใหม่ของพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับการอาบน้ำศพที่เกิดขึ้นในภายหลัง ได้แก่ การฉีดสารเคมีเข้าสู่ซากศพ เพื่อรักษาสภาพศพไม่ให้เน่าเปื่อย เมื่อสามารถเก็บศพไว้ได้นาน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การตั้งศพบำเพ็ญกุศล 10 วัน ซึ่งเป็นศพของผู้มีศักดินา เช่น พระมหาเถระ เกจิอาจารย์ พระราชาคณะ เป็นต้น ในพิธีการมาปนกิจนี้จะมีการขอพระราชทานน้ำอาบศพ ซึ่งมีข้าราชการเข้าร่วมพิธีด้วย

2. การตามไฟหน้าศพ ปัจจุบันหลายแห่งมีการใช้เทียนจุดเป็นแสงสว่างแทนตะเกียงเพราะหาซื้อได้สะดวกกว่าและไม่ยุ่งยากเหมือนกับการเตรียมตะเกียง

---

[73] กรมศิลปากร, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร*, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2543), หน้า 175.

[74] เรื่องเดียวกัน, 176.

[75] พระมหาอุดร สุทฺธิญาโณ และคณะ, *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร*: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 169.

3. การสวดมาติกา-พระอภิธรรม นับแต่การตั้งศพบำเพ็ญกุศลในคืนแรกจนถึงคืนสุดท้ายก่อนฌาปนกิจ (นิยมตั้ง 3 คืน) ในตอนเย็น ประมาณ 1 ทุ่ม จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาสวดมาติกาบังสุกุลและพระอภิธรรม ซึ่งตามจุดมุ่งหมายคำสอนทางพระพุทธศาสนาคือเพื่อให้แต่ปัจจุบันถือว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ และเป็นการให้ผู้ตายได้ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ดังนั้น จึงมีการเคาะโลงบอกให้ผู้ตายฟังธรรม

4. การงันขอน หลายแห่งมีการเล่นพนันแทนการนั่งคุยเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงคือความว่างกิจกรรมและความโลภของคนทั้งหลาย

5. การส่งสการ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และพิธีการฌาปนกิจหลายอย่าง ดังนี้

5.1 สถานที่ฌาปนกิจศพ ใช้เมรุแทนป่าช้า ไร่ นา สวน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีการถ่านและไฟฟ้าแทนฝืน และไม่มีการ โยนไข่ ใช้ไม้ข่มเหง และการโยนผ้าข้ามกองฟอน

5.2 มีการเปลี่ยนจากการฝังผีตายโหงเป็นการเผาแทน

5.3 ไม่นิยมการคว่ำภาชนะน้ำและการพลิกบันได สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงได้แก่ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และชาวบ้านไม่นิยมสร้างบันไดลิงเหมือนในอดีต

5.4 การตั้งศพ ได้เปลี่ยนจากการวางไว้บนแคร่มาเป็นการบรรจุศพใส่โลง (ในปัจจุบันใช้โลงเย็น) ไม่มีการบังคับว่าจะเก็บศพไว้กี่วัน การตั้งศพไว้นาน ๆ หรือการฝังศพไว้ 1 ปี มีเหตุผลดังนี้ ญาติมีความอาลัย คอยญาติมิตรที่อยู่ไกล เผื่อมีการเตรียมพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ[76]

5.5 การงันเฮือนดี ที่มีความหมายว่านำสิ่งที่ดี เป็นมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตายซึ่งมีการเล่านิทานธรรมะเป็นกิจกรรม ได้เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการเล่นพนันแทน จึงเป็นการนำความอัปมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตาย

5.6 การแจกข้าวน้อยหรือการิทำบุญตักบาตรในตอนเข้าหลังงันเฮือนดีเสร็จแล้วนิยมทำแบบรวบรัดเวลาให้สั้นลง เพราะไม่เป็นการสิ้นเปลืองคำใช้จ่าย เนื่องจากงานศพปัจจุบันต้องใช้จ่ายเป็นแสนหรือหลายหมื่นบาท ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสถานที่เผาหรือฝัง อุปกรณ์ในการฌาปนกิจ และค่าครองชีพที่สูงขึ้น

2.5 หลักการเกี่ยวกับพิธีกรรมงานฌาปนกิจ

ลำดับต่อไปจะได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการฌาปนกิจ ซึ่งแนวคิดทฤษฎีต่างๆ นั้นเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประชาชนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ สังคมของชาวร้อยเอ็ดส่วนมากเป็นสังคมของชาวพุทธ ฉะนั้น การฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตในสังคมพุทธในจังหวัดร้อยเอ็ด จึงตั้งอยู่ภายใต้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับการฌาปนกิจขึ้น 3 ด้าน คือ ด้านอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ, ด้านคติความเชื่อ, และด้านสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

---

[76] บุรินทร์ คำกองแก้ว, *พิธีศพ*, (กรุงเทพมหานคร: หจก. มณฑลการพิมพ์, 2546), หน้า 23.

1. ด้านอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับของชาวอีสานนั้น เกิดจากความเชื่อดั่งเดิมที่เชื่อว่าหากผู้เสียชีวิตไปแล้วไม่ได้รับบุญกุศลจากลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่วิญาณของผู้ตายนั้นจะมีแต่ความอดอยาก ทนทุกข์ทรมานไม่ได้ไปผุดไปเกิด ดังกลอนสรภัญญ์ของชาวอีสานที่แต่งขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศที่ว่า โอโอลูกแม่เอ๋ย อย่าละเลยการทำทาน วันนี้ยมบาล ท่านประทานปล่อยแม่มา มารับเอากองบุญ บุญครั้งนี้ใหญ่หนักหนา ขอลูกยาจงทำบุญเกื้อกูลและอุดหนุน ส่งกองบุญให้แม่เถิด ตั้งแต่เจ้าเพิ่งเกิด แสนประเสริฐแม่ดีใจ ทนเลี้ยงแต่เยาว์วัย จนกระทั่งโตเป็นนาย เห็นแต่คนทั้งหลาย เขามาหยายห่อข้าวน้อย คอยลูกหญิงและชาย เจ้าทั้งหลายไม่เหลียวแล ชะแง้หาบ่เห็น ลูกจักเป็นจั่งได๋นา เพื่อนๆได้เต็มกะต่า แม่นี้หนาบ่ได้เลย ลูกเอ๋ยจงสงสารดวงวิญญาณแม่นี้หนา ดวงวิญญาณแม่นี้หล้า แม่ขอลาก่อนเด้อหล่าเหลือแฮงหิ่วกระต้า มาน้อ หวังสิเอาข้าวห่อละคำเอ้ย[77]

จากข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับ ซึ่งการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับของชาวอีสานนี้ นอกจากความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนมาถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย และชาวอีสานก็ได้รับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำใจ และนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาผสมเข้ากับความเชื่อเดิมของตน เช่น คำสอนเรื่องทิศ 6 ในเรื่องหน้าที่ของมารดาบิดาและบุตร ซึ่งหน้าที่ของบุตรในข้อที่ 5 กล่าวไว้ว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน[78] จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าหลักคำสอนเรื่องหน้าที่ของบุตรในเรื่องทิศ 6 นี้มีอิทธพลต่อการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลต่อมารดาบิดาผู้ล่วงลับของบุตรหลานชาวอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสอนอีกคำสอนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการทำบุญคือ เรื่องพระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศให้ญาติ เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงทำบุญถวายพระมหาวิหารเวฬุวันแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนาพระองค์ไม่ได้อุทิศส่วนกุศลแก่เปรตทั้งหลายที่เคยเป็นญาติของพระองค์ ตกกลางคืนมาปรากฏเหตุเปรตเหล่านั้นมาส่งเสียงร้องบ้าง ปรากฏตัวให้เห็นบ้าง ส่งกลิ่นเหม็นบ้าง ต่อหน้าพระเจ้าพิมพิสารทำให้พระเจ้าพิมพิสารนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าจึงทรงแนะนำให้ทำบุญอุทิศวันรุ่งขึ้นพระเจ้าพิมพิสารจึงได้ทำบุญถวายทานครั้งใหญ่อีกครั้ง ส่งผลทำให้ญาติเหล่านั้นได้รับผลบุญและพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย[79] การฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตของชาวอีสานแล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรักความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวอีสานยังยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดนั่นคือ ความกตัญญูกตเวที นั้นเอง

---

[77] ครูบ้านนอกบล็อก, “สรภัญญ์...กลอนข้าวสาก วันบุญข้าวสาก (เอนสิบเพ็ง)”, 4 กันยายน 2552, <https://kroobannok.com/blog/17742> (28 June 2024).

[78] ที.ปา. 11/267/212-213.

[79] คณะกรรมการแผนกตำรา, *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1*, (กรุงเทพมหานคร: มหามกฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 138 – 139.

2. ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความเชื่อเรื่องวิญญาณมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว จากการศึกษาพบว่ามนุษย์ความเชื่อของมนุษย์ยุคนั้น เช่นเผ่าเนกริโต เชื่อว่าวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วจะมาสิงอยู่ที่ต้นไทร และเป็นสถานที่ที่พวกเขาจะไปขอให้มีลูกด้วย นอกจากนั้นยังมีความคิดบางอย่างเกี่ยวกับการที่คนตายเดินทางไปสู่แดนสุขาวดี โดยมียักษ์คอยขัดขวางอยู่[80] อีกเผ่าหนึ่งคือเผ่าโปรโต-อ๊อสเตรลอยต์ ก็มีความเชื่อว่ามีวิญญาณล่องลอยอยู่เมื่อคนตายไป แต่พวกเขาได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับวิญญาณขึ้นไปอีกว่า วิญญาณนั้นต้องไปเกิดใหม่ ด้ายการล่องลอยไปเข้าร่างใหม่ แต่วิญญาณจะหาร่างใหม่ทันทีที่ร่างเดิมตาย ความคิดนี้ได้กลายมาเป็นความเชื่อทางวิญญาณของศาสนาพราหมณ์[81] ที่กล่าวมาทำให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของมนุษย์ว่ามีมาตั้งแต่สมัยมนุษย์ดึกดำบรรพ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายนั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธจะเห็นได้จากคำสอนเรื่องสังสารวัฏ การเวียนเกิดเวียนตาย การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกในภพต่างๆ[82]

นอกจากนั้นยังมีคำสอนเรื่องการทำหน้าที่ของบุตร ซึ่งในหน้าที่ของบุตร ข้อที่ 5 คือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ข้อนี้เป็นหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดา ตามหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสิงคาลกสูตร[83] อันเป็นหน้าที่ของบุตรทุกคนที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อลูกๆหรือบุตรทุกคน การที่บุตรจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้มารดาบิดาให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น เบื้องต้นแล้วต้องเป็นผู้ที่รู้และเห็นคุณของพ่อแม่ด้วยปัญญาว่าท่านทั้งสองมีพระคุณกับลูกๆอย่างไร และทำการตอบแทนพระคุณของท่านอย่างถูกต้องถูกหน้าที่ในข้อนี้ยังหมายถึงการจัดการกับร่างกายของมารดาบิดาคือ การจัดการฌาปนกิจศพของท่านตามหลักพระพุทธศาสนาให้สมฐานะของท่านจากความเชื่อเรื่องสังสารวัฏและหน้าที่ของบุตรในทิศ 6 ดังกล่าวนั้นพระพุทธศาสนายังมีความเชื่อว่ามนุษย์นอกจากการทำบุญกุศลตอนที่ยังมีชีวิตอยู่แล้วหลังจากตายไปแล้วผู้ที่ยังสามารถอนุโมทนารับบุญจากบุตรหลานและญาติๆหรือผู้ที่อุทิศส่วนกุศลให้ได้ ซึ่งวิธีการอุทิศส่วนบุษส่วนกุศลให้ผู้ตายนั้นมีดังนี้ คือ

1) ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แกผู้อื่น เช่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้กระทั่งเทวดา การอุทิศส่วนบุญให้แกผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ขอยกเอาตัวอย่างจากสมัยพุทธกาลซึ่งมีจุดเริ่มค้นจากพระเจ้าพิมพิสารได้ ถวายสวนเวฬุวันให้แกพระบรมศาสดาและพุทธสาวกทั้งหลายที่ได้จำพรรษาในกรุงราชคฤห พระองค์ได้ถวายทานและทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก ทรงอุทิศว่า “ขอทานนี้จงมีแกพวกญาติของเรา” ทันใด นั้นเอง สระโบกขรณีดารดาษด้วยปทุม ก็บังเกิด แกเปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็อาบและดื่มในสระ โบกขรณีนั้น ระงับความกระวนกระวายความ ลำบากและหิวกระหายได้แล้ว มีผิวพรรณดุจทอง ลำดับ นั้น

---

[80] สมัคร บุราวาศ, *ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันออก*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2554), หน้า10 – 11.

[81] ประยงค์ แสนบุราณ, *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2547), หน้า 2 – 3.

[82] พะพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556), หน้า 421.

[83] ที.ปา. 11/267/212.

พระราชาถวายข้าวยาคูของเคี้ยว ของกินเป็นต้น แล้วทรงอุทิศ ในทันใดนั้นเอง ข้าวยาคูของเคี้ยว และของกินอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดแกเปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็พากันบริโภคของทิพย์เหล่านั้น มีอินทรีย์เอิบอิ่ม ถัดจากนั้นพระราชาถวายผ้าและเสนาสนะ เป็นต้น ทรงอุทิศให้เครื่องอลังการต่าง ๆ มีผ้าทิพย์ยานทิพย์ปราสาททิพย์เครื่องปูลาด และที่นอน เป็นต้น ก็บังเกิดแกเปรตพวกนั้น สมบัติแม้นั้นของเปรตพวกนั้น ปรากฏทุกอย่างโดยประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงอธิษฐานให้พระราชาทรงเห็นโดยประการนั้น[84]

2) ทักษิณานุประทาน หมายถึง ทานเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นก็ได้ หมายถึงบุญที่เกิดขึ้นจากการบริจาคทานและหมายถึงไทยธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการทำบุญ[85] แคความหมายที่มุ่งประสงค์นี้ก็คือทานที่มีเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนหรือทานเพื่อผลที่เจริญ[86] ซึ่งหมายถึงการอุทิศส่วนบุญให้แกผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว “ส่วนไทยธรรมสำหรับ กระทำบุญนั้น คือ ปัจจัยสี่ และเครื่องใช้สอยอื่นๆ ที่สมควรแกสมณบริโภคเป็นเพียงส่วนประกอบของการอุทิศส่วนบุญไม่ใช่เป็นการอุทิศส่วนบุญโดยตรง คำว่า ทักษิณานุประทาน ตามนัยนี้จึงเป็นบุญกิริยาที่บุคคลกระทำเพื่อให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นให้แกผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะทุกครั้งที่มีการปรารภงานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน ก็จะมีการเพิ่มทักษิณาคืออุทิศส่วนบุญให้แกญาติที่ล่วงลับไปแล้วทุกครั้ง แตกต่างจากคำว่าทักษิณาทาน ที่มักจะส่อความถึงการให้ของทำบุญเป็นทาน[87] คำนี้จึงเป็นภาษาที่ใช้เป็นทางการแสดงถึงลักษณะพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แกผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าต้องเป็นบุคคลผู้เป็นเครือญาติเท่านั้น

3) บุพเปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว คำว่า เปตะ เป็นคำในภาษาบาลี ส่วนคำว่า เปรต เป็นคำในภาษาสันสกฤตทั้ง 2 คำนี้มีความหมายตรงกันคือ[88] “ผู้จากไป หรือ ผู้ละไปแล้ว หมายถึง ผู้จากโลกนี้ไป คือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไปพวกที่ตาย ไปเกิดเป็นเทวดาก็เรียกว่า เปตะ หรือเปรต ในความหมายนี้ก็มี เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลีสัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่า เปตวิสัย หรือเปรตวิสัย สัตว์พวกนี้ได้รับทุกขเวทนาต่างๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว เช่น อดอยาก ผอมโซเพราะไม่มีอาหารหรือมีแต่กินไม่ได้หรือกินได้แต่กินยากเพราะปากเท่ารูเข็มหรือกินเข้าไปได้แต่กลายเป็นเลือดเป็นหนองเป็นมูตร เป็นคูถ

เปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง ได้แก เปตวัตถุที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงเองเมื่อมีเหตุการณที่เกี่ยวข้องกับเปรตนั้นๆ เกิดขึ้นเช่น เขตตูปมเปตวัตถุ ปฏฐธีตลิกเปตวัตถุ ติโรกุฑฑเปตวัตถุ เป็นต้น ส่วนเปตวัตถุที่มาจากการถาม ตอบ ได้แก เปตวัตถุที่พระสาวกมีท่านพระนารทเถระ

---

[84] ขุ.ขุ.อ. 39/25/284.

[85] พระสิริมังคลาจารย, *มงคลตฺถทีปนี ทุติโย ภาโค*, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หนา 8.

[86] ชวินทร สระคำ และจำลอง สารพัดนึก, *พจนานุกรม บาลีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศพริ้นทติ้ง, 2538), หนา 24.

[87] ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน,* (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน, 2539), หนา 390.

[88] ขุ.ขุ. 26/35/35.

ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระสารีบุตรเถระ เป็นต้น เป็นผู้ถามเปรตที่ท่านพบเห็นและเปรตนั้น ๆ เป็นผู้ตอบ เมื่อท่านทราบความเป็นมาแล้วจึงถือกันว่าเป็นเปตวัตถุทุกเรื่อง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงยกเว้นบางเรื่องที่เกิดหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ธาตุวิวัณณเปตวัตถุ นันทกเปตวัตถุ เป็นต้น รูปแบบของเรื่องเปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง เป็นแบบการบรรยายธรรม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเองโดยตลอด แต่เปตวัตถุที่มาจากการถาม ตอบ เป็นแบบการถามตอบ คล้ายกับวิมานวัตถุ แต่ต่างกันที่อารมณ์ทั้งของผู้ถามและผู้ตอบ กล่าวคือ ในกรณีของเปรตในเปตวิสัยที่ ได้รับทุกข์ทรมาน ผู้ถามถามด้วยความสงสารและเห็นใจในวิบากกรรมที่เปรตนั้นกำลังได้รับอยู่ผู้ตอบ ตอบด้วยความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจในผลกรรมนั้น และมีความสำนึกผิด ถ้ามีโอกาสก็คิดจะทำความดีทดแทนต่อไป บางรายหลังจากเล่าเรื่องบุพกรรมและสารภาพผิดแล้วได้ขอความช่วยเหลือจากผู้ถาม ก็มีส่วนกรณีของเปรตตามความหมายที่ 1 คือผู้จากโลกนี้ไป ถ้าไปเกิดเป็นเทวดา ทั้งผู้ถามและผู้ตอบ ก็มีอารมณ์อย่างเดียวกับผู้ถามผู้ตอบในวิมานวัตถุถ้าไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต ทั้งผู้ถามและผู้ตอบมี อารมณ์ต่างออกไปจาก 2 กรณีข้างต้น คือ อาจมีอารมณ์ทั้งเศร้าและดีใจผสมกันก็ได้อย่างไรก็ดี เปตวัตถุทั้งที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่องและจากการถามตอบมีรูปลักษณ์ทางวรรณกรรมอย่างเดียวกัน คือ เป็นคำร้อยกรองที่เรียกว่า คาถาล้วนเช่นเดียวกับวิมานวัตถุ”[89]

4) มตกทาน คือ ทานที่อุทิศผู้ที่ล่วงไปแล้ว ซึ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นปฐมภูมิปรากฏแต่เพียงคำว่า ยัญย่อมแพร่หลาย[90] กล่าวคือเมื่อครั้งนั้น แลอุทายีพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “แม้ท่านพระโคดมก็ทรงสรรเสริญยัญของพวกข้าพระองค์หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พราหมณ์เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่างและเราก็ไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทั้งหมด เราไม่สรรเสริญยัญที่มีกิริยาคือ ยัญที่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ 1 ยัญที่มีการฆ่าไก สุกร 1 ยัญที่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุอรหัตตมรรค ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีกิริยาอย่างนั้น พราหมณ์แต่เราสรรเสริญยัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจทานและอนุกูลยัญ คือยัญที่ไม่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ1 ยัญที่ไม่มี การฆ่าไกสุกร 1 ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือ ท่านผู้บรรลุอรหัตตมรรคย่อมเกี่ยวข้องกับยัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้ ท่านประพฤติพรหมจรรย์สำรวมระวังย่อมเกี่ยวข้องกับยัญ[91] “ยัญที่จัดเตรียมไว้อย่างดีไม่มีกิริยาเหมาะสมกับ เวลาเช่นนั้นท่านผู้รู้ผู้ฉลาดในบุญ มีกิเลสเปรียบเหมือนหลังคำอันเปิดแล้ว ล่วงเลยตระกูลและคติ ในโลกย่อมสรรเสริญยัญชนิดนี้ถ้าบุคคลทำการบูชาในปกติทาน หรือในมตกทาน ตามสมควรมี จิตเลื่อมใส บูชาในนาที่ดีคือ ท่านพรหมจารีทั้งหลาย ยัญที่บุคคลบูชาดีแล้ว เช่น สรวงดีแล้ว สมบูรณดีทำไว้ในทักขิไณยบุคคลยัญ ย่อมแพร่หลาย และเทวดาก็เลื่อมใส บัณฑิตผู้เป็น นักปราชญ์บูชายัญอย่างนี้แล้วย่อมเข้าถึงโลกที่ปราศจากความเบียดเบียน”[92]

---

[89] ขุ.ขุ. 2635/35-37.

[90] องฺ.จตุกฺก. (21/40/67.

[91] องฺ.จตุกฺก. 21/39/64-65.

[92] องฺ.จตุกฺก. 21/40/67.

ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความเชื่อเรื่องวิญญาณมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว โดยมนุษย์ในยุคนั้นเชื่อว่าวิญญาณนั้นมีอยู่จริงและมีอำนาจวิเศษเหนือมนุษย์ สามารถปกป้องคุ้มครองหรือให้โทษผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเรื่องเรื่องวิญญาณหลังความตาย จะเห็นได้จากคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ซึ่งเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นว่าวิญาณของมนุษย์นั้นมีอยู่จริงและเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ตราบเท่าที่ยังมีกิเลสอยู่และเมื่อใดที่หมดกิเลสก็จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้ไป และคำอีกเรื่องหนึ่งที่ยืนยันว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องวิญญาณ คือคำสอนเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่บุตรในทิศ 6 ที่บุตรมีหน้าต่อมารดาบิดาทั้งตอนนี้ท่านยังมีชีวิตอยู่และตอนที่ท่านเสียชีวิตแล้ว เช่น บุตรควรจัดการกับร่างของมารดาบิดาที่ตายไปแล้วให้สมกับฐานะ ละทำบุญอุทิศให้ท่าน โดยพระพุทธศาสนาสอนให้บุตรว่าเมื่อทำบุญแล้วทุกครั้งควรอุทิศให้ท่าน นอกจากการทำบุญประจำวันแล้ว เช่น การทำบุญตักบาตร หรือช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ ยังมีการทำบุญถวายทานที่เป็นพิธีกรรมตามโอกาส อีก คือ การทำบุญถวายทานโดย ปัตติทานมัย ทักษิณานุประทาน บุพเปตพลี และมตกทาน เป็นต้น

3. ด้านสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี

พิธีฌาปนกิจนั้นเป็นพิธีที่สำคัญต่อมนุษย์อย่างมากโดยเฉพาะชาวอีสานของประเทศไทยซึ่งเป็นที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายมากไม่ว่าจะเป็นพิธีเกี่ยวกับการตายมีการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลให้กับผู้ตาย พิธีกรรมเกี่ยวกับการฌาปนกิจ และพิธีการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลหลังจากการฌาปนกิจแล้วจนกลายเป็นวัฒนธรรมเป็นประเพณีในการดำเนินชีวิตประจำวันประจำปีของชาวอีสานเลยทีเดียว ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญๆ ของเกี่ยวกับบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตายของชาวอีสานนั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

1) ประเพณีบุญแจกข้าว ประเณีบุญแจกข้าวชาวอีสานเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้แก่บุพการีชน คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยความเชื่อที่ว่า ผู้ตายไปแล้วยังต้องกินข้าวกินน้ำเหมือนกับคนที่ยังไม่ตาย แต่ไม่สามารถปลูกข้าวได้เอง ต้องอาศัยบุตรหลานพี่น้องผู้ยังมีชีวิตอยู่เบื้องหลังทำบุญแจกข้าวอุทิศไปให้จึงจะพ้นจากความทุกข์ยากอดอยากทรมานแล้วไปเกิดที่ดีต่อไป แต่ก็ไม่มีใครสามารถทราบได้ว่าญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วไปเกิดในภพภูมิใด และยังรอลูกหลานแจกข้าวอยู่หรือไม่ญาติพี่น้องอยู่เบื้องหลังจึงมีความกังวลใจแลค้างคาใจอยู่ตลอดกลัวว่าผู้ตายจะไม่มีเสบียงอาหารบริโภค จึงจัดงานบุญแจกข้าวขึ้น[93] ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ชนเหล่าใดมีความเลื่อมใส ให้ข้าวนั้นด้วยศรัทธา ข้าวนั้นย่อมค้ำชูชนเหล่านั้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
มูลเหตุที่ชาวอีสานทำบุญแจกข้าวนั้นมี 2 ประการ คือ 1) เป็นพิธีกรรมที่ทำสืบทอดกันมาแต่โบราณกาล และ 2) ทำตามคำสั่งเสียของผู้ตายที่สั่งไว้ก่อนตาย[94] จากมูลเหตุ 2 ประการนี้ทำให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการแจกข้าวนี้เป็นประเพณีที่บรรพบุรุษชาวอีสานมีการกระทำกันก่อนแล้วในสมัยนั้นและถือปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ขยายมาสู่บริเวณภาคอีสาน ชาวพุทธอีสานจึงได้ผสมผสานแนวคิดที่มาจากพระพุทธศาสนาในรูปแบบบูรณาการ เพื่อให้เข้ากับความเชื่อดั่งเดิมของ

---

[93] พระครูสุธีคัมภีรญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, *รายงานการวิจัย,* (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 10.

[94] เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ตนจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองอย่างลงตัว[95] ที่กล่าวมานี้สรุปได้ว่าพิธีการณฌาปนกิจนอกจากตัวพิธีกรรมการณาปนกิจแล้วยังหลักปฏิบัติต่อผู้ตายการเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติกันมาถึงปัจจุบัน

2) บุญเดือน 9 หรือบุญข้าวประดับดิน การทำบุญข้าวประดับดินก็เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ตายไปแล้ ชาวอีสานถือเป็นประเพณีที่จะต้องทำกันทุก ๆ ปี โดยกำหนดเอาวันแรม 15 ค่ำ เดือนเก้าเป็นเกณฑ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บุญเดือน 9 ดับ"

มูลเหตุของความเป็นมาของเรื่องการทำบุญข้าวประดับดินนี้ เกิดจากความเชื่อตามนิทานธรรมบทโดยปรารภถึงญาติของพระเจ้าพิมพิสารได้ยักยอกเงินวัด ของสงฆ์ต่าง ๆ ไปเป็นนของตนเองในสมัยพระกัสสปะพุทธเจ้า พวกอดีตญาติของพระเจ้าพิมพิสารเหล่านั้น ครั้นตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นเปรตในนรกตลอดพุทธันดร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแดพระสมณโคดมพุทธเจ้า ในภัททกัปป์นี้ก็ไม่ได้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้แกพวกญาติเหล่านั้น พอตกกลางคืนพวกเปรตญาติของพระเจ้าพิมพิสารเหล่านั้น ได้มาส่งเสียงร้องอันโหยหวนและแสดงรูปร่างน่ากลัวให้แกพระเจ้าพิมพิสารได้ยินและเห็น พอเช้าวันรุ่งขึ้นได้เสด็จไปถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องราวที่เป็นมูลเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบ พระเจ้าพิมพิสารได้ทำบุญถวายทานอีก แล้วทรงอุทิศส่วนกุศลไปให้พวกญาติที่ตายไปแล้วได้รับส่วนกุศลแล้วได้มาแสดงตนให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นและทราบว่าทุกข์ที่พวกญาติได้รับนั้นทุเลาเบา บางลงแล้ว เพราะการอุทิศส่วนกุศลของพระองค์[96]

การห่อข้าวปลาอาหารและของขบเคี้ยวต่าง ๆ เป็นห่อ ๆ แล้วนำไปถวายทานบ้างแขวนไวตามต้นไม้บ้าง ตามบริเวณกำแพงวัดบ้าง (คนอีสานโบราณเรียกกำแพงวัดว่า ตายวัด) เรียกว่าข้าวประดับดิน การทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีลด้วยอาศัยข้าวประดับดินเป็นมูลเหตุเรียกว่า "ข้าวประดับดิน" หรือบุญเดือนเกา เพราะมีกำหนดทำกันจนเป็นประเพณีในเดือนเก้า[97] นักปราชญ์อีสานโบราณได้กล่าวไวเป็นบทผญาโดยได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณและประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่า “พอถึงเดือนเก้าแล้วเป็นกลางแห่งวัสสากาล ฝูงประชาชนชาวเมืองก็เล่าเตรียมตัวพร้อมพากันทานยังข้าวประดับดินกินก่อน ทายกทานให้เจพระสงฆ์พรอมสู่ภาย” ความหมาย คือ พอถึงเดือนเก้าเป็นกลางแห่งพรรษา ประชาชนชาวเมืองก็เตรียมตัวพรอมพากันแบ่งข้าวประดับดินไว้ก่อน ทายกถวายทานให้พระสงฆ์ทุกอย่าง[98]

3) บุญเดือน10 หรือ บุญข้าวสาก (สลากภัตร) คำว่า “สาก” ในที่นี้มาจากคำว่า “ฉลาก” ในภาษาไทย ข้าวสากหรือฉลากภัตรนี้แต่ละท้องถิ่นทำไม่เหมือนกัน เช่นในบางท้องถิ่นอาจจะจัดของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ยาตำราหลวง มาทำเป็นห่อ ๆ นำไปถวายพระก่อนจะทำพิธีถวายก็จะมีการจับฉลากก่อน หากใครจับฉลากได้เป็นชื่อของพระเณรรูปใดก็นำไปถวายตามนั้น ลักษณะเช่น นี้ถือว่าเป็นการเสี่ยงสมภาร (บารมี) ว่าในปีนี้ดวงชะตาหรือชีวิตของตนจะเป็นเช่นไร มีการทำนายไปตามลักษณะของพระหรือเณรที่ตนเองจับฉลากได้เช่น บางคนอาจจะจับได้พระที่เป็นผู้ที่อายุพรรษามากถือว่าเป็นผู้มีชีวิตมั่นคง หรือจับฉลากถูกพระเปรียญหรือเณรมหาก็ถือว่า

---

[95] ที.ปา. 11/266-267/212-213.

[96] บุญตรี ตาแก้ว (ธนิต), *ธรรมเนียมประเพณีอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, 2545), หนา 166.

[97] ปรีชา พิณทอง, *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2528), หนา 134 – 135.

[98] สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแกน, *ของดีอีสาน*, (ขอนแกน: ขอนแก่นการพิมพ์, 2540,) หนา 45.

เป็นผู้ที่มีสติปัญญามาก เป็นต้น บางท้องถิ่นจะมีการทำข้าวสากหรือฉลากภัตรนเป็นลักษณะห่อด้วยใบตองกล้วย เอาไม้กลัดหัวกลัดท้ายมีรูปลักษณ์คล้าย ๆ กลีบข้าวต้มแต่ไม่พับสันตองเหมือนการห่อข้าวต้มแล้วเย็บติดกันเป็นชุดๆ ภายในห่อนั้น บางห่อบรรจุหมากพลูบุหรี่ ข้าวต้ม ข้าวสาร ปลา เนื้อ เป็นต้น ซึ่งแต่ละห่อนั้นไม่ซ้ำกัน แล้วนำไปแขวนห้อยไวตามค้นไม้หรือรั้วบริเวณวัดในตอนเช้ามืดของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เสร็จแล้วจะมีการตีโปง ตีกลอง ตีฆ้อง ตีระฆัง เป็นสัญญาณป่าวร้องให้เปรตมารับเอา พิธีการเช่นนี้เรียกว่าแจกข้าวสาก หลังจากนั้นเป็นเรื่องของชาวบ้านที่จะเก็บคืนมา ในบางที่มีการแย่งกันเป็นที่สนุกสนาน ซึ่งตอนนี้เรียกวา "ชิงเปรต" หรือ แย้งข้าวสาก โดยมีความเชื่อท้องถิ่นที่ว่า ผู้ใดแย่งข้าวสากกากเดนเปรตมากิน จะเป็นคนที่อ้วนทวนสมบูรณปราศจากโรคหรือพยาธิต่างๆ ใบตองที่ห่อข้าวสากก็นำเอามาเก็บไวตามไรนาตากลา (สถานที่เพาะข้าวกลาก่อนนำไปปักดำ) เชื่อว่าจะทำให้ขาวกล้าในนาอุดมสมบูรณดี[99]

ในการทำบุญข้าวสากนี้ เป็นเรื่องที่คนอีสานใสใจมากกว่าบุญข้าวประดับดิน เพราะว่าเป็นเรื่องของความเชื่อที่ว่า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันที่พระญายมภิบาล เปิดขุมนรกให้สัตว์นรกได้มารับส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้องที่อยู่ในโลกมนุษย์ตั้งแต่เที่ยงคืนถึงวันขึ้น 14 ค่ำ ไปจนถึงเที่ยงคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เมื่อพวกเปรตหรือสัตว์นรกเหล่านั้นมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องที่อยู่ในโลกมนุษย์ พวกที่ได้รับบุญกุศลที่เกิดจากการทำบุญข้าวสากนี้ก็จะอวยพรให้ลูกหลานอยูเย็นเป็นสุขมีความอุดมสมบูรณ ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่ามาแล้วเกิดไม่ได้รับส่วนบุญอะไรเลย ก็จะน้อยเนื้อต่ำใจว่า ลูกหลานไม่ใสใจ ถึงแม้ว่าผู้อื่นไม่ใช่ญาติสายโลหิตจะอุทิศแผ่ส่วนบุญไปให้ก็ได้แต่เลียใบตองห่อข้าวสากเท่านั้นซึ่งไม่ถึงกับอิ่มท้องอะไรเลย เปรตเหล่านั้นก็จะสาปแช่งลูกหลานที่ไม่เอาใจใส มัวแต่แย่งทรัพย์สมบัติมรดก ที่เขาหามา ในขณะยังมีชีวิตอยู่จนกระทั้งลืมผู้มีพระคุณ ในเรื่องนี้ออกจะทำให้น่ากลัวเกรงโทษ ในการทอดทิ้งผู้มีพระคุณโดยเฉพาะพ่อแม่ และญาติสายโลหิต ควรได้รับการเอาใจใสจากลูกหลานทั้งในขณะยังมีชีวิตอยู่และหลังจากที่ตายไปแล้ว

ในประเพณีบุญเดือนสิบนี้บางท้องถิ่นจะจัดให้มีการถวายทาน รักษาศีล เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ปวงญาติที่ตายไปแล้ว นอกจากนี้ยังจัดให้มีการฟังเทศน์ตลอดทั้งวันอีกด้วย โดยเรื่องที่นำมาเทศน์ส่วนมากเป็นเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของท้องถิ่นในลักษณะของการขัดเกลาจิตใจ และเร่งเร้าให้ทำคุณงามความดีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เรื่องมโหสถ เรื่องพระเจ้าสิบชาติ เรื่องท้าวกำกาดำ เป็นต้น บุญเดือนสิบถือได้ว่าเป็นประเพณีอันดีงามของคนอีสานที่ควรเอาใจใสประพฤติปฏิบัติกัน[100]

พิธีการฌาปนกิจศพผู้ตายทำให้เกิดหลักการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกับมาจนประวัฒธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานหลายๆ ประเพณี เช่นประเพณีบุญแจกข้าว และประเพณีในฮีต 12 อีกหลายๆ ประเพณี เช่น บุญข้าวประดับดิน ในเดือน 9 บุญข้าวสากในเดือน 10 เป็นต้น ประเพณีต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจากความความรักความห่วงใยต่อผู้ตายที่เป็นพ่อ แม่ พี่น้อง และญาติๆ ของตน ซึ่งเป็นความเชื่อเดิมของมนุษย์ เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสูภาคอีสานของไทยคำสอนหลักข้อหนึ่งของพระพุทธศาสนาคือความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีและผู้มีพระคุณอื่นๆ ซึ่งพระพุทธศาสนายกย่องว่าผู้

---

[99] ปรีชา พิณทอง, *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2528), หนา 135.

[100] สวิง บุญเจิม, *ตำรามรดกอีสาน,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (อุบลราชธานี: มรดกอีสาน, 2536), หนา 68.

ที่มีความกตัญญูกตเวทีนั้นชื่อว่าเป็นคนดีตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวอีสานยิ่งเชื่อมั่นในการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายเป็นการกระทำที่ถูกต้องควรเป็นสิ่งที่กระทำ จึงได้เกิดประเพณีแจกข้าวขึ้น นอกจากนั้นยังได้ตราไว้ให้เป็นฮีตเป็นประเพณีสำหรับทำบุญอุทิศให้ผู้ตายประจำในแต่ละปี เช่น ฮีตที่ 9 ข้าวประดับดิน และฮีตที่ 10 บุญข้าวสาก เป็นต้น

การฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตของชาวอีสานแล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรักความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวอีสานยังยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดนั่นคือความกตัญญูกตเวที นั้นเอง

ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความเชื่อเรื่องวิญญาณมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว โดยมนุษย์ในยุคนั้นเชื่อว่าวิญญาณนั้นมีอยู่จริงและมีอำนาจวิเศษเหนือมนุษย์ สามารถปกป้องคุ้มครองหรือให้โทษผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเรื่องเรื่องวิญญาณหลังความตาย จะเห็นได้จากคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ซึ่งเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นว่าวิญาณของมนุษย์นั้นมีอยู่จริงและเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ตราบเท่าที่ยังมีกิเลสอยู่และเมื่อใดที่หมดกิเลสก็จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้ไป และคำอีกเรื่องหนึ่งที่ยืนยันว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องวิญญาณ คือคำสอนเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่บุตรในทิศ 6 ที่บุตรมีหน้าต่อมารดาบิดาทั้งตอนนี้ท่านยังมีชีวิตอยู่และตอนที่ท่านเสียชีวิตแล้ว เช่น บุตรควรจัดการกับร่างของมารดาบิดาที่ตายไปแล้วให้สมกับฐานะ ละทำบุญอุทิศให้ท่าน โดยพระพุทธศาสนาสอนให้บุตรว่าเมื่อทำบุญแล้วทุกครั้งควรอุทิศให้ท่าน นอกจากการทำบุญประจำวันแล้ว เช่น การทำบุญตักบาตร หรือช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ ยังมีการทำบุญถวายทานที่เป็นพิธีกรรมตามโอกาส อีก คือ การทำบุญถวายทานโดย ปัตติทานมัย ทักษิณานุประทาน บุพเปตพลี และมตกทาน เป็นต้น

พิธีการฌาปนกิจศพผู้ตายทำให้เกิดหลักการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกับมาจนประวัฒธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานหลายๆ ประเพณี เช่นประเพณีบุญแจกข้าว และประเพณีในฮีต 12 อีกหลายๆ ประเพณี เช่น บุญข้าวประดับดิน ในเดือน 9 บุญข้าวสากในเดือน 10 เป็นต้น ประเพณีต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจากความความรักความห่วงใยต่อผู้ตายที่เป็นพ่อ แม่ พี่น้อง และญาติๆ ของตน ซึ่งเป็นความเชื่อเดิมของมนุษย์ เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสูภาคอีสานของไทยคำสอนหลักข้อหนึ่งของพระพุทธศาสนาคือความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีและผู้มีพระคุณอื่น ๆ ซึ่งพระพุทธศาสนายกย่องว่าผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีนั้นชื่อว่าเป็นคนดีตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวอีสานยิ่งเชื่อมั่นในการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายเป็นการกระทำที่ถูกต้องควรเป็นสิ่งที่กระทำ จึงได้เกิดประเพณีแจกข้าวขึ้น นอกจากนั้นยังได้ตราไว้ให้เป็นฮีตเป็นประเพณีสำหรับทำบุญอุทิศให้ผู้ตายประจำในแต่ละปี เช่น ฮีตที่ 9 ข้าวประดับดิน และฮีตที่ 10 บุญข้าวสาก เป็นต้น

2.6 บริบทพื้นที่การวิจัย

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานของประเทศไทย เป็นเมืองที่มีความเจริญมาก่อนตั้งแต่สมัยโบราณ มีเมืองขึ้นถึงร้อยเอ็ดหัวเมือง มีพญากลุนทะเป็นกษัตริย์ปกครอง มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมาหลายหลายร้อยปี[101] ตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่า เมืองร้อยเอ็ดเดิมเคยเป็นเมืองใหญ่เจริญรุ่งเรืองมาก เรียกว่า เมืองสาเกตุนครหรืออาณาจักรกุลุนฑะนคร มีประตูเข้า 11 ประตู มีเมืองขึ้นทั้งสิ้น 11 เมือง ตามตำนานอุรังคธาตุ ได้เล่าว่ามีนครใหญ่แห่งหนึ่งชื่ออาณาจักรกุลุนฑะนคร มีเมืองหลวงชื่อสาเกตุ เจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น เจ้าผู้ครองนครชื่อ พระเจ้ามีกุศโลบายใน ”กุลุนฑะ“ การปกครองที่ชาญฉลาดโดยให้ขุดคูน้ำ ทำคันดิน เป็นกำแพงสูงรอบเมืองเจาะช่องทางเข้าเมืองจำนวน 11 ประตู ตามจำนวนเมืองขึ้น 11 เมือง เดิมเขียน)10,1 หรือ สิบหนึ่งกำหนดรหัสเข้าเมืองอย่างรัดกุม เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้นให้เป่าปี่ชาววปี่ 20 วา เป็นสัญญาณและใช้ม้าเร็วชื่อแม่แล แจ้งเหตุนั้นๆ การปกครองมีความร่มเย็นเป็นสุขสืบมาจนถึงสมัยพระเจ้าสรุยวงษาธรรมมิกราช ประชาชนได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากถูกพวกขอมคุกคาม จึงพาไพร่พลอพยพไปอยู่แหล่งใหม่ หัวเมืองขึ้นก็เกิดการกระด้างกระเดื่องจนถึงการวิบัติในที่สุด ปี 2256 พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เจ้าผู้ครองเมืองจำปาศักดิ์ได้มอบหมายให้อาจารย์แก้วคุมไพร่พลมาสร้างเมืองชื่อว่าเมืองทุ่ง (อำเภอสุวรรณภูมิ) ให้อาจารย์แก้วเป็นเจ้าเมืองขึ้นตรงต่อนครจำปาศักดิ์ เมื่ออาจารย์แก้วถึงแก่กรรม ท้าวมืดบุตรคนโตของอาจารย์แก้วได้เป็นเจ้าเมือง และท้าวทน ผู้น้องชายเป็นอุปราช เมื่อท้าวมืดถึงแก่กรรมท้าวทนได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน สร้างความไม่พอใจแก่ท้าวเชียงและท้าวศูนย์บุตรชายเท้ามืดเป็นอันมาก ท้าวเชียงกับท้าวศูนย์ได้แต่งเครื่องบรรณาการไปขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าเอกทัศน์แห่งกรุงศรีอยุธยา ให้ส่งคนมาเจรจาขอคืนอำนาจจากท้าวทนจนสำเร็จ เมื่อท้าวทนสละตำแหน่งให้แก่หลานทั้งสองก็ได้รวมไพร่พลกลุ่มหนึ่งอพยพมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณบ้านกุมร้าง หรือเมืองสาเกตุเดิม และมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอพระราชทานอนุญาตตั้งบ้านกุมร้างขึ้นเป็น (เมืองร้อยเอ็ดปัจจุบัน) เมืองร้อยเอ็ด เมืองร้อยเอ็ดได้ปกครองตนเองมาด้วยความร่มเย็นเป็นสุข จนกระทั่งปี พ .ศ.2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดการปกครองขึ้นใหม่โดยแบ่งภาคอีสานออกเป็นสองมณฑล คือ มณฑลลาวพวนกับมณฑลลาวกาว ตั้งเมืองร้อยเอ็ดเป็นศูนย์กลางการบริหารภาคอีสานตอนกลางและล่าง ต่อมาในปี พ .ศ.2453 ได้แยกมณฑลลาวกาวออกเป็นสองมณฑล คือมณฑลอุบลและมณฑลร้อยเอ็ด จนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ .ศ.2475 มณฑลร้อยเอ็ดจึงถูกเปลี่ยนแปลงมาเป็นจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน[102]

1. ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่าง เส้นรุ้งที่ 15 องศา 24 ลิปดา ถึง 16 องศา 19 ลิปดา และเส้นแวงที่ 103 องศา 17 ลิปดาถึง 104 องศา 22 ลิปดา

---

[101] เติม วิภาคย์พจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 155.

[102] สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, “ประวัติความและข้อมูลสภาพทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ด”, 1 สิงหาคม 2565, <http://ldd-roiet.com> (2 June 2024).

[102] เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, “ประวัติเมืองร้อยเอ็ด”, 5 กันยายน 2565, <https://th.wikipedia.org> (2 June 2024).

อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางรถยนต์ประมาณ 512 กิโลเมตรมีเนื้อที่ทั้งสิ้น 8,299.46 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,187,156 ไร่ และ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอกมลาไสย อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอเลิงนกทา อำเภอกุดชุม อำเภอเมืองยโสธร และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

ทิศใต้ ติดกับอำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ และอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอวาปีปทุม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเมืองสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

2. ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 130-160 เมตร ซึ่งสภาพพื้นที่และลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดร้อยเอ็ดสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) บริเวณภูเขาตอนเหนือของจังหวัด สภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ป่าไม้และภูเขาเตี้ยๆ อยู่ในพื้นที่อำเภอหนองพอก อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอโพนทอง และอำเภอเมยวดี

2) บริเวณที่ราบสูง สภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอยตื้น อยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัดในเขตท้องที่ อำเภอเสลภูมิ อำเภออาจสามารถ อำเภอเมืองสรวง อำเภอจตุพักตรพิมาน อำเภอธวัชบุรี อำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเชียงขวัญและอำเภอทุ่งเขาหลวง

3) บริเวณที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่ราบริมฝั่งน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดร้อยเอ็ด (แม่น้ำมูล) ครอบคลุมพื้นที่ตอนล่างของจังหวัดในท้องที่อำเภอปทุมรัตต์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอพนมไพร อำเภอโพนทราย และอำเภอหนองฮี ซึ่งเป็นที่ราบต่ำรูปกระทะที่เรียกว่า “ทุ่งกุลาร้องไห้

ภูมิอากาศ โดยทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ด มีอากาศร้อนจัด และแห้งแล้งในฤดูร้อน และอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ 1) ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม 2) ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนตุลาคม และ 3) ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึง เดือนกุมภาพันธ์

3. การปกครอง

ในปี พ.ศ. 2559 จังหวัด ร้อยเอ็ด แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 20 อำเภอ 192 ตำบล 2,446 หมู่บ้าน ประกอบด้วยอำเภอเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอปทุมรัตต์ อำเภอธวัชบุรี อำเภอจตุรพักตรพิมาน อำเภอพนมไพร อำเภอโพนทอง อำเภอโพธิ์ชัย อำเภอหนองพอก อำเภอเสลภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเมืองสรวง อำเภอโพนทราย อำเภออาจสามารถ อำเภอเมยวดี อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอ จังหาร อำเภอเชียงขวัญ อำเภอหนองฮี และอำเภอทุ่งเขาหลวง

การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 72 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 129 แห่ง

4. การคมนาคมและขนส่ง

ทางรถยนต์ จังหวัดร้อยเอ็ดอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไปตามทางรถยนต์ ทางหลวงหมายเลข 23 ประมาณ 512 กิโลเมตร โดยใช้เส้นทางกรุงเทพฯ-สระบุรี-นครราชสีมา -บ้านไผ่-มหาสารคาม ถึงจังหวัดร้อยเอ็ดรถประจำทางจากสถานีขนส่งสายตะวันออกเฉียงเหนือ (หมอชิตใหม่) ใช้เวลาเดินทาง 7 ชั่วโมง มีรถโดยสารทั้งธรรมดาและปรับอากาศตลอดทั้งวัน สอบถามได้ที่สถานีขนส่งจังหวัดร้อยเอ็ด

เครื่องบิน จังหวัดร้อยเอ็ด มีสนามบินพาณิชย์ภายในประเทศชั้น 2 เพียง 1 แห่ง ซึ่งได้เปิดสายการบินระหว่าง ร้อยเอ็ด - กรุงเทพฯ, กรุงเทพฯ – ร้อยเอ็ด ทางการบินทุกวัน ขาขึ้นและขาล่องวันละ 8 เที่ยว โดยใน ปี พ.ศ.2559 มีจานวนเที่ยวบินขึ้น-ลง 3,168 เที่ยวบินจำนวนผู้โดยสารรวม 334,955 คน

5. การศึกษา

ด้านการศึกษาภาคบังคับ และการศึกษาระดับมัธยมได้แพร่กระจายไปอย่างทั่วถึง ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้จัดการสร้างเสริมการศึกษาผู้ใหญ่แบบต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ตลอดจนการฝึกอาชีพให้กับผู้ที่สนใจทั่วไปการศึกษา ในปีการศึกษา 2559 มีสถาบันการศึกษาในระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาทั้งสิ้น 937 โรงเรียน มีจำนวนครูทั้งหมด 12,337 คนจานวนนักเรียน 178,236 คน จานวนห้องเรียน10,054 ห้อง อัตราส่วนนักเรียน 14 คนต่อครู 1 คนและมีสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาจานวน 23 แห่ง จานวนนักศึกษา 29,290 คน จานวน ครู 1,229 คน

6. สถานที่น่าสนใจและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

1) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด จัดตั้งขึ้นตามดำริของท่านศาสตราจารย์ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ในอันที่จะเป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมอีสานโดยเฉพาะผ้าไหมและผ้าพื้นเมืองต่อมาเมื่อกรมศิลปากรมีนโยบายจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมืองขึ้น จึงได้ทำการปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาในการจัดแสดงให้ครอบคลุมข้อมูลเรื่องราวของจังหวัดในทุกด้าน เช่น ความรู้ด้านภูมิศาสตร์ทรัพยากรธรณี โบราณคดี ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ วิถีชีวิตประเพณีและศิลปหัตถกรรม และ ในการจัดแสดงได้มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้แก่ ระบบสารสนเทศการทำหุ่นจำลอง และฉากชีวิตต่างๆ เข้ามาประกอบการนาเสนอเรื่องราว ทาให้อาจกล่าวได้ว่า เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่มีความทันสมัยที่สุดแห่งหนึ่งในความดูแลของกรมศิลปากรตั้งอยู่ถนนเพลินจิต ใกล้กับโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

2) บึงพลาญชัย เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด มีลักษณะเป็นเกาะขนาดใหญ่ บริเวณเกาะได้ตกแต่งไว้อย่างสวยงาม ในน้าบริเวณเกาะมีปลานานาชนิดอยู่จานวนมาก ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและจัดงานประเพณี มีสิ่งก่อสร้างจาลองภูพลาญชัย น้าตกจำลอง สระบริสุทธิ์ สวนสุขภาพ และสนาม เด็กเล่นบึงแห่งนี้ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

3) วัดกลางมิ่งเมือง เป็นวัดเก่าแก่ สันนิษฐานว่าสร้างก่อนตั้งเมืองร้อยเอ็ด ในอดีตเคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้าพิพัฒน์สัตยา ปัจจุบันเป็นสถานที่ศึกษาปริยัติธรรม และเป็นสถานที่สอบธรรมสถานบริเวณผนังรอบอุโบสถมีลวดลายภาพวาดแสดงถึง พุทธประวัติ สวยงามและมีค่าทางศิลปะในวัดมีหอระฆังสูงสวยงาม นักท่องเที่ยวนิยมขึ้นไปบนหอระฆังเพื่อจะมองเห็นทัศนียภาพสวยงามของจังหวัดร้อยเอ็ดพร้อมอธิษฐานขอพรแล้วตีระฆังให้ได้ยินคาขอไปถึงสวรรค์ตั้งอยู่บนเนินในเมือง ถนนสายผดุงพาณิชในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด

4) วัดสระทอง เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อพระสังกัจจายน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมืองขนาดใหญ่สวยงาม หน้าตักกว้าง 2.40 เมตร นั่งขัดสมาธิสูง 2.75 เมตร ข้าราชการ ประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ดนิยมไปขอพร เพราะมักจะสัมฤทธิ์ผลเป็นที่เลื่องลือส่วนมากจะบนด้วยทองคาเปลวเท่าอายุผู้บน ตั้งอยู่ถนนหายโศก ใกล้โรงเรียนเทศบาลวัดสระทอง ถนนร้อยเอ็ด-กาฬสินธุ์

5) วัดบูรพาภิราม เป็นวัดที่มีพระพุทธรูปปางประทานพรที่สูงที่สุดในประเทศไทย คือ พระพุทธรัตนมงคลมหามุนี (พระเจ้าใหญ่วัดบูรพา) สีทองเหลืองอร่าม มีความสูง 101 ศอก (67.85 เมตร)ที่ฐานพระพุทธรูปเป็นห้องพิพิธภัณฑ์จานวนหลายห้องวัดนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ถนนร้อยเอ็ด-โพนทอง

6) สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ร้อยเอ็ด ร้างขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี เป็นสวนสาธารณะกลางเมืองตกแต่งด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิดให้ความร่มรื่นสาหรับเป็นที่พักผ่อน บริเวณกลางสวน มีศาลาจตุรมุข และหอนาฬิกาสีขาว สวยเด่นเป็นสง่า สวนแห่งนี้ใช้เป็นสถานที่จัดงาน เทศกาลและพิธีการต่างๆของจังหวัดอยู่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด

7) อนุสาวรีย์พระขัติยะวงษา (ทน) เป็นอนุสาวรีย์พระขัติยะวงษา (ทน) ซึ่งเป็นบุตรท้าวจารย์แก้วได้รับการสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนแรก เป็นผู้มีความสามารถในการปกครองได้รวมผู้คนบูรณะพื้นฟูและทานุบารุงเมืองร้อยเอ็ด จนเป็นปึกแผ่นเจริญรุ่งเรืองในที่สุด ตั้งอยู่กลางวงเวียนห้าแยกสายน้าผึ้ง ใกล้วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด

8) สถานแสดงพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นแหล่งแสดงพันธุ์สัตว์น้าจืดชนิดต่างๆ มากมายหลายชนิดของภาคอีสานแสดงพัฒนาการความเป็นอยู่ของสัตว์น้าจืดเป็นแหล่งค้นคว้า หาความรู้ ตลอดจนการศึกษาวิธีแพร่พันธุ์และความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและสิงแวดล้อม ตั้งอยู่ใกล้วัดบึงพระลานชัย

9) ปรางค์กู่หรือปราสาทหนองกู่ เป็นโบราณสถานซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอมปรางค์กู่เป็นกลุ่มอาคารอันประกอบด้วย ปรางค์ประธานบรรณาลัยกำแพง พร้อมซุ้มประตูและสระน้านอกกำแพง โดยทั่วไปนับว่าอยู่ในสภาพเดิมพอควรโดยเฉพาะปรางค์ประธาน หลังคาคงเหลือ 3 ชั้น และมีฐานบัวยอดปรางค์อยู่ตอนบนอาคารอื่นๆ แม้จะหักพังแต่ทางวัดก็จัดบริเวณให้ร่มรื่น สะอาดตา ปรางค์กู่ตั้งอยู่ภายในวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะอึ อำเภอธวัชบุรี

กู่กาโดน สร้างในสมัยเดียวกับปราสาทหินพิมาย เพราะลักษณะเป็นปรางค์กู่ สร้างด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านในกว้างและสูง มีประตูเข้าด้านเดียว ตั้งอยู่วัดธาตุ อำเภอเกษตรวิสัย

กู่กาสิงห์ เป็นโบราณสถานซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอม ประกอบด้วยปรางค์3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน มีวิหารหรือบรรณาลัยอยู่ทางด้านหน้าทั้งสองข้าง ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกาแพง มีซุ้มประตูทั้ง 4 ทิศ ถัดออกไปเป็นคูน้าเกือกม้าล้อมรอบอีกชั้นหนึ่งลง ตั้งอยู่บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย

กู่พระโกนา เป็นโบราณสถานซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอม ประกอบด้วยปรางค์อิฐ3 องค์ บนฐานศิลาทรายเรียงจากเหนือไปใต้ ทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกาแพงล้อมรอบ และบริเวณป่ารอบกู่มีฝูงลิงอาศัยอยู่เป็นจานวนมาก ตั้งอยู่ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณ ริมถนนร้อยเอ็ด – สุรินทร์

10) บ่อพันขัน เป็นบ่อน้ำเล็กๆ มีน้ำไหลซึมขังอยู่ตลอดเวลา น้ำในบ่อจะจืดสนิท อยู่ในตำบลบ่อพันขันทางทิศตะวันออกของอำเภอสุวรรณภูมิ

11) บึงเกลือ เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ มีเนื้อที่7,500 ไร่ มีน้ำขังตลอดปี ริมบึงมีหาดทรายขาวสะอาดกว้างขวาง สวยงามดุจหาดทรายริมทะเล ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนโดยทั่วไป ตั้งอยู่ที่ตำบลบึงเกลือ ในอำเภอเสลภูมิ ถนนร้อยเอ็ด-ยโสธร

12) วนอุทยานผาน้ำย้อย เป็นหน้าผาหินขนาดใหญ่ มีน้ำไหลซึมอยู่ตลอดปี พื้นที่ส่วนมากเป็นภูเขาหินปูน มีลักษณะสูงชันสลับซับซ้อนสวยงามตามธรรมชาติ มีพืชพันธุ์ขึ้นหนาแน่นเป็นป่าไม้เนื้อแข็งนานาชนิด และมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลายชนิด เช่นหมูป่า เก้ง กวาง ไก่ป่า ฯลฯ ตั้งอยู่ที่ตำบลผาน้ำย้อยอำเภอหนองพอก ห่างจากตัวเมืองร้อยเอ็ดประมาณ79 กิโลเมตร เส้นทางเดียวกับพระมหาเจดีย์ชัยมงคล

13) สวนพฤกษศาสตร์วรรณคดีไทย เป็นโครงการสวนพฤกษศาสตร์วรรณคดีไทยประจาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดสร้างเป็นสวนพุทธประวัติ สวนพฤกษศาสตร์วรรณคดีไทย สวนสมุนไพร สวนมหาเวสสันดรชาดก สวนป่าเปิดเขาเขียวและปลูก ไม้มีค่าตั้งอยู่ในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติดงมะอี่ ตำบลผาน้ำย้อย อำเภอหนองพอก เส้นทางเดียวกับพระมหาเจดีย์ชัยมงคล

14) พระมหาเจดีย์ชัยมงคล เป็นมหาเจดีย์ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย กว้าง 101x101 เมตรสูง 101 เมตร สร้างในเนื้อที่ 101 ไร่ มีกาแพงกว้างสามารถเดินได้โดยรอบเพื่อปิดล้อมพื้นที่ป่า 7,000 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งตัวองค์พระธาตุได้ตกแต่งลวดลาย งดงามวิจิตร ด้วยศิลปะยุคใหม่และยุคเก่า เป็นศิลปะร่วมสมัยที่หาดูได้ยากองค์พระธาตุแบ่ง เป็น 5 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 เป็นห้องโถงกว้างใหญ่โอ่อ่า ผนังจารึกนามทานาธิบดีต่าง ๆ ใช้เป็นห้องประชุมบาเพ็ญบุญ

ชั้นที่ 2 เป็นห้องโถงโอ่อ่าเช่นกัน ผนังติดตั้งรูปพระพุทธประวัติ ลวดลายไทยวิจิตรพิสดาร

ชั้นที่ 3 เป็นที่ประดิษฐานรูปพระคณาจารย์ปราชญ์อีสานในอดีต เป็นรูปเหมือนสลักหินอ่อน และหุ่นรูปเหมือนพระสุปฏิปันโน 101 องค์

ชั้นที่ 4 จัดเป็นพิพิธภัณฑ์แสดงวัดวาอารามสถานปฏิบัติสมถะวิปัสสนากรรมฐานที่หลวงปู่ศรีเคยบำเพ็ญธรรมมา

ชั้นที่ 5 บันไดเวียน 119 ขั้น เป็นห้องโถงรูประฆัง 8 เหลี่ยมบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

15) ทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่กว้างประมาณ 2 ล้านไร่ มีอาณาเขตครอบคลุมถึง 5 จังหวัด คือ จังหวัดร้อยเอ็ด (ประมาณ 700,000 ไร่) จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดยโสธร พื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด คลอบคลุม อำเภอโพนทราย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอเกษตรวิสัย และอำเภอปทุมรัตต์ ในอดีตเป็นดินแดนแห่งความแห้งแล้งผืนดินแตกระแหงแต่เมื่อมีโครงการอีสานเขียวเข้ามาพัฒนาปัจจุบันทุ่งกุลาร้องไห้จึงเปลี่ยนไป กลายเป็นผืนดินที่มีความอบอุ่นชุ่มชื้นเข้ามาแทน นอกจากนี้ ทุ่งกุลาร้องไห้ยังกลายเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดีและอร่อยที่สุดของประเทศ

ไทย (ซึ่งคุณลักษณะพิเศษของข้าวหอมมะลิ คือเมล็ดข้าวมีความยาวเรียวไม่อ้วน และปลายงอนเล็กน้อยเมล็ดข้าวสารขาวใสไม่เหลือง มีความนุ่มเหนียวเป็นพิเศษและที่สำคัญมีความหอมมาก)

7. ประเพณีและวัฒนธรรม

1)งานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด คำว่า ผะเหวดเป็นการออกเสียงตามสาเนียงอีสาน มาจากคำว่าพระเวส ในภาคกลางซึ่งหมายถึง พระเวสสันดร งานบุญผะเหวดเป็นประเพณี 1 ในประเพณี 12 เดือนหรือฮีต 12 ของชาวอีสานโดยเป็นประเพณีที่ทากันในเดือน 4 หรือเดือนมีนาคม สาระสำคัญของการจัดงานบุญผะเหวดอยู่ที่การฟังเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจานวน 13 กัณฑ์ ให้จบภายในวันเดียวเพื่อเป็นการราลึกถึงพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพียรอันยิ่งใหญ่ด้วยวิธีบริจาคทานหรือทานบารมี เพื่อเป็นการบาเพ็ญบารมีชาติสุดท้ายหรือมหาชาติของพระองค์ ก่อนที่จะมาเสวยชาติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ความนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติในประเทศไทยมีมาแล้วแต่โบราณ ด้วยปรากฏหลักฐานการแต่งวรรณกรรมเรื่องมหาชาติคาหลวงขึ้นในสมัยอยุธยาสำหรับในภาคอีสานประเพณีดังกล่าวจะเริ่มขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏแต่คงเป็นเวลานานมาก ด้วยเป็นประเพณีถือสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษวันแรกจัดให้มีการประกวดขบวนแห่กัณฑ์ต่างๆ ซึ่งมีทั้งหมด 13 กัณฑ์ การประกวดตัวละครในเรื่องพระเวสสันดรชาดกการประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และการแสดง แสง สี เสียง วันที่สอง จัดให้มีการแห่กัณฑ์จอบ กัณฑ์หลอน การเทศน์มหาชาติ และมีการจัดเลี้ยงข้าวปุ้น (ขนมจีน) แก่ผู้มาเที่ยวชมงานฟรีตลอดงาน

2) งานบุญข้าวจี่ (หรือบุญเดือน 3) เป็นงานประเพณีประจาปีตามหมู่บ้านต่าง ๆ แต่ที่จัดยิ่งใหญ่และส่งเสริมการท่องเที่ยว คือ อำเภอโพธิ์ชัย จัดขึ้นระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ในงานมีขบวนแห่ที่สวยงาม มีการประกวดข้าวจี่ และประกวดนางปุณทาสี

3) งานบุญคูณลาน เป็นงานประเพณีประจำของอำเภอปทุมรัตต์จัดขึ้นระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ในงานมีการสู่ขวัญข้าว การประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน การแสดงนิทรรศการ การออกร้านของส่วนราชการ หน่วยงานต่าง ๆ

4) งานบุญบั้งไฟ เป็นงานประเพณีที่สำคัญของภาคอีสาน ร้อยเอ็ดก็เป็นอีกจังหวัดที่มีการจัดประเพณี นี้ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ไปจนถึงระดับอำเภอ เช่น งานประเพณีประจาอำเภอพนมไพร หนองพอกและสุวรรณภูมิ กำหนดจัดงานระหว่าง วันขึ้น 15 ค่าเดือน 6 ถึงแรม 1 ค่า เดือน 7

5) งานประเพณีกวนข้าวทิพย์ ของจังหวัดร้อยเอ็ด ในช่วงเทศกาลออกพรรษาทุกปี จังหวัดร้อยเอ็ดจัดงานประเพณีกวนข้าวทิพย์ที่กลางบึงพลาญชัยข้าวทิพย์เป็นขนมชนิดหนึ่งมีชื่อเรียกหลายชื่อ ข้าวกระยาทิพย์ ข้าวทิพย์ปายาส ข้าวมธุปายาส ข้าวยาคูเชื่อกันว่าผู้ใดได้รับประทานข้าวทิพย์จะเกิดศิริมงคล ซึ่งข้าวทิพย์ของจังหวัดร้อยเอ็ดมีส่วนผสมของ นม ข้าว งาถั่วเขียว อ้อย ข้าวโพด กล้วยไข่ มะพร้าวน้ำตาล ผลไม้ต่างๆ ตามที่ประชาชนจะนำมารวมกัน การกวนจะกวนในกระทะขนาดใหญ่ ใช้คนกวนหลายๆ คนแต่งกายด้วยชุดขาว เปลี่ยนกันกวนจนสุก ข้าวทิพย์ที่กวนได้จะนำไปตักบาตรในวันรุ่งขึ้นและแบ่งกันรับประทาน เพื่อเกิดสิริมงคลของผู้รับประทาน

6) งานประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็ง เส็งประทีปหรือ ประเพณีลอยกระทงของจังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ดได้เปลี่ยนชื่อจากงานประเพณีลอยกระทงมาเป็นงานประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็ง เส็งประทีป มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยมีจุดประสงค์เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น เพื่อสร้างเอกลักษณ์ประเพณีของจังหวัดร้อยเอ็ด ชื่อสมมาน้ำ คืนเพ็งเส็งประทีป เป็นชื่อใน

ภาษาอีสานสมมาน้ำ หมายถึง การขอขมา ขออภัยต่อแม่น้ำสายน้ำ ที่ประชาชนได้ใช้ ได้ทาให้สกปรกในตลอดปีที่ผ่านมาตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณคืนเพ็ง หมายถึง คืนวันเพ็ญเดือนสิบสองที่มีพระจันทร์เต็มดวงในวันลอยกระทงเส็งประทีป หมายถึง การนาเอาประทีปกระทงที่ประดับด้วยโคมไฟลงมาลอยในน้าบึงพลาญชัยเพื่อประกวดแข่งขันในงานลอยกระทงกิจกรรมในงานมีการแห่ประทีปพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถไปรอบเมืองก่อนนาลงไปลอยในบึงพลาญชัย ซึ่งมีขบวนแห่กระทงต่าง ๆ การประกวดธิดาสาเกต (ชื่อเมืองร้อยเอ็ดในอดีต) รวมถึงการแสดงบนเวทีต่าง ๆ

คำขวัญจังหวัดร้อยเอ็ด สิบเอ็ดประตูเมืองงาม เรืองนามพระสูงใหญ่ ผ้าไหมสาเกต บุญผะเหวดประเพณี มหาเจดีย์ชัยมงคล งามน่ายลบึงพลาญชัย เขตกว้างไกลทุ่งกุลา โลกลือชาข้าวหอมมะลิ[103]

พิธีการจัดงานฌาปนกิจของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน

1. การจัดงานศพ การจัดงานศพและการฌาปนกิจของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น นิยมจัดเตรียมงานศพที่บ้านของตนเองไม่นิยมจัดที่วัด ซึ่งแตกต่างจากชุมชนพื้นที่ในเมืองอย่างชัดเจน ส่วนมากก็มีการจัดงานประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของผู้ตายในตอนแรกที่บ้าน ได้แก่พิธีอาบน้ำศพ พิธีการตั้งศพ และพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม แล้วจึงมีพิธีกรรมการเคลื่อนศพจากบ้านไปฝากหรือเผาที่วัด ดังนั้นเจ้าภาพที่จัดพิธีกรรมงานศพก็ต้องเตรียมสถานที่ทั้งที่บ้านและที่วัด รวมทั้งเครื่องใช้เพื่อการนี้โดยอาจจะยืมจากวัด และขอเจ้าหน้าที่จัดพิธีกรรมการทำศพของวัดช่วยเหลือ ทั้งนี้อาจขอคำแนะนำจากเจ้าอาวาสวัดหรืออาจารย์เจ้าพิธี สัปเหร่อ มรรคทายกวัดที่จะจัดพิธีกรรมการเผาศพนั้นด้วย โดยมีพิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติต่อศพ คือพิธีกรรมการอาบน้ำศพพิธีกรรมการแต่งตัวศพพิธีกรรมการมัดศพ (มัดตราสัง) พิธีกรรมการตั้งศพพิธีกรรมการตามไฟหน้าศพพิธีกรรมการเช่นศพ พิธีกรรมการไว้ทุกข์พิธีกรรมการเอาเงินใส่ปากศพ[104]

1.1 การอาบน้ำศพ ถือว่าคนตายธรรมดาจะต้องทำการอาบน้ำศพด้วยน้ำอบน้ำหอมอาบแล้วเช็ดให้แห้ง ส่วนคนตายไม่ปกติ(ตายโหง) ไม่นิยมอาบน้ำให้ เพราะถือว่าตายไม่บริสุทธิ์ จะทำการหมัดแล้วเอาไปฝังเท่านั้นเองเวลาอาบน้ำศพให้บริกรรมว่า “กะตะปาปะกัมเมหิ ปะริสุทธาเปตุง อิมินา พุทธะมันโตทะเกนะ อิมัง มะตะสะรีรัง นะหาเปมะ” แปลว่า เราทั้งหลายขอเอาน้ำพระพุทธมนต์นี้อาบให้ศพ เพื่อให้หมดจด จากบาปกรรมทั้งหลายที่เขากระทำแล้ว

1.2 การแต่งตัวให้ศพ ถือว่าเป็นประเพณีเมื่ออาบน้ำให้ศพและเช็ดตัวให้แห้งแล้ว ก็จะดำเนินการต่อไปดังนี้ 1) ทาแป้งทาน้ำหอมให้ศพ เวลาเอาแป้งเอาน้ำหอมมาทาศพผู้ตายให้ภาวนาในใจว่า “สีละคันเธหิ อิมัสสะ มะตะสะรีรัสสะ วิเลปะนัง กะโรมะ”แปลว่า เราทั้งหลายขอไล้ทาร่างผู้ตายนี้ด้วย ของหอมคือศีล 2) แต่งตัว ทาแป้งแล้วก็แต่งตัวคือใส่เสื้อผ้าให้ศพ ตามประเพณีโบราณอีสานท่านให้ทำกลับกับ คือนุ่งกางเกงก็ให้ใส่กระดุมด้านหลังใส่เสื้อก็ให้ติดกระดุมด้านหลังคือทำ

---

[103] ศูนย์ข้อมูลสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด, “ประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ด”, 20 กันยายน 2565, <http://www.nso.go.th> (2 June 2024).

[104]พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร (ตุ้มม่วง), “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการจัดงานศพของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ด”, *ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2564, หน้า 44.

กลับกันกับคนเป็นเวลานุ่งผ้าใส่เสื้อศพให้ภาวนาว่า “ปะริสุทธะสีเลนะ อิมัสสะ มะตะสะรีรัสสะ อะลังการัง กะโรมะ”คำแปล “เราทั้งหลายขอแต่งกายให้ผู้ตายนี้ด้วยเครื่องประดับคือศีลอันบริสุทธิ์”

1.3 การหวีผมศพ เมื่อแต่งตัวแล้วก็หวีผมให้ การหวีผมนั้น โบราณอีสานมีประเพณีว่าให้หวีมาข้างหน้าด้านหนึ่งอีกด้านหนึ่งให้หวีไปข้างหลัง 1) หวีมาข้างหน้า ให้ภาวนาว่า “อะนิจจาวะตะสังขารา อุปปาทะวะยะธัมมิโน” คำแปล“ร่างกายนี้ไม่เที่ยงหนอเกิดขึ้นมาแล้วก็เสื่อมสิ้นอย่างนี้” 2) หวีไปข้างหลัง ให้ภาวนาว่า “อุปปัชชิตวา นิรุชฌันติ” คำแปล“ร่างกายนี้เกิดขึ้นแล้วก็แตกตายทำลายขันธ์ไปเป็นเรื่องธรรมดาแล้วหนอ”

1.4 การรดน้ำศพ ให้พึงเข้าใจว่า การรดน้ำศพไม่ใช่การอาบน้ำศพ โบราณอีสานท่านมีการรดน้ำศพ ขณะที่ศพอยู่บนบ้านหรือเปล่า เท่าที่เห็นระหว่าง พ.ศ. 2490 มานี้นั้น เห็นแต่มีการรดน้ำศพ ตอนเอาศพ ขึ้นบนเชิงตระกอนก่อนเผาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ศพบุคคลสำคัญหรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่อาจจะมี แต่ผู้เขียนอาจจะไม่เห็นก็ได้ ต้องขออภัยหากสมัยก่อนมีการรดน้ำศพ (มิใช่อาบน้ำศพ) ที่บ้านอยู่[105]

1.5 การจัดสถานที่ตั้งเตียงประดิษฐานศพสำหรับรดน้ำศพ ในการจัดสถานที่ตั้งเตียงประดิษฐานศพสำหรับ รดน้ำศพนั้นคณะผู้ทำเอกสารฉบับนี้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ชาวอีสานโดยทั่วไปน่าจะได้ศึกษาเรียนรู้ไว้ประดับปัญญาเพื่อว่าจะได้มีโอกาสจัดจึงได้นำรายละเอียดมาบันทึกไว้และโปรดเข้าใจว่าการรดน้ำศพไม่ใช่การอาบน้ำศพซึ่งรายละเอียดเหล่านี้คณะผู้จัดทำได้คัดลอกมาจากหนังสือ “ระเบียบ ปฏิบัติของชาวพุทธ” รวบรวมโดยพระธรรมวโรดม (บุญมาคุณ สมปนฺโน, ป.ธ. 9) วัดเบญจมบพิตรกรุงเทพมหานครความว่าเมื่อแต่งตัวศพเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงอัญเชิญศพ ขึ้นนอนบนเตียงสำหรับการรอรับการรดน้ำศพ[106] ดังนี้

1) เตียงสำหรับประดิษฐานศพสำหรับรดน้ำศพนั้นนิยมจัดตั้ง ณ สถานที่ต่าง ๆ กลางสถานที่นั้นเพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่มาแสดงความเคารพ

2) การตั้งเตียงประดิษฐานศพไว้ด้านซ้ายของโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัยโดยตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัยไว้ด้านบนศีรษะของศพ-นิยมตั้งเตียงหันด้านขวามือของศพ หรือด้านปลายเท้าของศพให้อยู่ทางผู้ที่แสดงความเคารพศพ

3) ห้ามมิให้ผู้ใดเดินผ่านทางด้านศีรษะของศพเพราะถือว่าเป็นกิริยาอาการที่แสดงความไม่เคารพต่อศพนั้น

4) การจัดร่างกายศพให้นอนหงายเหยียดยาวจัดมือขวาให้เหยียดยาวออกห่างจากตัวเล็กน้อยโดยจัดมือขวาให้วางหงายแบเหยียดออกคอยรับการรดน้ำและเพื่อเป็นการแสดงปริศนาธรรมแก่ผู้มารดน้ำศพทั้งหลายให้เห็นความจริงของชีวิตคล้าย ๆ กับศพนั้นจะพูดว่า“นี่แน่ท่านทั้งหลายจงดูนะฉันไปมือป่าวนะฉันไม่ได้เอาสมบัติอะไรของมนุษย์ติดมือไปเลยแม้แต่น้อยและตัวท่านเองก็จักต้องเป็นเช่นเดียวกันฉันนี้เหมือนกัน”

---

[105] สวิง บุญเจิม, *มรดกอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2539), หน้า 578 – 579.

[106] สุวรรณ กลิ่นพงศ์ และวันดี จันทร์ประดิษฐ์, *พิธีกรรมและประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, 2552), หน้า 247.

5) การมีผ้าห่มคลุมตลอดร่างนั้นโดยเปิดหน้าและมีขวาไว้เท่านั้นผ้าที่ใช้คลุมศพนั้นนิยมใช้ผ้าใหม่ ๆ และโดยมากมักจะใช้ผ้าแพรห่มนอน

6) การจัดเตรียมขันโตกหรือขันน้ำพานรองขนาดใหญ่ตั้งไว้คอยรองรับน้ำที่รดศพนั้นพร้อมทั้งจัดเตรียมน้ำหอม น้ำอบผสมน้ำ และภาชนะเล็ก ๆ ขันที่ตั้งไว้สำหรับตักให้แก่ผู้มารดน้ำศพด้วยพร้อมกับมีบุคคลผู้ใกล้ชิดกับผู้ตายหรือลูกหลานคนใดคนหนึ่งคอยส่งภาชนะสำหรับรดน้ำศพที่มิได้เตรียมเครื่องรดน้ำมาด้วย

1.6 การรดน้ำศพ การรดน้ำศพเป็นพิธีกรรมประเพณีที่ทำสืบ ๆ กันมา ชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดเชื่อกันว่าการรดน้ำศพนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระทำเพื่อที่จะได้แสดงออกถึงการขอโทษขออภัยต่อผู้ที่ตาย เพราะในบางครั้งขณะที่เรายังมีชีวิตอยู่อาจได้กระทำอะไรที่ผิดพลาดต่อกันทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ และอีกอย่างก็เพื่อได้เห็นสภาพของผู้ตายทำให้เห็นถึงสัจธรรมความจริงของชีวิต[107] โดยที่นิยมกระทำดังนี้

1) ก่อนจะเริ่มพิธีรดน้ำศพนั้นนิยมให้เจ้าภาพศพจุดเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยก่อน จึงเริ่มรดน้ำศพต่อไป

2) การให้ลูกหลานวงศาคณาญาติผู้ใหญ่ใกล้ชิดทำการรดน้ำศพเสียก่อนถึงเวลาจึงเชิญแขกที่ได้รับเชิญมาทำการรดน้ำศพ เพื่อไม่ให้เกิดความคับคั่งไม่เสียเวลารอคอยของท่านผู้มาแสดงความเคารพศพ

3) การมีลูกหลานหรือญาติฝ่ายเจ้าภาพคอยรับรองแขกและเชิญเข้ารดน้ำศพพร้อมทั้งแนะนำทางเข้าไปรดน้ำและทางออกเพื่อความสะดวกไม่คับคั่งกันจนเกินไป

4) เมื่อผู้มีเกียรติมาแสดงความเคารพศพหมดแล้วนิยมเชิญท่านผู้มีอาวุโสที่อยู่ ณ ที่นั้นเป็นผู้แทนรดน้ำศพด้วยน้ำพระราชทานหรือเป็นผู้รดน้ำศพเป็นท่านสุดท้าย

5) เมื่อท่านอาวุโสที่อยู่ ณ ที่นั้นได้รดน้ำพระราชทานศพแล้วหรือได้รดน้ำศพแล้ว ถือว่าเป็นเสร็จพิธีรดน้ำศพไม่นิยมให้ผู้ใดผู้หนึ่งรดน้ำศพอีกต่อไป

6) เวลารดน้ำศพให้ภาวนาดังนี้ “อิทัง มะตะกะสะรีรัง อุทะกัง วิยะ สิญจิตัง วิยะ สิญจิตัง อะโหสิ กัมมัง” คำแปล“ขอท่านผู้ตายได้อโหสิกรรมแก่ข้าพเจ้าเหมือนน้ำที่ข้าพเจ้าได้รดนี้เถิด”

1.7 การเอาเงินใส่ปากศพ ตามประเพณีโบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อทำพิธีรดน้ำศพแล้วนิยมจะเอาเงินใส่ปากศพด้วยซึ่งนิยมใส่ปากศพด้วยเงินฮางหรือเงินเหรียญเวลาเอาเงินยัดใส่ปากศพให้ภาวนาว่า“พุทธะสาสะเน ปุญญะนิธิ เสฏฐา ลัทธา” คำแปล “การทอดทานฝังทรัพย์คือบุญไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นการได้ที่ประเสริฐที่สุด

1.8 การเอาคำหมากใส่ปากศพ สมัยโบราณการกินหมากขณะเอาคำหมากใส่ปากให้ภาวนาว่า “สัพเพ สัตตา อาหาระวัฏฐิติกา” คำแปล “สัตว์ทั้งหลายกินอาหารตามเวลาจึงอายุยืน”

---

[107] พระยงค์ยุทธ เทวธมฺโม (จันทะอ่อน), “การศึกษาวิเคราะห์ปริศนาปรัชญาธรรมในพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้า 66.

1.9 การเอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพ การเอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพโบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดให้ภาวนาว่า “จักขุมา สังวะโร สาธุ สาธุ มุเขนะ สังวะโร” คำแปล “บอดเสียได้ในบางครั้งใบ้เสียบ้างในบางคราวแล้วเราก็จะ

1.10 การมัดศพ หรือเรียกอีกอย่างว่ามัดตราสัง เมื่อทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ศพเสร็จแล้วให้นำผ้าขาวมาห่มหรือห่อศพแล้วเอาฝ้ายมามัดเป็น3เปราะคือที่คอ 1 ที่ข้อมือ 1 และที่เท้า 1 เวลามัดศพให้ภาวนาว่า“ปุตโต คีเว ธะนัง ปาเท ภะริยา สะกุโณ ชาละมุตโตวะ สัคคัง คัจฉะติ อัปปะโก” แปลว่า“ความรักลูกคือเชือกผูกคอความรักเมียรักผัวคือปอผูกศอกความรักข้าวของคือปลอกสุบตีน” น้อยคนจะไปสวรรค์ได้ตัณหาสามอันนี้มาขีนให้เป็นเชือกให้กลิ้งเกลียกอยู่ในวัฏสงสาร

1.11 การดอยศพ เมื่อมัดตราสังเรียบร้อยแล้วก่อนที่จะมีโลงมาใส่โบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดท่านว่าจะเอาศพนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกแล้วเอาไม้ไผ่ที่ผ่าถ่างกวางข้างล่างสอยขึ้นข้างบนคล้าย ๆ สามเหลี่ยม 2 อันทำเป็นหลักทั้งทางศีรษะศพและเข้าศพข้างละ 1 หลักแล้วเอาผ้าขาวหรือผ้าวา (ผ้าไหมทอประณีต) มาล้อมปิดศพการทำอย่างนี้ภาษาภาคอีสานเรียกว่า “ดอยศพ” เวลาดอยศพให้ภาวนาว่า “ฉุทโท อะเปตะวิญญาโน อะยัง กาโย นิรัตถังวะ กะลิงคะรัง” คำแปล “ร่างกายนี้ปราศจากวิญญาณแล้วก็ทิ้งอยู่เหมือนท่อนไม้ไร้ประโยชน์”

1.12 การปูฟากศพ การทำปูฟากศพให้เอาไม้ไผ่บ้านยาวขนาดโลงสับติดกันเป็นฟากให้ได้ประมาณ 7 หรือจะใช้ไม้ไผ่ 7 ซี่ ถักด้วยเชือกหรือหวายจัดเตรียมไว้ลองศพในโลง

1.13 การเอาศพลงโลง ในสมัยโบราณถ้าผู้นำครอบครัวซึ่งหมายถึงพ่อหรือแม่ถึงแก่กรรมเวลาจะทำโลงศพนั้นมักนิยมนำมาไม้กระดานเรือน (แป้น) มาทำเป็นโลงซึ่งถือว่าได้แบ่งปันเรือนเดิมไปสร้างเรือนใหม่ (โลงศพ) ให้พ่อหรือแม่แต่ปัจจุบันไม่นิยมเนื่องด้วยไม้หาได้ยากและราคาแพงจึงนิยมนำโลงสำเร็จรูปซึ่งมีร้านจำหน่ายอยู่ทั่วไปมาใส่ศพแทนเมื่อเตรียมโลงเสร็จแล้วก็นำศพโดยลื้อผ้าล้อมดอยศพออกหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกอย่างเดิมแล้วยกศพลงโลงขณะยกศพลงโลงห้ามพูดว่า “หนัก” โบราณถือว่า ขะลำ คำว่า ขะลำ คือไม่ดีนั่นเองและห้ามเข้าไปยกช่วยกันถือว่า “ขะลำ” หมายความว่าตอนจะยกศพลงโลงนั้นใช้คนกี่คนก็ให้คนยกเท่านั้นยกให้ยกขึ้นครั้งเดียวไม่ใช่ยกขึ้นแล้วางลงก่อนแล้วยกขึ้นใหม่ให้ทำภายในโลงให้เรียบร้อยก่อนค่อยยกลงเมื่อยกศพลงใส่โลง ให้ภาวนาว่า “อะจิรังวะตะยัง กาโย ปะฐะวิง อะธิเสสสะติ” คำแปล “ร่างกายนี้ ไม่ยั่งยืนหนอเกิดมาแล้วก็ตายร่างกายทับถมแผ่นดิน”

1.14 การหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก ทางพระท่านว่าคนตายก็เหมือนดวงอาทิตย์ตกลงไปแล้วย่อมไม่ย้อนคืนขึ้นมาทางตะวันเดียวกันย่อมขึ้นทางทิศตะวันออกใหม่ในวันใหม่ ร่างกายนี้ก็เหมือนกันตายแล้วย่อมจะไม่ฟื้นขึ้นมาในร่างกายอีกย่อมจะต้องเกิดใหม่ในภพใหม่และในวันใหม่

1.15 การเลี้ยงข้าวศพ เมื่อมีบิดามารดาหรือญาติ ๆ ถึงแก่กรรมโบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดนิยมจัดแต่งข้าวให้ผู้ตายกินโดยแต่งเป็นพาข้าวบนพาข้าวจะโรยด้วยขี้เถ้าแล้วนำสำรับที่ผู้ตายชอบมาตั้งจัดสำรับให้ภาวนาว่า “อิทัง เม อิมัสสะ มะตะกะญาตะกัสสะ ทินนัง เอหิ อิทัง ภุญชิตะวา ปะระโลกัง คัจฉะ”แปลว่า “โภชนะนี้ ข้าพเจ้ามอบให้แก่ญาติของข้าพเจ้าผู้ตายไปแล้วเจ้าจงมากินอาหารนี้แล้วไปสู่ปรโลกเถิด”

1.16 การทำบันไดสามขั้น บางหมู่บ้านเมื่อเอาศพลงโลงเสร็จเรียบร้อยก็จะทำบันไดสามขั้นด้วยก้านกล้วยหรือไม้ๆไผ่ผูกเป็นสามชั้นขนาดกว้างได้เท่ากับความกว้างสามารถตั้งไว้ข้างในโลง

หรือด้านนอกศพก็ได้ ตอนที่พาดบันไดนี้ให้ภาวนาว่า “สิญจะมาริสา อิมัง นาวัง สิตตาเต ละหุเมสสะติ เฉตวา ราคัญจะ โทสัญจะ ตะโต นิพพานะเมหิสะ” คำแปลว่า“เพื่อนร่วมตายเจ้าจงวิดน้ำคือตัณหาออกจากเรือคืออัตภาพนี้ของท่านเรือที่ท่านวิดน้ำคือกิเลสออกแล้วจักเบาแล้วไปถึงฝั่งโดยพลันท่านละราคะโทสะและโมหะเสียได้ทั้ง 3 ขั้นนั่นแหละท่านจะถึงนิพพาน”

1.17 การไปเยี่ยมศพ คนตายทุกคนต่างก็มีญาติพี่น้องเมื่อเราผู้เป็นญาติไปเยี่ยมศพพอถึงแล้วให้ภาวนาว่า“อะวัสสัง มะยา มะริตัพพัง” คำแปล“เราก็จะตายเหมือนท่านแน่แท้”

1.18 การจุดตามไฟศพ เมื่อดำเนินการเกี่ยวกับศพจะถึงขั้นตอนนำศพลงโลงเป็นที่เรียบร้อยประเพณีของชาวอีสานนิยมจุดตามไฟศพการจุดตามไฟศพหมายถึงการจุดตะเกียงหรือไต้ตะเกียงไว้ทางศีรษะศพจุดไว้ตลอดทั้งวันทั้งคืนจนกว่าจะเคลื่อนศพไปสู่ฌาปนสถานหรือเมรุ

1.19 จุดธูปขมาศพ เมื่อเราไปร่วมงานศพมีประเพณีพิธีกรรมที่นิยมปฏิบัติอย่างหนึ่งของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ด คือการจุดธูปขมาศพในการจุดธูปขมาศพให้จุดดอก เดียวจุดแล้วเอาใส่มือประนมไว้แล้วภาวนาว่า “กายะกัมมัง วะจีกัมมัง มะโนกัมมัง ตุยหัง มะยา กะตัง สัพพะปาปัง วินัสสะตุ” คำแปล “ข้าพเจ้าได้พลั้งพลาดทำไม่ดีกับท่าน (ถ้ามี) ทางกายก็ดีทางวาจาก็ดีทางใจก็ดีทั้งหมดก็ให้หายไปหมดไป” เสร็จแล้วก็นำธูปไปปักที่กระถางธูปเสร็จแล้วกราบ1ครั้งไม่แบมือหรือจะไม่กราบก็ได้แต่ถ้าเป็นศพที่ผู้มีอาวุโสน้อยกว่าจะไม่นิยมกราบ (ในกรณีที่เป็นศพของพระภิกษุจะนิยมจุดธูป 3 ดอกเมื่อภาวนาเสร็จให้ปักที่กระถางธูปเสร็จกราบเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้งแบมือ)

1.20 การงันเฮือนดี ชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ถ้ามีการตายในบ้านหลังใดถือว่า บ้านหลังนั้นมีความสูญเสียมาก จำเป็นต้องมีการไปร่วมกันให้กำลังใจ ด้วยการอ่านหนังสือผูกนิทานต่าง ๆ บ้าง เล่นเสือกินหมูบ้าง และเล่นสนุกอื่น ๆ บ้าง แต่ไม่มีการกินเหล้าเมายา ทั้งพระภิกษุสามเณรและชาวบ้าน จะอยู่ให้กำลังใจจนถึงเวลาอันสมควร บางคนก็อยู่จนสว่างทำอย่างนี้เรียกว่า “งันเฮือนดี” งันเฮือนดีนี้ จะทำแม้ว่าศพยังค้างอยู่บ้านต้องทำครบ 3 คืน 3 วัน ในที่นี้ให้นับเอาเฉพาะที่ย้ายศพออกจากบ้านแล้ว “ตั้งแต่อดีตชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดมีกลวิธีในการบำรุงขวัญที่หลากหลายในกรณีถ้ามีการตายในบ้านหลังใดถือว่าบ้านหลังนั้นมีความสูญเสียมากจำเป็นต้องมีการไปร่วมกันให้กำลังใจซึ่งวิธีในการให้กำลังใจสามารถกระทำได้ในหลายรูปแบบซึ่งเป็นการละเล่นโบราณเช่นเสือกินหมูการคล้องช้างการเล่นซ่อนปั้นข้าวฯลฯสมัยโบราณจะไม่มีการเล่นการพนันในงานงันเฮือนดีแต่ ปัจจุบันจะมีการพัฒนามาเกี่ยวข้องกับงานศพเสมอซึ่งเป็นการไม่ถูกต้องทั้งประเพณีและกฎหมายบ้านเมืองการงันเฮือนดีนี้จะมีทั้งพระภิกษุสามเณรและเพื่อมาให้กำลังใจกันจนถึงเวลาอันสมควรก็กลับไปพักผ่อน การงันเฮือนดีนี้สามารถทำได้แม้ว่าศพยังค้างอยู่บ้านแต่ต้องทำให้ครบ 3 คืน 3 วัน ในที่นี้ให้นับเอาเฉพาะที่ย้ายศพออกจากบ้านแล้ว”

1.21 การสวดอภิธรรม เมื่อมีการตายในบ้านหรือนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลประเพณีโบราณท่านให้นิมนต์พระมาสวดอภิธรรมให้ศพในวันนั้นเลยและจะสวดติดต่อกันไปครบตามวันที่เจ้าภาพกำหนดในทางคดีโลกถือว่ามาเป็นบุญให้แก่ผู้ตายแต่ในทางคดีธรรมถือว่าเป็นการสอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ให้เป็นคนไม่ประมาทถ้าเขาฟังเนื้อหาที่พระสวดอภิธรรมนั้นจะเห็นพระภิกษุสอนให้ประกอบความดีทั้งหมดให้รู้เรื่องในสภาวะของร่างกายและจิตใจ

1.22 การสวดยอดมุข ยอดมุขคือยอดธรรมยอดธรรมได้แก่พระอภิธรรมพระที่นิมนต์ไปสวดมาติกาและยอดมุขเป็นจำพวกเดียวกันแต่เวลาสวดแบ่งหน้าที่กันสองรูปสวดยอดมุขนอกนั้นสวดมาติกาการสวดก็สวดไปพร้อมกันและจบพร้อมกัน[108]

1.23 การขมาศพ ประเพณีโบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดกล่าวไว้ว่าคนป่วยนอนตายในห้องใด ให้ตั้งศพในห้องนั้นห้ามย้ายไปห้องอื่นเด็ดขาดถ้าย้ายไปท่านว่า “ขะลำ” คือไม่ดีนั่นเอง ครั้นตั้งศพบำเพ็ญกุศลพอสมควรก็จะย้ายศพออกจากบ้านไปเพื่อประกอบพิธีเผาศพ ณ ฌาปนสถานหรือเมรุก่อนจะย้ายศพจะมีพิธีขอขมาศพและพิธีตัดญาติหรือตัดขาดจากความเป็นสามีภรรยาประเพณีส่วนนี้ชาวอีสานนิยมจะบันทึกข้อความขึ้นคล้ายกับทะเบียนหย่าแล้วอ่านต่อโลงศพ (สามีภรรยา) ถือว่าการตัดญาติเสร็จสิ้นเวลายกศพลงจากบ้านให้ภาวนาว่า “อะกาละมะระณามุตโต ฐะเปตวา กาละมาริตัง” คำแปล“ถือว่าการตัดญาติเสร็จสิ้นแล้ว” เมื่อยกศพออกจากบ้านเรือนจะนิมนต์พระภิกษุมาสวดทำน้ำมนต์หลังจากเคลื่อนศพออกจากบ้านไปจะนำน้ำมนต์รดจากที่ตั้งศพออกไปเทหม้อน้ำกินน้ำใช้คว่ำปากหม้อไว้การทำดังนี้ถือว่าน้ำเก่าเป็นน้ำที่ไม่บริสุทธิ์ให้เททิ้งเสียถ้าตั้งศพอยู่ชั้นสองของบ้านเมื่อยกศพลงถึงพื้นดิน (พื้นบ้าน) แล้วนิยมพลิกบันไดบ้าน (คว่ำบันได) แล้วเอาเรียวหนาม (คัดเค้า, เล็บแมว) ผูกปลายติดกันตัดไว้ที่ประตูเรือนพอยกศพออกไปแล้วให้ถอนเรียวหนามออกเสียตามความเข้าใจแบบชาวบ้านถือว่าทำเพื่อจะป้องกันมิให้ผีจำเรือนของตนได้แต่ในทางคดีธรรมนั้นเป็นการเตือนใจให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่รู้ว่า “เกิดแล้วก็ดับอย่างนี้ทุกสภาพ สังขาร” แต่ถ้าหากบ้านใดมีบันไดตายตัวพลิกคว่ำไม่ได้ก็ไม่เป็นไรขณะที่คว่ำบันไดให้เอาน้ำรด บันได 1 ขัน แล้วภาวนาว่า “ปะฏิกกะมันตุ ภูตานิ โสหัง นะโม ภะคะวะโต นะโม สัตตันนัง สัมมาสัมพุทธานัง” คำแปล “ภูตผีจงถอยหนีไป ข้าฯขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งเจ็ดพระองค์ขอจงคุ้มครองรักษา”

2. พิธีกรรมงานฌาปนกิจ

2.1 การส่งสะการศพ คำว่าสะการแปลได้เป็น 2 นัย คือ “ทำพร้อมกันอย่างหนึ่ง” และ “ทำการบูชาคารวะอย่างหนึ่ง” โดยความหมายก็เป็นอันเดียวกันคือไปคารวะหรือขอขมาศพพร้อมกันโดยทางปฏิบัติดั้งเดิมลูกหลานและญาติมิตรสหายจะเตรียมดอกไม้ธูปเทียนไปจากบ้านเพื่อขอขมาศพก่อนเผาปัจจุบันใช้วิธีแจกดอกไม้จันทน์แทนการไปวางดอกไม้จันทน์นี้แหละคือการส่งสะการศพ

2.2 การหามศพ ประเพณีโบราณของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อเคลื่อนศพออกจากกันจะใช้ไม้ไผ่บ้าน 2ลำเป็นไม้หามเอาโลงขึ้นตั้งขันด้วยตอกชะเนาะหามข้างละ 3-4 คนเอาเท้าศพไปก่อนโดยมีข้อห้ามดังนี้ห้ามพักกลางทางห้ามเปลี่ยนบ่าห้ามหามข้ามสวนข้ามที่นาที่มีข้อห้ามดังกล่าวเนื่องจากว่าขะลำ (ไม่ดี) ในปัจจุบันจะนิยมนำศพขึ้นตั้งบนรถยนต์แทนการหามแบบโบราณหมายเหตุคนที่หามศพประเพณีโบราณจะแนะนำให้นำดอกไม้ 1 คู่ทัดหู

2.3 การจูงศพ เพื่อจะนำศพเคลื่อนไปประกอบพิธีฌาปนกิจ ณ ฌาปนสถานเมรุหรือป่าช้าประเพณีอีสานนิยมมีการจูงศพและนิยมบวชลูกหลานจูงศพด้วยโดยชาวบ้านเข้าใจว่าได้บุญผู้ตายจะได้สู่สวรรค์แต่ในทางคดีธรรมพระภิกษุสงฆ์ต้องการสอนให้คนที่มีชีวิตอยู่รู้ว่าสีเหลืองแห่งผ้ากาสาว

---

[108] พระยงค์ยุทธ เทวธมฺโม (จันทะอ่อน), “การศึกษาวิเคราะห์ปริศนาปรัชญาธรรมในพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้า 69.

พักตร์ที่จูงศพอยู่ก็คือสัญลักษณ์แห่งผู้ละโกธรโลภหลงมีศีลบริสุทธิ์มีจิตบริสุทธิ์ไม่มีภัยเวรกับใครท่านเดินตามทางคือมรรค8อยู่ที่ไหนก็ร่มเย็นซึ่งเป็นการสอนให้ลูกจูงพ่อแม่ขึ้นจากหลุมลึกการสอนให้พ่อแม่มีศีลธรรมอันดีเวลาเราจูงศพให้ภาวนาว่า“เอกายะโน มาริสา อะยัง มัคโค สัตตานัง วิสุทธิยา” คำแปล “เพื่อนร่วมตายทั้งหลายทางเส้นนี้คือทางบริสุทธิ์เส้นเดียวของมวลสรรพสัตว์” (การจูงศพที่ถูกต้องจะจูงเฉพาะพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น)

2.4 การหว่านข้าวสาร เมื่อหามศพหรือเคลื่อนศพออกจากบ้านประเพณีอีสาน หลายแห่งจะมีการหว่านข้าวสารเป็นการสอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รู้จักคิดวินิจพิจารณาว่าข้าวสารคือแก่นข้าวคนเราถ้าถึงแก่นคนก็ไม่ต้องเกิดหรือตายอีกซึ่งเปรียบเหมือนข้าวสารจะเอาไปเพาะปลูกก็จะไม่เกิดอีกเวลาหว่านข้าวสารให้ภาวนาว่า “นัตถิ โลเก อะนามะตัง” คำแปล “ในโลกนี้ไม่มีที่ใดที่คนและสัตว์ไม่ตาย”

2.5 การหว่านข้าวตอกแตก ในการคั่วข้าวตอกแตกนั้นชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเชื่อว่าคนที่จะคั่วข้าวตอกแตกนั้นจะเป็นใครก็ได้ที่เคยคิดไม่ดีหรือเคยกระทำสิ่งที่ไม่ดีต่อผู้ตายซึ่งจะเป็นญาติมิตรบุตรสาวหรือบุตรคนสุดท้ายก็ได้ข้าวตอกแตกนี้ใช้โปรยไปตลอดทางเหมือนกับการหว่านข้าวสารในการหว่านข้าวตอกแตกนั้นให้ภาวนาว่า “ภิชชะติ ปุติสันเทโห มะระณันตัง หิ ชีวิตัง” แปลว่า“ทุกร่างกายจะเปื่อยเน่าและแตกดับเพราะว่าทุกชีวิตจบลงด้วยการตาย

2.6 การวางศพ ก่อนจะถึงเวลา เคลื่อนศพไปสู่ป่าช้าในสมัยโบราณญาติพี่น้องจะช่วยกันจัดหาไม้เพื่อจัดเตรียมไว้สำหรับการเผาศพโดยจะมี การเสี่ยงทายว่าบริเวณที่จะปลงศพหรือเผาศพอุปกรณ์ที่ใช้ในการเสี่ยงทายจะประกอบด้วยไข่ไก่ 1 ฟองข้าวเหนียว 1 ปั้นผู้เสี่ยงทายอธิษฐานเสี่ยงทายว่าถ้าผู้ตายต้องการจะอยู่ตรงไหนและเจ้าของที่ดิน (แม่ธรณี) อนุญาตขอให้ไข่ที่โยนขึ้นแล้วตกลงสู่พื้นดินแตก ณ บริเวณใดแสดงว่าผู้ตายมีความประสงค์จะอยู่ทางบริเวณนั้นซึ่งเจ้าของที่หมายถึงแม่ธรณีได้อนุญาตแล้วญาติพี่น้องก็จะจัดเตรียมที่วางศพ ณ บริเวณนั้นโดยการนำฟืนมากองเป็นกองเรียกว่ากองฟอนปักหลักสี่หลักที่มุมทั้งสี่มุมเรียกว่าหลักสะกอนในปัจจุบันการจัดเตรียมดังกล่าวไม่มีให้พบเห็นอีกแล้วเนื่องจากทุกหมู่บ้านชุมชนได้จัดสร้างเมรุชั่วคราวหรือเมรุถาวรแล้วในการ โยนไข่เสี่ยงทายให้ภาวนาว่า “อุปปัชชิตวา นิรุชฌันติ” คำแปล “ทุกสภาวะเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป”

2.7 การเวียนสามรอบ เมื่อหามศพถึงกองฟอน (เชิงตะกอน) ที่ป่าช้าหรือปัจจุบันก็เคลื่อนศพไปสู่เมรุแล้วก็หามเวียนรอบ 3รอบในการเวียนรอบนั้นให้เวียนซ้ายคือกองฟอนอยู่ทางซ้ายของผู้หามในการเวียนศพรอบให้ภาวนาว่า “ปาโปปิ ปัสสตี ภัทรัง ยาวะ ปาปัง นะปัจจะติยะทานะปัจจะตี ปาปัง ปาโป ปาปานิจะ” คำแปล “ตราบใดบาปไม่ให้ผลคนทำบาปก็ยังเห็นว่าบาปดีแต่เมื่อบาปให้ผลคนทำบาปจะรู้ว่าบาปมีจริง”

2.8 การตุ (กระแทก) สามที เมื่อหามศพเวียนรอบกองฟอน 3 รอบแล้วก่อนจะยกศพขึ้นตั้งกองฟอน จะหามโลงศพกระแทกกองฟอนแรงๆ 3 ครั้ง ก่อนจึงจะยกขึ้นตั้งบนกองฟอนเมื่อทำโลงศพตุ (กระแทกกองฟอน) ให้ภาวนาว่า “ยังกิญจิ สะมุทะยะธัมมัง สัพพันตัง นิโรธะธัมมัง” คำแปล “อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติสิ่งนั้นทั้งหมดก็ดับไปเองตามธรรมชาติ”

2.9 การล้างหน้าศพ เมื่อตั้งศพบนกองฟอนหรือเมรุเรียบร้อยแล้วก่อนล้างหน้าศพ ต้องพลิกศพเอาผ้าห่มศพออกเพื่อไฟจะได้ไหม้เร็วในสมัยโบราณหรือแม้แต่ในปัจจุบันนี้ชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดจะนิยมเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพโดยมีความเชื่อว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำที่เกิดขึ้นเองมีความ

สะอาดบริสุทธิ์เมื่อนำมาล้างหน้าศพแล้วเมื่อเกิดชาติหน้าจะเป็นคนสวยคนงามมีหน้าตากับเราในการล้างหน้าศพให้ภาวนาว่า“นัตถิ เม เอเตสัง สะโย” คำแปล“ไม่ต้องสงสัยว่าเราจะไม่ตาย”

2.10 การโยนผ้าข้ามโลง เมื่อล้างหน้าศพแล้วก็จะเอาไม้ไปตอกตะปูคัดโลงเป็นระยะๆ เพื่อป้องกันมิให้ศพที่ถูกไฟยื่นแขนขาขึ้นปากโลงเสร็จแล้วก็จะมาโยนผ้าคลุมโลงศพมาตลอดผ้านี้เดิมคือผ้าที่ใช้ล้อมศพตอนที่ยังไม่มีโลงใส่แล้วก็เอามาวางไว้บนโลงศพมาถึงป่าช้าและรื้อออกตอนจะล้างหน้าศพหรือรดน้ำศพก่อนเผารื้อเอาไปแล้วห้ามเก็บทันทีเพราะผีถือว่ายังเป็นของเราเมื่อตีไม้กันศพแล้วจึงมาโยนผ้านั้นข้ามโลง 3 ทีดังนี้การโยนให้โยนจากทางขวาไปทางซ้ายห้ามรับปล่อยให้ตกลงพื้นก่อนคนซ้ายหยิบขึ้นมาโยนกลับมาหาคนขวาคนขวาก็ไม่รับปล่อยให้ตกดินไปเป็น 2 ครั้ง พอครั้งที่ 3 คนขวา (คนโยนครั้งแรก)หยิบขึ้นมาโยนไปคนซ้ายรับเอาเลยหลังจกนั้นนำไปให้พระภิกษุประกอบพิธีถือว่าล้างเสนียดได้ถวายพระท่านไปเลยพอไปถึงวัดค่อยตามบูชาคืนเพราะผ้านี้ถือว่าเป็นผ้าประจำตระกูลเวลาโยนผ้าให้ภาวนาว่า “ปุตตา นัตถิ ธะนะมัตถิ ฌาปิตัมปิ” คำแปล“จะมัวบ่นเพ้ออยู่ทำไมว่าลูกของเราทรัพย์ของเราแม้ร่างกายเขาก็ยังถูกเผาอยู่ขณะนี้เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วทรัพย์อยู่ที่ไหนลูกอยู่ที่ไหน”

2.11 การทำไม้ข่มเหง หลังจากโยนผ้าแล้วก็จะเอาไม้ขนาดใหญ่หนักพอสมควร (หรือบางท้องถิ่นก็นำเอาต้นกล้วย 2 ท่อนมาวางทับกับโลงไว้ทั้งซ้ายและขวา) ชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดเรียกว่าไม้ข่มเหงคนอีสานเชื่อว่าเป็นสองอย่างคือกันมิให้โลงตกลงไปข้างใดข้างหนึ่งเมื่อไฟไหม้ฟืนยุบลงและเชื่อว่า ผีจะออกมาอาละวาดไม่ได้เพราะกลัวไม้ข่มเหงในการวางไม้ข่มเหงให้ภาวนาว่า “นะ หิ ธัมโม อะธัมโม จะ อุโภ สะมะวิปากิโน อะธัมโม นิระยัง เนติ ธัมโม ปาเปติ สุคะติง” คำแปล“ความดีกับความชั่วให้ผลต่างกันความชั่วพาไปตกทุกข์ความดีพาไปถึงสุข”

2.12 การหว่านกัลปพฤกษ์ การหว่านกัลปพฤกษ์แต่โบราณไม่มีหรือไม่นิยมทำกันเพราะเงินทองนั้นหายาก แต่ปัจจุบันชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เมื่อเจ้าภาพมี กำลังศรัทธา กำลังทรัพย์ต้องการแจกทานให้กับผู้ที่มาร่วมงาน เพื่อให้เกิดบุญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย แต่ถ้าจะแจกก็กล้าไม่พอกันจะเป็นการเลือกที่รักมักที่ชังจึงใช้วิธีการหว่าน แล้วแต่ว่าคนใดจะได้มากได้น้อยหรือไม่ได้เลยก็แล้วแต่บุญวาสนาของคน ๆ นั้นโดยที่นำเงินมาห่อด้วยวัตถุที่สวยงามแล้วหว่านโปรยทานไปทั่วหลังจากจุดไฟเผาศพแล้ว

ขั้นตอนลำดับพิธีกรรมการจัดฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ในการลงพื้นที่วิจัยในเขตพื้นที่วิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์ แยกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1 กลุ่มที่อยู่อำเภอรอบนอกที่มีการจัดงานศพที่บ้านของผู้ตายแล้วค่อยนำศพไปฌาปนกิจที่วัดประจำหมู่บ้าน 2 กลุ่มที่อยู่อยู่ในตัวเมือง ที่มีการจัดงานฌาปนกิจที่วัดนั้นเลย การเลือกประชากรเป็น 2 กลุ่มดังกล่าวมานี้จะทำเพื่อให้เห็นทั้งร่องรอยรูปแบบพิธีการงานฌาปนกิจที่มีมาแต่อดีตและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งจะได้ศึกษาเป็นลำดับต่อไป ดังนี้

1. การจัดงานศพและพิธีฌาปนกิจของอำเภอรอบนอกที่

การจัดงานศพและพิธีฌาปนกิจของอำเภอรอบนอกนี้เป็นวัดที่ยังรักษาพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการฌาปนกิจไว้ได้ในส่วนหนึ่ง โดยขั้นตอนการจัดงานศพจึงยังมีพิธีการแบบดั้งเดิมของชาวอีสานอยู่มาก เช่น การจัดตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้านของผู้ตาย ถึงกำหนดเวลาวันฌาปนกิจศพจึงเคลื่อนศพออกไปฌาปนกิจศพที่วัดโดยมีขั้นตอนและพิธีการบำเพ็ญกุศลและฌาปนกิจศพที่ถือปฏิบัติสืบต่อ

กันมาดังนี้คือ เมื่อมีคนในชุมชนเสียชีวิตจะมีการส่งสัญญาณซึ่งปัจจุบันคือการจุดประทัดในสมัยก่อนการส่งสัญญาณการเสียชีวิตหรือเมื่อมีคนในหมู่บ้านเสียชีวิตลง จะมียิงปืนขึ้นฟ้า (ปืนแก๊ป) เพื่อส่งสัญญาณให้คนในชุมชนได้ทราบว่ามีคนในชุมชนเสียชีวิต เมื่อคนในชุมชนทราบว่ามีการเสียชีวิตขึ้นในหมู่บ้านก็จะไปที่บ้านผู้เสียชีวิตช่วยกันจัดการงานศพ การจุดประทัดหรือการยิงปืนขึ้นฟ้า นอกจากจะเป็นการส่งสัญญาณให้คนในชุมชนได้ทราบแล้ว ยังมีความเชื่อว่า การยิงปืนแก๊ปและกาจุดประทัดนั้นเพื่อเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตาย

ฉะนั้น เมื่อมีผู้เสียชีวิตชีวิตลงอันดับแรกญาติๆ จะทำการจัดการศพโดยการอาบน้ำศพให้แก่ผู้ตายโดยใช้น้ำอุ่นอาบ ในบางของชุมชนนี้จะเป็นการใช้น้ำอุ่นเช็ดศพ จะอาบน้ำศพเฉพาะในส่วนเท้าหรือบริเวณที่ต้องการทำความสะอาด หลังจากนั้นจะแต่งตัวให้ศพโดยการสวมใส่เสื้อผ้า ซึ่งการแต่งตัวคือการใส่เสื้อผ้าให้ศพในอดีตนั้นจะสวมเสื้อผ้ากลับด้านเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าคนนี้เสียชีวิตแล้วจึงใส่เสื้อผ้าให้แตกต่างจากคนที่ยังมีชีวิตทั่วไป แต่ปัจจุบันจะแต่งตัวตามปกติเหมือคนทั่วไป แต่บางหมู่บ้านก็ยังคงยึดประเพณีดั้งเดิมอยู่นั่นคือ การสวมเสื้อผ้ากลับด้าน

เมื่อแต่งตัวเสร็จแล้วจะทำการมัดตราสังให้ศพ มัดตราสังเสร็จขั้นตอนต่อไปคือการบรรจุศพลงในโลงศพ การบรรจุศพในโลงศพนั้นเพื่อไม่ให้ศพส่งกลิ่นและเป็นการรักษาสภาพศพให้อยู่ได้หลายๆวันเพื่อบำเพ็ญบุญตามความเชื่อของศาสนาให้กับผู้เสียชีวิตจึงต้องมีวิธีการเก็บรักษาศพ การเก็บรักษาศพนี้ในสมัยอดีตเรียกว่าการดอยศพ โดยมีวิธีการและเครื่องมือดังนี้ ก่อนที่จะมีการเอาศพเข้าโลงจะนำน้ำมันก๊าด หินไม้ขีดไฟ กรอกเข้าปากศพของผู้ตายและนำถ่านหรือยาสูบรองศพ เพื่อซับน้ำเลือดน้ำหนองจากศพทำให้ให้ศพมีกลิ่นเน่าเหม็น แต่ในสมัยปัจจุบันการจัดการศพนั้นเปลี่ยนไปตามยุคสมัย นั่นคือ จะประสานให้ร้านที่มีการประกอบอาชีพเกี่ยวกับโลงศพมาจัดการให้ทั้งหมด โดยเริ่มตั้งแต่การฉีดฟอร์มารีนให้กับศพ แล้วนำเข้าโลงเย็น นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงของการจัดการศพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย[109]

อีกพิธีการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงเพื่อให้เห็นพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลเกี่ยวกับงานศพจนถึงการฌาปนกิจคือ ตั้งแต่สมัยโบราณในภาคอีสานรวมถึงจังหวัดร้อยเอ็ดเชื่อกันว่าการทำโลงศพให้ผู้ตายนั้นจะต้องแกะเอาไม้ฝาบ้านของผู้ตายมาทำโลงศพให้แก่ผู้ตาย ซึ่งมีความเชื่อการแกะเอาฝาบ้านมาทำโลงศพนั้น เป็นการแบ่งมรดกให้กับผู้ตายได้ติดตัวไปในภพหน้า ซื่อความเชื่อนี้ในปัจจุบันก็ได้เลือนหายไปพร้อมกับยุคสมัยเช่นกัน ที่กล่าวมานี้เป็นลำดับพิธีการจัดการกับศพในเบื้องต้นก่อนจะถึงพิธีการบำเพ็ญบุญให้กับผู้ตายซึ่งเป็นในส่วนของพิธีการทางศาสนา[110]

เมื่อบรรจุศพใส่ในโลงศพแล้วก็จัดแต่งสถานที่ตั้งโลงศพและเตรียมทำพิธีบำเพ็ญบุญในตอนเย็นต่อไป จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ได้คำตอบเกี่ยวกับพิธีการทางศาสนาว่า ในอดีตจะนิยมสวดแต่บทมาติกาเท่านั้นไม่นิยมสวดอภิธรรมอาจจะเป็นเพราะความรู้ความเข้าใจในเรื่องบทสวดยังไม่มากเท่าไหร่ และการสวดนั้นจะสวดเพียง 3 คืน จะมีการนิมนต์พระสงฆ์จำนวนเลขคู่มาสวด

---

[109] สัมภาษณ์ พระเทพวชิรวิมล, ดร., เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง/เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ), 5 มกราคม 2567.

[110] สัมภาษณ์ พระเทพวชิรคุณาธาร, เจ้าอาวาสวัดบ้านเปลือยใหญ่/เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด, 5 มกราคม 2567.

เมื่อถึงเวลา เวลาประมาณ 19.00 น เป็นเวลาของการบำเพ็ญบุญให้กับผู้เสียชีวิต เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาทำพิธี เมื่อพระสงฆ์มาถึงบ้านเจ้าภาพก็จะนิมนต์พระขึ้นนั้นบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ ประเคนน้ำดื่ม สมัยโบราณจะมีการถวาย หมากพู บุหรี่ ด้วย เมื่อพร้อมมัคนายก หรือผู้นำทำพิธีการทางศาสนาก็จะนำเจ้าภาพและแขกที่มาร่วมงานไหว้พระอาราธนาศีล 5 จากนั้นพระสงฆ์ก็จะสวดมาติกา บังสุกุลพร้อมกัน เสร็จแล้วเจ้าภาพถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี ที่กล่าวมานี้เป็นพิธีบำเพ็ญกุศลศพให้กับผู้เสียชีวิตโดยไม่มีการสวดพระอภิธรรม ซึ่งจะนิยมกันในสมัยอดีตในภาคอีสาน แต่ในปัจจุบันนี้พิธีการที่สำคัญที่สุดในการบำเพ็ญกุศลศพคือ การสวดพระอภิธรรม เพราะเชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลที่ได้บุญกุศลมาก การสวดพระอภิธรรมนั้นถ้าเป็นวัดที่อยู่อำเภอรอบนอกจะนิยมสวดพระอภิธรรม 7 คัมภีร์

พิธีการสวดพระอภิธรรมในงานบำเพ็ญกุศลศพในปัจจุบันถือว่าเป็นพิธีการที่สำคัญมาก เพราะเชื่อกันว่าเป็นธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนาและเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าใช้เทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำให้แขกที่มารวมฟังพระสวดอภิธรรมได้ร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมด้วยเพราะเชื่อว่าการได้ร่วมเป็นเจ้าภาพสวดนั้นจะได้บุญกุศลที่มากไปด้วย นอกจากนี้การสวดพระอภิธรรมยังนิยมสวดตอนฌาปนกิจด้วย เรียกว่า สวดหน้าไฟ

หลังจากเสร็จพิธีบำเพ็ญกุศลศพในแต่ละคืนแล้วจะมีเพื่อนบ้านอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพเพื่อไม่ให้เกิดความเหงา เศร้ามากจนเกินไป เรียกว่างันเฮือนดี การงันเฮือนดีนั้นเพื่อให้อยู่ด้วยกันได้ตลอดคืนจึงมีการละเล่นพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ เช่น การเล่นคล้องช้าง การเล่นไพ่แต่ไม่ได้เล่นเพื่อเอาทรัพย์สินเงินทอง เป็นการเพื่อความสนุกสนาน คนไหนแพ้ก็จะโดนเขกหัวเข่า หรือที่เรียกว่าใช้มือสับหัวเข่า จะเห็นได้ว่าเป็นการเล่นเพื่อความสนุกเท่านั้น แต่ในปัจจุบันเมื่อมีงานศพเกิดขึ้นจะมีการเล่นการพนันที่เป็นลักษณะของการพนันเชิงธุรกิจ โดยจะมีนักพนันที่มีทีมอยู่แล้ว และจะมีการส่งข่าวเครือข่ายกันให้มาเล่นในงานศพนั้น ๆ ทำให้เกิดปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาท การก่อความวุ่นวาย การสิ้นเปลืองอาหารของเจ้าภาพ ความไม่เป็นระเบียบ หลังจากการบำเพ็ญกุศลครบตามที่เจ้าภาพกำหนดแล้วไม่ว่าจะเป็น 3 วัน 5 วัน ในสมัยอดีตจะมีการเคลื่อนศพไปทำการฌาปนกิจศพที่ป่าช้าเท่านั้น โดยจะไม่มีการถางป่าในเส้นทางที่จะเคลื่อนไปเผาหรือไปฝัง การหามศพนั้นจะใช้ 4 คนหามไม่เปลี่ยนคน แต่สามารถเปลี่ยนไหล่ได้ ข้อห้ามในการหามศพนั้นจะไม่ให้วางศพในระหว่างทาง สถานที่ฌาปนกิจศพนั้นจะทำเป็นกองฟอนที่ป่าช้า โดยจะมีชาวบ้านไปสร้างกองฟอนไว้ เมื่อศพเคลื่อนไปถึงจะนำหีบศพไปตั้งไว้บนกองฟอนก่อน แล้วจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จบด้วยการสวดมาติกา ในสมัยอดีตนั้นจะไม่มีผ้าไตร มีแค่การถวายห่อบังสุกุล ก่อนทำการเผาจะใช้น้ำมันกาดเทราดรอบ ๆ กองฟอนก่อน เมื่อเผาศพแล้วผ่านไป 3 คืนจึงจะมีการเก็บกระดูกเพื่อทำบุญตักบาตรอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ตาย แต่ในสมัยอดีตนั้นส่วนมากจะไม่ค่อยเก็บกระดูกเร็ว เพราะไม่มีความพร้อมในการจัดทำบุญอุทิศให้ บางรายกวาดกระดูกกองไว้ตรงนั้น 2 ปี โดยจะใช้หนามปกคลุมไว้เพื่อไม่ให้หมา วัว ควายไปคุ้ยเขี่ย เมื่อญาติมีความพร้อมในการทำบุญอุทิศเมื่อใดก็จะไปเก็บกระดูกมาทำบุญ เมื่อเวลาผ่านไปการฌาปนกิจได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ คือเปลี่ยนจากการนำศพไปเผาหรือฌาปนกิจที่ป่าช้ามาเป็นการเผาที่วัด เปลี่ยนจากกองฟอนมาเผาที่เมรุจนถึงปัจจุบัน

การจัดการศพและการฌาปนกิจในปัจจุบันนี้เปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่มีความเปลี่ยนแปลงทางความคิดความเชื่อ เป็นยุคสมัยที่ให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายไม่เน้นพิธีกรรมทางศาสนา

เหมือนในอดีตปัจจุบันเมื่อมีการเสียชีวิต เจ้าภาพจะโทรประสานให้ร้านที่มีอาชีพบริการหีบศพมาจัดการศพ โดยการบรรจุศพในโลงเย็นและฉีดฟอมารีนเพื่อรักษาศพไม่ให้เน่าเปลื่อย การประดับตกแต่งหน้าโลงหีบศพตามกำลังของเจ้าภาพ ราคาขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ โดยร้านที่มีอาชีพบริการนี้จะมีการตกลงเรื่องราคาในการจัดตกแต่งบริเวณบ้าน การจัดตกแต่งเมรุ การบริการพวงหรีดดอกไม้จันทน์ รถเคลื่อนศพ พลุ เป็นต้น ในราคาที่เจ้าภาพต้องการ[111]

2. ขั้นตอนการประกอบพิธีฌาปนกิจ

ขั้นตอนการประกอบพิธีฌาปนกิจที่วัดที่อยู่อำเภอรอบนอก เมื่อถึงวันเวลาที่จะฌาปนกิจศพมีการปฏิบัติ ในวันฌาปนกิจนั้นเจ้าภาพนิยมเลี้ยงเพลพระสงฆ์ที่นิมนต์มาร่วมพิธีฌาปนกิจ เพื่อเป็นการอทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้เสียหลังจากพระฉันเพลเสร็จเรียบร้อยจากนั้นเจ้าภาพก็จะนำบุตรและหลานๆของผู้เสียชีวิตไปบวช เรียกว่าบวชหน้าไฟ ชาวอีสานเรียกว่าบวชจูง คือบวชเพื่อจูงศพไปฌาปนกิจ หลังจากเตรียมการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว เวลาประมาณ 13.00 น. จึงเคลื่อนศพออกจากบ้านเจ้าภาพ ตลอดทางมีการโปรยข้าวตอก เมื่อเคลื่อนศพมาถึงฌาปนสถานแล้วจะเวียนรอบฌาปนสถาน (เมรุ) ครบ 3 รอบ ในการเวียนรอบนี้จะเวียนทวนเข็มนาฬิกาคือเดินเวียนซ้าย เมื่อเวียนรอบครบ 3 รอบ แล้วก็จะว่างโลงศพไว้ที่ที่ทางวัดเรียมไว้ให้จากนั้นก็จะมีพิธีการล้างหน้าศพ โดยจะนิมนต์พระสงฆ์ไปล้างหน้าศพก่อนแล้วจะตามด้วยบุตร ภรรยา สามี ญาติๆและแขกผู้มาร่วมงานไปล้างหน้าศพ เสร็จแล้วยกหีบศพวางบนเมรุ

ลำดับต่อไปเป็นพิธีการทางสงฆ์หรือพิธีการทางพระพุทธศาสนา โดยศาสนพิธีกร (มรรคนายก) นำเข้าสู่พิธีทางศาสนา จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระ สมาทานศีล พระสงฆ์องค์แสดงธรรมให้ศีลศาสนพิธีกร อาราธนาธรรม พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ จบการแสดงพระธรรมเทศนาแล้วพระสงฆ์ทั้งหมดสวดมาติกา-บังสุกูล เสร็จแล้วเจ้าภาพถวายกัณฑ์เทศน์และไทยธรรมแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ รับพร

เมื่อเสร็จพิธีการทางสงฆ์แล้ว พิธีกรรมที่เพิ่มขึ้นมาในการฌาปนกิจในปัจจุบันคือ การมอบทุนสาธารณะสงเคราะห์ โดยเจ้าภาพมอบทุนบำเพ็ญบุญกุศล-ทุนสาธารณะประโยชน์ ให้กับวัดและองค์กรต่างๆ จากนั้นหน่วยงานองค์ต่างๆ ในชุมชนมอบทุนช่วยสงเคราะห์ช่วยเหลือเจ้าภาพงานศพ เสร็จพิธีสาธารณะสงเคราะห์แล้ว ศาสนาพิธีกรก็จะนำเข้าสู่พิธีทอดผ้าบังสุกูล และผ้าไตรบังสุกูล โดยเชิญแขกผู้มีเกียรติที่เจ้าภาพเชิญมา ไม่ว่าจะเป็นผู้นำหมู่บ้าน กำนัน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายตำรวจ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด รวมทั้งแขกร่วมวางผ้าบังสุกูล และผ้าไตรบังสุกูล แล้วนิมนต์พรสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกูล เหลือไว้ 1 ไตรสำหรับประธานฝ่ายฆราวาสทอดและประธานสงฆ์พิจารณา

จากนั้นเป็นการอ่านประวัติผู้วายชนม์ แขกร่วมงานทุกคน ร่วมกันสงบนิ่ง ไว้อาลัย พร้อมส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์สู่สุคติ ประธานฝ่ายฆราวาส ทอดผ้าไตรมหาบังสุกูล ประธานฝ่ายบรรพชิตพิจารณาผ้าไตรมหาบังสุกูล พร้อมวางดอกไม้จันท์ ประชุมเพลิง[112]

---

[111] สัมภาษณ์ พระสุขุมวาทเวที, ดร., เจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบูรพาภิราม/ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด, 10 กันยายน 2566.

[112] สัมภาษณ์ พระครูวิเวกสุตาภรณ์, ดร., เจ้าอาวาสวัดเหนือเสลภูมิ/เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ, 25 สิงหาคม 2566.

3. พิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจของวัดที่อยู่ในตัวเมืองร้อยเอ็ด

การจัดงานศพและพิธีฌาปนกิจของวัดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองหรือในตัวจังหวัดที่มีความเจริญ เมื่อมีคนเสียชีวิตลงจะนำศพไปจัดพิธีบำเพ็ญกุศลที่วัด แต่ก็ยังมีบางรายที่จัดงานที่บ้านแต่ก็มีส่วนน้อย ขั้นตอนการนำศพไปจัดงานที่วัดของวัดในกลุ่มที่ 2 นี้ คือ ลำดับแรก ถ้าเกิดมีผู้เสียชีวิต ก่อนที่จะนำศพมาไว้ที่ศาลาวัด จะต้องทำการติดต่อพระที่วัดก่อน โดยใช้เอกสารใบมรณบัตรในการแจ้ง ถ้าเป็นกรณีเป็นชาวต่างชาติ จะต้องรอเอกสารจากทูตก่อน จึงจะนำศพออกมาจากโรงพยาบาลและนำมาไว้ที่วัดและทำการเผาศพในลำดับถัดไป ดังนี้ 1) แจ้งการตายที่ที่ว่าการอำเภอ 2) แจ้งร้านหีบศพเพื่อนำหีบศพมาบรรจุศพ และ 3) ติดต่อพระที่วัดเพื่อนำศพมาไว้ที่วัด โดยมีเอการการแจ้งการตาย/เอกสารที่โรงพยาบาลออกให้เรื่องการตาย/ใบมรณบัตร ในการติดต่อเรื่องการตายที่วัดนั้น เพื่อจะได้ทราบว่าศาลาที่วัดว่างไหม, ว่างวันไหน

ลำดับขั้นตอนพิธีการบำเพ็ญกุศลศพ ที่กล่าวนั้นคือขั้นตอนการติดต่อกับทางวัดเพื่อนำศพไปบำเพ็ญกุศลและฌาปนกิจต่อไป ลำดับต่อไปคือพิธีการบำเพ็ญกุศลศพก่อนที่จะมีการฌาปนกิจต่อไปโดยลำดับพิธีบำเพ็ญกุศลแต่ละวันมีดังนี้ คือ

1. ในการจัดพิธีงานศพทางวัดจะทำการจัดเตรียมให้หมดทุกอย่าง
2. เจ้าภาพจะมาทำบุญถวายเพลครั้งเดียว และจะมาร่วมฟังสวดอภิธรรมเวลา19.00 น. ในการสวดจบเดียวโดยใช้เวลาประมาณ 10 นาที
3. การฉันเพลและการสวดอภิธรรมของทางวัดจะมีการจัดเป็นชุดละ 4 รูป เพื่อมาทำพิธี
4. การสวดอภิธรรมนั้นจะใช้เวลาสั้นๆ คือ เวลา 19.00 -19.45 น.ก็เป็นอันเสร็จพิธี
5. พิธีกรที่ทำหน้าที่ในการจัดทำงานพิธี มี 3 คน ที่ทางวัดได้ทำการแต่งตั้งเป็นพิธีกรประจำวัด
6. ในการเฝ้าศพจะมีการแต่งตั้งเณรเป็นคนเฝ้าศพ จะไม่ให้ญาติมาเฝ้า เพราะจะทำการปิดศาลาไว้

ลำดับขั้นตอนพิธีการบำเพ็ญกุศลศพ

1. เวลา 07.30 น. เจ้าภาพจะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ตาย ถ้ากรณีที่เจ้าภาพมาทำบุญเช้า จะไม่ค่อยมาถวายเพล หมายถึงจะเลือกเวลาใดเวลาหนึ่งในการนิมนต์พระสงฆ์เพื่อมารับภัตตาหาร แต่ส่วนมากเจ้าภาพจะนิยมมาถวายเพลครั้งเดียว
2. เวลา 14.00 น. เจ้าภาพจะมาพร้อมกันที่วัดเพื่อประกอบพิธีการฌาปนกิจศพ (กรณีที่ไม่ใช่งานราชพิธี)
3. ในการเคลื่อนศพนั้นจะมีการหว่านข้าวตอก หม้อควัน โดยมีพระสงฆ์เดินนำหน้าศพ ในกรณีที่เป็นงานพระราชพิธีเพลิงศพนั้นเจ้าภาพจะมารวมกันที่วัดเวลา 12.00 น. เพื่อประกอบพิธีตามลำดับขั้นตอนของพระราชพิธีเพลิงศพ และทำเสร็จประมาณ เวลา 14.00 น. หลังจากนั้นก็จะทำการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาปกติในลำดับต่อไป
4. พิธีกรรมทางศาสนาจะเริ่มจากการเทศน์ สวดบังสุกุล ถวายเทศน์ ถ่ายรูป อ่านประวัติ มอบทุนสาธารณประโยชน์ ทอดผ้าบังสุกุล
5. เวลา 15.15 น. จึงจะเริ่มสวดบังสุกุล
6. การทอดผ้าจะมีไตรเปิด แล้วค่อยต่อด้วยทอดผ้าบังสุกุล แล้วนิมนต์พระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุล และต่อด้วยประธานในพิธีทอดผ้า

7.ในการสวดหน้าไฟจะสวดบทอภิธรรม 7 คัมภีร์ จะใช้บทสวดอภิธรรมสังคหะเป็นหลัก

8.ไหว้พระ รับศีล ฟังเทศน์ ถวายปัจจัย รับพร และนำร่างขึ้นสู่ฌาปนสถาน

9.ค่าใช้จ่ายที่ทางเจ้าภาพจะต้องบริจาคให้วัด คือ ค่าเช่าศาลาในการตั้งศพคืนละ 2,000 บาท แต่ถ้าเป็นศพอนาถาก็จะให้เจ้าภาพบำรุงวัดตามกำลังศรัทธา

10.ค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพในการจัดการศพนั้นจะอยู่ที่ 12,000 – 16,000 บาท

11.ในสถานที่วัดบูรพานั้นจะไม่อนุญาตให้มีการดื่มแอลกอฮล์ สูบบุหรี่ ไม่มีการเล่นการพนัน[113]

ในกรณีช่วงสถานการณ์โควิดแพร่ระบาดนั้น ทางวัดได้มีการปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับการจัดการในงานศพในบางส่วน เช่น ก่อนเกิดโควิดเจ้าภาพจะมีการเลี้ยงข้าวแขกที่มาร่วมงานหลังจากร่วมฟังสวดอภิธรรมเสร็จ แต่ตั้งแต่สถานการณ์โควิดเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบันนั้น ทางวัดไม่อนุญาตให้มีการจัดเลี้ยงข้าว โดยเจ้าภาพจะสามารถมอบอาหารว่างให้แก่แขกที่มาร่วมงานแล้วเดินทางกลับบ้าน กรณีช่วงสถานการณ์โควิด วัดบูรพาเป็นวัดที่ต้องทำหน้าที่เผาศพมากที่สุด เมื่อเจ้าภาพได้มาติดต่อก็จะนำศพจากโรงพยาบาลมาดำเนินเผาที่วัด โดยทางวัดจะทำการเผาศพเป็น 2 ช่วงเวลา คือ 09.00 น. และ เวลา 16.00 น. ถ้าเผา 9 โมงเช้าจะทำการเก็บกระดูกก่อนเวลา 13.00 น. ถ้าเผาเวลา 16.00 น. จะเก็บกระดูกตอนตีห้า[114]

สรุปได้ว่าจากการศึกษาวัดที่อยู่ในตัวเมืองทำให้เห็นความแตกต่างกันในลำดับพิธีการจัดงานทั้งในส่วนการบำเพ็ญกุศลศพ และการฌาปนกิจ กลุ่มแรกยังมีหลักความเชื่อและการปฏิบัติแบบดั้งเดิมให้เห็นอยู่บ้างในขั้นตอนการบำเพ็ญกุศลและการฌาปนกิจ เช่น การจัดบำเพ็ญกุศลที่บ้านของผู้เสียชีวิต แต่หลาย ๆ ส่วนนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว เช่น บทสวดที่ใช้ในการบำเพ็ญกุล ขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ในการฌาปนกิจที่เปลี่ยนไปมาก ไม่เน้นพิธีกรรมทางศาสนาแต่เน้นขั้นตอนพิธีกรรมของทางบ้านเมืองมากกว่า ส่วนกลุ่มที่ 2 จะเห็นได้ว่ารูปแบบพิธีกรรมการบำเพ็ญกุศลเปลี่ยนไป โดยไปจัดที่วัดไม่ได้จัดที่บ้านผู้เสียชีวิต ทุกอย่างทางวัดจะเป็นผู้จัดให้ เจ้าภาพมีหน้าที่จ่ายค่าใช้จ่ายทั้งหมดเท่านั้น

2.7 สภาพปัจจุบันในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

2.7.1 สภาพปัญหาในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

หนึ่งในปัญหาสำคัญของการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดคือค่าใช้จ่ายที่สูง การแก้ปัญหานี้สามารถทำได้โดยการส่งเสริมรูปแบบงานที่เน้นความเรียบง่ายตามหลักพุทธศาสนา ลดการใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น เช่น การลดค่าใช้จ่ายในการตกแต่งและการจัดเลี้ยง จากการลงพื้นที่วิจัยทั้ง 2 กลุ่ม ปัญหาที่พบเจอในงานฌาปนกิจนั้นพอสรุปได้ 3 ปัญหา คือ

---

[113] สัมภาษณ์ พระครูปริยัติสุทธิคุณ, ดร., เจ้าอาวาสวัดบูรพาหนองบัว/เจ้าคณะตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ, 25 สิงหาคม 2566.

[114] สัมภาษณ์ พระครูสิริธรรมทัศ, ดร., ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเมืองเมือง/เจ้าคณะตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ, 26 สิงหาคม 2566.

1. ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ เพราะปัจจุบันการจัดงานศพนั้นมีค่าใช้จ่ายมาก ปัจจุบันนั้นเมื่อมีการตายหรือเสียชีวิต เจ้าภาพจะโทรประสานให้ร้านที่มีอาชีพบริการหับศพมาจัดการศพ โดยการบรรจุศพในโลงเย็น การฉีดฟอมารีน การประดับตกแต่งหน้าโลงหีบศพ ตามกำลังของเจ้าภาพ ราคาขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ โดยร้านที่มีอาชีพบริการนี้จะมีการตกลงเรื่องราคาในการจัดตกแต่งบริเวณบ้าน การจัดตกแต่งเมรุ การบริการพวงหรีด ดอกไม้จันทน์ รถเคลื่อนศพ พลุ เป็นต้น ในราคาที่เจ้าภาพต้องการ ซึ่งราคาขั้นต่ำประมาณ 2-3 หมื่นบาท ราคาสูงระดับเป็นแสน

2. ปัญหาเรื่องสุราและการเล่นพนัน สุราเป็นเครื่องดื่มประเภทหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในทุกกิจกรรมหรือทุกๆ งาน ที่จัดขึ้นในสังคมไทยไม่เว้นแม้แต่ในงานศพ ซึ่งปัจจุบันค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องดื่มรวมถึงสุรามาเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานศพตั้งแต่วันที่มีคนตายจนถึงวันฌาปนกิจเจ้าภาพหมดเงินไปกับเรื่องนี้ในหลักหลายหมื่นเลยที่เดียว นอกจากค่าใช้จ่ายที่มากมายแล้ว การดื่มสุรายังก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมา เช่น การทะเลาะวิวาท และก่อความวุ่นวายอื่นๆ อีกหลายอย่าง

นอกจากสุราแล้วการเล่นการพนันก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งในงานศพ สมัยก่อนการอยู่เฝ้าศพเป็นเพื่อนเจ้าภาพนั้น ชาวบ้านจะนิยมหากิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านมาเล่น เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพในแต่ละคืน การละเล่นเหล่านั้นได้มีการพัฒนามาเป็นการเล่นการพนันในสมัยปัจจุบัน ปัญหาที่ตามมาคือ การเก็บศพไว้หลายวันขึ้นค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพก็มากขึ้น ซึ่งการเล่นการพนันในงานศพปัจจุบันได้พัฒนามากขึ้นถึงมีการเสนอค่าใช่จ่ายให้เจ้าภาพเพื่อแลกกับการเก็บศพให้นานหลายวันมากขึ้น

3. พิธีกรรมในการฌาปนกิจเพิ่มมากขึ้น อีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในการฌาปนกิจศพในปัจจุบันคือ พิธีกรรมในการฌาปนกิจมากขึ้น ปัญหาในปัจจุบันคือลำดับพิธีการที่เพิ่มมากขึ้น พิธีกรรมที่เพิ่มขึ้นในวันฌาปนกิจปัจจุบันเนื่องมาจากในปัจจุบันในงานฌาปนกิจมีการเชิญแขกทางบ้านเมืองมาร่วมงานมากขึ้นเพื่อเป็นเกียรติกับผู้เสียชีวิตและเจ้าภาพ การที่เชิญแขกผู้ใหญ่ทางบ้านเมืองมาร่วมงานเยอะเพื่อทอดผ้าไตรบังสุกุล จึงทำให้การทอดผ้าไตรบังสุกุลมีจำนวนมากขึ้น บางงานเกือบ 20 ไตร ทำให้ใช้เวลากับการทอดผ้าไตรนี้มากเกินไป นอกจากการทอดผ้าไตรบังสุกุลแล้ว ยังมีพิธีการมอบทุนสาธารณะประโยชน์ของเจ้าภาพอีกหลายทุน รวมถึงมีการมอบเงินประกันชีวิตให้กับเจ้าภาพด้วย ทำให้พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญน้อยลงไป ปัจจุบันประชาชนที่ไปร่วมงานฌาปนกิจจะให้ความสนใจว่างานนี้จะมีแขกผู้ใหญ่มาร่วมงานไหม เป็นใครบ้าง เจ้าภาพจะทอดผ้าไตรกี่ไตร มอบทุนให้ใครบ้าง และได้รับเงินประกันเท่าไหร่ แต่พิธีกรรมที่เป็นแก่นสารสาระของพิธีฌาปนกิจกลับให้ความสนใจน้อยลง

2.7.2 สาเหตุของปัญหาในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในงานฌาปนกิจของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดที่พบจากการลงพื้นที่วิจัยพบปัญหาใหญ่ๆในงานฌาปนกิจปัจจุบัน 3 ปัญหาคือ ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ,ปัญหาเรื่องสุราและการเล่นพนัน, และปัญหาพิธีกรรมในการฌาปนกิจมากขึ้น ซึ่งปัญหาทั้ง 3 ที่กล่าวมานี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากยุคการเกษตรกรรมที่ผู้คนดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่ายพึ่งพาอาศัยกัน ชาวบ้านให้ความสำคัญกับศีลธรรมทางพระพุทธศาสนามากกว่าเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ จนสังคมเปลี่ยนมาสู่สังคมอุสาหกรรม สังคมก็เปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของมากกว่าหลักศีลธรรม การพึงพาอาศัยกันเริ่มหมดไป ทุกสิ่งทุกอย่างเริ่มเป็นธุรกิจ มีการซื้อขายกัน แม้แต่ในงานศพและการฌาปนกิจ จากที่เคยจัดกันแบบเรียบง่ายใช้วัสดุสิ่งของที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ไม่ว่า

จะเป็นโลงศพที่ใช้ไม้จากบ้านของผู้ตายมาทำเป็นโลงศพ และใช้ไม้ที่มีอยู่ตามทุ่งนาหรือตามบ้านเรือนของชาวบ้านในหมู่บ้านช่วยกันหาช่วยกันบริจาคมาใช้เป็นฟืนสำหรับเผาศพ ไม่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เพิ่มให้เป็นภาระของเจ้าภาพ ซึ่งต่างกับปัจจุบันค่าใช้จ่ายในงานศพจนถึงฌาปนกิจแต่ละงานเจ้าภาพต้องใช้เงินหลายหมื่นจนถึงแสนบาท แต่แกนสารสาระของการฌาปนกิจศพกับไม่ค่อยมีใครสนใจ ทั้งนี้สาเหตุที่กล่าวมานี้เกิดจากกระแสวัตถุนิยมหรือกระแสบริโภคนิยมที่รุนแรงในปัจจุบันนั้นเอง

2.7.3 ผลกระทบของปัญหาในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหาทั้ง 3 อย่างคือ ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้นในงานศพจนถึงการฌาปนกิจศพของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดถือว่าเป็นปัญหาใหญ่อันดับต้นๆ ของเจ้าภาพ เนื่องจากประชาชนยังมีฐานะค่อนข้างยากจนอยู่ แม้แต่ประชาชนที่มีฐานะปานกลางก็หนีไม่พ้นปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะคนที่ฐานะค่อนข้างยากจน ยิ่งขัดสนอยู่พ่อมีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตลง พอจัดการฌาปนกิจศพเรียบร้อยผลปรากฏว่าครอบครัวต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้นจากการยืมเงินมาจัดงานศพและงานฌาปนกิจ เพราะเหตุที่กล่าวแล้วว่าปัจจุบันนี้ชาวบ้านหรือแขกที่มาร่วมงานจะให้ความสำคัญว่าเจ้าภาพจะจัดงานได้ขนาดไหน เพราะโดนกระแสวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมเข้ามากดดันทำให้เจ้าภาพต้องจัดงานให้สมกับที่สังคมต้องการเห็นสุดท้ายก็กลายเป็นหนี้เพิ่มนั้นเอง

ผลกระทบที่เกิดจาก ปัญหาเรื่องสุราและการเล่นพนัน คือความวุ่นวายที่เกิดขึ้นภายในงานจากคนเมา ที่ส่งผลให้เกิดการทะเลาะวิวาทตามมา ส่วนปัญหาเรื่องการพนันผลกระทบที่ตามมาคือค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพที่เพิ่มขึ้นจากการเก็บศพไว้หลายวันขึ้น และเกิดหนี้สินขึ้นกับนักพนันทั้งหลายส่งผลกระทบถึงครอบครัวทั้งการทะเลาะวิวาทของสามีภรรยาที่เล่นการพนันบางรายถึงกับเลิกรากันไปกลายเป็นเพิ่มปัญหาให้กับสังคม

ส่วนผลกระทบที่เกิดจาก พิธีกรรมในการฌาปนกิจมากขึ้น นั้นถือว่าเป็นปัญหาที่หนักที่สุดเพราะส่งผลให้จุดหมายในการจัดพิธีการฌาปนกิจตามหลักพระพุทธศาสนานั้นหมดความสำคัญ การจัดพิธีฌาปนกิจให้ผู้เสียชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนามีจุดประสงค์ให้ผู้ที่เป็นบุตรธิดาหรือพี่น้องหรือญาติๆรวมทั้งประชาชนทั่วไปได้ทำหน้าที่ของตนตามฐานะของตนๆ เป็นการสอนให้คนรู้จักและเข้าใจในความกตัญญูกตเวทีต่อกัน เมื่อทุกคนกระทำหน้าที่ของตนแล้วสังคมก็จะอยู่รวมกันอย่างสงบสุข แต่การจัดงานฌาปนกิจในยุคปัจจุบันเป็นการจัดไปตามกระแสวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม และให้ความสำคัญกับแขกผู้ใหญ่ทางบ้านเมืองที่มาร่วมงานมากกว่าพิธีการทางพระพุทธศาสนา เป็นการจัดงานเพื่อสนองตอบความต้องการทางสังคมและความต้องการมีหน้ามีตาในสังคมของเจ้าภาพมากกว่าจัดเพื่อให้เห็นในสัจธรรมและรักษาธรรมะที่เป็นแก่นสารของพิธีการฌาปนกิจศพตามหลักพระพุทธศาสนา

2.8 สรุป

ฌาปนกิจ คือ การเผาศพ หรือ การเผาซากศพ หรือการปลงซากศพของมนุษย์ที่ตายที่ตายแล้ว ความสำคัญทางพิธีกรรมคือ คุณค่าของความตายปรากฏในรูปแบบพิธีกรรมงานศพ คนโบราณในภูมิภาคนี้เชื่อว่า ความสำคัญทางสังคมคือ ทำให้เกิดคุณค่าทางสังคมและเครือญาติ ความสำคัญด้านความเชื่อ ในชมพูทวีป ความตายคือการกลับคืนสู่สรวงสวรรค์ มีพิธีเผาศพริมแม่น้ำ แล้วลอยเถ้ากระดูกในแม่น้ำนั้น เป็นสัญลักษณ์แห่งการปลดเปลื้องและกลับคืน นับแต่ยุคพระเวท เชื่อว่าเมื่อตายแล้วจะไปอยู่ในโลกบรรพชนแล้วจึงกลับมาเกิดอีก ปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติเช่นเดิม เมื่อคน ตายก็ห่อศพด้วยผ้าแล้วคลุมด้วยดอกไม้ วางบนแคร่ แล้วหามไปที่ฆาต (ที่เผาศพ) ริมแม่น้ำ ซื้อหาไม้ ฟืนที่มีวางขายทั่วไปในบริเวณนั้น จากนั้นผู้เกี่ยวดองกับผู้ตายจุดไฟเผาศพ เสร็จแล้วเก็บเถ้ากระดูก ทั้งหมดไปลอยน้ำ คุณค่าทางวัฒนธรรมของความตายสืบมาจนทุกวันนี้ จนเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัด ของชาวอินเดีย จากความตายสู่การกำเนิดใหม่ ชนเผ่าบารา ในหมู่เกาะมาดากัสการ์ เชื่อว่าความตายคือ การสูญเสียสมาชิกชนเผ่า ดังนั้นในพิธีศพจึงให้มีการมีเพศสัมพันธ์ (ในพื้นที่จำกัด) เพื่อทำให้เกิดภาวะโกลาหล จากนั้นชีวิตใหม่จึงถือกำเนิดเกิดขึ้น เพื่อมาชดเชยสร้างสมดุล คุณค่าของความตายจึงเป็นการเปลี่ยนผ่าน จากชีวิตสู่ความตาย จากความตายสู่การกำเนิดใหม่

การฌาปนกิจศพตั้งแต่สมัยอดีตคือตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบันที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนานั้งมีกี่ประเภทหรือกี่ลักษณะนั้น จากการศึกษาพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผีดิบ 2 การนำศพไปฝังดิน 3 การนำศพไป ประเภทของการตาย 1) กาลมรณะ คือ การตายตามกาลเวลา เช่น ตายเพราะชราสิ้นอายุ ในวิสุทธิมรรคมีคำอธิบายไว้ว่า มรณะใดแม้เมื่อความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอันเป็นเครื่องยังอายุให้สืบต่อไปยังมีอยู่แต่ก็มีขึ้นได้เพราะความที่กรรมอันก่อปฏิสนธิมีวิบากสุกงอมสิ้นเชิงแล้วนี้เชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นบุญ มรณะใดมีขึ้นด้วยอำนาจความสิ้นแห่งอายุดังอายุอันมีประมาณสัก 100 ปีของคนทุกวันนี้เพราะความไม่มีสมบัติเช่นคติกาลและอาหารเป็นต้นนี้ชื่อว่ามรณะเพราะสิ้นอายุ 2) อกาลมรณะ คือ การตายที่ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตายเช่นตายเพราะถูกฆ่าตายเพราะกรรมเก่ามาตัดรอนเกิดอุปัทวเหตุต้องตายลงไป ส่วนมรณะใดย่อมมีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) ถูกกรรมที่สามารถยังสัตว์ให้เคลื่อนจากฐานะ (ที่เป็นอยู่) ได้ทันทีเข้ามาตัดเอาดุจคนบาปทั้งหลายมีพญาทุสิมารและพญากลาพุเป็นต้นก็ดีแก่บุคคลทั้งหลายผู้มีปัจจัยเครื่องสืบต่อ (แห่งอายุ) มาขาดไปด้วยอุปักกมะ (ความทำร้าย) มีการใช้ศัสตราเป็นต้นด้วยอำนาจแห่งกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนก็ดีมรณะนี้ชื่อว่า อกาลมรณะ

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการฌาปนกิจ พิธีฌาปนกิจหรือพิธีเผาศพไม่มีอะไรมาก เมื่อคนตายลงก็เพียงแต่เอาผ้าห่อ มีไม้ทำแคร่หาม ไม่ได้ทำเป็นพิเศษหรือสวยงาม เพียงแค่ตัดไม้มาทำที่หามเป็นคนๆไป ผู้ที่เดินตามศพก็ดี ผู้ที่ไปร่วมฌาปนกิจก็ดี ไม่มีผู้หญิง มีแต่ผู้ชายเท่านั้น แม่หรือเมีย ลูกหญิง ญาติหญิง ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องฌาปนกิจ ศพเหล่านั้นจะถูกวางเรียบงรายรอให้มีที่ว่างสำหรับเผา ที่เผาเป็นกองฟืนกองโต ก่อนที่จะเผา ต้องเอาศพจุ่มลงในแม่น้ำคงคา จุ่มแล้วยกขึ้นแล้วจุ่มลงใหม่ให้ได้ 5 ครั้ง แต่บางแห่งจุ่มแค่ 3 ครั้ง วันๆหนึ่งที่แม่น้ำคงคาจึงมีการนำศพลงไปจุ่มหลายสิบหลายร้อยศพ ความศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ตรงที่ เมื่อนำศพลงไปจุ่มน้ำเอาขึ้นไปวางบนกองฟืน ญาติๆจะเดินรอบไปรอบๆกองฟืน ถือคบไฟที่ยังไม่ได้จุดทำเหมือนจะจุดไฟที่กองฟืน แต่ยังไม่จุดเดิน

วนรอบ 3 รอบบ้าง 5 รอบบ้าง เมื่อคบแล้วจึงจุดไฟที่กองฟืนจริงๆ ไฟก็ลุกโชติช่วงด้วยหญ้าแห้งและไม้แห้ง เมื่อไหมหมดแล้ว ชาวฮินดูจะไม่เก็บกระดูกมารักษาไว้

พิธีมาปนกิจศพของพระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรมหลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พิธีฌาปนกิจศพในอดีตเริ่มจากพิธีที่เรียกว่าการส่งสการ เวลาที่นิยมนำศพไปฝังหรือเผานั้น ได้แก่ ช่วงบ่าย เรียกว่า "ยามผีตกป่า" ก่อนจะนำไปป่าช้าหรือไร่ นา สวน จะนิมนต์พระมาให้บุญก่อน คือมีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุล หลังจากนั้นก็นำศพไปฝังหรือเผา การส่งสการ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และพิธีการฌาปนกิจหลายอย่างดังนี้ สถานที่ฌาปนกิจศพ ใช้เมรุแทนป่าช้า ไร่ นา สวน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีการถ่านและไฟฟ้าแทนฝืน และไม่มีการ โยนไข่ ใช้ไม้ข่มเหง และการโยนผ้าข้ามกองฟอน มีการเปลี่ยนจากการฝังผีตายโหงเป็นการเผาแทน ไม่นิยมการคว่ำภาชนะน้ำและการพลิกบันใด สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และชาวบ้านไม่นิยมสร้างบันไดลิงเหมือนในอดีตการตั้งศพ ได้เปลี่ยนจากการวางไว้บนแคร่มาเป็นการบรรจุศพใส่โลง (ในปัจจุบันใช้โลงเย็น)ไม่มีการบังคับว่าจะเก็บศพไว้กีวัน การตั้งศพไว้นานๆ หรือการฝังศพไว้ 1 ปี มีเหตุผลดังนี้ ญาติมีความอาลัย คอยญาติมิตรที่อยู่ไกล เผื่อมีการเตรียมพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ

การจัดงานศพและการฌาปนกิจของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น นิยมจัดเตรียมงานศพที่บ้านของตนเองไม่นิยมจัดที่วัด ซึ่งแตกต่างจากชุมชนพื้นที่ในเมืองอย่างชัดเจน ส่วนมากก็มีการจัดงานประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของผู้ตายในตอนแรกที่บ้าน ได้แก่พิธีอาบน้ำศพ พิธีการตั้งศพ และพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม แล้วจึงมีพิธีกรรมการเคลื่อนศพจากบ้านไปฝากหรือเผาที่วัด ดังนั้นเจ้าภาพที่จัดพิธีกรรมงานศพก็ต้องเตรียมสถานที่ทั้งที่บ้านและที่วัด รวมทั้งเครื่องใช้เพื่อการนี้โดยอาจจะยืมจากวัด และขอเจ้าหน้าที่จัดพิธีกรรมการทำศพของวัดช่วยเหลือ ทั้งนี้อาจขอคำแนะนำจากเจ้าอาวาสวัดหรืออาจารย์เจ้าพิธี สัปเหร่อ มรรคทายกวัดที่จะจัดพิธีกรรมการเผาศพนั้นด้วย โดยมีพิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติต่อศพ คือพิธีกรรมการอาบน้ำศพพิธีกรรมการแต่งตัวศพพิธีกรรมการมัด มัดตราสัง พิธีกรรมการตั้งศพพิธีกรรมการตามไฟหน้าศพพิธีกรรมการเซ่นศพ พิธีกรรมการไว้ทุกข์พิธีกรรมการเอาเงินใส่ปากศพ

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกวัดที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย 2 วัดคือ วัดที่อยู่ในตัวเมือง ขั้นตอนในการบำเพ็ญกุศลศพนั้นจะจัดบำเพ็ญกุศลศพ 3 วัน วันที่ 4 เป็นพิธีฌาปนกิจ ส่วนวันที่ 5 เป็นวันเก็บอัฐิ เป็นอันเสร็จพิธี การตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนถึงวันฌาปนกิจที่วัดบูรพาภิรามส่วนมากจะทำที่วัด มีการบำเพ็ญบุญทุกวัน ตอนเย็นของทุกวันจะมีการสวดมาติกาและสวดพระอภิธรรม พิธีการจะเริ่มเวลา 19.00 น. เป็นต้นไป ขั้นตอนในวันฌาปนกิจนั้น เวลาเวลา 14.00 น. เจ้าภาพจะมาพร้อมกันที่วัดเพื่อประกอบพิธีการฌาปนกิจศพ ในการเคลื่อนศพนั้นจะมีการหว่านข้าวตอก หม้อควัน โดยมีพระสงฆ์เดินนำหน้าศพ พิธีกรรมทางศาสนาจะเริ่มจากการเทศน์ สวดบังสุกุล ถวายเทศน์ ถ่ายรูป อ่านประวัติ มอบทุนสาธารณประโยชน์ ทอดผ้าบังสุกุล การทอดผ้าจะมีไตรที่ 1 แล้วค่อยต่อด้วยทอดผ้าบังสุกุล แล้วนิมนต์พระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุล และต่อด้วยประธานฝ่ายฆราวาสในพิธีทอดผ้าบังสุกุล ประธานสงฆ์ชักผ้าบังสุกุลและวางดอกไม้จันท์ ประธานฝ่ายฆราวาสวางดอกไม้จันท์ พระสงฆ์และแขกที่มาร่วมงานวางดอกไม้จันท์ เสร็จแล้วจึงฌาปนกิจ

วัดที่อยู่ต่างอำเภอ เป็นวัดที่อยู่งต่างอำเภอ และ เป็นวัดที่มีความเก่าแก่ การฌาปนกิจสมัยก่อนจะไปเผาที่ป่าช้าประจำหมู่บ้าน ต่อมามีการเปลี่ยนที่เผามาเป็นการเผาตามที่ไรที่นาที่สวนของผู้ตาย แต่การฌาปนกิจศพสมัยก่อนนั้นค่อนข้างลำบาก เพราะบางวัดตั้งอยู่ในพื้นที่ต่ำและใกล้แม่น้ำเวลานาฝนเกิดน้ำท่วมต้องใช้เรือขนาดใหญ่บรรทุกศพไปเผาที่ป่าช้า ด้วยเกิดปัญหาที่กล่าวมานี้ ผู้นำหมู่บ้าน และผู้อาวุโสในวัดจึงประชุมกันและตกลงว่าจะเผาที่วัดแต่ยังเป็นการเผาโดยใช้กองฟอน เพราะสมัยนั้นยังไม่มีเมรุ ปัจจุบันทางวัดมีเมรุแล้วการฌาปนกิจ เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน เจ้าภาพตั้งบำเพ็ญกุศลศพ 2 วัน 3 วัน 4 วัน แล้วแต่กรณีตามความเหมาะสม จะมีการสวดมาติกา บังสุกูล สวดอภิธรรม ส่วนลำดับการในวันฌาปนกิจ เวลา 13.00 น.เคลื่อนศพออกจากบ้านเจ้าภาพ เมื่อถือฌานสถานแล้วก็จะเวียนรอบฌาปนสถาน (เมรุ) ครบ 3 รอบ เมื่อจัดการล้างหน้าศพและยกศพขึ้นเมรุแล้ว ศาสนพิธีกร (มรรคนายก) นำเข้าสู่พิธีทางศาสนา จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย / ไหว้พระ / สมาทานศีล / พระสงฆ์ให้ศีล อาราธนาธรรม / พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ จบ พระสงฆ์สวดมาติกา-บังสุกูล พระสงฆ์อนุโมทนา / กรวดน้ำ รับพร เจ้าภาพมอบทุนบำเพ็ญบุญกุศล-ทุนสาธารณะประโยชน์ ให้กับวัด และองค์กรต่าง ๆหน่วยงานองค์ต่าง ๆในชุมชน มอบทุนช่วยสงเคราะห์ช่วยเหลืองานศพ พิธีกรนำเข้าสู่พิธีทอดผ้าบังสุกูล และผ้าไตรบังสุกูล เชิญแขกร่วมวางผ้าบังสุกูล พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกูล อ่านประวัติผู้วายชนม์ พร้อมบทกวีส่งท้าย ประธานฝ่ายฆราวาสทอดผ้าไตรมหาบังสุกูล ประธานฝ่ายบรรพชิต พิจารณาผ้าไตรมหาบังสุกูล เสร็จแล้วทำพิธีฌาปนกิจ

บางวัดซึ่งมีพื้นที่สูงไม่ได้อยู่ใกล้แม่น้ำการฌาปนกิจสมัยก่อนจะไปเผาที่ป่าช้าประจำหมู่บ้าน ต่อมามีการเปลี่ยนที่เผามาเป็นการเผาตามที่ไรที่นาที่สวนของผู้ตาย ปัจจุบันเมื่อมีคนตายจะฌาปนกิจที่ฌาปนสถานหรือเมรุของวัด ลำดับการในวันฌาปนกิจ เวลา 13.00 น.เคลื่อนศพออกจากบ้านเจ้าภาพ เมื่อถือฌานสถานแล้วก็จะเวียนรอบฌาปนสถาน (เมรุ) ครบ 3 รอบ เมื่อจัดการล้างหน้าศพและยกศพขึ้นเมรุแล้ว ศาสนพิธีกร (มรรคนายก) นำเข้าสู่พิธีทางศาสนา จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย / ไหว้พระ / สมาทานศีล / พระสงฆ์ให้ศีล อาราธนาธรรม / พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ จบ พระสงฆ์สวดมาติกา-บังสุกูล พระสงฆ์อนุโมทนา / กรวดน้ำ รับพร เจ้าภาพมอบทุนบำเพ็ญบุญกุศล-ทุนสาธารณะประโยชน์ ให้กับวัด และองค์กรต่าง ๆหน่วยงานองค์ต่าง ๆในชุมชน มอบทุนช่วยสงเคราะห์ช่วยเหลืองานศพ พิธีกรนำเข้าสู่พิธีทอดผ้าบังสุกูล และผ้าไตรบังสุกูล เชิญแขกร่วมวางผ้าบังสุกูล พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกูล อ่านประวัติผู้วายชนม์ พร้อมบทกวีส่งท้าย ประธานฝ่ายฆราวาสทอดผ้าไตรมหาบังสุกูล ประธานฝ่ายบรรพชิต พิจารณาผ้าไตรมหาบังสุกูล เสร็จแล้วทำพิธีฌาปนกิจ

สภาพปัญหาการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ ปัญหาเรื่องสุราและการเล่นพนัน พิธีกรรมในการฌาปนกิจเพิ่มมากขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง สังคมเจริญมากขึ้นสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น และการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นของทางบ้านเมืองทำให้พิธีกรรมในการฌาปนกิจเพิ่มขึ้น จนทำให้พิธีกรรมทางศาสนามีความสำคัญน้อยลงไป ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ก็ไม่เข้าใจแก่นสารหรือสารัตถะจริงๆ ของการฌาปนกิจศพ

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการฌาปนกิจ ด้านอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ การฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตของชาวอีสานแล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรักความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นเป็นหลักคำสอน

ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวอีสานยังยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดนั่นคือ ความกตัญญูกตเวทีนั้นเอง

ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความเชื่อเรื่องวิญญาณมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว โดยมนุษย์ในยุคนั้นเชื่อว่าวิญญาณนั้นมีอยู่จริงและมีอำนาจวิเศษเหนือมนุษย์ สามารถปกป้องคุ้มครองหรือให้โทษผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเรื่องเรื่องวิญญาณหลังความตาย จะเห็นได้จากคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ซึ่งเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นว่าวิญาณของมนุษย์นั้นมีอยู่จริงและเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ตราบเท่าที่ยังมีกิเลสอยู่และเมื่อใดที่หมดกิเลสก็จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้ไป และคำอีกเรื่องหนึ่งที่ยืนยันว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องวิญญาณ คือคำสอนเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่บุตรในทิศ 6 ที่บุตรมีหน้าต่อมารดาบิดาทั้งตอนนี้ท่านยังมีชีวิตอยู่และตอนที่ท่านเสียชีวิตแล้ว เช่น บุตรควรจัดการกับร่างของมารดาบิดาที่ตายไปแล้วให้สมกับฐานะ ละทำบุญอุทิศให้ท่าน โดยพระพุทธศาสนาสอนให้บุตรรู้ว่าเมื่อทำบุญแล้วทุกครั้งควรอุทิศให้ท่าน นอกจากการทำบุญประจำวันแล้ว เช่น การทำบุญตักบาตร หรือช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ ยังมีการทำบุญถวายทานที่เป็นพิธีกรรมตามโอกาส อีก คือ การทำบุญถวายทานโดย ปัตติทานมัย ทักษิณานุประทาน บุพเปตพลี และมตกทาน เป็นต้น

ด้านสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี พิธีการฌาปนกิจศพผู้ตายทำให้เกิดหลักการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกับมาจนประวัฒธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานหลายๆ ประเพณี เช่นประเพณีบุญแจกข้าว และประเพณีในฮีต 12 อีกหลาย ๆ ประเพณี เช่น บุญข้าวประดับดิน ในเดือน 9 บุญข้าวสากในเดือน 10 เป็นต้น

บทที่ 3
หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการณาปนกิจ

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวกับการณาปนกิจ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดทฤษฎีของพุทธปรัชญาที่เหมาะที่เกี่ยวกับการณาปนกิจมา 3 หัว ตามลำดับดังนี้

3.1 หลักทิศ 6

3.2. หลักศรัทธา

3.3. บุญกิริยาวัตถุ

3.4 สรุป

3.1 หลักทิศ 6

ทิศ 6 ตามหลักพุทธศาสนาเป็นการกำหนดหน้าที่ที่บุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าบุตรมีหน้าที่ต่อบิดามารดาในการจัดพิธีฌาปนกิจด้วยการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูตามหลักทิศ 6

3.1.1 ความหมายของทิศ 6

ทิศ 6 หมายถึง ด้าน ข้าง ทาง ซึ่งถือดวงอาทิตย์ขึ้นและดวงอาทิตย์ตกเป็นเกณฑ์[1] ทิศ 6 หมายถึง ทาง ด้าน ข้าง ทั้ง 6 เป็นสิ่งสมมติเรียกบุคคลประเภทต่าง ๆ 6 กลุ่ม ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมดุจทิศที่อยู่รอบตัว[2] เป็นหลักประพฤติปฏิบัติต่อกันของคนในสังคมตามหลักพุทธปรัชญาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสิงคาลกสูตร โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสกับสิงคาลกบุตรเกี่ยวกับวิธีการไหว้หรือการเคารพบูชาทิศทั้งหลายที่ถูกต้องคือ การกระทำหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อทิศนั้น ๆ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแบ่งคนในสังคมออกเป็น 6 กลุ่ม และให้ทิศต่างๆทั้ง 6 ทิศแทนบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ให้มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็น ทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็น ทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็น ทิศเบื้องซ้าย ทาสกรรมกรเป็น ทิศเบื้องล่าง สมณพราหมณ์เป็น ทิศเบื้องบน[3]

จากที่กล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า ทิศ 6 คือ ทิศต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นมาเพื่อแทนบุคคลต่างในสังคม และกำหนดหลักปฏิบัติที่ควรต่อกันตามฐานะของแต่ละคนในสังคมตามหลักพุทธปรัชญา ซึ่งหลักทิศ 6 นี้ ยึดที่ตัวเราเป็นศูนย์กลาง หมายความว่า คนหนึ่ง ๆ เป็นได้ทั้ง 6 ทิศ เช่น ผู้ชายคนหนึ่งเป็นทั้งบิดา เป็นบุตร เป็นอาจารย์ เป็นเพื่อน เป็นลูกจ้าง เป็นนายจ้าง เป็นพระสงฆ์ เมื่ออยู่ในฐานะไหนก็ปฏิบัติหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อคนในทิศอื่น เป็นบิดาควรปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรอย่างไรบ้าง ตนเองในฐานะบุตรควรปฏิบัติหน้าที่ต่อมารดาบิดาอย่างไร เป็นต้น

---

[1] มานิต มานิตเจริญ, *พจนานุกรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: หสน.นิยมวิทยา, 2536), หน้า 442.

[2] พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2541), 224.

[3] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2556), หน้า 132 – 133.

3.1.2 ความสำคัญของทิศ 6

ความสำคัญของทิศ 6 คือ เป็นหลักประพฤติปฏิบัติที่ดีงามต่อกันระหว่างบุคคลในสังคม หลักประพฤติปฏิบัติต่อกันนี้ทางปรัชญาเรียกว่า หลักจริยศาสตร์ ในทางพุทธปรัชญาเรียกหลักการประพฤติปฏิบัติว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ ฉะนั้น ทิศ 6 เป็นพุทธจริยศาสตร์หนึ่งที่บุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน แนวคิดเรื่องทิศ 6 นี้พระพุทธเจ้าทรงเปรียบบุคคลต่าง ๆ เป็นทิศ 6 ทิศ ใน 6 ทิศนี้มีบุคคล 12 ประเภท คือ (1) ทิศเบื้องหน้าคือ มารดาบิดา (2) ทิศเบื้องขวาคือ ครูหรืออาจารย์ (3) ทิศเบื้องหลังคือ บุตรภรรยา (4) ทิศเบื้องซ้ายคือ มิตร (5) ทิศเบื้องต่ำคือ มิตร (6) ทิศเบื้องบนคือ สมณพราหมณ์หรือภิกษุสงฆ์[4]

หากทุกคนในสังคมยังประพฤติปฏิบัติตามหลักทิศ 6 กันอย่างเข้มแข็ง สังคมย่อมสงบสุข ตรงกันข้ามหากคนในสังคมไม่ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อกันแล้วสังคมย่อมไม่สงบสุข จากอดีตจนถึงปัจจุบันสังคมไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว 3 ยุค คือ ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคข้อมูลข่าวสารที่ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตได้อย่างมากมาย เหนือสิ่งอื่นใดทำให้ชีวิตและสังคมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า สังคมยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งหมายถึงโลกที่เชื่อมโยงถึงกันหมด ทำให้การเปิดรับกระแสความคิดและวัฒนธรรมที่แตงต่างไปจากสังคมในอดีต ชีวิตและสังคมในปัจจุบันจึงเปิดรับเอากระแสวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เช่น ด้านวัตถุ หรือเทคโนโลยี ด้านจิตใจ แนวคิด ความเชื่อ พฤติกรรมของบุคคลในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่เป็นผู้รับวัฒนธรรมแบบยุคยุคดิจิทัล ที่เน้นอิสรเสรีและสิทธิหน้าที่ของบุคคลเป็นสำคัญ แต่ให้ความสำคัญต่อจารีตประเพณีวัฒนธรรมน้อยลงที่เห็นปรากฏชัดได้แก่ การแสดงออกถึงความรัก การมีเพศสัมพันธ์ และการสมรส เป็นต้น”[5] สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสวัตถุนิยมที่เน้นหนักไปที่ความสะดวกสบายทางกายหรือความสุขทางกายมากกว่าความสุขด้านจิตใจ ผลที่ตามมาคือคนขาดศีลธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมเริ่มจากสังคมเล็ก ๆ อย่างครอบครัว มารดาบิดากับบุตรก็ห่างเหินกันไปทำให้ขาดความอบอุ่น ความรักที่มารดาบิดามอบให้บุตรจึงเป็นความรักที่เน้นไปที่การหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้บุตร เพื่อชดเชยความใกล้ชิดความอบอุ่นทางจิตใจที่ขาดหายไปสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายคือ โทรทัศน์ วีดีโอ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เป็นต้น[6] ที่กล่าวมาจะเห็นถึงความสำคัญอย่างยิ่งของทิศ 6 ต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก เพราะทิศ 6 เป็นหลักพุทธจริยธรรมเบื้องต้นที่สมาชิกในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั้นเอง

3.1.3 องค์ประกอบของทิศ 6

องค์ประกอบของทิศ 6 ที่เกี่ยวข้องกับการจัดพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ การอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ล่วงลับ การแสดงความเคารพต่อบิดามารดา และการรักษาศีลซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์

---

[4] ที.ปา. 16/198/87-88.

[5] โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, *จริยศาสตร์*, (ขอนแก่น: เอ็มมี่ ก๊อปปี้ เซนเตอร์, 2556), หน้า 228.

[6] พระนริทร์ สีลเตโช, จรัส ลีกา, พระสมบัติ ฐิตญาโณ, สัญญา ศราตรา, “หน้าที่ของมาดาบิดาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, ปีที่ 18 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2561) :391.

1. หน้าที่ของมารดาบิดา

มารดาบิดา หมายถึง หญิงชายใดที่เป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ ยังสัตว์ให้เกิดให้เจริญขึ้น หญิงชายนั้นเรียกว่า “มารดาบิดา”[7] มารดา บิดา แปลว่า ผู้เลี้ยงลูก คือ บิดา หมายถึง ผู้ชายที่ได้เลี้ยงลูก มารดาหมายถึงผู้หญิงที่ได้เลี้ยงลูก คำสองคำนี้แสดงถึงคุณธรรมของมารดาบิดาไว้อย่างอย่างครบถ้วน[8] ในคำสอนเรื่องทิศ 6 มารดาบิดาควรทำหน้าที่ของมารดาบิดาควรกระทำต่อบุตรของตนด้วยหน้าที่ 5 ประการนั้น คือ

1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว มารดาบิดาผู้มีความรักความปรารถนาดีต่อบุตรของตน กิจหรือหน้าที่ในแรกที่มารดาและบิดาต้องรีบทำตั้งแต่บุตรยังเป็นเด็ก มารดาบิดาเป็นผู้ที่บุตรมีความใกล้ชิดที่สุด เมื่อเด็กเริ่มที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร มารดาบิดาผู้เป็นอาจารย์คนแรกของบุตร ต้องค่อยสอดส่องดูแล คอยแนะนำบุตรว่าสิ่งไหนควรทำ และสิ่งไหนไม่ควรทำ เวลาบุตรกระทำอะไรลงไป ถ้าเป็นสิ่งที่ดีที่ถูกต้องมารดาบิดาต้องชมและบอกว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำและต้องทำบ่อยๆ แต่ถ้าสิ่งที่บุตรกระทำเป็นสิ่งที่ไม่ดี มารดาบิดาต้องคอยตักเตือนและบอกว่าการกระทำนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรกระทำอีก มารดาบิดาต้องพยายามปลูกฝังจิตสำนึกให้มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม[9]

2) ให้ตั้งอยู่ในความดี เมื่อห้ามไม่ให้บุตรของตนทำความชั่วแล้ว หน้าที่ต่อไปของผู้เป็นบิดามารดาคือ ค่อยอบรมสั่งสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดี ในหลักพุทธปรัชญานั้นการไม่ทำความชั่วอย่างเดียวนั้นยังไม่พอ เมื่อไม่ทำความชั่วแล้วต้องทำความดีและทำให้ดีขึ้น ดีขึ้นไปเรื่อยๆ จนทำให้จิตใจเบิกบานแจ่มใสด้วยคุณงามความดีของตนดัง พุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายในมหาปทานสูตร ว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง, การทำกุศลให้ถึงพร้อม, การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[10]”

3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ในข้อนี้มารดาบิดาต้องสนับสนุนและหาที่ให้บุตรของตนได้เรียนได้ศึกษาหาวิชาความรู้ได้อย่างเต็มที่เต็มกำลังของบุตรที่จะสามารถเรียนสามารถศึกษาได้ และเต็มกำลังของผู้เป็นบิดาเป็นมารดาจะสามารถส่งเสียบุตรได้ การส่งเสริมบุตรให้เรียนหนังสือถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับผู้เป็นมารดาเป็นบิดาดา เพราะถือว่าเป็นการวางพื้นฐานชีวิตที่ดีที่สุดให้กับบุตร การที่บุตรจะเติบโตขึ้นมาเป็นบุตรที่ดีของมารดาบิดา และจะเป็นมารดาบิดาที่ดีของบุตรต่อไปและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั้น การที่จะทำหน้าที่ทุกอย่างให้ดีได้นั้นต้องมีการศึกษาเป็นพื้นฐาน ถ้าไม่มีความรู้ความสามารถแล้วอยู่ในสังคมปัจจุบันลำบากมากหรืออยู่ในสังคมไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากกระแสวัตถุนิยมทวีความรุนแรงขึ้น และคนขาดความรู้ความเข้าใจในศีลธรรม การเรียนการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก[11]

4) หาภรรยา-สามี ที่สมควรให้ การมีครอบครัวเป็นวิสัยปกติของมนุษย์ เพราะเป็นระยะเวลาที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำหน้าที่ของตนอย่างแท้จริง ชีวิตที่ผ่านมา ชีวิตที่ผ่านมาของบุตรธิดาอยู่ในความดูแลของมารดาบิดา หลังจากที่มีครอบครัว ภาระหน้าที่ที่ตนเองต้องกระทำแก่

---

[7] บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 224.

[8] ปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 39.

[9] ที.ปา. 11/267/212.

[10] ที.ม. 10/90/50.

[11] บุญมี แท่นแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2542), หน้า 65.

ผู้อื่นจะแสดงความรับผิดชอบอย่างเด่นชัด[12] หน้าที่อันสำคัญอีกข้อหนึ่งของมารดาบิดาที่จะต้องคอยสอดส่องดูแลให้คำปรึกษากับบุตร เพราะไม่มีประสบการณ์ในการครองชีวิตคู่ มารดาบิดาจึงควรแนะนำบุตรในการเลือกชีวิตที่เหมาะสมกัน การเลือกคู่ที่เหมาะสมกัน ว่า ต้องหาคู่ชีวิต “ที่เหมาะสม เสมอกันด้วยรส เสมอกันด้วยความเชื่อ เสมอกันด้วยความประพฤติ เสมอกันด้วยปัญญา เพราะถ้าใครมีคู่ชีวิตที่เป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุข ย่อมจะช่วยเสริมสร้างความเจริญให้กับครอบครัว

5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร หน้าที่ต่อไปของพ่อแม่ คือ การจัดการมอบสมบัติของตนที่มีให้แก่ลูกๆ พูดถึงการมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกๆนั้น ในที่นี้จะของแยกอธิบายออกเป็นสองตอน คือ (1) การมอบทรัพย์ คือ การให้ทรัพย์สินแก่ลูกใช้เป็นประจำตั้งแต่เด็กจนกว่าลูกจะแต่งงาน บุญมี แท่นแก้ว กล่าวถึงการมอบทรัพย์สมบัติให้บุตรว่า คือ “การมอบทรัพย์สมบัติให้บุตรชายหญิงตามกาลตามสมัยที่พึงให้ คือ ให้เมื่อกระทำการมงคล มีโกนจุก และมีสามีภรรยาเป็นที่สุด”[13] และ (2) การมอบสมบัติ คือ การแบ่งสมบัติให้ลูก ๆ แต่ละคนเพื่อไปเป็นทุนในการเริ่มต้นชีวิตครอบครัว หรือเมื่อลูกโตและมีความรับผิดชอบตัวเองได้แล้ว ครอบครัวหนึ่งส่วนมากแล้วจะมีลูกมากกว่าหนึ่งคน การมอบสมบัติให้บุตรนั้นก็เพื่อให้เป็นทุนในการดำเนินชีวิต เพราะบุตรทุกคนย่อมทุกคนมีสิทธิในทรัพย์สมบัติของมารดาบิดา การมอบสมบัตินี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากอีกเรื่องหนึ่งของมารดาบิดา โดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรหลายคน มารดาบิดายิ่งต้องใช้วิจารณญาณในการแบ่งสมบัติให้แก่บุตรของตนโดยต้องใช้ทั้งหลักการ และเหตุผลให้มากๆในการแบ่งสมบัติ ถ้าไม่เช่นนั้นจะโดนบุตรกล่าวหาหรือตำหนิว่ามารดาบิดาลำเอียงรักบุตรแต่ละคนไม่เท่ากัน ฉะนั้น ผู้เป็นมารดาบิดาต้องมีหลักเกณฑ์หรือหลักการในการแบ่งสมบัติให้แก่บุตรของตนแต่ละคนตามความเหมาะสม

2. หน้าที่ของบุตร

บุตรพึงกระทำกระทำตอบแทนมารดาบิดาของตน หน้าที่ 5 ประการนั้นคือ

1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ มารดาคอยถะนุถนอมครรภ์ของตนตั้งแต่วินาทีแรกที่รู้ว่าตนเองตั้งท้องหรือมีลูกยิ่งเวลาผ่านไปครรภ์ยิ่งใหญ่ขึ้นมารดายิ่งต้องเพิ่มความระมัดระวังมากยิ่งขึ้น กว่าลูกจะคลอดออกมามารดานั้นสุดแสนจะลำบาก บิดาเล่าต้องทำงานหนักขึ้นหลายเท่าตัว เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวและเพื่อเก็บไว้เป็นทุนให้บุตรน้อยของตน ฉะนั้นบุตรที่ดีควรที่จะเลี้ยงดูท่านทั้งสองเมื่อถึงเวลาอันควร คือ ตอนที่เราโตและมีความรับผิดชอบแล้วคือมีการมีงานทำมีรายได้แล้วก็ควรที่นำรายได้นั้นมาเลี้ยงดูท่าน การเลี้ยงดูมารดาบิดาตามหลักพุทธปรัชญานั้นบุตรสามารถเลี้ยงดูมารดาบิดาได้ 2 ทาง คือ

(1) การเลี้ยงดูทางกาย การเลี้ยงดูทางร่างกายนี้ค่อยดูแลท่านไม่ให้ท่านลำบากในการดำรงชีวิตประจำวันของท่านไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยิ่งเวลาท่านไม่สบายเจ็บไข้ด้วยแล้ว ยิ่งต้องดูแลอย่างใกล้ชิด เป็นพิเศษ นอกจากนั้น ต้องเป็นภาระเกี่ยวกิจการงานต่างๆที่ท่านเคยทำมาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรืองานบ้านต่าง ๆ เช่น ทำความสะอาดบ้าน หุงข้าว ทำกับข้าว ซักเสื้อผ้า และอื่นๆอีก เป็นต้น

---

[12] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 27.

[13] บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 227.

(2) การเลี้ยงดูทางใจ การเลี้ยงทางด้านจิตใจ นั้นเบื้องต้นต้องพยายามประคับประคองจิตใจ ให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือกระทำความเดือดร้อนใจให้ ยิ่งเวลาที่ท่านเจ็บป่วย พึงเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด พึงกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ[14] การเลี้ยงจิตเลี้ยงใจของพ่อแม่ในระดับที่สูงขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุด ในขั้นที่สามารถพูดได้เต็มปากว่า ชาตินี้เราได้ทำการตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูเรามาโดยการเลี้ยงตอบแทนท่านอย่างดีที่สุด[15]

2) จักทำกิจของท่าน ในข้อนี้หมายถึงการช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานหรือภาระของท่าน ที่ท่านทำอยู่ประจำ ไม่ว่าจะเป็นงานเล็กๆ น้อยๆ ปลูกต้นไม้ รดน้ำต้นไม้ เรื่องสัตว์เลี้ยง เรื่องอาหารการกิน เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นกิจเล็กๆ น้อยๆของท่าน ถ้าเรามีเวลาก็ควรช่วยท่านทำบ้าง หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุกล่าวว่า สิ่งที่ท่านจะต้องทำแล้ว ท่านออกปากให้เราช่วยก็ดีหรือไม่ออกปากก็ดี เราต้องรีบช่วยจัดทำงานนั้นให้เสร็จสิ้นไป โดยไม่ต้องให้ท่านเป็นห่วงกังวลใจ[16] และในกิจใหญ่ๆ ที่ทำแล้วนำรายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว กิจหรืองานเหล่านี้เมื่อเราโตเป็นผู้ใหญ่ร่ำเรียนจนสำเร็จมีการมีงานทำแล้วเราก็มาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำงานเพื่อเลี้ยงครอบครัวแบ่งเบาภาระการงานของท่านที่ได้ทำมาตลอด ให้ท่านได้มีเวลาพักผ่อนมากขึ้นเพราะถึงตอนนั้นท่านจะแก่เฒ่าหรือชราภาพแล้วควรมีเวลาพักผ่อนมากขึ้น

3) จักดำรงวงศ์ตระกูล การดำรงวงศ์ตระกูลนี่ ถือได้ว่าเป็นจุดประสงค์ข้อต้นๆของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ที่ต้องการจะมีลูกไว้สืบถอดสิ่งต่างๆที่พ่อและแม่สร้างไว้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สมบัติต่างๆ ทั้งที่เป็นเงินเป็นทองหรือเป็นบ้านเป็นรถเป็นที่ดิน เป็นต้น แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือ คุณงามความดีของมารดาบิดาตลอดทั้งปู่-ย่า ตา-ยาย ของตระกูลได้สร้างสืบต่อกันมา ผู้เป็นมารดาเป็นบิดาก็หวังที่จะมีบุตรไว้สืบต่อคุณงามความดีนี้ให้คงอยู่ต่อไป ดังคำกล่าวของหลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ ที่กล่าวถึงเรื่องการดำรงวงศ์ตระกูลของลูกว่า การดำรงวงศ์ตระกูลนี้ดูเหมือนเป็นความประสงค์อันสำคัญของพ่อแม่ ที่ได้พยายามหาและเลี้ยงลูกให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ด้วยความมุ่งหมายว่าเมื่อเราตายไปแล้วลูกหลานจะได้ปกครองทรัพย์สมบัติวงศ์ตระกูลต่อไป

4) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ข้อนี้หมายความว่า บุตรหรือลูกจะต้องเป็นคนขยันหมั่นศึกษาเล่าเรียนในเวลาเป็นเด็ก ครั้นโตแล้วก็มีความอดทนบากบั่นทำงานหาทรัพย์สมบัติ และเก็บหอมรอมริบไว้ไม่ใช้จ่ายอย่างสุรุยสุร่าย คบแต่คนดีมีศีลธรรม แล้วประพฤติตนตั้งอยู่ในสุจริต มีความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตนต่อมารดาบิดาและผู้ใหญ่ทั่วไป จึงสมควรเป็นผู้รับทรัพย์มรดกของมารดาบิดา และไม่ประพฤติตนให้เสียหาย เช่น นักเลงสุรา นักเลงการพนัน หรือนักเลงขโมย เป็นต้น จนมารดาต้องตัดขาดจากความเป็นผู้มีสิทธิ์รับทรัพย์มรดกของท่าน[17]

---

[14] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547,หน้า 28.

[15] องฺ.เอกก. 20/34/78.

[16] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 101.

[17] เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ข้อนี้เป็นหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาข้อสุดท้าย ตามหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสิงคาลกสูตร[18] เป็นหน้าที่ของบุตรทุกคนที่พึงทำให้ต่อมารดาบิดาผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ต่อลูกๆหรือบุตรทุกคน การที่บุตรจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้มารดาบิดาแล้วได้ประโยชน์สูงสุดนั้น เบื้องต้นแล้วต้องเป็นผู้ที่ รู้และเห็นคุณของพ่อแม่ด้วยปัญญาว่า ท่านทั้งสองมีพระคุณกับลูกๆอย่างไร และทำการตอบแทนพระคุณของท่านอย่างถูกต้องถูก

3. หน้าที่ของอาจารย์

ครู-อาจารย์ คือ บุคคลที่ทางราชการจ้างไว้เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำ หรือ อำนวยการในการจัดประสบการณ์สำหรับนักเรียนหรือนักศึกษาในสถาบันการศึกษาไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน หรือบุคคลที่สั่งสอนอบรมคนอื่น ส่วนในทางพุทธปรัชญาให้ความหมายไว้ว่า ครู คือ ผู้ควรแก่ความเคารพมีมารดาบิดา เป็นต้น และบุคคลผู้มีคุณธรรมและความรู้หนักแน่นดั่งฉัตรหิน หมายถึง ที่เป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างในการสอน การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์[19] หน้าที่ของครู-อาจารย์นี้เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่จะสร้างคนพลเมืองทั้งหลายให้เป็นคนดีหรือคน เพราะอาจารย์เปรียบเหมือนน้ำย่อม ศิษย์ผู้ศึกษาเล่าเรียนเหมือนผ้าขาว ถ้าน้ำย้อมเป็นสีเขียวหรือสีแดงอย่างไร ผ้าก็ย้อมติดเป็นสีนั้นๆอย่างไม่มีปัญหา[20] ตามหลักพุทธปรัชญา อาจารย์ควรกระทำ 5 อย่างนี้ เป็นหน้าที่ของอาจารย์พึงกระทำต่อลูกศิษย์ หน้าที่ 5 อย่างนั้นคือ

1) แนะนำให้เป็นคนดี ศิษย์เป็นผู้อ่อนทางความคิด ความรู้ สติปัญญา และเหตุผล เบื้องต้นอาศัยพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องฝึกฝน แนะนำให้ตั้งแต่การคลาน การรู้จักจับไม้หรือช้อนด้วยมือขวา การเอาข้าวเข้าปาก การถ่ายปัสสาวะ ถ่ายอุจจาระ การนั่ง การเดิน เป็นต้น เหล่านี้ต้องอาศัยพ่อแม่หรือญาติพี่น้องฝึกฝนแนะนำให้สำหรับวิชาการที่สูงขึ้นไปจะต้องอาศัยโรงเรียนส่วนใหญ่ ทั้งนี้มิใช่ว่าพ่อแม่ไม่มีความรู้ ความสามารถ ฝึกฝนแนะนำ สั่งสอนได้ แต่เป็นประเพณีว่าโรงเรียนจะต้องรับภาระฝึกฝน แนะนำต่อจากพ่อแม่ ในบางโรงเรียนพ่อแม่อาจจะรับหน้าที่เป็นครู-อาจารย์ก็มี จะเป็นครูอาจารย์จากไหนก็ตามย่อมมีจิตสำนึกอยู่ว่าจะต้องฝึกฝน แนะนำ สั่งสอน ศิษย์ให้เป็นคนดีให้ได้[21]

“แนะ” หมายถึงการอบรมสั่งสอน ชี้แจงอธิบาย แนะให้ศิษย์เข้าใจที่ต้องประพฤติและวิชาเรียนนั้นให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน ไม่ให้ศิษย์มีความสงสัยในวิชานั้นๆ หากจะมีอะไรที่ยังอธิบายไม่ได้ หรืออาจารย์ยังไม่เข้าใจดี ก็ควรจะรับกับศิษย์โดยตรงและยืนยันว่า จะไปค้นคว้าและไต่ถามท่านผู้รู้ให้เข้าใจและภายหลังจะนำมาชี้แจงให้ศิษย์เข้าใจใหม่ให้ได้

ส่วนคำว่า **“นำ”** หมายถึงตัวอาจารย์เองจะต้องระมัดระวังประพฤติปฏิบัติให้ดีที่สุด วางตัวให้เหมาะสมกับกับความเป็นอาจารย์ เพื่อเป็นตัวอย่างนำศิษย์ให้ประพฤติตามข้อที่อาจารย์สั่ง

---

[18] ที.ปา. 11/267/212.

[19] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 30.

[20] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 105.

[21] บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 100 – 101.

สอน ห้ามปรามสั่งสอนศิษย์ไปแล้วว่าเป็นของไม่ดีไม่ควรทำ อาจารย์เองจะต้องไม่ทำอย่างนั้นเป็นอันขาด หากอาจารย์ไปทำสิ่งที่ได้ห้ามศิษย์ไม่ให้กระทำแล้ว คำสั่งสอนนั้นจะไม่มีความหมายและไม่ได้รับผลอะไรเลย ศิษย์จะดูถูกอาจารอีกด้วย[22]

2) ให้เรียนดี ความรู้ทุกสาขาวิชาย่อมเป็นประโยชน์สำหรับผู้เรียน แต่บางวิชาอาจจะเข้าใจยากสำหรับบางคน เข้าใจง่ายสำหรับผู้อื่น แต่ครู-อาจารย์จะถือว่าทุกคนเป็นศิษย์ที่รักเท่าเทียมกัน ใครไม่เข้าใจวิชาใดจะไม่ละทิ้ง พยายามหาเวลาสั่งสอนให้เข้าใจเสมอหน้ากันให้ได้[23]

อาจารย์ต้องเป็นผู้มี อุดมการณ์ และมีจิตสำนึกในหน้าที่ของตนเอง จึงจะทำตาที่กล่าวมาแล้วนี้ได้ เพราะนักเรียนที่มาเรียนนั้นมาจากคนละพ่อคนละแม่ นิสัยใจคอย่อมไม่เหมือนกัน ระดับสติปัญญาก็ไม่เท่ากัน ถ้าผู้เป็นอาจารย์ขาดเสียซึ่งอุดมการณ์ และจิตสำนึกของความเป็นครูที่ดีแล้ว ก็เป็นเรื่องยากที่จะสอนให้ลูกศิษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างเข้าใจในสิ่งที่อาจารย์สอนได้ทุกคน ฉะนั้นหน้าที่ของครู-อาจารย์ที่จะทำให้ศิษย์ได้เรียนดี ให้เข้าใจในสิ่งที่อาจารย์สอน อาจารย์ต้องมีจิตสำนึกของความเป็นครูอาจารย์ที่ดี คือ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง

3) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ครู-อาจารย์ที่ดีจะต้องมีจรรยาบรรณหรือสัจจะต่ออาชีพ ต่อหน้าที่ และต่อศิษย์ ซึ่งได้แก่การไม่หวงวิชาความรู้ที่ตนเองมีอยู่[24] ฉะนั้นครู-อาจารย์จึงควรที่จะสอนวิชาความรู้ในศาสตร์ต่างอย่างเต็มที่เต็มความสามารถของตนเองโดยไม่ปิดบัง โดยตั้งใจที่จะสอนให้ศิษย์รู้และเข้าใจในแต่ละวิชาที่เรียนจริงๆเมื่อจบไปแล้วสามารถนำไปประกอบอาชีพและประสพความสำเร็จในการประกอบอาชีพนั้นๆเป็นอย่างดีจนสามารถเลี้ยงชีวิตของตนและครอบครัวให้มีความสุขและเจริญยิ่งๆขึ้นไป ด้วยวิชาความรู้ที่เราได้สอนให้อย่างเต็มที่เต็มความรู้ที่เรามีอยู่

4) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย ข้อนี้หมายถึงเมื่อครู-อาจารย์แนะนำสั่งสอนศิษย์ในหลักการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ศิษย์เป็นคนดีของสังคมในเบื้องต้นแล้ว จากนั้นก็แนะนำหลักการวิธีการเรียนให้ศิษย์ได้รู้ว่าเรียนยังไง เรียนแบบไหนถึงจะประสพความสำเร็จ แล้วก็ตั้งใจแนะนำสั่งสอนศิษย์อย่างเต็มที่เต็มกำลังความรู้ที่ตนมีอยู่ ครู-อาจารย์กระทำสิ่งที่ควรกระต่อศิษย์แล้วดังกล่าวมานี้ ศิษย์คนไหนที่กระตามที่ครู-อาจารย์แนะนำสั่งสอนจนประสบความสำเร็จทั้งเรื่องการเรียนและการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมแล้ว ครู-อาจารย์ก็ควรที่กล่าวชมเชยยกย่องโดยพูดยกเป็นตัวอย่างให้เพื่อนในชั้นเรียนหรือในโรงเรียนได้เห็นถึงความดีของเขา เพื่อให้เพื่อน ๆ เอาเป็นตัวอย่าง

5) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย หน้าที่ในข้อนี้ฟังดูแล้วเหมือนเป็นเรื่องที่จะเป็นไปได้ยากที่อาจารย์จะไปตามดูแลป้องกันศิษย์ได้ทุกคน อาจจะดูแลได้บ้างกับศิษย์ที่อาศัยอยู่ไม่ไกลจากบ้านของอาจารย์ท่านั้นแต่เมื่อพิจารณาดี ๆ แล้ว หน้าทีของอาจารย์ในข้อนี้เป็นข้อสรุปของหน้าที่ทั้ง 4 ข้อของอาจารย์ที่ได้กล่าวมาแล้วที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่า ที่บอกว่าทำความป้องกันในทิศทั้งหลายหมายถึงวิชาความรู้ที่อาจารย์ได้สั่งสอนศิษย์ไปนั้นเองที่เป็นสิ่งป้องกันศิษย์ไว้ ดังภาษิตเป็นเครื่อง

---

[22] บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 102 – 103.

[23] เรื่องเดียวกัน, หน้า 104 – 105.

[24] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 31.

รองรับว่า “มีวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน ถึงตกอยู่ในถิ่นฐานบ้านชายแดน แม้ขาดแคลนก็ยังประทังตน”[25]

4. หน้าที่ของศิษย์

ศิษย์ที่ดีมีความขยันหมั่นศึกษาเรียนรู้ในสิ่งที่อาจารย์สั่งสอนอบรมตนเองมาจนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างสงบสุขเช่นนี้ ศิษย์ทีดีที่รู้คุณย่อมตอบแทนคุณของครูบาอาจารย์ ในคำสอนเรื่องทิศ 6 ศิษย์พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ด้วยหน้าที่ 5 ประการนี้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของศิษย์พึงกระทำตอบแทนคุณของอาจารย์ หน้าที่ 5 ประการนั้นคือ

1) ลุกขึ้นยืนรับ คือ ยามเมื่อเห็นอาจารย์มาแต่ไกล ลุกออกจากที่นั่งไปต้อนรับ ไม่ว่าจะเป็นรับเอาสิ่งของจากมือท่านมาถือเอง เชิญให้นั่งในที่อันสมควร เตรียมหาน้ำดื่มน้ำใช้ให้ท่าน[26] เรื่องนี้จะเห็นได้จากตัวอย่างของปัญจวัคคีย์เมื่อครั้งที่หนีจากพระพุทธเจ้าไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ จึงมีดำริหาผู้ที่จะฟังธรรมของพระองค์เป็นคนแรก ในที่สุดพระพุทธองค์ก็เลือกที่จะไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับโพธิราชกุมารว่า อาตมาภาพจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ได้เข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ถึงที่อยู่ ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นอาตมาเดินมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันว่า อาวุโส พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมา พวกเราไม่พึงไหว้ ไม่พึงลุกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่จะจัดอาสนะไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาก็จักประทับนั่ง อาตมาเข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ลืมข้อนัดหมายของตนเอง บางพวกตอนรับอาตมาภาพแล้วรับบาตรและจีวร บางพวกปูลาดอาสนะ บางพวกจัดหาน้ำล้างเท้า[27]

จากตัวอย่างของปัญจวัคคีย์ที่กล่าวแล้วนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นศิษย์ที่ดีในทางพุทธปรัชญา ถึงจะเกิดอะไรขึ้นความรักความกตัญญูกตเวทีรู้คุณและตอบแทนคุณของอาจารย์นั้นยังฝังลึกอยู่ในใจของผู้เป็นศิษย์ที่ดีอยู่ทุกเมื่อทุกยาม

2) เข้าไปคอยรับใช้ ศิษย์ที่ดีต้องระลึกอยู่เสมอว่า ครู-อาจารย์เป็นที่พึ่ง เป็นหลักยึดเหนี่ยวของตน สิ่งใดที่เราผู้เป็นศิษย์จะทำได้ เช่น อุปัฏฐาก บำรุง คอยรับใช้เมื่อท่านต้องการ ย่อมเป็นหน้าที่ของศิษย์ ความภักดี การปรนนิบัติครูอาจารย์ศิษย์ไม่ควรละเลยและละเว้น นอกจากเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองแล้ว ยังเป็นการแสดงออกด้านจริยธรรม คุณธรรมที่ดี และยังส่อให้เห็นว่าศิษย์ภักดี มีสัมมาคารวะต่อครู-อาจารย์[28] ฉะนั้น ผู้เป็นศิษย์ควรหาโอกาสที่จะเข้าไปปรนนิบัติรับใช้ผู้เป็นครูบาอาจารย์ของตนเองให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น คอยปรนนิบัติรับใช้ทำงานของท่านบ้าง ยิ่งเมื่อ

---

[25] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 109.

[26] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 31.

[27] ม.ม. 13/342/413.

[28] บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 106 – 107.

เรามีปัญหาอะไร จะได้มีโอกาสซักถามปรึกษาหารือกับท่านอย่างสบายใจ[29] และเพื่อแสดงน้ำใจรักและเคารพนับถืออาจารย์จริง ๆ เป็นพิเศษ ไม่ทำตัวให้เห็นว่าเพียงแต่มาเรียนเพราะอยากได้วิชาความรู้อย่างเดียว[30]

3) เชื่อฟัง ข้อนี้ศิษย์ทุกคนจะต้องสนใจปฏิบัติโดยเคร่งครัดจริงจัง เพราะว่าถ้าศิษย์ไม่มีความเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์เสียแล้วจะเรียนวิชาความรู้กันอย่างไร ถึงศิษย์จะมาเรียนเพราะถูกบังคับจากผู้ปกครองหรือรัฐบาลก็ตามที เรียนแล้วไม่เชื่อฟังและปฏิบัติตาม การเรียนนั้นไม่บังเกิดผลดีเลยมีแต่จะเกิดผลร้ายโดยส่วนเดียว คำว่าเชื่อฟังนั้นหมายความว่า เวลาอาจารย์สอนหรือสั่งอะไร ศิษย์ต้องตั้งใจฟังก่อน เมื่อฟังแล้วได้ความว่าอย่างไรต้องเชื่อตามที่ครูสอนนั้น แล้วปฏิบัติตามทันที คำว่า **"คำสั่งสอน"** คำสั่งได้แก่ข้อบังคับหรือระเบียบอะไรที่อาจารย์ตั้งขึ้น เพื่อให้ศิษย์ปฏิบัติประจำหรือเฉพาะเวลา ถ้าไม่ปฏิบัติหรือทำผิดก็ถูกลงโทษ คำสอนได้แก่คำสอนวิชาต่าง ๆ เป็นการสอนตามปกติทั่ว ๆ ไป ศิษย์จะทำตามได้ทั้งหมดหรือไม่ได้ก็ตาม รวมความว่า ศิษย์ต้องตั้งใจฟังคำสั่งที่เป็นระเบียบข้อบังคับและคำสอนทั่ว ๆ ไปเชื่อตามที่อาจารย์สั่งและสอนโดยเคารพ แล้วปฏิบัติตาม[31]

4) ดูแลปรนนิบัติ ศิษย์ที่ดีต้องรู้จักการบริการ การรับใช้ในเรื่องส่วนตัวเล็กๆน้อยๆของอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็น การปัดกวาด เช็ดถูห้องห้องพัก เป็นต้น ตามโอกาสที่มีหรือตามที่อาจารย์เรียกใช้ ทำงานในหน้าที่ที่อาจารย์มอบหมายให้เป็นอย่างดี[32]

5) เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ หมายถึง การตั้งใจเรียนให้ดีให้มีความรู้ความเข้าใจในรายวิชาที่เรียนนั้นจริงๆ คือต้องมีความพอใจใคร่ที่จะศึกษาเล่าเรียน มีความพากเพียร มีจิตฝักใฝ่อยากจะรู้อยากจะเรียนรู้ในสิ่งที่อาจารย์จะสอน เมื่อได้เรียนได้ศึกษาแล้วก็จดจำไว้ เมื่อเลิกเรียนกลับบ้านก็นำสิ่งที่เรียนมาคิดพิจารณาไตร่ตรองทบทวนให้รู้ให้เข้าใจยิ่งขึ้น ศิษย์คนไหนทำได้ดังกล่าวมานี้ ก็จะมีความสำเร็จ ความเจริญของชีวิตแลหน้าที่การงานรออยู่ในอนาคตอย่างแน่นอน เพราะที่กล่าวมานี้เป็นหลักการหรือแนวทางแห่งความสำเร็จตามหลักพุทธปรัชญา เถรวาท ที่เรียกว่า อิทธิบาท 4 นั้นเอง[33]

5. หน้าที่ของสามี

สามี-ภรรยา คือ ชายหญิงคู่หนึ่งที่รักใคร่ชอบพอกับ แล้วก็ตกลงปลงใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกันโดยการแต่งงานกันตามประเพณี เมื่อแต่งงานกันแล้ว จากหนุ่มสาวธรรมดาที่รักใคร่ชอบพอกันก็เปลี่ยนสถานะมาเป็น สามี-ภรรยา เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาเป็นไปด้วยความสุขความ

---

[29] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), "ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล", วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 32.

[30] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 113.

[31] ที.ปา. 11/268/213.

[32] ที.ปา. 11/268/214.

[33] กองพุทธศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรงศึกษาธิการ, *นวโกวาท*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2537), หน้า 9.

เจริญไปตลอด สมกับคำกล่าวที่ว่า “อยู่กันจนถึงไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร สามีเป็นของคู่กับภรรยา เรียกกันตามคำของชาวบ้านทั่วไปว่า ผัว-เมีย เป็นของคู่กัน ถ้าไม่มีภรรยาก็ไม่มีสามี โดยในตรงกันข้าม ถ้าไม่มีสามีก็ไม่มีภรรยา ฉะนั้น ทั้งสองคนจึงมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างใกล้ชิดและจำเป็น[34] ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท สามีควรกระทำหน้าที่ 5 อย่างนี้ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสามีพึงกระทำต่อภรรยา หน้าที่ 5 อย่างนั้น คือ

1) ให้เกียรติยกย่อง เพราะภรรยาคือคนที่จะร่วมสุขร่วมทุกข์กับสามีไปตลอดชีวิต เป็นคนที่ใกล้ชิดกับสามีที่สุด คนทั้งสองคนนี้ต้องรักและเข้าใจกันเป็นอย่างดี เพราะถ้าไม่รักไม่เข้าใจกันเป็นอย่างดีแล้ว คงไม่สามารถหลอมรวมหัวใจสองดวงให้เป็นใจดวงเดียวกันได้ และก็ตกลงปลงใจแต่งงานเป็นคู่สามี-ภรรยากัน กล่าวคือ คนทั้งสองเมื่อครั้งแรกเริ่มคบกันก็เริ่มสร้างความรักความผูกพันกันขึ้นมาเป็นลำดับ และในที่สุดก็ยอมรับว่าเป็นแฟนและแต่งงาน ด้วยความรักกันเข้าใจกันอย่างกับเป็นคนคนเดียวกัน ต่างก็รักและถนอมน้ำใจของกันและกัน เป็นความรักที่หวานซึ้งตรึงใจ ดังนั้นสามีภรรยาจึงควรที่จะรักษาความรักความสัมพันธ์กันให้มีความสม่ำเสมออยู่ตลอดเวลา แรกรักและให้เกียรติกันอย่างไร ก็ควรให้เป็นแบบนั้นตลอดไป การไม่ยกย่องเท่ากับมีเจตนากดขี่ ให้ต่ำต้อยการตน ผู้ชายที่กดขี่ภรรยาครอบครัวย่อมมีปัญหา และจะเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ถ้าผู้ชายยกย่องให้เกียรติภรรยาของตนไม่เป็นแล้ว ยากที่จะยกย่องใคร[35]

2) ไม่ดูหมิ่น สามีภรรยาควรที่จะทำตัวให้เหมือนเมื่อครั้งยังรักกันใหม่ ๆ ให้อยู่ในหัวใจทั้งสองดวงตลอดไป เพราะเมื่อครั้งยังรักกันใหม่ ๆ ทั้งรักทั้งให้เกียรติซึ่งกันและกัน สามีจะต้องเห็นอกเห็นใจหญิงที่เป็นภรรยาของตนแล้วว่าเป็นคนมีฐานะเสมอกัน เรียกว่าผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ เมื่อสามีได้รับความสุขหรือความทุกอย่างไร ภรรยาก็พลอยต้องได้รับความสุขหรือความทุกข์นั้นด้วยและเมื่อภรรยาประสบความสำราญใจหรือความทุกข์ยากลำบากใจประการใด สามีต้องพลอยได้รับเช่นนั้นด้วย ฉะนั้น สามีจึงต้องไม่ดูหมิ่นภรรยาของตน โดยฐานะตระกูลวงศ์หรือสติปัญญา และไม่ด่าว่าทุบตีเหมือนทาสหรือคนรับใช้ไม่มีการดุด่าหรือดูถูกดูหมิ่นกันเพราะธรรมชาติของคนไม่ชอบให้ใครมาว่าตนอยู่แล้ว ยิ่งเป็นการกล่าวดูถูกต่อหน้าคนอื่นด้วยแล้ว เช่น ต่อหน้าสมาชิกในครอบครัว ต่อหน้าลูกน้องและคนรับใช้ ตลอดถึงต่อหน้าสาธารณชน[36] คนที่โดนว่านั้นจะโกรธแค้นผูกใจเจ็บจนกลายเป็นอาฆาตแค้น สามีภรรยาก็เช่นเดียวถ้ามีการดุด่าว่ากล่าวกัน โดยเฉพาะต่อหน้าคนอื่น ๆ ดังกล่าวแล้วนั้น การใช้ชีวิตคู่หรือชีวิตครอบครัวก็คงจะประสบแต่ปัญหายุ่งยาก สุดท้ายก็ต้องเลิกรากันไป

ดังนั้นทั้งสามีภรรยาจึงควรที่จะใช้เหตุผลพูดคุยกัน ไม่ทำหรือพูดอะไรทีเป็นการเหยียดหยามน้ำใจ ต้องใช้หลักการในการอยู่ร่วมกัน 2 อย่าง คือ ยกย่อง และ ข่มขู่ หรือ ปลอบและปราบ จะใช้แต่ยกย่องอย่างเดียวโดยไม่ข่มขู่เลย หรือจะใช่แต่ข่มขู่อย่างเดียวโดยไม่ยกย่องเลยก็ไม่ถูกทั้งสอง

---

[34] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 136.

[35] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 33.

[36] เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

อย่าง คือเมื่อภรรยาทำถูกทำดีก็ให้การยกย่องชมเชย แต่เมื่อใดเห็นว่าเธอกระไม่ค่อยดีออกนอกลู่นอกทาง ก็ควรตักเตือนให้เธอได้สติกลับมาทำตัวให้ถูกต้องเช่นเดิม[37]

3) ไม่ประพฤตินอกใจ ข้อนี้เป็นข้อที่สำคัญมากสำหรับการใช้ชีวิตคู่ คือความซื่อสัตย์ซื่อตรงกลับคู่ครองของตนเอง ดังนั้นผู้เป็นสามีต้องไม่เกี่ยวข้องกับหญิงอื่นด้วยเรื่องชู้สาว ถ้าสามีประพฤตินอกใจภรรยา ครอบครัวย่อมหาความสงบสุขได้ยาก[38] สามีจะต้องระวังมากที่สุด ยิ่งกว่าข้อใด ๆ ขึ้นชื่อว่าภรรยาแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่เธอจะรักและหวงแหนเท่ากับสามี ฉะนั้น เธอจึงได้ยอมให้สิทธิเสรีแก่สามีหมดทั้งร่างกายและจิตใจ สิ่งใดที่เธอพยายามระวังรักษาทะนุถนอมมาเป็นเวลานาน ก็ยังยอมมอบให้กับสามีเท่านั้น คนอื่นจะแตะต้องไม่ได้

4) มอบความเป็นใหญ่ให้ การมอบความเป็นใหญ่ให้ ในข้อนี้หมายถึงการมอบหมายงานในครอบครัวบางส่วนที่ผู้หญิงทำได้ดีกว่าให้ภรรยาเป็นผู้รับผิดชอบ มีสิทธิ์หรือมีอำนาจตัดสินใจแทนสามีได้ เช่น เรื่องงานบ้าน เรื่องอาหาร และเรื่องดูแลลูก ๆ เป็นต้น คืองานเหล่านี้ให้อำนาจภรรยาเป็นผู้จัดการ หรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด สามีเป็นเพียงผู้ค่อยให้คำปรึกษาอยู่ข้าง ๆ เป็นการยกย่องให้เกียรติภรรยาด้วยและเป็นการจัดระบบของการปกครองในครอบครัวไปในตัวด้วย ส่วนงานหลัก ๆ เช่น การทำงานหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ทั้งในส่วนที่เป็นลูกจ้างเขา หรือกิจการส่วนตัว กิจการของครอบครัว งานหนักอย่างนี้ผู้ชายจะถนัดกว่า ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกายที่แข็งแรงกว่าและจิตใจที่หนักแน่นกว่าผู้หญิง หน้าที่ส่วนนี้จึงเป็นหน้าที่ของสามีเป็นผู้รับผิดชอบ เพราะสามีเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้นำของครอบครัว ความเป็นใหญ่ในที่นี้ต้องทำความเข้าใจให้ดีมิฉะนั้นสามีบางคนจะเข้าใจว่า เมื่อตนมีภรรยาแล้ว ต้องมอบกิจการบ้านเรือนตลอดจนกิจการทำมาหากินให้ภรรยาเป็นใหญ่คนเดียว หรือจะทำอะไรก็ต้องแล้วแต่ภรรยา แม้แต่จะไปไหน หรือจะใช้เงินสักเท่าไหร่ ไม่ว่ามากหรือน้อย ก็ต้องขออนุญาตภรรยาเสียก่อน ถ้าภรรยาไม่ให้ไปหรือไม่ให้ใช้ เรื่องที่กำหนดไว้ต้องงดหมด ซึ่งสมัยนี้เรียกสามีนั้นว่า “ภรรยาธิปไตย”[39]

5) ให้เครื่องแต่งตัว สามีภรรยาคือคนที่อยู่ด้วยกันใกล้ชิดกันเกือบตลอด คนเราอยู่ด้วยกันต้องเกิดการกระทบกระทั่งกันขึ้นบ้างเป็นเรื่องปกติธรรมดาของการอยู่ร่วมกัน เนื่องจากความเครียดจากการดิ้นรนทำงานเพื่อเลี้ยงครอบครัว แต่เมื่อทุกอย่างผ่านไปแล้วใครผิดหรือใครถูกก็ควรจะคุยกันปรับความเข้าใจกัน และสามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวควรจะหาเวลาพาภรรยาและลูก ๆ เป็นเที่ยวพักผ่อนบ้าง เช่น ไปทานข้าว ไปซื้อของ สามีควรซื้อของขวัญสักชิ้นให้ภรรยา หรือถ้าถึงวันสำคัญของเธอหรือวันสำคัญของทั้งคู่ เช่น วันเกิด วันครบรอบแต่งงาน[40] หรือในโอกาสอื่น ๆ เช่น เวลาสามีไปทำงานหรือไปดูงานในที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นต่างจังหวัดบ้างหรือต่างประเทศบ้างกลับมาก็

---

[37] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 108.

[38] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 35.

[39] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, อ้างแล้ว, หน้า 140.

[40] เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

ควรมีสิ่งของที่พิเศษๆมาฝากภรรยาของตนบ้าง เพื่อเป็นการแสดงน้ำใจ และทำให้ภรรยามีความรู้สึกว่าสามียังรักและให้ความสำคัญกับตนอยู่เหมือนเดิม ของขวัญนั้นอาจจะไม่ใช่ของที่มีค่าหรือราคาแพงเท่าไหร่ แต่ให้ด้วยความรักและความจริงใจ ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าสวย ๆ หรือของอะไรก็ได้ซักชิ้นที่ผู้หญิงชอบ และเป็นสื่อให้เธอรู้ว่าสามีเธอยังรักและห่วงใยเธอเสมอดังนี้เป็นการเลี้ยงจิตเลี้ยงใจภรรยาและจะทำให้ครอบครัวนั้นเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งความสุขและความรักความอบอุ่นอบอุ่นอยู่เสมอ

6. หน้าที่ของภรรยา

เมื่อพูดถึงหน้าที่ที่สามีที่ดีพึงปฏิบัติต่อภรรยาของตนแล้ว ผู้เป็นภรรยาก็ต้องทำตนเองให้เป็นภรรยาที่ดี สมกับที่สามีรักและห่วงใยตนด้วย หน้าที่ของภรรยาที่ดีในทางพุทธปรัชญา ก็มีในสิงคาลกสูตรเช่นเดียวกัน โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ต่อจาหน้าที่ของสามี ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทภรรยาควรกระทำ หน้าที่ของภรรยา 5 อย่าง ที่พึงกระทำต่อสามี คือ

1) จัดการงานดี ในข้อนี้ หมายถึง งานในบ้านที่สามีมอบให้ภรรยาเป็นผู้รับผิดชอบหรือมอบความเป็นใหญ่ให้เธอ เป็นผู้มีอำนาจจัดการก็คืองานบ้านนั้นเอง ซึ่งถือว่าเป็นงานโดยตรงของภรรยาหรือที่เรียกให้ตรงกับอำนาจและหน้าที่ของของเธอแม่บ้าน คือ งานบ้านงานเรือนต่างๆ จัดให้ดี เพราะเมื่อสามีกลับจากการทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ย่อมต้องการมาพบบ้านที่อบอุ่น เพราะสามีที่ดีจะคิดถึงบ้านเป็นสถานที่พักผ่อน[41] ดังนั้น ภรรยาที่ดีต้องรีบทำงานบ้านอันเป็นหน้าที่ของของตนให้เรียบร้อย ไม่ปล่อยให้งานนั้นๆ ค้างอยู่ ควรรีบทำให้เรียบร้อยทันกาลทันเวลาเสมอ เช่น สิ่งของในบ้าน อะไรควรเก็บตรงไหน ควรวางที่ใด ก็จัดวางไว้ถูกตามที่นั้นๆ อย่างเหมาะเจาะ ไม่ใช่ว่าเอาผ้าเช็ดถูบ้านไปวางไว้ที่หัวนอน เอากระโถนไปวางไว้ที่หัวบันไดหรือเอาถังน้ำไปวางไว้ที่หน้าพระพุทธรูปเป็นต้น และเมื่อเอาของอะไรไปจากที่ใด เมื่อใช้แล้วก็เอากลับมาเก็บไว้ยังที่[42]

2) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี คนข้างเคียงในที่นี้หมายถึง คนข้างเคียงสามี ผู้ที่จะเป็นภรรยาที่ดีได้นั้นไม่ใช่ว่าจะทำดีแต่กับสามีตนเองเท่านั้น เพราะในโลกนี้ไม่ใช่มีแต่สามีเราคนเดียว ยังมีคนอื่นที่อยู่รอบตัวสามีอีกทั้งคนใกล้ชิดที่สุดของสามีอย่าง พ่อแม่ พี่น้อง หรือญาติๆในวงศ์สกูลของสามี บุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นคนใกล้ชิดกับสามี ห่างออกมานิดก็คือเพื่อนๆหรือคนอื่นๆในสังคมที่สามีจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ผู้เป็นภรรยาก็ต้องให้ความรักความเคารพบุคคลต่างๆที่กล่าวมา เช่นเดียวกันกับที่สามีรักและเคารพบุคคลด้วย โดยเฉพาะบุคคลที่ใกล้ชิดกับสามีที่สุด คือ พ่อแม่ของสามีผู้เป็นภรรยาต้องรักและเคารพพ่อแม่ของสามีให้เหมือนกับว่าท่านเป็นพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดเราจริงๆ คือดูแลปรนนิบัติท่านทั้งสองให้ดีที่สุด เหมือนกับที่สามีทำ หรือให้ดียิ่งกว่าที่สามีเคยทำมา แล้วท่านก็จะรักและเอ็นดูเรา ปัญหาระหว่าง ลูกสะใภ้กับพ่อแม่ของสามีก็จะหมดไป และยิ่งจะทำให้สามีนั้นรักภรรยามากขึ้น เพราะน้ำใจที่ภรรยามีต่อพ่อกับแม่ของตนนั่นเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “สิ่งที่วัดใจลูกสะใภ้คือ พ่อสามีแม่สามี” นอกจากพ่อแม่ของสามีแล้วยังมีพี่น้องและญาติๆ และเพื่อนๆ ของสามีที่ภรรยาต้องทำดีด้วย

---

[41] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 34.

[42] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 141.

3) ไม่ประพฤตินอกใจ ในมังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 2 กล่าวไว้ว่า ภรรยาไม่ละทิ้งสามีแล้วปรารถนาบุรุษอื่น แม้ด้วยใจ[43] ข้อนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุกสำหรับสามีภรรยา เพราะความซื่อสัตย์ต่อกันนั้นจะนำมาซึ่งความสุความเจริญองครอบครัว หากมีการนอกใจกันเกิดขึ้นความเชื่อใจ ความไว้วางใจต่อกันก็จะหมดไป นำมาซึ่งความหวาดระแวง เกิดการเลาะและทำร้ายร่างกายนำมาซึ่งการหย่าร้าง ทำให้ครอบครัวแตกแยก บุตรจะกลายเป็นเด็กมีปัญหา ก่อปัญหาให้กับสังคม ฉะนั้น ความซื่อสัตย์ ไม่นอกใจกันจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับสามีภรรยา

4) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ การรักษาทรัพย์ที่สามีหามาให้นั้นเป็นหน้าที่หรือเป็นภาระที่หนักหนาเลยทีเดียวสำหรับภรรยาที่ดี เพราะหน้าทีข้อนี้เป็นหัวใจแห่งความสะดวกสบายของครอบครัว เพราะถ้าครอบครัวใดขาดทรัพย์เสียอย่างเดียว จะทำให้ทุกคนเกิดความไม่สบายใจ เพราะฉะนั้นทรัพย์ใดๆ ที่สามีหามาได้ด้วยการทำงานต่างๆ มีการทำนา ค้าขาย ทำราชการ เป็นต้น จึงต้องพยายามรักษาทรัพย์นั้นไว้เป็นอย่างดี[44]

5) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง ภรรยา เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบค่อนข้างเยอะ ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน การดูแลสามีและลูกๆ รวมทั้งงานนอกบ้าน เช่น การทำกิจจะการของครอบครัว การไปทำงานเป็นลูกจ้างต่าง ๆ ฉะนั้นผู้ที่ไดชื่อว่าภรรยาที่ดีนั้นต้องเป็นคนขยันรับผิดชอบในหน้าที่องตน ไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

7. หน้าที่ของมิตร

มิตรสหายคือใคร ทำไมต้องมีมิตรสหาย และมิตรสหายมีความสำคัญกับเราอย่างไร ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “มิตรตามภาษาคนที่คนเราเข้าใจทั่วไปหมายถึง เพื่อน เกลอ หรือ คนที่ทำอะไรถูกใจตน ทางภาษาธรรมหมายถึงธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ ซึ่งก็คือมรรคมีองค์ 8”[45]

นอกจากนั้นท่านยังขยายคำว่ามิตรหมายถึง ผู้มีความรักต่อเรา แต่ไม่ใช่รักทางกามคุณ เป็นความรักอย่างบริสุทธิ์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน[46] และหมายถึง ผู้ที่รักใครชอบพอกัน ผู้รักใคร่คุ้นเคยกัน แล้วกระทำความดีต่อกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ทั้งทางลับและทางเปิดเผยโดยไม่เลือกเพศ วัย ความรู้ ชาติ ศาสนา และไม่มีใครคิดร้ายต่อกัน ผู้ร่วมธุระ ผู้อยู่ในลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นมนุษย์ด้วยกัน[47]

ส่วนคำว่าสหายนั้น หมายถึง ผู้ไปร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมทำงาน ร่วมอุดมการณ์เดียวกันเป็นต้น ดังพุทธภาษิตว่า “สหายเป็นมิตรของผู้มีความต้องการเนืองๆ”[48] สหายนั้นอาจไม่มีความรักต่อกัน

---

[43] มหามกุฏราชวิทยาลัย, *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 2,* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530), หน้า 327.

[44] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 144.

[45] พุทธทาสภิกขุ, *ภาษาคน ภาษาธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2555), หน้า 36.

[46] พุทธทาสภิกขุ, *ทิศธรรมไหว้ทิศอย่างอารยชน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, 2514), หน้า 129.

[47] พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแด่...ยุวชน*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2536), หน้า 110.

[48] ส.ส. 15/53/68.

เพราะเป็นผู้ทำงานร่วมกัน ร่วมเดินทาง หรือร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ซึ่งยังไม่ชื่อว่าเป็นมิตรต่อกัน แต่ถามีน้ำใจที่ดีเป็นพื้นฐาน มองกันด้วยเมตตา สหายก็กลายเป็นมิตรได้[49] ในคำสอนเรื่องทิศ 6 มิตร ควรกระทำหน้าที่ของมิตรที่ควรกระทำต่อมิตร 5 อย่าง คือ

1) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้) การให้ปัน คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา[50] การให้ปันแก่มิตรสหายหรือเพื่อน เป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะการให้นั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของการผูกมิตรหรือเชื่อมความสัมพันธ์ของมนุษย์ ฉะนั้น การที่เราจะผูกมิตรไมตรีกับใครนั้นต้องแสดงให้เขาเห็นว่าเราเป็นคนที่มีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว เมื่อคบกับเราแล้วเขาสามารถที่จะพึ่งพาอาศัยเราได้ การให้นี้เป็นการแสดงออกถึงการมีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว เมื่อเราแสดงออกมาให้คนอื่นเห็นว่าเราเป็นคนไม่ตระหนี่ขี้เหนียว ไม่เห็นแก่ตัว จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะคบค้าสมาคมกับใครเป็นมิตรหรือเป็นเพื่อน เพราะผู้ให้ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก

2) กล่าววาจาเป็นที่รัก วาจาหรือคำพูดของคนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะคำพูดคำหนึ่งหรือประโยคหนึ่งคือคำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้เกิดผลดีผลเสียทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น เช่น นายแดง กล่าวโทษกล่าวตู่ว่า นายเขียวเป็นโจรเป็นผู้ร้าย นายเขียวจะโดนคนรอบข้างมองในแง่ไม่ดีร้ายไปกว่านั้น นายเขียวจะถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเพ่งเล็งหรือจับไปสอบสวน เมื่อเขาหลุดพ้นข้อกล่าวหาออกมาแล้ว เขาย่อมโกรธคนที่พูดกล่าวตู่เขาและ คนทั้งหลายเมื่อรู้ความจริงย่อมรังเกลียดนายแดง และเลิกคบค้าสมาคมด้วย ความเดือดร้อนจะมาตกที่นายแดง เพราะวาจาหรือคำพูดของเขาเอง สมกับคำพังเพยที่ว่า “ปลาหมอ ตายเพราะปาก” ยิ่งเป็นมิตรหรือเพื่อนกันคำพูดนั้นเป็นตัวบ่งชี้มิตรภาพระหว่างเพื่อนได้เลยว่าจะคบกันได้นานขนาดไหน ดังสุภาษิตที่ว่า “อยู่คนเดียวระวังความคิดอยู่กับมิตรให้ระวังวาจา”[51]

ดังนั้นคนที่เป็นมิตรกันต้องใช้แต่คำพูดที่พูดไปแล้วก่อให้เกิดความรักต่อกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ทำให้รู้สึกดูดดื่มจับใจ แต่ต้องเป็นถ้อยคำที่ตรงกับความเป็นจริง มีประโยชน์และเหมาะกับกาลเทศะด้วย กล่าวชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือกล่าวคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคีเกิดไมตรีจิต ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน[52]

---

[49] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เพื่อน*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 2 – 3.

[50] พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 90.

[51] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 35.

[52] พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, อ้างแล้ว, หน้า 92.

3) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น[53] หรือคนที่เป็นมิตร วิธีทำตนเองให้เป็นประโยชน์ต่อมิตรทำได้หลายวิธี เช่น ช่วยมิตรทางด้านกำลังกาย ทางด้านกำลังความคิด กำลังปัญญาและกำลังทรัพย์ เป็นต้น[54] เมื่อเราทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือต่อเพื่อนแล้วประโยชน์ก็จะย้อนกลับมาที่ตัวเราเอง หมายความว่าคนที่เราช่วยทำประโยชน์ให้เขานั้นก็จะทำตัวเป็นประโยชน์คืนกลับมาสู่เราเมื่อเราต้องการความช่วยเหลือจากเขา เพราะการที่คนเราจะประสบความสำเร็จต้องอาศัยคนระดับที่สูงกว่าดึง คนระดับต่ำกว่าดัน และบุคคลที่เสมอกัน ซึ่งหมายถึงมิตรสหายประคับประคอง ถ้าไม่เป็นเช่นนั้นการจะประสบความสำเร็จก็ยาก แม้มีสมองอัจฉริยะอย่างไรก็ไปไม่รอด ถ้าทำตัวแบบข้ามาคนเดียว[55]

4) วางตนสม่ำเสมอ หมายถึง การทำตัวให้เข้ากันได้ ด้วยการร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ถือตัว มีความเสมอภาค และวางตัวเหมาะสม[56] เป็นการวางตัวเสมอต้นเสมอปลายกับมิตร ต่อหน้าประพฤติตัวอย่างไร ลับหลังก็อย่างนั้น ไม่เอาเปรียบมิตรและร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน[57]

5) ไม่พูดหลอกลวงกัน ข้อนี้เป็นหลักการที่สำคัญของการคบกันของมนุษย์ ไม่ว่าจะคบกันในระดับไหน ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่น้อง ญาติสนิทมิตรสหาย อาจารย์กับศิษย์ เจ้านายกับลูกน้อง หรือนายจ้างกับลูกจ้าง การไม่พูดหลอกลวงกัน พูดแต่ความจริงต่อกัน มีความรักความจริงใจ และซื่อสัตย์ซื่อตรงต่อกัน การคบกันการอยู่ด้วยกันก็จะมีแต่ความสุขความเจริญตลอดไป มิตรภาพระหว่างเพื่อนในข้อที่ว่าไม่พูดหลอกลวงกัน เป็นบุคคลที่มีความสัจจะหรือมีความจริงใจต่อเพื่อน ถ้าเราไม่มีความจริงใจต่อเพื่อน เพื่อนย่อมตอบแทนเราโดยทำนองเดียวกันเสมอกันหรือมากกว่า ถ้าเขาเป็นมิตรแท้และมีฐานะที่จะช่วยได้[58]

8. หน้าที่ของมิตรแท้

เมื่อบุคคลที่เป็นมิตรได้ปฏิบัติหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อมิตรแล้ว ผู้เป็นมิตรแท้ย่อมปฏิบัติตอบมิตรแท้ด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว มิตร คือ ผู้ที่คบหากับเราและมีความรักใคร่ชอบพอกัน เป็นความรักที่ไม่ใช่รักที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องกาม แต่เป็นรักที่บริสุทธิ์ ไปมาหาสู่กันประจำ ไปมาหาสู่กันด้วยความห่วงใยกัน ถ้าเห็นมิตรหรือเพื่อนทำสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบมาพากล ทำโดยไม่ได้คิดพิจารณา ทำ

---

[53] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2540), หน้า 399.

[54] ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และวิธาน สุชีวคุปต์, *หลักการดำเนินชีวิตในสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533), หน้า 164.

[55] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 36.

[56] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 303.

[57] พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 94.

[58] ที.ปา. 11/270/214.

ด้วยความประมาทขาดสติ และจะส่งผลให้เกิดอันตรายต่อชีวิตของมิตรเราและครอบครัว เป็นหน้าที่ของมิตรหรือเพื่อนที่ดีจะต้องบอกกล่าวตักเตือน คือ พูดเพื่อเตือนสติ โดยการชี้แจ้งด้วยเหตุและผลให้เพื่อนได้รู้ได้เข้าใจว่าสิ่งที่เขาทำอยู่นี้เป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นอันตรายต่อตนเองและครอบครัว เป็นการพูดเพื่อให้เพื่อนเราได้คิด เป็นการแนะนำตักเตือนด้วยความรัก ซึ่งเรียกว่า ติเพื่อก่อ[59]

2) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว นอกจากป้องกันชีวิตของมิตรแล้วมิตรที่ดีต้องป้องกันทรัพย์สินของมิตรด้วยไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้แต่ทรัพย์สินทางปัญญา ถ้าเรารู้หรือเห็นว่าใครคิดไม่ดี คิดที่จะขโมย ยักยอกฉ้อโกง หรือละเมิดในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของมิตรเรา แต่มิตรไม่รู้ เราก็ช่วยแก้ไขดูแลรักษาก่อนที่ทรัพย์สินของมิตรเราจะเกิดความเสียหาย

3) เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ เมื่อผู้เป็นมิตรสหายมีภัยหรือมีความเดือดร้อนเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเดือดร้อนในการเลี้ยงชีวิตประจำวันในครอบครัว เช่น เดือดร้อนเรื่องเงินในการใช้จ่ายในครอบครัว หรือมีความเดือดเนื้อร้อนใจเพราะปัญหาของลูกๆ หรือคนในครอบครัว ผู้เป็นมิตรที่ดีควรรีบให้การช่วยเหลือ หรือให้คำปรึกษากับมิตรผู้นั้น เพื่อที่จะแก้ไขปัญหานั้นๆร่วมทั้งปัญหาที่ใหญ่กว่านั้นคือเรื่องภัยอันตรายที่จะมาคุกคามชีวิตของมิตรและคนรอบข้างหรือครอบครัวของมิตร มิตรที่ดีต้องรีบช่วยหรือทำตัวเป็นที่พึ่งพำนักของมิตรดังที่พญานกออกตอบพญาเหยี่ยวที่ไปขอความช่วยเหลือว่า “เราเมื่อจะกระทำการรักษาป้องกันท่านนั้นแม้ตัวจะตายก็ไม่หวาดหวั่น เพราะเพื่อนทั้งหลายเหล่านั้นจะต้องสละชีวิต กระทำเพื่อเพื่อนทั้งหลายนี้เป็นธรรมของสัตบุรุษ”[60]

4) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย มิตรที่ดีเมื่อเวลามิตรมีภัยอันตรายย่อมไม่หนีเอาตัวรอดไปคนเดียว เพราะมิตรคือผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน “ไม่ละทิ้งกันในยามอันตราย แม้ชีวิตก็อาจจะสละได้เพื่อประโยชน์ของเพื่อน”[61] “มิตรเมื่อระลึกถึงธรรม ไม่พึงทอดทิ้งมิตรในยามอันตรายแม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี้เป็นธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย”[62] เป็นคำกล่าวของสุขุมะผู้เป็นเพื่อนของพญาหงส์มาตั้งแต่เด็กและเป็นเสนาบดีหงส์ผู้เป็นมิตรแท้ พร้อมที่จะตายแทนพญาหงส์ได้มิตรแท้จะไม่ทิ้งมิตรผู้ตกอยู่ในอันตรายแม้ต้องตายไปพร้อมกับมิตรในที่นั้นก็ตาม

5). นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร[63] การที่เราจะคบกับใครสักเพื่อที่จะเป็นมิตรแท้หรือเพื่อนรักกันจริงๆที่สามารถตายแทนกันได้ เราจะทำความรู้จักกับเพื่อนคนนั้นคนเดียวไม่ได้ เพราะเพื่อนเราเขาก็มีพ่อมีแม่ มีญาติพี่น้อง ลูกและเมียของเขา คนรอบข้างของเพื่อนเรานั้นก็เป็นตัวแปรสำคัญในการคบกัน เช่นพ่อกับแม่ของเพื่อน ถ้าเราจะคบกับเพื่อนคนหนึ่ง เราก็ทำความรู้จักทำความคุ้นเคยแค่กับเพื่อนคนนั้น โดยไม่ใส่ใจไม่สนใจว่าพ่อแม่เขาเป็นอย่างไง มีความสุขความทุกข์อย่างไรนั้น การที่จะเป็นเพื่อนแท้กันกับเพื่อนคนนั้นก็เป็นเรื่องอยาก หรือเป็นไปไม่ได้เลย เพราะเรารู้จักเพื่อนคนนั้นแค่ผิวเผิน คือรู้จักแค่ตัวเพื่อนและประวัติอีกเล็กน้อยเท่านั้นเอง ฉะนั้น การสร้างมิตรภาพที่สมบูรณ์และมั่นคงเราจะต้องรู้จักเพื่อนของเราให้ดี คือให้มากที่สุดไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ตลอด

---

[59] ที.ปา. 11/270/215.

[60] ขุ.ชา. 27/48/430.

[61] ที.ปา. 11/262/210.

[62] ขุ.ชา. 28/10/86.

[63] ที.ปา. 11/270/214-215.

ถึงญาติพี่น้องทุกคนของเพื่อน จนสามารถกล่าวได้ว่าทุกข์ของเพื่อนหรือของญาติเพื่อนพี่น้องของเพื่อนเปรียบเสมือนทุกข์ของเราเอง พ่อแม่ของเพื่อนก็เปรียบเสมือนพ่อแม่ของเราเอง[64]

9. หน้าที่ของนายจ้าง

นายจ้าง คือ คนที่มีฐานะมั่นคงมีเงินจ้างคนรับใช้ หรือที่เรียกว่าลูกจ้างหรือบ่าวไว้คอยรับใช้ ลูกจ้างนั้นในทางพุทธปรัชญาเรียกว่า ทาสกรรมกร[65] ผู้ที่จะเป็นนายที่ดีนั้น ต้องมีทั้งความอ่อนโยนและความเด็ดขาด คือต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ลูกจ้างหรือบ่าวจึงจะรักและยำเกรงในตัวของนาย และจะอยู่ด้วยกันได้ ในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 นายควรกระทำหน้าที่ 5 ประการนี้ ซึ่งนายจ้างที่ควรกระทำต่อลูกจ้างผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1) จัดงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง การเลือกคนที่เหมาะกับงาน เป็นการแสดงออกถึงไหวพริบและปัญญาในการบริหารจัดการของผู้เป็นนายด้วย ฉะนั้น นายจ้างควรรู้ว่าลูกจ้างของตนเองถนัดงานด้านไหน และมอบหมาให้ทำงานนั้น งานจะเสร็จตามเวลาและได้คุณภาพ หากให้คนที่ไม่ถนัดมาทำงานอาจไม่เสร็จตามกำหนด หรือหากเสร็จอาจจะไม่ได้คุณภาพตามที่ต้องการ

2) ให้อาหารและค่าจ้าง เรื่องอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับร่างกายของมนุษย์โดยเฉพาะผู้ที่ใช้แรงงานอย่างกกรมกรแบกหามหรือลูกจ้าง การที่ลูกจ้างจะทำงานให้นายจ้างได้อย่างเต็มที่เต็มกำลังนั้น ต้องได้รับประทานอาหารอย่างเต็มที่ จึงจะมีกำลังในการทำงานได้อย่างเต็มกำลัง ดังนั้น นายจ้างจึงต้องดูแลเรื่องอาหารการกินของลูกจ้างให้พอเหมาะพอดีกับจำนวนลูกจ้างด้วย เพื่อให้ลูกจ้างมีกำลังทำงานได้เสร็จตรงตามเวลาที่ตนกำหนดให้ นอกจากเรื่องอาหารแล้ว เรื่องค่าจ้างก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับลูกจ้าง เพราะนั้นเป็นจุดหมายหลักสำหรับลูกจ้าง จุดหมายของนายจ้างที่จ้างคนหรือลูกจ้างมาทำงาน เพื่อให้งานเสร็จตามกำหนดเวลาที่ตั้งไว้ ส่วนจุดหมายของลูกจ้างคือเงินค่าจ้าง นายจ้างที่ดีนั้นต้องให้ทั้งกำลังกายคือ ข้าวปลาอาหารและกำลังใจ คือเงินค่าจ้าง ลูกจ้างจะได้มีทั้งกำลังกายและกำลังใจทำงานให้นายเสร็จตามเป้าหมายนั้นเอง

3) ดูแลยามเจ็บป่วย เป็นธรรมดาของมนุษย์ทุกคนย่อมมีการเจ็บป่วย เมื่อเวลาลูกจ้างไม่สบาย เราในฐานะนายจ้างซึ่งมีความคล้ายคลึงกับพ่อแม่ของเขา เป็นผู้ปกครอง[66] จากคำที่ว่านายจ้างทำหน้าที่คล้ายพ่อแม่หรือเป็นผู้ปกครองของลูกจ้างนั้น นายจ้างจึงต้องมีธรรมหรือคุณธรรมของผู้ใหญ่ คือ พรหมวิหาร 4 ซึ่ง การเป็นนายจ้างที่ดีนั้น เวลาบ่าวเจ็บไข้ ก็จะไม่ให้ทำงานให้หยุดพัก จัดการให้หมดรักษาพยาบาล จ่ายค่าอาหารและค่าจ้างให้เหมือนกับเวลาทำงานได้ และเอาใจใส่คอยดูแลสอบถามอาการป่วย จะทำลูกจ้างเห็นว่านายนั้นเป็นคนใจดีมีเมตตาแก่คนจน แม้ยามป่วยท่านก็

---

[64] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 37.

[65] ที.ปา.11/271/215.

[66] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, อ้างแล้ว, หน้า 38.

ไม่ได้ทอดทิ้ง[67] เมื่อนายจ้างดีอย่างนี้ลูกจ้างหายป่วยแล้วก็จะต้องรีบกลับไปทำงานและก็ทำด้วยความเต็มใจและเต็มที่กับงาน เพราะซึ้งในน้ำใจของนายจ้างนั้นเอง

4) ให้อาหารมีรสแปลก ธรรมดาลูกจ้างนั้นเป็นคนที่มีฐานะยากจน เรื่องอาหารการกินดีๆ อร่อยๆ นั้นถือว่าเป็นของแปลกใหม่สำหรับคนยากจนอยู่แล้ว ตรงกันข้ามกับนายจ้างที่มีโอกาสได้ลิ้มรสอาหารดีๆ เหล่านั้นอยู่ประจำ อาหารดีๆ อร่อยๆ สำหรับคนจนๆบางครั้งมีค่ามากกว่าเงินทองเสียอีก นายจ้างที่ดีควรรู้ในข้อนี้ และควรหาอาหารดีๆอร่อยๆมาให้ลูกน้องได้รับประทานบ้าง เช่น เวลาที่นายจ้างไปทำธุระข้างนอก หรือไปเที่ยว ไปเจออาหารดีๆ อร่อยๆ ก็ซื้อกลับมาเลี้ยงลูกจ้าง ในอาหารมื้อเที่ยงหรือมื้อเย็น ยิ่งถ้าเจ้านายเป็นคนที่ทำอาหารเก่งๆ ไปเจอของแปลกที่หายาก เช่นของป่า และอาหารทะเล เป็นต้น แล้วนำกลับมาประกอบอาหารเลี้ยงลูกจ้างด้วยตัวเองแล้ว จะเป็นเสน่ห์ยาแฝดมัดใจของลูกจ้างได้เป็นอย่างดี เพราะการกระทำเช่นนี้ของนายจ้างเป็นการสร้างมิตรภาพความสัมพันธ์และให้กำลังใจให้แก่ลูกจ้างนั้นเอง

5) ให้หยุดงานตามโอกาส การทำงานนั้นจะต้องมีการพักผ่อนจะทำอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ เช่น ในวันหนึ่งๆ นายจ้างต้องกำหนดเวลาทำงานให้ลูกจ้างว่าจะให้ลูกจ้างทำงานกี่ชั่วโมง พักกี่ชั่วโมง หรืออาทิตย์หนึ่งทำงานกี่วันหยุดกี่วัน และในวันสำคัญของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นวันที่เกี่ยวกับ ชาติ ศาสนา หรือ พระมหากษัตริย์ วันสำคัญๆ เหล่านี้นายจ้างควรให้ลูกน้องได้หยุดงาน เพื่อที่จะได้เข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญเหล่านั้น ถ้าเป็นลูกจ้างในบ้านหรือลูกจ้างที่มีกิจการไม่ใหญ่ นายจ้างควรที่จะหาโอกาสพาลูกจ้างไปร่วมกิจกรรมในวันสำคัญนั้นๆ หรือสนับสนุนให้ลูกจ้างไปร่วมพิธี เช่น วันสำคัญทางศาสนา ก็พาลูกจ้างไปวัดทำบุญบ้าง

10. หน้าที่ของลูกจ้าง

ลูกจ้างมีหน้าที่อะไรบ้าง คำตอบคือ ขึ้นอยู่กับว่าจะทำงานในตำแหน่งหน้าที่อะไร ซึ่งก็มีมากมายหลานตำแหน่ง เช่น พนักงานโรงงาน งานก่อสร้าง หรือทำงานแม่บ้านหรือคนรับใช้ในบ้าน เป็นต้น งานเหล่านี้มีหน้าที่เฉพาะของแต่ละงาน ซึ่งก็แตกต่างกันไป ส่วนในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ลูกจ้างพึงกระทำ 5 ประการนี้ อันเป็นหน้าที่ของลูกจ้างพึงกระทำตอบแทนคุณความดีของนายจ้าง หน้าที่ 5 ประการนั้น คือ

1) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย ลูกจ้างที่ดีนั้นจะต้องมีความขยันมีความกระตือรือร้นขวางขวายที่จะทำงานก่อนนายจ้างเสมอ ผู้ที่ทำงานบ้านนั้นต้องตื่นขึ้นมาจัดเตรียมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ให้เจ้านาย เริ่มตั้งแต่จัดเตรียมดูน้ำดูสบู่ยาสีฟันไว้ให้เจ้านาย หลังจากนั้นก็เตรียมเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว อาหารการกิน ทุกสิ่งทุกอย่างต้องให้เรียบร้อยก่อนที่เจ้านายจะตื่น สำหรับลูกจ้างที่ทำงานอื่นๆหรือไม่ได้ทำงานบ้านนั้นต้องไปถึงที่ทำงานก่อนนายจ้างเสมอ

2) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย ทำงานก่อนนายและค่อยอยู่ในที่ไม่ห่างไกลจากเจ้านายมากนักเผื่อเวลาที่นายมีอะไรเรียกใช้จะได้มารับใช้ได้ทันเวลา และต้องค่อยดูแลอยู่จนกว่าเจ้านายจะเข้านอนก่อน ตนเองค่อยเข้านอนตาม ส่วนผู้ที่ไม่ได้พักอยู่กับเจ้านายนั้น เมื่อเวลาเลิกงานเจ้านายกลับ

---

[67] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 154.

บ้านแล้ว ถึงจะหมดเวลาทำงานแล้ว ลูกจ้างที่ดีควรตรวจตราดูเครื่องไม้เครื่องมือ ที่ใช้ทำงานมาทั้งวัน จัดเก็บให้ดีให้เข้าที่ให้เรียบร้อย เพื่อวันพรุ่งนี้จะได้มาเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือเหล่านั้นไว้ทำงานต่อไป

3) ถือเอาแต่ของที่นายให้ คุณธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งของลูกจ้างที่ดีคือ การไม่เป็นคนมือไวใจเร็ว เพราะการมือไวใจเร็วนั้นจะทำให้นายจ้างไม่ไว้วางใจ และสุดท้ายนายจ้างก็จะเลิกจ้าง จะทำให้ตัวลูกจ้างเองลำบากเพราะไม่มีงานทำก็หมายถึงการไม่มีรายได้มาเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัว ดังนั้นลูกจ้างต้องเป็นคนที่มีซื่อสัตย์สุจริตจึงจะทำให้เจ้านายรักและไว้ใจ แล้วการดำรงชีวิตและหน้าที่การงานของเขาก็จะเจริญรุ่งเรืองอยู่กับเจ้านายไปตลอด และจะส่งผลดีไปถึงครอบครัวของตนเองอีกด้วย เช่น เจ้านายอาจจะส่งเสียให้ลูกๆของลูกจ้างผู้ซื่อสัตย์สุจริตนั้นได้ศึกษาเล่าเรียนจบในระดับสูงๆ ได้รับราชการหรือมีการมีงานดีๆ ทำก็เพราะความซื่อสัตย์สุจริตนั้นเอง

4) ทำงานให้ดีขึ้น คือพยายามทำงานให้ดีขึ้น ปรับปรุงคุณภาพของงานให้เป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของนาย[68] ไม่เพียงแต่ทำให้แล้วเท่านั้น ต้องทำให้ดีโดยไม่คิดว่าจะได้อะไรเพิ่มอีก มุ่งทำให้แล้วให้ดีที่สุดทุกสิงไประลึกอยู่เสมอว่า งานของงนายก็คืองานของเราเอง รักงานของนายยิ่งกว่างานของตัว อย่างนี้เรียกว่าทำงานอย่างเอางาน เป็นที่ชอบใจของนาย[69] อันจะนำตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและความสำเร็จใจชีวิต

5) นำคุณของนายไปสรรเสริญ ได้แก่การกล่าวขวัญถึงความดี ทั้งต่อหน้าและลับหลัง[70] นอกจากขยันทำงานที่รับผิดชอบแล้วสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับลูกจ้างที่หวังความเจริญในหน้าที่ไม่ควรที่จะนำเรื่องที่ไม่ดีไปนินทาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ควรนำแต่เรื่องที่ดีของเจ้านายไปพูดทั้งต่อหน้าและลับหลัง

11. หน้าที่ของคฤหัสถ์

คฤหัสถ์ คืออุบาสก-อุบาสิกา คือ พุทธบริษัทที่ 4 ที่ 4 เป็นผู้ที่พระสงฆ์จะอนุเคราะห์ ด้วยการบอกหลักธรรมคำสอนของพระศาสดาที่ตนเองได้ศึกษาและปฏิบัติจนรู้และเห็นผลตามที่ได้ศึกษาและปฏิบัติมาแล้ว เพื่อให้อุบาสกอุบาสิกาได้ประพฤติและปฏิบัติตามและได้ผลสมควรที่อุบาสกอุบาสิกาประพฤติปฏิบัติตามได้

หน้าที่ของอุบาสก-อุบาสิกาที่จะพึงประพฤติปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ เพื่อให้สมกับที่ท่านอุเคราะห์ต่อตนนั้นมีอะไรบ้าง และจะทำได้อย่างไรนั้น ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท คฤหัสถ์ หรือ อุบาสก-อุบาสิกา มีหน้าที่ควรปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ ดังนี้ คือ

1) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา หมายถึงการแสดวไมตรีจิตต่อพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ เช่นไปวัดด้วยคิดว่า จักช่อมแซมวัดก็ดี คิดว่าจักไปนิมนต์พระภิกษุสามเณรก็ดี การตักน้ำกรองน้ำถวายพระก็ดี บีบนวดให้พระก็ดี เพราะนักบวชสมณพราหมณ์นี้ เป็นอุดมเพศ เป็นเพศที่สูง

---

[68] กนก จันทร์ขจร, *ธรรมเพื่อชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: เพชรสยามการพิมพ์, 2527), หน้า 186.

[69] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 155.

[70] พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้), “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 39.

และประเสริฐ[71] ฉะนั้น อุบาสก-อุบาสิกาซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระรัตนตรัยจะทำอะไรด้วยกายจึงควรกระทำด้วยจิตใจที่เคารพนับถือ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา การแสดงออกต่อพระสงฆ์ทางวาจา หรือการพูดคุยสนทนากับพระสงฆ์นั้น คฤหัสถ์หรือชาวบ้านทั่วไปต้องกล่าวแต่ว่าจาที่สุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ที่สำคัญต้องเป็นความจริง หรือเป็นคำสัตย์จริง เป็นคำพูดที่ดีมีประโยชน์หรือที่เรียกว่าวาจาสุภาษิต วาจาชนิดนี้ใครทำขึ้นได้เป็นมงคล ทั้งแก่ผู้พูดนั่นเอง ทั้งแก่ผู้ฟังด้วย[72]

3) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา ตั้งจิตปรารถนาดี คิดแต่สิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสามเณรในวัดวาอาราม เช่น คิดว่าพระภิกษุสามเณรท่านอยู่ที่วัดท่านเป็นอยู่สุขสบายหรือหนอ ถ้าป่วยไข้ไม่สบายท่านมียาฉันหรือไม่ ท่านได้ฉันข้าวหรือเปล่าหนอ เป็นต้น คือคิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน[73]

4) เปิดประตูต้อนรับ หมายถึงการการยินดีหรือพร้อมเสมอที่จะต้อนรับสมณพราหมณ์หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลผู้ที่เป็นเพศที่สูงส่งเป็นเพศที่อุดมมงคล ถือเป็นลาภอันประเสริฐที่ท่านแวะเวียนมาเยี่ยม เพราะพระสงฆ์นั้นเป็นเนื้อนาบุญ เป็นที่ปลูกบุญอันยอดเยี่ยมที่สุด ทำให้เราได้ทำบุญถวายทานกับท่านและยังได้ฟังธรรมและสนทนาธรรมกับท่านผู้เป็นบัณฑิต สิ่งเหล่านี้ใน มงคลสูงสุดของชีวิต[74] พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุดในชีวิต

5) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ ชีวิตของสมณพราหมณ์ เป็นชีวิตที่เนื่องด้วยบุคคลอื่น[75] อาหารที่ควรเคี้ยวควรฉันในเวลาเช้าถึงเที่ยง[76] ถวายเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอัฏฐบริขารของพระภิกษุสงฆ์ ในเวลาที่ท่านขาดแคลน

12. หน้าที่พระสงฆ์

สมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการนี้แล้วย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ 6 ประการ คือ

1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ข้อนี้เป็นกิจของพระภิกษุสงฆ์โดยตรงอยู่แล้วที่จะต้องอนุเคราะห์แก่อุบาสก-อุบาสิกา ด้วยการบอกการกล่าวเตือนให้เห็นโทษของการทำความชั่วทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น การทำความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ชี้ให้เห็นให้เข้าใจจนเกิดความละอายและเกรงกลัวที่จะทำความชั่ว

2) ให้ตั้งอยู่ในความดี การไม่ทำความชั่วอย่างเดียวไม่ใช่จุดมุ่งหมายของพุทธปรัชญาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องแนะนำสั่งให้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ซึ่งเป็นผู้มีกิจธุระมากมายในการดิ้นรนเลี้ยงชีวิตของตนเองและครอบครัวให้เป็นไปได้ด้วยดีและมีความสุขตามอัตภาพของคฤหัสถ์ ซึ่งใน

---

[71] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 199.

[72] ปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2527), หน้า 193.

[73] ที.ปา 11/272/216.

[74] ขุ.อิติ. 25/7-10/7-8.

[75] ที.ปา 11/272/216.

[76] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์: คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2538), หน้า 199.

การดิ้นรนนั้นบางทีก็พลาดไปทำในสิ่งที่ไม่ดี เพราะความไม่รู้เท่าทันบ้างหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง พระภิกษุสงฆ์จึงต้องค่อยแนะนำคอยประคับประคองให้เขาเหล่านั้นตั้งอยู่ในความดี โดยแนะนำให้เขาตั้งอยู่ใน ทาน ศีล และภาวนา ซึ่งเป็นหนทางทำความดีของคฤหัสถ์ตั้งแต่เบื้องต้น ท่ามกลาง และขั้นสูง

3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม พระภิกษุสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของคฤหัสถ์ญาติโยมอยู่แล้ว เมื่อเขามีปัญหาหรือความทุกข์เดือดร้อนใจ เขาก็จะหันหน้าเข้าวัดมาปรึกษาปัญหาเหล่านั้นกับพระภิกษุสงฆ์ที่เขาเคารพนับถือ หรือพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป พระภิกษุสงฆ์ควรทำตัวเป็นเจ้าบ้านที่ดี โดยการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยไมตรีจิต ด้วยหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส กล่าวทักทายถามสาระทุกข์สุขดิบด้วยความห่วงใย ให้คำปรึกษาอย่างเต็มกำลังความสามารถและเต็มใจ ไม่หวังสิ่งใดตอบแทน แต่ทำด้วยจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความกรุณา อยากให้เขาพ้นจากทุกข์

4) ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ พระภิกษุสงฆ์ต้องขยันศึกษาและคัดสรรค์หลักธรรมคำสอนที่เหมาะกับภาวะและภูมิธรรมของคฤหัสถ์ หรือเป็นหลักธรรมที่เข้ากับเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น มาแสดงหรือบรรยายให้ฟังเรื่อยๆ เพื่อให้คฤหัสถ์ผู้ที่ยังไม่มีศรัทธาได้เกิดศรัทธา หรือผู้ที่ศรัทธาอยู่แล้วมีศรัทธามากขึ้น

5) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง คำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่เข้าใจยาก เป็นสิ่งที่ต้องฟัง ต้องอ่าน ต้องศึกษาบ่อยๆ ต้องใช้ทั้งปัญญาและความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาและทำความเข้าใจ และสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวแปรสำคัญคือเวลา คฤหัสถ์หรือฆราวาสผู้ครองเรือนเป็นผู้มีกิจเยอะ คือกิจในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีวิต การที่จะมีเวลามาศึกษาหรือเรียนรู้และทำความเข้าใจธรรมะจึงเป็นเรื่องที่ยากขึ้นไปอีกเป็นเท่าทวีคูณ จึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ผู้ที่มีหน้าที่ในการศึกษาทำความเข้าใจหลักธรรมคำสอน โดยตรงอยู่แล้ว ต้องทำหน้าที่ในการบอกและชี้แจงให้เขาเข้าใจ

6) บอกทางสวรรค์ให้ ดังกล่าวแล้วว่าคฤหัสถ์หรือฆราวาสเป็นผู้มีกิจเยอะ คือกิจในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีวิต ในการหาเลี้ยงชีวิตนั้นบางครั้งก็ไปทำในเรื่องที่ผิดศีลผิดธรรม ซึ่งเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงกาล ข้อนี้ก็เป็นหน้าที่ของสงฆ์สาวกของพระพุทะเจ้า ที่จะบอกจะชี้แจ้งให้เขาได้รู้เข้าใจ ว่าสิ่งนี้เป็นความดี เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อเราตายไปแล้วจะนำเราไปสู่สวรรค์ เป็นสิ่งที่ควรจะกระทำ สิ่งนั้นเป็นไม่ดี เป็นบาป เมื่อเราตายไปแล้วจะนำเราไปตกนรก ไม่ควรกระทำ และสอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ เช่นบอกวิธีทำบุญ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ มีทานมัย ทำบุญด้วยการแบ่งปันสิ่งของ สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา สร้างสมาธิ[77]

3.1.4 สารัตถะของทิศ 6

ทิศ 6 เป็นคำสอนที่เป็นหลักการ เป็นแนวคิดทางจริยศาสตร์ ที่ว่าด้วยหลักการประพฤติปฏิบัติที่ดีที่ควรปฏิบัติต่อกันของคนในสงคม การปฏิบัติตามหลักทิศ 6 ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมของสังคม ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะแก่ฐานะของตนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น มารดาบิดา ญาติ ครู อาจารย์ หรือจะเป็นฐานะ

---

[77] กนก จันทร์ขจร, *ธรรมเพื่อชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: เพชรสยาม, ม.ป.ป.), หน้า 188.

ทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้ปกครองมนุษย์อีกต่อหนึ่ง[78] ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะไหน ปกครองเป็นผู้ใต้ปกครอง เป็นมารดาบิดา ต้องธรรมะเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนในสงคมไว้ในคำสอนเรื่องทิศ 6 [79] ในสิงคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสิงคาลกะ คหบดีบุตร เกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆว่า คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่า มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”[80]

ในธรรมเรื่องทิศ 6 นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นคำสอนที่กำหนดการกระทำและการตอบแทนทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ใช่ ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายให้หรือเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เป็นการยึดหลักสิทธิและหน้าที่ตามพันธกรณีของสังคม เมื่อมนุษย์ทุกคนในสังคมประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างดีแล้ว สังคมก็จะมีแต่ความสงบสุข สมดังพุทธภาษิตที่ว่า ธมโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ. ธรรม (หน้าที่) ที่ประพฤติดีแล้ว นำสุขมาให้[81]

แก่นสาร สารัตถะ ของคำสอนเรื่องทิศ 6 เป็นเรื่องของหลักการหรือแนวคิดที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อกันของคนในสังคม ในทางปรัชญาเรียกว่า จริยศาสตร์ เมื่อนำแนวคิดนั้นมาปฏิบัติตามแล้วจากแนวคิดทางจริยศาสตร์จะกลายเป็นหลักจริยธรรม ซึ่งหลักทิศ 6 เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติตามก็เป็นหลักจริยธรรมของสังคม เป็นหลักจริยธรรมเบื้องต้น เป็นหน้าที่ที่คนในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน ซึ่งในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 นี้ พุทธปรัชญาได้แบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น 6 กลุ่ม แล้วแทนกลุ่มต่างๆ ทั้ง 6 ด้วย ทิศ 6 ทิศ ดังที่ได้กล่าวแล้วในส่วนขององค์ประกอบของทิศ 6 กลุ่มที่ 1 มารดาบิดาและบุตร กลุ่มที่ 2 อาจารย์กับศิษย์ กลุ่มที่ 3 เพื่อนกับเพื่อน กลุ่มที่ 4 สามีภรรยา กลุ่มที่ 5 นายจ้างกับลูกจ้าง กลุ่มที่ 6 พระสงฆ์กับคฤหัสถ์

ส่วนหลักทิศ 6 ที่เกี่ยวข้องกับงานการฌาปนกิจนั้น การฌาปนกิจเป็นหน้าที่ของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ควรกระทำให้ผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคมนั้นๆ ที่ต้องช่วยกัน โดยเฉพาะผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดที่เป็นสายโลหิตเดี่ยวกัน เช่น มารดาหรือบิดาเสียชีวิตลง บุตรต้องเป็นหลักในการจัดงานฌาปนกิจ นอกจากบุตร จะเป็นพี่ชาย พี่สาว น้องชาย น้องสาว เพื่อนๆ ตลอดจนญาติๆ ของผู้ตาย จนถึงสมาชิกในสังคมจะช่วยกัน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเป็นหน้าที่ทางจริยธรรมหรือพันธกรณีของคนในสังคม ที่เกิดจากการเห็นคุณค่าที่ผู้ตายเคยทำไว้กับตนเมื่อครั้งเขายังมีชีวิตอยู่ จึงกระทำตอบแทนความดีนั้น เช่น บุตรธิดารู้คุณของมารดาบิดาแล้งจึงกระทำตอบแทน เพราะเป็นหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดา ตามหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

---

[78] สุนทร ณ รังสี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์,มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 91 – 95.

[79] เดือน คำดี, *พุทธปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, 2534), หน้า 164.

[80] ที.ปา. 11/266/212.

[81] บุญมี แท่นแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 117.

ในสิงคาลกสูตร[82] พี่น้องหรือญาติๆ นึกถึงสิ่งที่เคยช่วยเหลือกันมาจึงช่วยกัน และด้วยรักเมตตาในบุตรธิดาของผู้ตายซึ่งเป็นหลานของตนจึงได้ช่วยกันทำฌาปนกิจศพของผู้ตาย

3.2 หลักศรัทธา

ศรัทธา คือ ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิดศาสนามากมายขึ้นมาในโลกนี้ มนุษย์มีมากมายในโลก ซึ่งต่างถิ่นก็ต่างความเชื่อต่างศรัทธา ซึ่งสามารถแบ่งแยกศรัทธาของมนุษย์ได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อและศรัทธาต่อเทพเจ้าและพระเจ้า ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อหรือศรัทธาในตัวมนุษย์เอง เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในตัวมากพอที่จะกำหนดชตาชีวิตของมนุษย์เองได้ กลุ่มนี้มีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งศรัทธาในงานเล่มนี้หมายถึง ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นเอง ศรัทธาในพระพุทธศาสนาหมายถึงอะไรและมีกี่อย่างจะได้ศึกษาเป็นอันดับแรกดังนี้

3.2.1 ความหมายของศรัทธา

1. ความหมายของศรัทธาทั่วไป

สัทธา (Saddha) หมายถึง ความเชื่อ หนังสือบรรณานุกรม สัททาวิเสสวิคคหะ วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า "สทฺธา สทฺทหนํ สทฺธา, (ความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)" และว่า "สทฺทหนฺติ เอตายสย วา สทฺทหติ สทฺทหนมตฺตเมว วา เอสาติ สทฺธา" (ธรรมชาติเป็นเครื่องเชื่อ หรือธรรมชาติที่เชื่อเอง หรือเป็นเพียงความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)[83]

ความเชื่อ เป็นความรู้สึกของมนุษย์ที่เห็นจริง เห็นตาม[84]

ความหมายของ "เชื่อ" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายไว้ดังนี้

เชื่อ คือ เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ ซื้อหรือขายโดยติดค้างไว้ไม่ต้องชำระเงินทันที ฉะนั้น "ความเชื่อ" คือ ความเห็นตามด้วยความมั่นใจ ความไว้ใจในบุคคลในสิ่งต่างๆในการกระทำ ความเชื่อเกิดขึ้นเมื่อไหร่ ความคิดที่จะกระทำจะเกิดขึ้นเสมอ เช่น เชื่อทำดีต้องได้ดีคนนั้นจะ ทำดี เชื่อว่าบุญจะส่งให้เกิดสุข คนนั้นจะ ทำบุญ

ในรูปศัพท์ภาษาอังกฤษใช้ว่า "Saddha" หมายถึง Faith, belief, confidence"[85] และ SO SETHAPUTRA'" ได้ให้ความหมายของคำทั้ง 3 นี้ไว้ว่า

Faith หมายถึง ความเชื่อถือ ความไว้วางใจ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ความยึดมั่น ลัทธิความเชื่อถือศาสนา ศาสนานี้แท้จริง ศาสนาคริสต์ คำสัญญา ทำตามสัญญา ตรงตามความจริง

---

[82] ที.ปา. 11/267/212.

[83] พระราชเวที (สมพงษ์ พุรหฺมวโส), *บรรณานุกรม สัทธาวิเสสวิคคหะ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประดิพัทธ์, 2536), หน้า 127.

[84] ผาสุก มุทธเมธา, *คติชาวบ้าน กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฉบับปรับปรุง)*, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2535), หน้า 54.

[85] พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อตะวัน, 2545), หน้า 164.

จงรักภักดี ชื่อสัตย์ Belief หมายถึงเชื่อ เชื่อถือ ไว้วางใจ เชื่อว่ามีประโยชน์ ศรัทธา Confidence หมายถึง มอบ ไว้วางใจ ความไว้วางใจ ความมั่นใจ

จากที่ได้กล่าวมา พอจะประมวลความหมายของสัทธาได้ว่า สัทธา(Saddha) โดยทั่วไปมีความหมายที่กว้าง เป็นกลางๆ มิได้มีความหมายแคบเพียง "ความเชื่อ"อย่างเดียว เพราะยังมีความหมายอื่นๆ เช่น ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส การปลงใจเชื่อ การยอมปักใจเชื่อ ความไว้วางใจ ความมั่นใจ ความซื่อสัตย์ การยอมรับ การยอมตาม ลัทธิความเชื่อศาสนา ความจงรักภักดี เป็นต้น หากพิจารณาในเรื่องของน้ำหนักทางอารมณ์ของสัทธาเป็นหลัก จะได้ลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. การทุ่มเททางอารมณ์มีในระดับต่ำ หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใสโดยทั่วไป

2. การทุ่มเททางอารมณ์มีในระดับปานกลาง หมายถึงความเชื่อที่มีระดับการทุ่มเทปานกลาง คือสัทธาที่ให้ความหมายรวมความไปถึง ความเชื่อใจ ความปลงใจเชื่อ ความเชื่อมั่น การยอมรับ

3. การทุ่มเททางอารมณ์มีในระดับสูง หมายถึงความเชื่อที่มีระดับการทุ่มเทสูง คือสัทธาที่ให้ความหมายรวมความไปถึง ความมั่นใจแน่วแน่ ความไว้วางใจ ความจงรักภักดี[86]

2. ความหมายของศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ซึ่งในความเชื่อนั้นมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามความคิดเห็น และความเข้าใจในแต่ละบุคคล ลัทธิหรือศาสนา ในบริบทนี้ได้แยกอธิบายศรัทธาเพื่อให้เข้าใจในทัศนะของนักวิชาการ และความหมายของศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงให้ความหมายของศรัทธาไว้ดังนี้

ศรัทธา (สัดทา) หมายถึง ความเชื่อ, ความเลื่อมใส, เช่น สิ้นศรัทธา ฉันมีศรัทธาในความดีของเขา บางทีก็ใช้ร่วมกับประสาทะ เป็นศรัทธาประสาทะ เชื่อ, เลื่อมใส, เช่นเขาศรัทธาในการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ[87]

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาในความหมายโดยทั่วไปในหนังสือชุมนุมเรื่องสั้นไว้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลสำคัญหรือผู้นำของสังคม ในเรื่องของศาสนาทุกองค์ศาสดายกเว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลกเป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้นโดยแน่นแฟ้น ปราศจากการพิสูจน์และทดสอบแต่อย่างใด[88]

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาหรือความเชื่อนี้จะมี 2 ประเภท ศรัทธาประเภทที่ (1) เป็นศรัทธาแบบปิดกั้นปัญญา ใช้วิธีปลุกเร้าหรือแม้แต่บังคับให้เชื่อ และพอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย คอยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้นทางปัญญาต่อไปในศาสนาต่างๆ จะเน้นแบบนี้ ศรัทธาประเภทที่ (2) เป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจ เริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เมื่อยังไม่มีจุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใด แต่เมื่อเกิดศรัทธา

---

[86] So Sethaputra, *New model English-Thai dictionary*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2538), หน้า 258.

[87] ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 1093.

[88] พุทธทาสภิกขุ, ชุมนุมเรื่องสั้น, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน), 2539), หน้า 1- 40.

ต่อบุคคลหรือเรื่องราวหลักการใด ศรัทธานั้นก็จะเป็นปัจจัยที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหา โดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปซักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและซักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้ และเข้าใจความจริงยิ่งขึ้นไป[89]

พระมหายุทธกร ปณฺญาสิริ (สัจจรัตนพงศ์) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธามีความหมายทั้งอย่างกว้าง ปานกลางและไม่ได้แคบเพียงแค่ “ความเชื่อ” เพราะยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส การปลงใจเชื่อ ความซื่อสัตย์ การยอมรับ การยอมตามลัทธิความเชื่อศาสนา ความจงรักภักดี ดังนั้น ศรัทธาโดยทั่วไปจึงมีความหมายเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล[90]

พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำรงชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย คือมนุษย์มีศรัทธาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิต และมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย[91]

วิทย์ เที่ยงบรูณธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่าศรัทธาในพจนานุกรมไทยไว้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อถือ, ความเลื่อมใส, ความเห็นดี, ความไว้วางใจ, ความซื่อตรง, ความจงรัก, ความประสงค์, ความอยาก, ความบริสุทธิ์, ความเคารพนับถือ, ยินดี,เลื่อมใส[92]

3. ความหมายของศรัทธา 4

ศรัทธา 4 หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล 4 อย่าง คือ

1. กัมมสัทธา หมายถึง เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม[93]

2. วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุ

3. กัมมัสสกตาสัทธา หมายถึง เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา หมายถึง มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ[94]

---

[89] พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 111.

[90] พระมหายุทธกร ปณฺญาสิริ (สัจจรัตนพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547, หน้า 10.

[91] พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2541, หน้า 11.

[92] วิทย์ เที่ยงบรูณธรรม, *พจนานุกรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ห.จ.ก.ประชุมทองการพิมพ์, 2536), หน้า 628.

[93] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 428.

[94] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์,* พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543) ,หน้า 164.

3.2.2 ความสำคัญของศรัทธา

ศรัทธาเป็นหัวใจของการจัดพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะศรัทธาในกฎแห่งกรรม ที่เน้นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับเพื่อให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี พุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักคำสอนที่สำคัญอยู่หลายหลักคำสอน หลักศรัทธาเป็นหลักคำสอนนึ่งที่สำคัญ เพราะเป็นหลักคำสอนที่ช่วยสนับสนุนความจริงคือ หลักคำสอนเรื่องปัญญา ศรัทธาคือ ความเชื่อ ศรัทธาในพระพุทธปรัชญาเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาหรือเหตุผล ซึ่งเรียกว่าศรัทธาเพื่อปัญญา แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงสอนให้คนมีศรัทธา แต่ศรัทธาของพระองค์นั้นต้องผ่านการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาให้รอบคอบเสียก่อน ดังที่ทรงสอนชาวกาลามะ แห่งเกสปุตตนิคมในแคว้นโกศลว่า “อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์อย่าปลงใจเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง) อย่าปลงใจเพราะการอนุมาน อย่าปลงใจด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล อย่าปลงใจเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา[95] แต่เมื่อใดได้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว และเห็นว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้น ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน อีกทั้งนักปราชญ์ไม่ติเตียนก็จงทำสิ่งนั้น แต่หากสิ่งใดเมื่อทำลงไปแล้ว ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนนักปราชญ์ติเตียน ก็จงอย่าได้ทำสิ่งนั้นเลย หลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ หากทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในที่ใด ก็จะทรงสอนปัญญากำกับไว้ในที่นั้นด้วย นั่นก็หมายความว่าทรงสอนให้ใช้ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเสมอไป ศรัทธา มีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัย ขั้นพื้นฐานและเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญาแต่ไม่ควรมองข้าม เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป[96] เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ ได้ 2 ประการ คือ

1. ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ปุถุชนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักน้ำให้เดินหน้าต่อไปไหนการพัฒนาเป็นปัญญาเมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น[97] เพราะในระดับปุถุชนยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึง จะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตตผลกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่าบุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหาพยายามที่จะเข้าไปนั่งในใกล้ๆ เฝ้าคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านว่าจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่าตั้งอกตั้งใจ แล้วจัดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณาธรรมทั้งหลาย ควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้นเกิด ความขยันอดทนได้คล่องแคล่วดีแล้วจึงได้อุทิศกายและใจเพื่อทำให้รู้เห็นเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มีการที่จะจดจำธรรมเอาไว้เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการ

---

[95] องฺ.ทุก. 20/66/257.

[96] องฺ.จตุกฺก.อ. 2/65/355.

[97] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2549), หน้า 656.

ไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น[98] ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลายตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี่ยโสตสดับเราได้เมื่อพระผู้มีภาคทรงสามารถกระทำให้ปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์ ตถาคตโพธิศรัทธาและตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่ง แล้วเป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมจะเห็นได้ว่าศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมาก หากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้วจะไม่สนใจความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์และความสำคัญของศรัทธาในฐานเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานใน กระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา

2. ศรัทธาเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ พระพุทธศาสนาปรัชญามีทัศนะว่า บุคคลมีความเชื่อคือศรัทธาแล้วจึงปฏิบัติธรรม ในทางตรงข้ามถ้าความเชื่อคือศรัทธาเสื่อมสูญก็จะไม่ปฏิบัติ แนวทางนี้ชี้ให้เห็นว่าการเชื่อเป็นแรงจูงใจอันสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการโน้มใจสู่ธรรมหรือเสริมสร้างความเพียร ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่า การเชื่อเป็นแรงจูงใจที่ต้องมาก่อนสิ่งอื่นซึ่งจะเห็นจากตัวอย่างของพระสาวก 2 รูป คือ พระสารีบุตรและ พระวักกลิ ผู้ได้ซึ่งรับการสนับสนุนจากศรัทธาจึงมีโอกาสประพฤติธรรม ในกรณีของพระสารีบุตรถ้า พระสารีบุตรไม่ศรัทธาในจริยาวัตรของพระอัสสชิก่อนย่อมไม่น้อมใจสู่ธรรมจนสำเร็จพระโสดาบันในการได้ฟังว่า “สิ่งใดเกิดแต่เหตุ สิ่งนั้นย่อมดับไปเพราะเหตุ”แล้วบวชปฏิบัติต่อจนสำเร็จมรรคผล จึงยืนยันได้ว่าถ้าพระสารีบุตรไม่มีปสาทศรัทธาในตัวบุคคลคือ พระอัสสชิก่อนก็อาจจะอยู่กับอาจารย์สัญชัยต่อไป ไม่มีวันที่จะได้บรรลุสัจธรรม อนึ่งในกรณีของพระวักกลิ ถ้าท่านไม่ศรัทธาในพระพุทธเจ้าก็คงจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมว่า“ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่า เห็นธรรม”[99] และคงไม่มีโอกาสประพฤติปฏิบัติจนได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์จนสำเร็จมรรคผล พระพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าเจตจำนงในการพ้นทุกข์ ต้องเริ่มที่การเชื่อคือศรัทธาโดย จัดศรัทธาเข้าในองค์มรรคในฐานะเป็นสัมมาทิฏฐิ[100] คือความเห็นชอบ อันเป็นปฐมมรรคซึ่งจำเป็น เพราะการเชื่อทำให้เราสร้างเจตจำนงเพื่อดำเนินไปสู่ปัญญา ดังนั้นในความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปความรู้สึกหรืออารมณ์เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงหาเหตุผลมาสนับสนุนด้วยวิธีการปฏิบัติให้ได้รู้แจ้งเห็นจริง และอารมณ์ความรู้สึกที่ว่านี้เป็นสิ่งที่ได้จากการเชื่อ จะบอกว่าการเชื่อไม่มีความจำเป็นต่อการบรรลุธรรมไม่ได้ เนื่องด้วยไม่มีเจตจำนงอันเป็นตัวเหตุ ก็ไม่มีการบรรลุสืบเนื่องเป็นผล[101] ในกรณีนี้เราจะเห็นว่าเจตจำนงจะต้องเกิดขึ้นก่อน ฉะนั้น ถ้าไม่มีการเชื่อคือศรัทธาก็จะไม่เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุนำไปสู่ความพ้นทุกข์อันเป็นผลได้เลย เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้วใจยอมรับก็นำความคิดได้ จะเห็นจากกลุ่มคนที่มีทัศนคติความเชื่อที่เหมือนกันมักจะให้การยอมรับต่อผู้นำลัทธิศาสนา ไม่ค่อยจะมีอะไรขัดแย้งจึงชักจูงให้คล้อยตามได้ง่าย แต่ถ้าไม่มีศรัทธาความเชื่อเป็นฐานอยู่ก่อนเสียแล้วก็จะยากแก่การชักจูงให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ โดยจะเห็นเรื่องที่มิตรที่เกิดการยอมรับต่อกันและกันโดยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมต่อกันได้ว่าตัวเชื่อมที่ทำให้มิตรนั้นเข้ามามี

---

[98] ม.มู. 13/183/212.

[99] สำ.ข. 17/87/159.

[100] วิ.ม. 4/14/21.

[101] นภาเดช กาญจนะ, “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา”, *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 21 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม 2538), 84 – 85.

อิทธิพลชักจูงได้ หรือปัจจัยเครื่องเชื่อมระหว่างมิตร กับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจที่เรียกว่าศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้วหรือทำให้เกิดศรัทธาได้แล้วถึงตัวมิตรจะอยู่ไกล ไม่คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ก็ให้อิทธิพลชักจูงใจได้ไม่ เมื่อมีศรัทธาแล้วใจรับก็นำความคิดได้นำพฤติกรรมได้อาจให้เกิดการเลียนแบบหรือชักจูงให้รู้จักคิดอย่างถูกต้องซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งต่อไป[102]

ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรจะนำให้เกิดการยอมรับและคล้อยตามได้ง่ายขึ้น ศรัทธาจึงเป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งของกัลยาณมิตร โดยจัดไว้ในคุณสมบัติของกัลยาณมิตร 8 ประการ[103] ศรัทธา – มีศรัทธา ศีล – มีศีล สุตะ - ทรงสุตะจาคะ – มีความเสียสละ วิริยะ – มีความเพียร สติ– มีสติสมาธิ– มีสมาธิปัญญา - มีปัญญา เมื่ออาศัยหัวหน้าตระกูลผู้เป็นกัลยาณมิตรที่มีศรัทธา ผู้ที่อยู่อาศัยตระกูลยอมได้ศรัทธาเช่นกันดังแสดงไว้นี้ว่าต้นไม้ทั้งหลายอาศัยบรรพตศิลาล้วนในป่าใหญ่ ย่อมเจริญขึ้นเป็นไม้ใหญ่ชันประจำป่าฉันใด บุตร ภรรยา มิตร อำมาตย์ หมู่ญาติ คนที่เข้าไปอาศัยเลี้ยงชีพทั้งหลายในโลกนี้ได้อาศัยกุลบุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล จึงเจริญฉันนั้นเหมือนกัน[104] จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการเชื่อมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หมายความว่าการเชื่อมีความจำเป็น แต่ลำพังการเชื่อคือศรัทธาอย่างเดียวไม่พอเพียงแก่การบรรลุ ธรรม เนื่องจากการเชื่อเป็นเพียงขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา การเชื่อยังต้องดำเนินต่อไปเพื่อก้าวเข้าสู่ความพากเพียรปฏิบัติ เนื่องจากการเชื่อคือศรัทธาเป็นมูลบทของการสร้างความเพียรและการเชื่อในพระพุทธปรัชญาต้องนำไปสู่ความเพียรจึงใช้ได้ ดังพระพุทธพจน์ต่อไปนี้ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ฯลฯ เป็น ผู้เบิกบาน เป็นผู้จำแนกธรรม มีอาพาธน้อย แล้วย่อมปรารภความเพียรอยู่[105] ข้อความดังกล่าวนี้ชี้ชัดว่าบุคคลที่มีความเพียรนั้นต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐาน หรือจะพูดว่าความเพียรเป็นหลักธรรมที่ตามหลังศรัทธาก็ถูกต้อง ถึงแม้ว่าการเชื่อคือศรัทธาจะนำไปสู่ความเพียรแล้วก็ตาม แต่ความเพียรนั้นต้องเป็นไปอย่างสม่ำเสมอจึงจะประสบผลสำเร็จได้ ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ว่า “สิ่งใดที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีเรี่ยวแรง จะพึง ถึงด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ด้วยความเอาธุระของ บุรุษ สิ่งนั้นพระองค์ได้เต็มที่แล้ว”[106]

ศรัทธาเป็นคำสอนที่สำคัญสำหรับปรัชญาและศาสนาทุกศาสนาที่มีในโลกนี้ เพราะเป็นสิ่งแรกที่จะนำบุคคลหรือศาสนนิกของเข้าไปสู่คำสอนของแต่ละปรัชญาและศาสนา โดยเฉพาะศรัทธาในพุทธปรัชญา เถรวาท เป็นศรัทธาที่ต้องประกอบด้วยปัญญา ซึ่งศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นจะมีลักษณะเป็นศรัทธาที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ความสำคัญของศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ เป็นศรัทธาที่เกิดจากการเห็นจริงตามหลักคำสอน

---

[102] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2549), หน้า 562.

[103] องฺ.สตฺตก. 23/34/33.

[104] องฺ.ปญฺจก. 22/40/43.

[105] ที.ปา. 11/355/247.

[106] ที.ปา. 11/160/121-122.

นั้นแล้วลงมือปฏิบัติตามด้วยความเพียรจนเห็นแจ้งด้วยปัญญาเองว่าสิ่งทั้งหลายที่มันเป็น และเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาคือ พระนิพพาน

3.2.3 องค์ประกอบของศรัทธา 4

ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นศรัทธาที่ต้องประกอบด้วยปัญญา ซึ่งศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นจะมีลักษณะเป็นศรัทธาที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ความสำคัญของศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ เป็นศรัทธาที่เกิดจากการเห็นจริงตามหลักคำสอนนั้นแล้วลงมือปฏิบัติตามด้วยความเพียรจนเห็นแจ้งด้วยปัญญาเองว่าสิ่งทั้งหลายที่มันเป็น และเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาคือ พระนิพพาน เมื่อกล่าวถึงศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทก็ต้องกล่าวถึงศรัทธา 4 ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ คือ

1. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม ทฤษฎีว่าด้วยกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องสำคัญมากในอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นกรรมวาที คือเชื่อหลักกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิตอย่างพวกเทวนิยม ดังนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนเรื่องกรรมไว้หลายแห่ง เช่น “เราควรพิจารณาเสมอว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด”[107] กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่าง ๆ กัน[108] เป็นต้น กรรมในความหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท แปลว่าการกระทำ เป็นคำกลางๆ แต่การกระทำไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือมีความจงใจของผู้ทำเป็นหลัก ดังพระพุทธพจน์ว่า “เจตนาหं ภิกขเว กมฺมं วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมं กโรติ กาเยน วาจาย มนสา”[109] แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วย ใจ ในการกระทำกรรมแต่ละครั้งถือเจตนาเป็นหลักเสมอเจตนาในหลักกรรมนี้ หมายถึงการกระทำ การพูด ที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปภายใน จิตใจก็ดี ความรู้สึกและท่าทีต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้ประสบทางประสาทสัมผัสและที่ระลึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ทั้งนั้น เจตนาจึงเป็นเจตจำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของใจ[110] เจตนา จัดเป็นแกนสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นสาระที่ทำให้เกิดการกระทำ ดังนั้น กิจใดที่บุคคลจงใจทำ หรือทำด้วยเจตนา กิจนั้นจึงจะเรียกว่าเป็น “กรรม” และกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกจัดไว้ หลายประเภทด้วยกัน ผู้วิจัยจะขอนำมาแสดงไว้เพียงบางส่วน ดังนี้

ก. กรรมที่จัดตามเจตนาที่เป็นมูลเหตุ ท่านจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) กุศลกรรม ได้แก่กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาดี กรรมฝ่ายกุศลนี้เป็นการกระทำเกิดจากอกุศลมูล กล่าวคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นการกระทำไปด้วยความเมตตาเผื่อแผ่ เป็นไปด้วยความสำรวมและกระทำไปด้วยปัญญา

---

[107] องฺ. ปญฺจก. 22/57/66-67.

[108] ม.อุ. 14/289/262.

[109] องฺ.ฉกฺก. 22/63/395.

[110] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2525), หน้า 176.

2) อกุศลกรรม ได้แก่กรรมชั่วหรือกรรมไม่ดี เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนา เป็นการกระทำ ที่มีเจตนานำไปในทางที่ไม่ดี เช่น ทำไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง เป็นการกระทำไปโดยไม่มีปัญญากำกับ[111]

ข. กรรมที่ท่านจำแนกตามทวาร คือทางที่ทำกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น 3 ประการคือ

1) กายกรรม กรรมที่ทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

2) วจีกรรม กรรมที่ทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

3) มโนกรรม กรรมที่ทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ[112]

ค. กรรมในที่บางแห่งท่านจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จำแนกออกเป็น 4 ประการ คือ

1) กรรมดำ มีวิบากดำ คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียนจึงเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียนมีนรกเป็นต้น

2) กรรมขาว มีวิบากขาว คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการไม่เบียดเบียน จึงได้เข้าถึงโลกที่มีสุข เช่น เทพ รูปพรหม อรูปพรหม

3) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ บุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง จึงเข้าถึงที่อันมีทั้งสุขทั้งทุกข์ เช่นมนุษย์

4) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อเป็นไปเพื่อสิ้นกรรม คือเจตนาเพื่อละกรรมทั้งหมด หรือเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป[113]

ประเภทของกรรมดังกล่าวมานี้กำหนดด้วยใจเป็นใหญ่ เพราะใจเป็นตัวกำหนดว่าจะเป็น กรรมหรือไม่ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสบทบาทของใจไว้ว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจเสียหายจะพูดหรือทำ ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส แล้ว จะพูดหรือทำ ความสุขย่อมติดตามมา[114]

2. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก คือ การเชื่อผลที่มาจากการทำกรรม เช่น ผลที่ดีก็สุกมาจากกรรมดี ผลที่ชั่วก็สุกมาจากกรรมชั่ว เป็นต้น ศัพท์ว่าวิบาก เป็นภาษาบาลีแปลว่า สุก หรือสุกวิเศษ หมายถึงสิ่ง ที่ต่อเนื่องมาจากเหตุ เป็นส่วนผล วิบากหรือผลหมายความอย่างเดียวกัน กฎแห่งวิบากนี้เป็นกฎที่สืบ เนื่องมาจากกฎแห่งกรรม เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งเหตุและผล ซึ่งเป็นกฎแห่งสากลจักรวาล ที่ว่าด้วยเรื่องเหตุผล กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน จะเกิดขึ้นเองโดย ลำพังหรือโดยไม่มีเหตุไม่ได้ โดยนัยกว้างกรรมและผลกรรมมีอยู่ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวโยงกันประดุจลูกโซ่ มีพระพุทธพจน์แสดงถึงกฎดังกล่าวนี้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึง เกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”[115] วิปากสัทธา ตั้งอยู่บนฐาน

---

[111] ที.ปา. 11/305/193.

[112] องฺ.ติก. 20/171/160-161.

[113] ม.ม. 13/81/79-81.

[114] ขุ.ธ. 25/1-2/15.

[115] สำ.ส. 16/21/28.

ของการเชื่อที่ว่า กรรมที่สัตว์ทำไว้ในอดีต ย่อมต้องส่งผลของกรรมนั้นมาให้สัตว์ได้เสวยในปัจจุบัน ใครทำดีไว้ในอดีตก็จะได้รับผลดีในปัจจุบัน ใครทำชั่วไว้ในอดีตก็จะได้รับผลชั่วในปัจจุบัน ดังพุทธภาษิตว่า “หว่านพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีได้ผลดี ทำ กรรมชั่วได้ผลชั่ว”[116] ทำกรรมอย่างใดไว้จะต้องได้รับผลของกรรมอย่างนั้น แต่มีปัญหาอยู่ว่าตัววิบาก ของกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ตอบได้ว่าวิบากของกรรม เริ่มทำงานตั้งแต่ขณะที่บุคคลมีเจตนา และใช้เจตนาทำกรรมเป็นต้นไป คือกระบวนการก่อวิบาก ได้เริ่มดำเนินและบุคคลจะเริ่มได้รับผลของกรรมตั้งแต่บัดนั้นไป[117] นอกจากนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทยังเชื่อว่ากรรมแม้เล็กน้อยก็ไม่ไร้ผลต้องมีผลตามมาแน่นอน ดังจะเห็นได้จากพระบาลีว่า “กรรมดีหรือชั่วทั้งหมดที่คนสั่งสมไว้ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะนิดหน่อยที่จะว่างเปล่าย่อมไม่มีเลย”[118]ในที่บางแห่งทรงแสดงวิปากสัทธาไว้ในแง่อุปมา เช่น “กรรมชั่ว ก็เหมือนน้ำนมที่รีดใหม่ๆ ไม่แปรเป็นผลทันที แต่กรรมนั้นย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟที่ถูกเถ้ากลบไว้”[119] หรือ “ความดีที่ทำไว้เองเป็นเหมือนมิตรที่ติดตามตนสืบไป”[120] วิปากสัทธาดังที่ได้กล่าวมานั้น ส่วนใหญ่ทรงแสดงถึงผลกรรมอันบุคคลจะได้รับในภาย ภาคหน้า ส่วนผลของกรรมในภพปัจจุบันท่านพระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ 4 ประการ คือ (1) ระดับภายในจิตใจ คือกรรมให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติ คือ กุศล และอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิตมีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิดและความสุข ความทุกข์เป็นต้น (2) ระดับบุคลิกภาพ คือ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างอุปนิสัยปรุงแต่งลักษณะความประพฤติ การแสดงออก การวางตัวความสัมพันธ์กับคนอื่นหรือสภาพแวดล้อมทั่วๆ ไป (3) ระดับวิถีชีวิตของตน คือ กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของคนทำให้เขาได้รับประสบการณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา พบกับความเสื่อม ความเจริญ ซึ่งเรียกว่า โลกธรรม (4) ระดับสังคม คือ กรรมที่คนทั้งหลายทำมีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ก่อให้เกิดความเสื่อมความเจริญ ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่ย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์เอง[121]

3. กัมมัสสกตาสัทธา คือ เชื่อว่าสัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็นของๆ ตน หมายถึง ทั้งเหตุ ทั้งผลรวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุคือกรรมดีก็จะได้รับผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ก็จะได้รับผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล กัมมัสสกตาสัทธานี้ไม่มีรูปศัพท์ใช้เป็นของตัวเอง แต่มี คำที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า “กัมมัสสกตาญาณ”[122] ซึ่งเป็นญาณของพระพุทธเจ้า เป็นญาณที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหมดจะต้องเป็นไปตามกรรมของตน กัมมัสสกตาสัทธาจึงเป็นเพียงศัพท์ที่ใช้กันในภายหลัง กัมมัสสกตาสัทธาในทางปฏิบัติ หมายถึงความรู้จักจับเหตุผลมาพิจารณาจนเห็นจริง เกิดความรู้ขึ้น เช่น เมื่อเห็นผลว่าสัตว์ประสบทุกข์อยู่ในปัจจุบันก็เพราะได้ทำเหตุที่ไม่ดีไว้

---

[116] สำ.สำ. 15/256/374.

[117] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2525), หน้า 167.

[118] ขุ.ชา. 27/24/473.

[119] ขุ.ธ. 25/71/24.

[120] สำ.ส. 15/53/68.

[121] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ้างแล้ว, หน้า 187 – 188.

[122] ขุ.ม. 29/74/228.

ในอดีต หรือเมื่อเห็นเหตุว่าสัตว์กำลังทำความชั่วในปัจจุบัน ก็รู้ว่าเขาจะได้รับผลคือความทุกข์ในอนาคต ดังเช่นที่สุภมาณพเคยทูลถามถึงความสงสัยของตน กับพระพุทธเจ้าว่าข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้ว ปรากฏความเลวบ้าง ความประณีตบ้าง มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่าอายุสั้นบ้าง อายุยืนบ้าง มีโรคน้อยบ้าง มีโรคมากบ้าง มีผิวพรรณทรามบ้าง มี ผิวพรรณงามบ้าง มีศักดิ์น้อยบ้าง มีปัญญาน้อยบ้าง มีปัญญามากบ้างในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่สุภมาณพว่า “ดูก่อนสุภมาณพ เพราะสัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็น ทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลว บ้าง ให้ประณีตบ้าง แตกต่างกันออกไป”[123]

4. ตถาคตโพธิสัทธา คือ การเชื่อในพระปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคต หรือเชื่อปัญญารู้สัจธรรมของพระพุทธเจ้าผู้ค้นพบ ซึ่งหมายถึงการเชื่อการมั่นใจในพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นบุคคลต้นแบบที่ทรงยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัจธรรม เข้าถึงความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตน[124] ซึ่งพระองค์ทรงบรรลุก่อนใครๆ เหมือนลูกไก่ที่ทำลายเปลือกไข่ออกมาได้ก่อนผู้อื่น เชื่อมั่นในศักยภาพของความเพียรการ สั่งสมบารมีมาเพื่อตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เองโดยไม่มีใครประทานความสำเร็จมาให้ ทรงประกอบด้วยพระคุณ 3 ประการ คือ พระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ประชาชนรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ดีแล้ว ทรงเป็นผู้นำทางที่ดี ทรงชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนหากฝึกดีแล้วสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้ เข้าถึงการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง กล่าวคือ พระนิพพานได้อย่างที่พระองค์กระทำให้ดูเป็นตัวอย่าง[125] และยังเป็นการเชื่อที่ไม่อ้อนวอนหวังพึ่งเทพเจ้าหรืออำนาจภายนอกของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใดๆ หันมาสู่การกระทำของมนุษย์หรือความเพียรของมนุษย์ ดังนั้น หลักการของตถาคตโพธิสัทธาจึงไม่เหมือนการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาทั่วๆ ไป การนับถือพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเข้าถึงพระองค์ เหมือนการนับถือพระเจ้าหรือพรหมันของศาสนา ฝ่ายเทวนิยม (Theism) ซึ่งมีจุดหมายเพื่อเข้าไปรวมเป็นเอกภาพกับพระเจ้าแต่การนับถือพระพุทธเจ้านั้นต้องพยายามปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะที่พระองค์ทรงดำเนินไปแล้ว เมื่อทรงเข้าถึงภาวะเช่นนั้นแล้วก็ทรงตรัสบอกชี้ทางให้ปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติตามนั้นก็จะไม่ได้รับผลใดเลย ถึงแม้จะตามติดเกาะชายจีวรไปเพื่อดูรูปพระวรกายของพระองค์ ซึ่งเห็นได้จากตัวอย่างการตำหนิติเตียนในลักษระทรงตักเตือนพระวักกลิว่า “การเห็นร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ จะมีประโยชน์อะไร ผู้ใดแลเห็นธรรมด้วยการปฏิบัติ ด้วยตนเอง ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา”[126] ดังนั้น การเชื่อในตถาคตโพธิสัทธาไม่ใช่เป็นการนับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นการเชื่อในปัญญาของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ แต่ยกเอาตัวมนุษย์ขึ้นตั้งโดยเน้นบุคคลในอุดมคติผู้บรรลุจุดหมายในการที่พัฒนาศักยภาพนั้นได้สำเร็จในฐานะเป็นคน

---

[123] ม.อุ. 14/289/262.

[124] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2525), หน้า 425.

[125] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 156.

[126] สำ.ข. 17/87/388.

ต้นแบบสำหรับเตือนจิตสำนึกในความมีความสามารถเช่นนั้นของมนุษย์แต่ละคน[127] การเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็คือเชื่อพระพุทธเจ้า เชื่อพระธรรม เชื่อพระสงฆ์ เราเชื่อพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ เราเชื่อพระพุทธเจ้าแล้วเราเชื่อพระธรรม ในฐานะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเราเชื่อพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ฉะนั้น ทั้งสามอย่างนี้ก็รวมเหลืออย่างเดียวว่า เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า[128] พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ “มีคุณสมบัติภายนอก ได้แก่บุคลิกภาพและคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่างๆ”[129] ซึ่งปรากฏพระพุทธลักษณะของพระองค์ไว้ 9 ประการอยู่ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ดังนี้ (1) อรหำ ได้แก่ทรงห่างไกลจากกิเลสไม่มีข้าศึกหักชี่กำสังสารจักรได้ไม่ทำบาปในที่ลับ (2) สมฺมาสมฺพุทฺโธ ได้แก่ ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้ด้วยพระองค์เอง และโดยชอบธรรม () วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ได้แก่ ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้ ความประพฤติ อันดีงาม (4) สุคโต ได้แก่ ทรงได้ไปสู่ที่ดี เสด็จไปงาม และทรงตรัสวาจาที่จริงและเป็นประโยชน์ (5) โลกวิทู ได้แก่ทรงรู้แจ้งโลก คือการเกิดและการดับในสังขาร และโลกธรรม 8 (6) อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ฝึกเวไนยสัตว์ชั้นยอดไม่มีผู้เสมอเหมือน (7) สตฺถา เทวมนุสฺสานำ ได้แก่ ทรงเป็นบรมครูของทวยเทพและหมู่มนุษย์ (8) พุทฺโธ ได้แก่ ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นจากกิเลส เบิกบาน เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส (9) ภควา ได้แก่ ทรงทรงจำแนกธรรม ทรงเปิดเผยแก่เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา พระพุทธคุณ 9 บทนี้ สรุปเป็นพระคุณ 3 ประการ คือ (1) พระปัญญาคุณ ได้แก่พระคุณคือปัญญา (2) พระวิสุทธิคุณ ได้แก่ พระคุณคือความบริสุทธิ์ (3) พระมหากรุณาคุณ ได้แก่ พระคุณคือพระมหากรุณา ตถาคตโพธิสัทธา จะต้องเชื่อว่าพระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา อย่างยิ่ง คือ (1) เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ 4 (2) เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา (3) เป็นเจ้าของธรรมวินัย (4) เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (5) เป็นผู้พระคุณ 3 ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ และ (6) เป็นผู้เสียสละโดยทรงบำเพ็ญพระ จริยา 3 ประการ คือ

1) โลกัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก

2) ญาตัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ

3) พุทธัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า[130]

ดังนั้น เมื่อมีความเชื่อหรือศรัทธาแล้ว จึงต้องปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าโดยการบูชาพระองค์ใน 2 สมัย คือ

1. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ โดยนิยมปฏิบัติ ดังนี้ (1) ไปสู่ที่บำรุง 3 กาล คือ เช้า เพล เย็น (2) เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าจงกรม เราก็ไม่สวมรองเท้าจงกรม (3) เมื่อพระพุทธ

---

[127] พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 126.

[128] พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *โพธิปักขิยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2542), หน้า 92 – 93.

[129] พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม, “พระพุทธเจ้า: บทบาทและเจ้าหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2545, หน้า 40.

[130] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *หลักสูตรและประมวลการสอบวิชาธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 151.

องค์จงกรมอยู่ในที่จงกรมต่ำ เราก็ไม่จงกรมอยู่ในที่สูง (4) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ เบื้องต่ำ เราไม่ไปอยู่ในที่สูง (5) ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง 2 ในที่ทอดพระเนตรเห็น (6) ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น (7) ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น และ (8) ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ทอดพระเนตรเห็น

2. สมัยที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ควรปฏิบัติ ดังนี้ (1) ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร (2) ไปไหว้สังเวชนียสถาน 4 แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน (3) บูชา กราบไหว้เคารพต่อพระพุทธรูป (4) บูชายำเกรง เคารพต่อพุทธาวาส (5) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์ (6) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์ (7) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง (8) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลดไหล่ หุบร่ม ถอดรองเท้า (9) ไม่ทำอคารวะทุก ๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร (10) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ (11) เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ (12) ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง (13) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิต เคารพจริงๆ[131]

การบูชากราบไหว้เคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏในธัมมเจติยสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมเจดีย์ (การนอบน้อมธรรม) กล่าวถึง เรื่องเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้าและพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ความว่าในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทฬุปนิคมแคว้นสักกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทรงซบพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรจึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระและแสดงอาการฉันมิตรถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่งเพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ[132]

จากกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการบูชากราบไหว้และแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าและพระองค์ทรงกระทำการบูชากราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมอย่างซาบซึ้งยิ่งด้วย ทรงมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติ ไม่เหมือนคนอื่น ได้แก่ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นต้น ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชนจึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก รำลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติปฏิบัติตามในปัจจุบันแม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ตาม การบูชาพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณสิ่งที่สำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือการปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ดัง พระพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”[133]

---

[131] พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), *มงคล 38 ประการ*, พิมพ์ครั้งที่ 8 , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 175 – 177.

[132] ม.ม. 13/364-374/449-459.

[133] สำ.ข. 17/87/159.

3.2.4 สารัตถะของศรัทธา

จากการศึกษาเกี่ยวกับหลักศรัทธาทำให้ทราบว่าศรัทธาเป็นเรื่องของความเชื่อ คือเชื่อในเรื่องต่างๆ หรือสิ่งต่างที่พบเจอในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเชื่อเหล่านั้นเป็นเหตุให้เกิดการกระทำขึ้น โดยเฉพาะศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้เกิดการกระทำที่ถูกที่ควรที่เรียกว่าถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เพราะศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนาเป็นศรัทธาที่สามารถพิสูจน์ได้จากการกระทำของตนเอง เช่น การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สิ่งเหล่านี้สามารถพิสูจน์ได้ในการดำเนินชีวิตในสังคม การกระทำของตัวเรากับคนในสังคมหากเป็นการทำดี เช่นช่วยเหลือผู้อื่นที่ประสบกับความลำบากต่างๆ ช่วยคนได้รับบาดเจ็บ หรือช่วยมารดาบิดาทำงาน หรือดูแลท่านทั้งในยามปกติหรือในยามที่ท่านไม่สบาย การกระทำดังกล่าวย่อมได้รับผลดี คือ ได้รับการชื่นชม ยกย่องสรรเสริญจากผู้พบเห็นหรือผู้คนในสังคม หากกระทำตรงกันข้ามคือเป็นคนรังแกหรือเบียดเบียนผู้อื่นที่ไม่มีทางสู้ ไม่สนใจแม้แต่มารดาบิดาตนเอง เป็นต้น ก็จะได้รับผลคือการติเตียนจากผู้พบเห็น ได้รับการลงโทษจากสังคม เป็นต้น

ศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนามีสาระสำคัญคือการเชื่อในการกระทำ เชื่อในผลของการกระทำ และเชื่อว่าตนเองย่อมมีกรรมเป็นของตนเอง แต่การที่เราเชื่อหรือศรัทธาทั้ง 3 อย่างเบื้องต้นนั้นเกิดจากเราเชื่อในตัวพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่จริง เชื่อในการตรัสรู้จริงของพรพุทธเจ้า เมื่อเชื่อก็นำหลังธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสั่งสอน เมื่อมีความเชื่อในตัวพระพุทธเจ้าแล้วก็ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์และพิสูจน์หลักคำสอนนั้นให้เห็นจริงได้ ศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นศรัทธาที่เกิดจากปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ้งผู้มีปัญญาเมื่อศึกษาเรียนรู้ก็ลงสู่การปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นจริงตามคำสอน สารัตถะของศรัทธา 4 คือ เป็นความเชื่อที่สามารถพิสูจน์ได้ เช่นทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โดยมีผู้คนรอบข้างในสังคมเป็นผู้ให้คำตอบที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้นจริงหรือไม่

3.3 บุญกิริยาวัตถุ

การให้ทานในพิธีฌาปนกิจ เช่น การถวายอาหารหรือสิ่งของแก่พระสงฆ์เป็นการทำบุญเพื่อช่วยให้ผู้ล่วงลับได้รับผลบุญ บุญกิริยาวัตถุอีกสองประการ คือการรักษาศีลและการภาวนา ก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบุญกุศลในพิธีกรรม เป็นบุญกิริยาวัตถุ คือหลักการหรือแนวคิดในการทำบุญซึ่งเป็นหลักจริยศาสตร์ คือ หลักแห่งการประพฤติปฏิบัติดีตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งบุญกิริยาวัตถุนั้นเกี่ยวข้องกับงานฌาปนกิจอย่างไร บุญกิริยาวัตถุคืออะไร ในเบื้องต้นนี้จะศึกษาความหมายของบุญกิริยาวัตถุเป็นอันดับแรก มีรายละเอียด ดังนี้

3.3.1 ความหมาย

บุญ หมายถึง “ความประพฤติชอบทางกายวาจาและใจ การกระทาดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี”[134]

---

[134] ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์. 2542), หน้า 630.

บุญ หมายถึง รูปแบบของการกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การตักบาตร การถวายทรัพย์ การถวายสังฆทาน การเข้าวัดไหว้พระสวดมนต์ การปล่อยสัตว์มีชีวิต เป็นต้น เป็นการกระทำที่ทำให้ตัวเองอิ่มใจ มีความสุขได้ ในพระสูตรหลายแห่งก็กล่าวถึงบุญในลักษณะของความน่ารัก น่าพอใจ ความอิ่มใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย เพราะคาว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข อันน่าปรารถนา น่ายินดี น่ารัก น่าพอใจ”[135] บุญตามนัยแห่งพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าหมายถึงบุญที่เป็นส่วนผล มากว่าบุญที่เป็นส่วนเหตุ เพราะบุญนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ บุญที่เป็นส่วนเหตุคือ ความดี และบุญที่เป็นส่วนผลคือความสุข ดังนั้น ความสุขก็ดี ความน่าปรารถนา น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจก็ดี ล้วนเกิดขึ้นหลังจากการกระทำความดี เช่น ให้ทาน เป็นเหตุทำให้เกิดความสุข เป็นที่น่าพอใจของมนุษย์ทุกคน เป็นผล ดังอานิสงส์แห่งทานว่า “ผู้ที่ให้ทานย่อมเป็นที่ชอบใจของผู้คน น่าคบหา มีเกียรติยศชื่อเสียงไพเราะขจรไป ไม่ห่างจากธรรมของคฤหัสถ์ เมื่อตายย่อมไปสู่สุคติ”[136] จากความหมายของบุญที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่า คำว่า บุญ เป็นคำที่บอกถึงลักษณะของการกระทำที่ควรทำ และผลของการกระทำที่เป็นความสุข ซึ่งทำให้เห็นถึงความหมายของบุญกิริยาวัตถุ เพื่อให้ทราบถึงความหมายของบุญกิริยาวัตถุได้อย่างชัดเจน

คำว่า บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง กุศลทั้งหลายที่ให้ผลในภพที่ควรบูชา หรือชำระสันดานของตนจึง ชื่อว่าบุญ บุญเหล่านั้นชื่อว่าเป็นกิริยาเพราะต้องทำด้วยเหตุด้วยปัจจัยทั้งหลายจึงชื่อว่าบุญกิริยา และบุญกิริยานั้นเองชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุเพราะความเป็นที่ตั้งแห่งอานิสงส์นั้นๆ[137] และแยกอธิบายต่อไปอีกว่า บุญกิริยา หมายถึงการตั้งใจบำเพ็ญบุญ วัตถุ หมายถึง ที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่างๆ บุญ กิริยาวัตถุ จึงหมายถึง การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์[138] ในสังคีติสูตรที่ว่าด้วยการสังคายนามีปรากฏอยู่ในธรรมหมวดละ 3 ซึ่งได้ปรากฏแต่เพียงคำจำกัดความสั้นๆ ว่าบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ (1) ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน) (2) สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล) (3) ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา)[139] นอกจากนี้ยังมีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายของคำว่าบุญกิริยาวัตถุไว้อีกหลายท่าน เช่น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ 3 ไว้ว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำความดีทางทำดีประกอบด้วย 1) ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ คือ การทำบุญด้วยการให้เป็นสิ่งของ 2) สีลมัยบุญกิริยาวัตถุ คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย และ 3) ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา การฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา[140]

---

[135] ขุ.อิติ. 45/200/141-142.

[136] องฺ.ปญฺจก. 36/35/82.

[137] ขุ.อิติ.อ. (ไทย) 1/60/298.

[138] องฺ.อฏฺฐก.อ. (ไทย) 3/36/256-257.

[139] ที.ปา. (ไทย) 11/305/269.

[140] สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, *วิธีสร้างบุญบารมี*, พิมพ์ครั้งที่ 28, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, 2553), หน้า 1 – 2.

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ 3 ไว้ว่า การทำความดี เรียกว่า "ทำบุญ" หลักการทำบุญ หรือวิธีทำบุญ เรียกว่า "บุญกิริยาวัตถุ" โดยย่อ มี 3 อย่าง คือ 1). ทาน การให้สิ่งของ 2) ศีล รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย และ 3) ภาวนา อบรมจิตให้ผ่องใสในทางกุศล

บุญกิริยาวัตถุนี้เอง เป็นต้นเหตุให้เกิดศาสนพิธีต่าง ๆ คือ 1) รับศีลปรับปรุงกายวาจาให้เรียบร้อยก่อน 2) ภาวนา คือ ฟังพระสวดหรือเทศน์ให้จิตผ่องใสสบาย และ 3) ทาน คือถวายสิ่งของแก่พระ[141]

เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้ให้ความหมายของบุญกิริยาวัตถุ 3 ว่าเป็นการทำบุญ 3 วิธี คือ

1. ให้ทาน ถวายทานแกผู้ทรงศีล แบ่งปันสิ่งของแก่คนอื่นเพื่อละความโลภเห็นแก่ตัว ได้การให้ทานมี 2 อย่าง คือ

1.1 ให้เพื่อทำบุญ เช่น การถวายสังฆทานใสบาตร หรือบริจาคสิ่งอันควรใช้ สอยต่างๆ แก่พระภิกษุสงฆ์ เรียกว่าให้เพื่อทำบุญ การให้ชนิดนี้จุดประสงค์เพื่อฟอกจิตของตนให้สะอาด หรือเพื่อละกิเลสยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

1.2) การให้เพื่อสงเคราะห์ เช่น การให้ข้าวปลาอาหาร ทรัพย์สินเงินทอง แก่ คนขอทาน หรือบริจาคเพื่อประโยชน์แก่สาธารณะต่าง ๆ

2. รักษาศีล ควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติเพื่อละความโกรธความคิดทำร้ายเบียดเบียนเขา

3. เจริญภาวนา อบรมจิตใจให้มั่นอยู่ในความดีและสร้างความฉลาดแก่จิต เพื่อละ ความหลงงมงายยึดติดในสิ่งผิดๆ และเป็นการทำความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีและให้เจริญงอกงาม มีอยู่ 3 เรื่อง คือ

3.1 การศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ ที่ทำให้คนฉลาดขึ้นมีประโยชน์ในการดำรงชีวิตและสร้างประโยชน์แก่สังคม เราตั้งใจศึกษาหาความรู้ให้เต็มที่ เช่น ตั้งใจอ่านหนังสือ ท่องจำ ฝึกฝน ฟังเทศน์ฟังธรรม ฟังปาฐกถา สนทนาสอบถามเอาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ

3.2 การทำงานด้วยเหตุด้วยผลด้วยการใช้ปัญญา เช่น รู้จักเลือกทำแต่งานที่มีประโยชน์ รู้จักวางแผนการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น รู้จักค้นคว้าทำงานให้ก้าวหน้า รู้จักทำงานถูกกาลเทศะ รู้จักทำงานที่สุจริต

3.3 การทำจิตให้สงบ หาวิธีควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่านไม่ให้จิตมันคิดโน่นคิดนี่ตลอดเวลา และการรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจกฎธรรมชาติและธรรมดาของชีวิตว่า “ทุกอย่าง ไม่คงที่ ไม่คงตัว” แล้วค่อยๆ ผ่อนคลายความยึดติดจนเกินไป[142]

3.3.2 ความสำคัญ

บุญกิริยาวัตถุ เป็นแนวคิดที่เป็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญ กล่าวคือหลักบุญกิริยาวัตถุเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับคฤหัสถ์ของผู้เริ่มฝึกตน แต่ก็นำผู้ปฏิบัติตามให้ถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาได้ หลักบุกิริยาวัตถุนั้นแบ่งการปฏิบัติเป็นหลักการใหญ่ๆ 3 อย่าง คือ ทาน ศีล และภาวนา

---

[141] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์*, พิมพ์ครั้งที่ 3} (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2551). หน้า 158 – 159.

[142] เสถียรพงษ์ วรรณปก, *จุดประกายแห่งชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศยาม, 2547), หน้า 128-134.

ซึ่งทั้ง 3 อย่างนี้ยังแบ่งเป็นระดับได้อีก ทานแบ่ง ได้ 3 ระดับ คือ ทาน ของบุคคลทั่วไปที่ทำเป็นบางครั้ง บางเวลา ที่มีโอกาส ทานอุปปารมี ทานของบุคคลที่ให้ทานเป็นประจำ ถือว่าการให้ทานนี้เป็นชีวิตจิตใจ และทานปรมัตถปารมี เป็นทานขั้นสูงสุด มีต้นว่าให้ชีวิตเป็นทาน เป็นต้น เป็นทานที่ทำได้ยากยิ่ง ศีล แบ่ง ได้เป็น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 และศีล 311 หรือจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ศีลของคฤหัสถ์ทั่วไปและศีลของนักบวช ส่วนภาวนา เป็นเป็นการภาวนาในเบื้องต้นคือการฝึกหัดปฏิบัติหรือกระทำในสิ่งที่ดีที่ยังไม่เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วให้มีเป็นประจำ และการภาวนาทางจิต ทำให้จิตตั้งมั่น มีสติ มีสมาธิ ทั้งในขั้นสมถะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน และยกจิตขึ้นสู่การพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้เห็นจริงด้วยปัญญา ซึ่งปัญญาในพุทธปรัชญาแบ่งได้ 2ระดับคือ ปัญญาระดับโลกียะ คือปัญญาที่ใช้ดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ และโลกุตตรปัญญา ปัญญาที่ชำแรกกิเลสและเข้าถึงจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน หากจะแยกให้เห็นถึงความสำคัญของแต่ละข้อนั้นจะทำให้เห็นความสำคัญที่ได้กล่าวแล้วในภาพรวม ดังนี้คือ

ทานถือเป็นการทำบุญในระดับพื้นฐานก่อนที่จะพัฒนา ยกระดับจิตไปสู่การทำบุญในระดับอื่นๆ ที่สูงขึ้น ละเอียดขึ้นและมีความประณีตขึ้น นั่นเพราะทาน ถือเป็นเครื่องตกแต่งจิตใจของผู้ที่เจริญสมถะและวิปัสสนา เนื่องด้วยทานนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้ จิตใจของผู้ทำทานนั้นมีความอ่อนโยน ก่อให้เกิดความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เป็นการฝึกจิตของทั้ง 2 ฝ่าย โดยผู้ได้รับทานนั้นก็ย่อมมีความยินดีด้วยว่าตนได้รับซึ่งทานนั้นแล้ว ส่วนจิตผู้ให้ย่อมมีความอ่อนโยนยิ่งกว่าด้วยว่าเขาผู้นั้นเป็นผู้ทำให้ทานสำเร็จดีแล้ว ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธองค์ได้ตรัสเป็นคาถาว่า การให้ทานเป็นการฝึกจิตที่ยังไม่ได้ฝึก การไม่ให้ทานเป็นการประทุษร้ายจิตที่ฝึกแล้ว[143]

ศีล เป็นข้อปฏิบัติที่นำมาซึ่งความสุขแก่ตนเองส่วนรวม เพราะเป็นการละเว้นจากการทำร้ายเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นทั้งโดยทางกายและทางวาจา เป็นสิ่งที่ควรรักษาไว้เพราะจะนำมาซึ่งสมบัติทุกประเภทได้แก่มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ ผู้ที่มี ศีลย่อมมีความระมัดระวังสำรวมตน ไม่ให้ประพฤติหรือพูดในทางทุจริต จึงทำให้เป็นผู้ที่มีเพื่อนมาก มี แต่คนรักใคร่ เป็นผู้ที่ได้รับคำชมเชย คำยกย่องสรรเสริญอยู่เสมอ[144] พุทธองค์ได้ทรงแสดงเอาไว้แก่ พระอรหันต์ทั้งหลายว่าผู้ที่ปรารถนาในความสุขผู้นั้นพึงต้องเป็นผู้รักษาศีล เพราะศีลจะทำให้ผู้ที่ เพียรรักษานั้นประสบกับความสุข 3 ประการ คือ ได้รับความสรรเสริญ คำยกย่องชมเชย ได้โภค ทรัพย์และได้ไปเกิดในสุคติ[145]

การเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นมีประโยชน์อยู่มากมาย คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา รู้เห็นตามความเป็นจริงในสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างทะลุปรุโปร่ง มีความรู้ชัดในกุศล อกุศล รวมทั้งที่ไม่เป็นทั้ง กุศลและอกุศล (อัพยากตธรรม) ด้วย และทำให้เป็นผู้ที่มีจิตใจสงบเยือกเย็น มีความผ่องใสเป็นสุข หรือที่เรียกว่าสมาธิสุข มีความทุกข์น้อยลงมีความสุขมากขึ้น การเจริญวิปัสสนาภาวนาจึงถือได้ว่าเป็น การอบรมพัฒนาจิตของมนุษย์ เพื่อให้ลดละกิเลส คือ โมหะ โลภะ โทสะ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมาก ที่สุดและสามารถวัดผลได้เป็นแบบรูปธรรม โดยผู้ฝึกปฏิบัติวิปัสสนาจะเกิดการพัฒนาจิตจนนำไปสู่ ปัญญาเกิดความสุขต่อตนเองแล้วค่อย ๆ ขยายผลพัฒนาไปสู่ผู้อื่นและสังคมส่วนรวมได้อย่างเป็น ระดับ

---

[143] องฺ.อฏฺฐก.อ. 1/31/353.

[144] ขุ.เถร. 26/608-611/445.

[145] ขุ.อิติ. 25/76/436.

ขั้นตอน ดังนี้คือ 1. ระดับตนเอง คือ ผู้ที่ฝึกปฏิบัติเจริญสติจะสามารถหาความรู้และเหตุผลมาช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ดี มีหิริโอตตัปปะที่เกิดขึ้นเอง ทางกาย วาจา ใจต่อผู้อื่น เกิดศรัทธาในเรื่อง การทำดี ละเว้นความชั่ว 2. ระดับครอบครัว คือ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ให้เกิดความสุขขึ้นในครอบครัวได้ เช่น ปรับตัวเองให้เข้ากับครอบครัวได้ดีขึ้น ไม่สร้างปัญหา ช่วยเหลืองาน มีความรับผิดชอบมากขึ้น เป็นตัวอย่างที่ดีในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้มีวิถีชีวิตที่ดี งาม ทำให้ครอบครัว และสังคมอยู่เย็นเป็นสุข 3. ระดับการทำงาน จะช่วยให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความจดจ่อในการ งาน และทำงานเสร็จเร็วขึ้น มีการควบคุมความคิด คำพูดและการกระทำได้ดีลดปัญหากับเพื่อน และ มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้าง 4. ระดับคู่ครองและสังคมเพื่อน จะเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ชักชวนกันประกอบ คุณงามความดี เช่น ชักชวนกันเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพัฒนาจิตใจ จนสามารถสร้างประโยชน์ ให้กับตนเองและคู่ครอง หรือกลุ่มเพื่อนของตน โดยไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น ลด ละ เลิกความ ประพฤติที่ไม่ดีต่าง ๆ และไม่ชักจูงกันไปในทางเสื่อม 5. ระดับประเทศชาติวิปัสสนากรรมฐานจะช่วยให้บุคคลมีหิริโอตตัปปะ รู้หน้าที่ ของการเป็นพลเมืองที่ดีมีความรับผิดชอบและไม่เอาเปรียบสังคม ไม่คดโกง คำนึงถึงประโยชน์ ส่วนรวม ซึ่งมีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศชาตินอกจากประโยชน์ตามข้างต้นนี้แล้ว วิปัสสนา กรรมฐานก็ยังมีประโยชน์อื่น ๆ อีกมาก แต่ไม่ว่าประโยชน์ของการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจะมี มากมายเพียงใดนั้น สิ่งที่ถือว่าเป็นหัวใจและเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็ คือความปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏ คือการเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด ดังที่ปรากฏในมหาสติ ปัฏฐานสูตรมีใจความว่า “การเจริญสติปัฏฐาน 4 นั้น เป็นทางสายเดียวและเป็นทางสายเอก ที่จะทำ ให้เหล่าสัตว์ทั้งหลายล่วงพ้นความทุกข์ และทำพระนิพพานให้แจ้งได้”[146]

ความสำคัญของบุญกิริยาวัตถุนั้นคือ เป็นหลักปฏิบัติที่ดีที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาตนเองให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทให้ได้ในปัจจุบันชาติหรือในอนาคตที่จะมาถึง และการที่จะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาได้นั้น ต้องเกิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น เพราะการเกิดมาเป็นมนุษย์สามารถบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุได้อย่างเต็มที่จนสามารถเข้าถึงพระนิพพานได้

การให้ทานในพิธีฌาปนกิจ เช่น การถวายอาหารหรือสิ่งของแก่พระสงฆ์เป็นการทำบุญเพื่อช่วยให้ผู้ล่วงลับได้รับผลบุญ บุญกิริยาวัตถุอีกสองประการ คือการรักษาศีลและการภาวนา ก็มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบุญกุศลในพิธีกรรม

3.3.3 องค์ประกอบ

ทานมัย หรือทาน หมายถึง บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน[147] ได้แก่ เจตนาเป็นเครื่องบริจาคไทยธรรมของตนแก่ผู้อื่น ด้วยสามารถอนุเคราะห์หรือการบูชาของผู้ที่ตัดรากคือภพยังไม่ขาด ทานนั้นเองชื่อว่าทานมัย เจตนาที่เป็นไปแล้วโดยนัยที่กล่าวแล้วในกาลทั้ง 3 คือ ในกาลอันเป็นส่วนเบื้องต้น ตั้งแต่การให้ปัจจัย 4 เหล่านั้นเกิดขึ้น ในกาลบริจาค ในกาลโสมนัสจิตระลึกถึงในภายหลัง

---

[146] ม.มู. 12/138/131.

[147] องฺ.อฏฺฐก. 23/36/294.

ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน[148] โดยในทานสูตรได้ปรากฏข้อความว่า ฝ่ายทายก (ผู้ให้) มีองค์ 3 ประการ คือ ก่อนให้ก็มีใจดี กำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส ให้แล้วก็มีใจเบิกบาน[149]

การทำทานที่มีอานิสงส์ต้องเริ่มด้วยผู้ให้ทานนั้นมีจิตใจที่ดี คือมีความตั้งใจ มีเจตนา มีความยินดีในทานที่ตนจะทำ เมื่อในขณะที่กำลังให้ทานก็มีจิตที่เลื่อมใส และภายหลังจากที่ได้ให้ทานนั้นแล้ว เกิดความปลาบปลื้มใจ มีจิตใจผ่องใส จุดเริ่มต้นของการทำบุญขั้นพื้นฐานที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงนั้นคือ ทาน เพราะในสังคมเรามีผู้คนอยู่หลายจำพวกซึ่งล้วนแล้วแต่มีความแตกต่างกัน ถ้าคนในสังคมไม่มีการให้ทาน ไม่มีความเอื้อเฟื้อ ไม่มีการแบ่งปันให้กับผู้ที่ด้อยกว่า คนบางกลุ่มที่ด้อยโอกาสก็จะต้องเผชิญกับความลำบาก มีความเดือดร้อนในการดำรงชีวิต แต่ถ้าคนในสังคมเห็นความสำคัญของการให้ทาน ผู้ที่มีฐานะ มีความพร้อม รู้จักละความตระหนี่ในใจของตน รู้จักแบ่งปันให้กับผู้ที่ด้อยกว่าก็จะก่อให้เกิดผลดีทั้งกับผู้รับ คือช่วยให้เขาเหล่านั้นหลุดออกจากความยากลำบากคลายจากความทุกข์ยาก และส่วนของผู้ให้นั้นย่อมได้รับผลของทานตามเจตนาที่ได้ตั้งจิตเอาไว้ดีแล้วนั่นเอง ดังนั้นทานจึงเป็นสิ่งสำคัญขั้นพื้นฐานที่จะช่วยพัฒนาจิตในระดับเบื้องต้น และนำไปสู่การพัฒนาจิตในระดับของศีล และภาวนาซึ่งเป็นการพัฒนาในขั้นสูงๆ ต่อไปด้วย พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายถึงการจำแนกทานเอาไว้ในทานสูตรโดยทรงจำแนก ออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่

1. อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ ซึ่งในอรรถกถาทานสูตรได้อธิบายเพิ่มเติมเอาไว้ว่า อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของปัจจัย 4 ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค โดยที่ผู้ให้ต้องมีเจตนาในการให้ทานนั้นด้วย จึงจะถือเป็นอามิสทาน

2. ธรรมทาน คือการให้ธรรม โดยพระองค์ทรงสรรเสริญว่าธรรมทานเป็นเลิศกว่าอามิสทาน และถ้าเป็นเรื่องการอนุเคราะห์ 2 อย่าง ก็ทรงถือว่าการอนุเคราะห์ด้วยธรรมเป็นเลิศกว่า[150] เช่นเดียวกันธรรมทาน คือการจำแนกธรรมเป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ ควรตำหนิหรือควรสรรเสริญ เมื่อได้กระทำแล้วส่งผลให้ผู้ทำมีความสุขหรือไม่ ให้ผลได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้านั่นจึงจะเรียกว่า ธรรมทาน

นอกจากนี้แล้วพระพุทธองค์ยังทรงยกย่องด้วยว่า การให้ธรรมทานนั้นชนะการให้ทุกอย่าง ทั้งนี้เพราะธรรมสามารถทำให้บุคคลมีโอกาสหลุดพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ ในสังสารวัฏได้ เป็นสิ่งที่นำพาให้ผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติเข้าถึงพระนิพพานในท้ายที่สุด[151] ด้วยการให้ทานนั้นมีเหตุปัจจัยของการให้ หรือที่เรียกว่า แรงจูงใจในการให้เพราะบุคคลจะมีจิตขวนขวายในการให้ทานก็เพราะมีแรงจูงใจดังที่ได้ทรงอธิบายถึงเหตุแห่งการให้ทานปรากฏอยู่ในทานวรรค ปฐมทานสูตร[152] ว่า

1. บางคนให้ทานเพราะประสบเข้า หมายถึง เมื่อพบว่ารอสักครู่ก็ให้ทานได้ ไม่ให้ลำบากใจ

2. บางคนให้ทานเพราะความกลัว หมายถึง ให้เพราะกลัวถูกตำหนิติเตียน หรือกลัวอบายภูมิ[153]

---

[148] ขุ.อิติ.อ. 1/60/298.

[149] องฺ.ฉกฺก. (22/37/486.

[150] ขุ.อิติ. 25/98/473.

[151] ขุ.อิติ.อ. 1/98/457.

[152] องฺ.อฏฺฐก. 23/31/287.

[153] องฺ.อฏฺฐก.อ. 3/31/253.

3. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาให้เราแล้ว

4. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาจักให้แก่เรา

5. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าการให้ทานเป็นการดี

6. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าจะไม่ให้ทานแก่ชนผู้หุงหากินเองไม่ได้ ไม่ควร

7. บางคนให้ทานด้วยคิดว่ากิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป

8. บางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับและปรุงแต่งจิต หมายถึง ให้ทานเพื่อประดับจิตในการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะว่าทานย่อมทำจิตให้อ่อนโยน[154]

นอกจากนี้แล้วยังมีเหตุอีก 8 ประการ ปรากฏในทานวัตถุสูตรว่าด้วย ทานวัตถุหมายถึงเหตุแห่งการให้ทาน[155] คือ

1. บางคนให้ทานเพราะความชอบ

2. บางคนให้ทานเพราะความชัง

3. บางคนให้ทานเพราะความหลง

4. บางคนให้ทานเพราะความกลัว

5. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าพ่อและปู่เคยให้ทาน เราไม่ควรให้เสื่อมหายไป

6. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าหลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

7. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าจิตย่อมผ่องใส เกิดความชื่นชมโสมนัส

8. บางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับ และปรุงแต่งจิต[156]

สีลมัย หรือศีล มีความหมายว่า ปกติ หมายถึงการปฏิบัติตนอยู่ในสภาพปกติตามธรรมชาติ และยังมีความหมายว่าเป็นความเย็นด้วย เพราะสามารถรักษาความทุกข์ทางใจได้ ทำให้เกิดความปลาบปลื้มใจมีความสงบเย็น จิตของผู้มีศีลจะมีความยินดีเป็นปิติสุขเป็นจิตของผู้ที่มีความสุข และความหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของคำว่าศีลและถือเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันก็คือ สันติ เพราะศีลเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบระเบียบ ไม่ล่วงละเมิดกันจึงก่อให้เกิดความสงบสุข สันติสุขในสังคม มีทั้งเจตนาศีล คือมีการตั้งเจตนาในใจเอาไว้แต่ต้นว่าจะไม่กระทำความชั่วใด เวรมณีศีล คือตั้งใจละเว้นจากโอกาสที่จะกระทำความชั่ว ถึงแม้ว่ามีโอกาสให้กระทำก็จะไม่ทำอย่างเด็ดขาด และอวีติกกมศีล ซึ่งหมายถึงการไม่การทำความชั่วทั้งทางกายและทางวาจา[157]

การทำบุญด้วยการรักษาศีล คือการไม่ทำความชั่วทั้งปวง ได้แก่ การละเว้นจากการทำบาปทั้งทางกายและทางวาจา ตามหลักปฏิบัติของอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น คือการรวมเอาคำสอนที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งหมดที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ โดยศีลที่ถูกแยกออกเป็นข้อย่อยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น ได้แก่ สัมมาวาจา คือ การพูดที่ไม่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมไม่เป็นโทษทั้งต่อตนเองและผู้อื่น สัมมาอาชีวะ คือ การดำรงชีพที่ถูกต้องไม่ก่อให้เกิดโทษทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ในอัคคัญญสูตรมีปรากฏเรื่องเกี่ยวกับศีลอันเกิดมาจากความวุ่นวายใน

---

[154] องฺ.อฏฺฐก.อ. 3/31/253.

[155] องฺ.อฏฺฐก.อ. 3/31/254.

[156] องฺ.อฏฺฐก. 23/33/288-289.

[157] พระอุปติสสเถระ, *วิมุตฺติมรรค*, แปลโดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, 2541), หน้า 7 – 10.

สังคม คือเริ่มด้วยการติดในรสชาติของง้วนดิน สะเก็ดดิน เครือดิน และข้าวสาลี เมื่อเหล่าสัตว์พากันบริโภคก็เกิดมีร่างกายที่หยาบขึ้น มีผิวพรรณที่ต่างกัน มีเพศชายและเพศหญิงเกิดขึ้น ทำให้เกิดเป็นความกำหนัดจึงได้พากันเสพเมถุน สัตว์ใดเห็นสัตว์อื่นกำลังเสพเมถุนกันก็พากันขว้างปาฝุ่นขี้เถ้า มูลโคใส่กัน ด่าว่ากัน ต่อมาก็เริ่มมีความขี้เกียจ เกิดการปักเขตแบ่งดินแดนกัน เกิดการแอบเอาส่วนของผู้อื่นมาบริโภคเมื่อถูกจับได้ก็ถูกทำร้าย เพราะสาเหตุนี้จึงปรากฏเป็นเรื่องการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ขึ้น เกิดการกล่าวหา ติเตียน นินทาว่าร้ายกันขึ้น มีการพูดโกหกเกิดขึ้น จนถึงมีการใช้อาวุธทำร้ายกันและกันในที่สุด[158] จะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นแห่งการสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นั้น ล้วนแล้วแต่มาจากความโลภทั้งสิ้น ตั้งแต่มีความอยากอันนำพาไปสู่การลักขโมย เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ด่าว่ากล่าวร้าย โกหก ใช้อาวุธทำร้ายร่างกาย จนถึงเข่นฆ่ากันในที่สุด จากความเสื่อมทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดศีล และมีการเลือกผู้ปกครองขึ้นมานั่นเอง

ศีล สามารถแบ่งประเภทได้ตามระดับของการรักษา 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ศีลระดับต้น หรือ เบญจศีล หรือศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติ 5 ข้อ สำหรับคฤหัสถ์ฆราวาสผู้ครองเรือนเพื่อให้มีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปด้วยความปกติสุข สงบเรียบร้อย คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา โดยกาสำรวมระวังรักษากายและวาจาให้อยู่ในความปกติ คือ ความเรียบร้อย อันได้แก่การปฏิบัติ โดยละเว้นจากการกระทำความชั่ว 5 ประการ คือ

1) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ การไม่ฆ่า หรือ ละเว้นจากการทำร้ายชีวิตของผู้อื่น

2) อทินนาทานา เวรมณี คือ การไม่ลักทรัพย์ งดเว้นจากการขโมย หรือการนำสิ่งของของผู้อื่น หรือการนำเอาของที่เจ้าของไม่อนุญาตมาเป็นของตนเอง รวมถึงการละเมิดลิขสิทธิ์การคัดลอกข้อมูลของผู้อื่นด้วย

3) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี คือการไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ล่วงละเมิดในลูกภรรยาหรือสามีของผู้อื่น

4) มุสาวาทา เวรมณี คือ การละเว้นจากการกล่าวคำเท็จ คำพูดที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง บิดเบือน คำโกหกหลอกลวง

5) สุราเมรยมัชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ การงดเว้นจากการดื่มสุราหรือการเสพของมึนเมาอื่นๆ รวมถึงยาเสพติดทั้งหลายที่ทำให้เกิดความประมาทด้วย

โดยศีล 5 นี้ยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น สิกขาบท หรือข้อปฏิบัติในการฝึกตน 5 ประการ หรือ นิจศีล หมายถึง ศีลที่บุคคลทั่วไปที่เป็นฆราวาสควรสมาทาน คือ ปฏิบัติอยู่เป็นประจำโดยปกติ กล่าวได้ว่า ศีล 5 นี้ คือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์หรือมนุษยธรรมนั่นเอง[159] เพราะประกอบไปด้วยข้อควรละเว้นทั้งหมด 5 ประการ ที่เมื่อมนุษย์และเทวดาผู้ใดละเว้นได้แล้ว ย่อมจะเกื้อกูลประโยชน์และความสุขแก่มนุษย์และเทวดาผู้นั้น ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเรียกว่า สิกขาบท 5 พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายถึงประโยชน์ของการถือปฏิบัติสิกขาบท 5 หรือศีล 5 และยังอธิบายถึงโทษแห่งความวิบัติแห่งศีลเอาไว้ด้วยว่า สัตว์ทั้งหลายจะไม่ไปเกิดในอบายภูมิเพราะเหตุอย่างอื่น แต่จะไป

---

[158] ที.ปา. 11/120-129/102.

[159] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 175.

เกิดในอบายภูมิ ทุคติ วินิบาต หรือนรก ก็เพราะถึงความวิบัติแห่งศีล คือ การที่ไม่ปฏิบัติตนอยู่ในศีล[160] นั่นเอง

นอกจากนี้แล้วยังมีปรากฏในอภิสันทสูตรว่าด้วยห้วงบุญกุศลว่า ทาน 5 ประการคือ

1) อริยสาวกผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร

2) อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ

3) อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ฯลฯ

4) อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ฯลฯ

5) อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมา อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

ห้วงบุญทั้งหลายนี้แล นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้ไปเกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ[161] ในขณะที่ทุจริตวิปากสูตรมีปรากฏเรื่องวิบากแห่งทุจริตเอาไว้ว่า ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลทำให้มากแล้ว อทินนาทาน(การลักทรัพย์) ที่บุคคลทำให้มากแล้ว กาเมสุมิจฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม) ที่บุคคลทำให้มากแล้ว มุสาวาท (การพูดเท็จ) ที่บุคคลทำให้มากแล้ว การดื่มสุราและเมรัยที่บุคคลทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาที่ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์[162]

2. ศีลระดับกลาง ได้แก่ ศีล 8 หรือศีลอุโบสถ สำหรับผู้ที่ถือพรหมจรรย์ คือแม่ชี อุบาสก อุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรม และศีล 10 สำหรับสามเณร

3. ศีลระดับสูง ได้แก่ ศีล 277 ข้อสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และ ศีล 311 ข้อ สำหรับภิกษุณี สำหรับศีลในระดับกลางและระดับสูงนั้นเป็นศีลสำหรับผู้ที่ถือพรหมจรรย์ คือ ภิกษุสามเณร แม่ชี และผู้ปฏิบัติธรรม คืออุบาสกและอุบาสิกาซึ่งเกินระดับปกติที่คนในสังคมโดยทั่วไปจะประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กล่าวโดยสรุปแล้วศีลนั้นมีความสำคัญคือ เป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งการทำคุณความดีทั้งหลาย อันเป็นไปเพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม เป็นประธานของธรรมทั้งหลาย การเป็นผู้สำรวมระวังศีลจะทำให้ละเว้นจากการประพฤติในทางทุจริตต่าง ๆ เป็นการป้องกันการล่วงละเมิดในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น อันจะส่งผลให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง ความหวาดระแวง และความวุ่นวายในสังคม การรักษาศีลยังเป็นการทำจิตให้เบิกบานร่าเริง และยังเป็นหนทางนำผู้ที่พึงรักษาศีลนั้นไปสู่พระนิพพานในที่สุด[163]

ภาวนามัย หรือการภาวนา หมายถึง บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา[164] ในอรรถกถามีข้อความอธิบายว่าภาวนามัย หมายถึงเจตนาของภิกษุผู้พิจารณาเห็นแจ้งจักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มนะด้วยวิปัสสนา เจตนาของผู้พิจารณาเห็นแจ้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้งหลาย พิจารณาจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ จักขุ

---

[160] ที.ปา. 11/302-304/299.

[161] องฺ.อฏฐก. 23/39/300-301.

[162] องฺ.อฏฐก. 23/40/301-302

[163] ขุ.เถร. 26/612-613/445.

[164] องฺ.อฏฐก. 23/36/294.

สัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา ชิวหาสัญญา กายสัญญา ธรรมสัญญา และชรามรณะโดยเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา[165]

การเจริญภาวนานี้เป็นที่รู้จักหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำงาน การปรารภความเพียร คือการฝึกอบรม คือลำดับภาวนาอันเป็นเหตุใกล้ของการบำเพ็ญเพียรให้ได้ยิ่งๆ ขึ้นไปในคัมภีร์อรรถกถาได้ให้ความหมายของคำว่าภาวนาเอาไว้ว่า คือธรรมอันเป็นเหตุให้ผ่องแผ้ว ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ ได้แก่

1. สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตในระดับที่ก่อให้เกิดความสงบ เป็นสมาธิ เป็นที่ตั้งแห่งการทำงาน เป็นที่ตั้งของการปรารภความเพียร ซึ่งผลของการปฏิบัติสมถภาวนา คือ ฌานอภิญญาแต่ยังไม่ถึงขั้นที่จะสามารถบรรลุธรรมได้ เพราะทั้งฌานสมาบัติ และอภิญญา เป็นเพียงแต่ระดับของโลกียะเท่านั้น และไม่ใช่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง โดยผลที่ต้องการจากสมถภาวนาตามหลักพุทธศาสนาก็คือ การสร้างสมาธิให้ตั้งมั่นควรแก่การงาน และเพื่อใช้เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาในลำดับต่อไป ดังที่ปรากฏในสมาธิสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง คือ รู้ชัดความเกิดและความดับแห่งรูป ความเกิดและความดับแห่งเวทนา ความเกิดและความดับแห่งสัญญา ความเกิดและความดับแห่งสังขาร ความเกิดและความดับแห่งวิญญาณ[166]

2. วิปัสสนาภาวนา[167] คือ มีกิริยาที่รู้ชัด มีความเลือกสรร มีความเข้าไปกำหนดภาวะที่รู้มีความรู้อย่างแจ่มแจ้งจนเกิดปัญญา ซึ่งปัญญานี้ก็คือเครื่องนำทาง เครื่องทำลายกิเลส เป็นอาวุธ และเป็นแสงสว่างทำให้เราไม่หลงงมงายและมีสัมมาทิฏฐิ เป็นทางที่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริง โดยผู้เจริญแล้วจะเป็นผู้ที่มีปัญญา เมื่อปัญญาเจริญแล้วย่อมเป็นผู้ที่ละอวิชชาได้ ซึ่งปัญญาปราศจากอวิชชาจึงเป็นปัญญาวิมุตติหรือปัญญาแห่งมรรค[168]

นอกจากบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อรรถกถาจารย์ยังได้อธิบายเสริมว่า บุญกิริยาวัตถุอย่างอื่นมีอีก 7 ประการ คือ

1. บุญกิริยาประกอบด้วยความยำเกรง (อปจายนมัย)
2. บุญกิริยาประกอบด้วยความขวนขวาย (เวยยาวัจจมัย)
3. บุญกิริยา คือการให้ส่วนบุญ (ปัตติทานมัย)
4. บุญกิริยา คือการอนุโมทนาบุญ (ปัตตานุโมทนามัย)
5. บุญกิริยาสำเร็จด้วยการแสดงธรรม (เทศนามัย)
6. บุญกิริยาสำเร็จด้วยการฟังธรรม (สวนมัย)
7. บุญกิริยา คือการทำความเห็นให้ตรง (ทิฏฐุชุกรรม)[169]36

---

[165] ขุ.อิติ.อ. 1/60/299.

[166] สำ.ข. 17/5/17.

[167] ที.ปา.อ. 38/28.

[168] องฺ.ทุก. 20/32/76.

[169] ขุ.อิติ.อ. 1/60/300.

ซึ่งมีการสงเคราะห์บุญกิริยาวัตถุ 7 อย่างนี้เข้ากับบุญกิริยาวัตถุ 3 อธิบายว่า บุญกิริยาวัตถุทั้ง 7 อย่างนั้น บุญกิริยาวัตถุที่สหรคตด้วยความยำเกรง (อปจายนมัย) บุญกิริยาวัตถุ ที่สหรคตด้วยความขวนขวาย (เวยยาวัจจมัย) สงเคราะห์เข้าในสีลมัย การเพิ่มให้ซึ่งส่วนบุญ (ปัตติทานมัย) การพลอยอนุโมทนา (อนุโมทนามัย) สงเคราะห์เข้าทานมัย การแสดงธรรม (ธัมมเทสนามัย) และการฟังธรรม (ธัมมัสสวนมัย) สงเคราะห์เข้าภาวนามัย ความเห็นตรง (ทิฏฐิชุกรรม) สงเคราะห์เข้าในบุญกิริยาวัตถุทั้ง 3 อย่าง[170]

3.3.4 สารัตถะบุญกิริยวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุเป็นหลักการ เป็นแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ของพุทธปรัชญาอีกหนึ่งแนวคิดที่มีความสำคัญตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับสูงสุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และควรเจริญเมตตาภาวนา บัณฑิตครั้นเจริญธรรม 3 ประการ ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน[171]

การพัฒนานี้แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับทาน การให้ทานจัดเป็นการเริ่มต้นในการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลาย การให้ทานบ่อยๆ หรือให้เป็นประจำ ไม่ว่าจะให้วัตถุสิ่งของ หรือให้ธรรมะหรือคำแนะนำที่ดีๆ ต่อผู้อื่น จิตใจของผู้นั้นก็จะประกอบด้วยความสุข ความเจริญใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ฝ่ายทายก (ผู้ให้) มีองค์ 3 ประการ คือ ก่อนให้ก็มีใจดี กำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส ให้แล้วก็มีใจเบิกบาน[172] การให้ทานนอกจากจะทำให้กำจัดความตระหนี่ในใจและทำให้เป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยนมีเมตตากรุณาภายในแล้ว ยังแสดงออกมาทางร่างกาย ทำให้บุคคลนั้นกลายเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน จะทำอะไรก็ทำด้วยความรักความปรารถนากับผู้อื่น เป็นต้น ต่อไปคือการพัฒนาในระดับศีล ศีลมีความหมายว่า ปกติ หมายถึงการปฏิบัติตนอยู่ในสภาพปกติตามธรรมชาติ และยังมีความหมายว่าเป็นความเย็นด้วย เพราะสามารถรักษาความทุกข์ทางใจได้ ทำให้เกิดความปลาบปลื้มใจมีความสงบเย็น จิตของผู้มีศีลจะมีความยินดีเป็นปีติสุขเป็นจิตของผู้ที่มีความสุข และความหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของคำว่าศีลและถือเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันก็คือ สันติ เพราะศีลเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบระเบียบ ไม่ล่วงละเมิดกันจึงก่อให้เกิดความสงบสุข สันติสุขในสังคม[173]

การพัฒนาตนเองในระดับศีลนั้น อาจจะเข้าใจกันว่าศีลนั้นรักษากายวาจาให้ปกติ มีความสงบ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง แต่การที่กายกับวาจาจะเป็นปกติได้นั้นขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ เพราะว่าจิตเป็นนายกายเป็นบ่าว ผู้ที่มีปกติรักษาศีลอยู่เป็นประจำจะทำให้ศีลเข้าไปอยู่ในจิตใจ จะทำให้กลายเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนโยน ละอายในการทำความชั่ว เพราะกลัวผลของการทำไม่ดีนั้น เมื่อมีความละอายชั่วเพราะกลัวผลของการทำผิดแล้ว จะแสดงผลออกมาทางร่างกายและว่าจา ไม่กล้าทำร้ายหรือเบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา กระทำแต่สิ่งที่ดีที่ถูกต้อง กลายเป็นห้วงบุญทั้งหลายที่

---

[170] ขุ.อิติ.อ. 1/60/299-300.

[171] ขุ.อิติ. 25/60/415-416.

[172] องฺ.ฉกฺก. (22/37/486.

[173] พระอุปติสสเถระ, *วิมุตฺติมรรค*, แปลโดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้ง ที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, 2541), หน้า 7 – 10.

นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อได้อารมณ์ดีมีสุขเป็นผล ให้ไปเกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ[174] การพัฒนาระดับที่ 3 คือ การภาวนา การภาวนาที่เข้าใจกันทั่วไปคือการเจริญสมาธิภาวนาหรือเรียกอีกอย่าง กรรมฐาน มี 2 อย่างคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน[175] แต่โดยทั่วไปแล้วภาวนา หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้นให้เจริญขึ้น ในที่นี้คือ การทำในสิ่งที่ดีที่ยังไม่ได้ทำ และทำให้บ่อยขึ้น ทำให้เป็นประจำ จนเข้าไปอยู่ในจิตใจ ซึ่งความหมายนี้หมายรวมเอาถึงการเจริญสมาธิที่ยังไม่มีไม่เกิดขึ้นในจิตใจของตนให้มีให้เกิดขึ้น

ฉะนั้น สารัตถะของบุญกิริยาวัตถุคือ วิธีการทำบุญตามหลักพุทธปรัชญาตั้งแต่ระดับพื้นฐานคือจนถึงระดับสูงสุด ทานปรับจิตใจให้กลายเป็นคนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น และให้ทานจนเป็นนิสัย และพัฒนาไปถึงการให้ในระดับสูงสุด เช่นให้อวัยวะให้ชีวิตเป็นทานได้ เป็นต้น ศีลระดับพื้นฐานคือ ศีล 5 ปรับกายปรับวาจาให้ปกติ เมื่อจิตใจเข้มแข็งก็รักษาศีลในระดับกลาง เช่น ศีล 8 ศีลอุโบสถ์ เมื่อจิตใจเข้มแข็งมากขึ้นสามารถบวชเป็นนักบวชรักษาศีล 227 ได้ การภาวนาคือการทำให้สิ่งที่ดีที่ยังไม่มีไม่เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นและเจริญขึ้น เช่น การให้ทานการรักษาศีลและฝึกจิตให้เกิดสมาธิ

3.4 สรุป

ทิศ 6 เป็นหลักคำสอนที่เป็นหลักการ เป็นแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน เพราะทิศ 6 เป็นหลักจริยธรรมเบื้องต้นเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกัน กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาบนโลกนี้แล้วต้องพบเจอกับคนอื่นในสังคมอีกมากมาย เริ่มตั้งแต่สังคมเล็กๆในครอบครัว เช่น มารดา-บิดา เราในฐานะที่เป็นบุตรต้องปฏิบัติต่อมารดา-บิดาอย่างไร จนออกไปสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้นไม่ว่าจะเป็นในโรงเรียนหรือสถานศึกษา ตลอดถึงที่ทำงาน เป็นต้น เมื่อออกไปสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้นเราต้องเจอบุคคลต่างมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครู-อาจารย์ มิตรหรือเพื่อน ภรรยา สามี นายจ้าง ลูกจ้าง ซึ่งบุคคลทั้งหลายเหล่านั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงจัดเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม และใช้ทิศต่างๆเป็นตัวแทนของคนแต่ละกลุ่ม

คำสอนเรื่องทิศ 6 เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติหรือหน้าที่ของของบุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกันตามหลักพุทธปรัชญา เช่น การกระทำหน้าที่ต่อกันระหว่างมารดาบิดากับบุตร โดยเฉพาะหน้าที่ของบุตรที่ควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาในข้อ 5 คือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วอุทิศส่วนกุศลให้ เป็นแนวคิด ทฤษฎี ที่บุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาควรกระทำให้มารดาบิดา เริ่มตั้งแต่เมื่อท่านเสียชีวิต บุตรต้องเป็นหลักในการจัดบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลตลอดถึงการฌาปนกิจศพของมารดหรือบิดา เมื่อฌาปนกิจศพเรียบร้อยก็ทำบุญอุทิศให้ท่านตามกาลตามเวลาที่สามารถทำได้ ไม่ปล่อยปะละเลยต่อหน้าที่ของตน

ศรัทธา คือ ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิดศาสนามากมายขึ้นมาในโลกนี้ มนุษย์มีมากมายในโลก ซึ่งต่างถิ่นก็ต่างความเชื่อต่างศรัทธา ซึ่งสามารถแบ่งแยกศรัทธาของมนุษย์ได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อและศรัทธาต่อเทพเจ้าและพระเจ้า ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อหรือศรัทธาในตัวมนุษย์เอง เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในตัวมากพอที่จะกำหนดชตา

---

[174] องฺ.อฏฺฐก. 23/39/300-301.

[175] สำ.ข. 17/5/17.

ชีวิตของมนุษย์เองได้ กลุ่มนี้มีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นศรัทธาที่ต้องประกอบด้วยปัญญา ซึ่งศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นจะมีลักษณะเป็นศรัทธาที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ความสำคัญของศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ เป็นศรัทธาที่เกิดจากการเห็นจริงตามหลักคำสอนนั้นแล้วลงมือปฏิบัติตามด้วยความเพียรจนเห็นแจ้งด้วยปัญญาเองว่าสิ่งทั้งหลายที่มันเป็น และเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาคือ พระนิพพาน ศรัทธาในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย กัมมสัทธา (เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง วิปากสัทธา (เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน และตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ศรัทธา 4 อย่างในพระพุทธศาสนาเป็นมูลเหตุให้เกิดความเชื่อถือในคำสอนของพุทธปรัชญาและปฏิบัติตาม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้การทำบุญอุทิศต่อมารดาบิดาของบุตรทั้งหลายเกิดขึ้นได้ง่าย หากบุตรไม่เชื่อผลของการกระทำ การกระทำหน้าที่ของบุตรที่ดีที่มีความกตัญญูต่อมารดาบิดาย่อมไม่เกิดขึ้น การทำความดีอย่างอื่นก็ไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น แนวคิดเรื่องศรัทธา 4 ในพุทธปรัชญาจึงเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความดีทั้งหลายขึ้น

บุญกิริยาวัตถุ เป็นแนวคิด เป็นทฤษฎี หรือหลักบำเพ็ญบุญตามหลักพุทธปรัชญา บุคคลผู้หวังบุญกุศลให้กับตนเองและผู้อื่นสามารถบำเพ็ญบุญตามหลักการนี้ได้ การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุนั้น โดยสรุปแล้วบุญเกิดขึ้นได้ 3 ทาง คือ การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา ทานคือการให้วัตถุสิ่งของต่างๆ กับผู้ที่ควรให้ เช่นผู้มีศีล ผู้ที่ขาดแคลน เป็นต้น ศีล คือ ความปกติทางกายและวาจา การให้ทานที่มีผลมากนั้น สิ่งของที่ให้ต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์ ไม่ได้มาอย่างผิดๆ ผิดศีลผิดธรรม ผู้ให้เป็นผู้มีศีล ของที่ให้ทานเป็นของที่บริสุทธิ์ ผู้รับก็เป็นผู้มีศีล การให้ทานลักษณะนี้เป็นการให้ที่มีผลมาก จะเห็นได้ว่าการให้หรือการกระทำดีทุกประเภทนั้นมีศีลเป็นพื้นฐาน การให้บ่อยๆให้เป็นประจำชื่อว่าได้ภาวนา เพราะเป็นการทำความดีที่ยังไม่เคยทำเห้เกิดขึ้นสิ่งที่เคยทำแล้วให้เจริญขึ้นให้ติดเป็นนิสัย ได้ชื่อว่าเป็นการภาวนา บุตร สามี ภรรยา หรือญาติๆ ผู้ผู้มีความกตัญญูรู้คุณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วหากทำบุญอุทิศไปให้ผู้เสียชีวิตตามแนวคิด ทฤษฎี บุญกิริยาวัตถุดังกล่าวมานี้ ก็จะสำเร็จประโยชน์ตามปรารถนา

บทที่ 4
บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับ การจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและนำองค์ความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้น มาสนับสนุนให้เกิดแนวทางให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัย ดังนี้

4.1 บูรณาการหน้าที่ของบุตรในหลักทิศ 6 กับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.2 บูรณาการหลักศรัทธากับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.3 บูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.4 รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.5 สรุป

4.1 บูรณาการหน้าที่ของบุตรในหลักทิศ 6 กับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1 ได้กล่าวว่า หน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 ที่เกี่ยวข้องกับพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับ การจัดเตรียมพิธีกรรมตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูและส่งเสริมให้บุตรปฏิบัติตามประเพณีที่ดีงาม เป็นหลักประพฤติปฏิบัติที่ดีงามต่อกันระหว่างบุคคลในสังคม หลักประพฤติปฏิบัติต่อกันนี้ทางปรัชญาเรียกว่าหลักจริยศาสตร์ ในทางพุทธปรัชญาเรียกหลักการประพฤติปฏิบัติว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ ฉะนั้น ทิศ 6 เป็นพุทธจริยศาสตร์หนึ่งที่บุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน โดยเฉพาะในสังคมเล็ก ๆ ที่เรียกว่าครอบครัว หลักปฏิบัติต่อกันนี้เรียกว่าหน้าที่ ในคำสอนเรื่องทิศ 6 พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหน้าที่ที่มารดาบิดากับบุตรควรปฏิบัติต่อกันไว้ดังนี้ คือ (1) ห้ามไม่ทำความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (4) หาภรรยาสามีให้ในเวลาอันควร และ (5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันควร **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2** ได้กล่าวว่า การกระทำหน้าที่ของมารดาบิดาต่อบุตรของตนทำให้มารดาบิดากลายเป็นบุคคลที่ควรยกย่องสรรเสริญ เรียกว่าบุพการีชน บุคคลผู้ทำการอุปการะก่อน การกระทำหน้าที่เป็นการสร้างพื้นฐานการดำรงชีวิตให้กับบุตร ไม่ว่าจะเป็นการสร้างตัวบุตรให้เป็นคนดีมีความรู้ความสามารถและวางรากฐานด้านครอบครัวให้ไม่ว่าจะเป็นช่วยดูผู้หญิงหรือผู้ชายที่จะมาแต่งงานสร้างครอบครัวกับบุตรของตนและให้สมบัติเพื่อให้เป็นต้นทุนในการสร้างฐานะทางครอบครัวแก่บุตร แม้ว่าในปัจจุบันนี้เรื่องการเลือกคู่นั้นมารดาบิดาจะไม่ได้มีบทบาทในเรื่องนี้เท่าไหร่ก็ตาม เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยน รูปแบบโครงสร้างทางสังคมและพฤติกรรมทางสังคม ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนจากระบบครอบครัวขยาย เป็นระบบครอบครัวเดี่ยว จะอย่างไรก็ตามถึงสังคมจะเป็นไปด้วยบริบทของสังคมไทยที่อยู่ภายใต้คำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสังคมในภาคอีสานความรักความผูกพันของมารดาบิดากับบุตรยังคงมีอยู่ การกระทำหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อกันระหว่างมารดาบิดากับบุตรยังคงอยู่ ถึงแม้จะไม่เข้มข้นเหมือน

เมื่อก่อน เพราะการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรม เป็นระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น การเปลี่ยนรูปแบบของพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรม จากผลิตเพื่อบริโภค เป็นผลิตเพื่อขาย การเปลี่ยนพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรจากแบบบังคับเป็นแบบให้อิสรเสรี การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคมอาจรวมถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณของพฤติกรรม เช่น การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของอัตราการหย่าร้าง อัตราการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน อัตราการย้ายถิ่น อัตราการใช้เครื่องจักรกลในภาคเกษตรกรรม อัตราการก่ออาชญากรรม เป็นต้น **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3** ได้กล่าวว่า ส่วนบุตรก็มีหน้าที่ 5 ประการ ที่ควรปฏิบัติต่อมารดา คือ (1) ท่านเลี้ยงเรามาเราจักเลี้ยงท่านตอบ (2) จักทำกิจของท่าน (3) จักดำรงวงศ์ตระกูล (4) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท (5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ การทำหน้าที่ของบุตรก็เช่นกันกับมารดาบิดา คือ ไม่เข้มข้นหรือเต็มที่ได้เหมือนก่อน เพราะความบีบคั้นของกระแสสังคมที่เน้นไปที่วัตถุจึงทำให้มารดาบิดาไม้มีเวลาเลี้ยงดูบุตรของตนอย่างใกล้ชิดทำให้เกิดความห่างเหิน ความสัมพันธ์ความซาบซึ้งทางใจจึงไม่ค่อยมีหรือแม้แต่ตัวบุตรเองเมื่อโตขึ้นมาเรียนจบก็ต้องออกไปทำงานไม่มีเวลาดูแลมารดาบิดาเท่าที่ควรเช่นกัน แต่ถึงแม้ว่าจะเป็นดังที่กล่าวมาแล้วนั้นสังคมไทยภายใต้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะสังคมอีสานเรื่องการทำหน้าที่ต่อกันระหว่างบุตรกับมารดาบิดานั้นยังดำเนินไปในระดับที่ดี โดยเฉพาะหน้าที่ในข้อ 5 เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เรื่องการตายนั้นมนุษย์ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นสิ่งที่บุตรหลานและยาติๆของผู้ตามต้องจัดพิธีกรรมฌาปนกิจให้กับผู้ตาย เพราะถือเป็นหน้าที่ เมื่อมารดาหรือบิดาเสียชีวิตลงบุตรก็จะจัดพิธีฌาปนกิจศพให้ท่าน และค่อยทำบุญอุทิศให้ท่านเป็นครั้งคราวไป **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4** ได้กล่าวว่า การกระทำหน้าที่ของบุตรในข้อ 5 เกี่ยวกับการฌาปนกิจ คือ การจัดงานบำเพ็ญกุศลศพให้มารดาบิดานั้นเป็นหน้าที่หลักของบุตร เมื่อมารดาบิดาเสียชีวิตลงบุตรและญาติต้องช่วยกันจัดการกับศพ เช่น อาบน้ำศพและแต่งศพให้เรียบร้อยแล้วบรรจุในโลงตกแต่งและเตรียมบ้านเรือนเพื่อบำเพ็ญบุญต่อไป การบำเพ็ญบุญในตอนเย็นนิยมนิมนต์พระมาสวดมาติกาและสวดพระอภิธรรม เป็นด้น จากประเด็นเรื่องการทำหน้าที่ของบุตรนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายในประเด็นนี้ จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่ประชาชนส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนาและดำเนินชีวิตภายใต้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักความกตัญญูกตเวที ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย รูปแบบวิธีการปฏิบัติต่อมารดาบิดาจะเปลี่ยนไปบ้าง เพราะ (1) ต้องไปเรียนต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด (2) ต้องไปทำงานต่างจังหวัด บุตรที่ไปเรียนเมื่อมีโอกาสมีเวลาก็จะรีบกลับบ้านมาหามารดาบิดา ส่วนบุตรที่ไปทำงานต่างจังหวัดก็จะส่งเงินกลับมาให้มารดาบิดาได้ใช้จ่าย เมื่อถึงวันหยุดหลายวันหรือวันหยุดราชการหรือได้ข่าวว่ามารดาหรือบิดาไม่สบายจะรีบกลับมาเยี่ยมมาหามารดาบิดาทันที ส่วนเรื่องเมื่อมารดาหรือบิดาเสียชีวิตนั้นไม่ต้องพูดถึงจะลางานกลับบ้านทันทีเพื่อมาจัดการทำพิธีบำเพ็ญบุญและฌาปนกิจให้สมฐานะ ในประเด็นเดียวกันนี้ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5** ได้กล่าวว่า เมื่อมารดาหรือบิดาเสียชีวิตลงบุตรที่อยู่กับมารดาบิดาจะทำหน้าที่ของตนด้วยการเตรียมการจัดงานบำเพ็ญบุญทันที โดยติดต่อไปยังร้านขายโรงศพและกลับไปเตรียมสถานที่ที่บ้านให้เรียบร้อยก่อนจะนำศพของมารดาหรือบิดาเข้าไปในบ้านและเตรียมจัดพิธีบำเพ็ญบุญให้ต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุตรยังกระทำหน้าที่ของตนเหมือนในอดีต เรื่องการตายสำหรับคนอีสานแล้วถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญบุตรที่ทำงานอยู่ที่อื่นหรือไปมีครอบครัวอยู่ที่อื่นเมื่อรู้ข่าวจะรีบกลับมาทันที แต่ส่วนมากจะมาก่อนที่มารดา

หรือบิดาจะสิ้นใจ คือเมื่อผู้ป่วยอาการหนักบุตรที่ดูแลอยู่จะรีบแจ้งบุตรที่เหลือให้กลับมาบ้านทันที เพื่อให้ท่านได้เห็นหน้าก่อนเสียชีวิต บุตรเหล่านั้นก็จะรีบกลับมาทันที่หากกลับไม่ทันจะเกิดความเสียใจเพิ่มมากขึ้นเพราะคิดว่าตนเองเป็นคนไม่ดีไม่สามารถกลับมาทันให้ท่านเห็นหน้า ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวร้อยเอ็ดในบางพื้นที่ว่าก่อนที่มารดาหรือบิดาจะเสียชีวิตบุตรต้องกลับมารวมตัวกันที่บ้านเพื่อให้ท่านได้เห็นหน้าทุกคน ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่จะเห็นได้จากหากบ้านไหนมีคนป่วยหนักบุตรหลานและญาติๆ จะมาที่บ้านนั้นเกือบทุกคน หลังจากมารดาบิดาเสียชีวิตลง บุตรหลาน ญาติและเพื่อนบ้านก็จะช่วยกันจัดการกับศพและเตรียมจัดงานบำเพ็ญบุญให้ผู้เสียชีวิตต่อไป การจัดการศพนั้นชาวร้อยเอ็ดนั้นจะมีอยู่ 2 ส่วน คือประชาชนที่อยู่ในตัวเมือง กับประชาชนที่อยู่นอกตัวเมือง กลุ่มแรกจะนิยมจัดงานที่วัด **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6, 7** ได้กล่าวว่า การจัดเตรียมงานศพที่บ้านของตนเอง พิธีกรรมเกี่ยวกับศพของผู้ตายในตอนแรกที่บ้าน ได้แก่พิธีอาบน้ำศพ พิธีการตั้งศพและพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม แล้วจึงมีพิธีกรรมการเคลื่อนศพจากบ้านไปฝากหรือเผาที่วัด ดังนั้นเจ้าภาพที่จัดพิธีกรรมงานศพก็ต้องเตรียมสถานที่ทั้งที่บ้านและที่วัด รวมทั้งเครื่องใช้เพื่อการนี้โดยอาจจะยืมจากวัด และขอเจ้าหน้าที่จัดพิธีกรรมการทำศพของวัดช่วยเหลือ ทั้งนี้อาจขอคำแนะนำจากเจ้าอาวาสวัดหรืออาจารย์เจ้าพิธี สัปเหร่อ มรรคทายกวัดที่จะจัดพิธีกรรมการเผาศพนั้นด้วย โดยมีพิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติต่อศพ คือพิธีกรรมการอาบน้ำศพพิธีกรรมการแต่งตัวศพพิธีกรรมการมัดศพ (มัดตราสัง) พิธีกรรมการตั้งศพพิธีกรรมการตามไฟหน้าศพพิธีกรรมการเซ่นศพ พิธีกรรมการไว้ทุกข์ พิธีกรรมการเอาเงินใส่ปากศพ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 8, 9, 10** ได้กล่าวว่า ได้กล่าวว่า การจัดการเกี่ยวกับศพอย่างแรก คือการอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพนี้ชาวร้อยเอ็ดจะใช้น้ำอุ่นอาบให้ศพในบางชุมชนจะใช้น้ำอุ่นเช็ดอาบเฉพาะในส่วนเท้าหรือในส่วนที่ต้องทำความสะอาดมาก ๆ เมื่ออาบน้ำศพเสร็จก็จะแต่งตัว สมัยก่อนการแต่งตัวศพจะแต่งด้วยการใส่เสื้อกลับด้านเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าคนนี้เสียชีวิตแล้ว แต่ปัจจุบันนี้การแต่งตัวให้ผู้เสียชีวิตก็แต่งเหมือนคนปกติทั่วไป เมื่อแต่งตัวเสร็จขั้นตอนต่อไปคือการมัดตราสังแล้วบรรจุศพผู้เสียชีวิตลงในโลงศพ พอถึงตอนเย็นก็มีการบำเพ็ญบุญให้กับผู้เสียชีวิตโดยนิมนต์พระมาสวดมาติกาและสวดอภิธรรม เจ้าภาพถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พรเจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศบุญแด่ผู้เสียชีวิต เป็นอันเสร็จพิธี พอเสร็จพิธีสงฆ์แล้ว ก็จะมีการงันเฮือนดี คือการละเล่นต่างๆของชาวบ้านที่มาอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพนั้นเอง การบำเพ็ญกุศลศพผู้ตายนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของเจ้าภาพว่าจะทำกี่วัน แต่ประเพณีนิยมคือไม่ต่ำกว่า 3 วัน ในวันที่ 4 จะมีการเคลื่อนศพออกไปฌาปนกิจตามลำดับขั้นตอนทางพระพุทธศาสนาต่อไป การทำหน้าที่ของบุตรในการจัดการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลศพของมารดาหรือบิดานั้นต้องทำให้เต็มความสามารถของบุตร เพื่อให้สมเกียรติของท่านแต่ไม่ควรกระทำจนตนเองลำบาก นอกจากในส่วนของพิธีการบำเพ็ญบุญแล้ว บุตรต้องดูแลแขกที่มาร่วมงานให้สมฐานะของตนเองเพื่อเป็นเกียรติให้ผู้เสียชีวิตด้วย ได้กล่าวว่า การจัดงานฌาปนกิจ หลังจากการบำเพ็ญกุศลศพครบตามกำหนดเวลาที่ที่เหมาะสมตามความพร้อมของเจ้าภาพ 3 วัน 5วัน หรือ 7 วัน แล้วบุตรและญาติ ๆ ก็จะนำศพของมารดาหรือบิดาไปฌาปนกิจที่วัดใกล้บ้าน ในวันฌาปนกิจศพนั้น บุตรควรจะทำให้ดีให้สมเกียรติ สมกับที่ท่านเป็นผู้มีพระคุณที่ยิ่งใหญ่ต่อบุตร ประเด็นนี้ ในวันฌาปนกิจนั้นเจ้าภาพนิยมเลี้ยงเพลพระสงฆ์ที่นิมนต์มาร่วมพิธีฌาปนกิจ เพื่อเป็นการอทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้เสียหลังจากพระฉันเพลเสร็จเรียบร้อยจากนั้นเจ้าภาพก็จะนำบุตรและหลานๆของผู้เสียชีวิตไปบวช เรียกว่าบวชหน้าไฟ ชาวอีสานเรียกว่าบวชจูง คือบวชเพื่อจูงศพไป

ฌาปนกิจ หลังจากเตรียมการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว เวลาประมาณ 13.00 น. จะทำการเคลื่อนศพไปที่วัด จากนั้นจะทำตามลำดับพิธีการต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เริ่มจากการเวียนศพรอบเมรุ การล้างหน้าศพ นำศพขึ้นไปยังเมรุ เมื่อเรียบร้อยแล้วก็เข้าสู่พิธีสงฆ์คือการไหว้พระสมาทานศีล 5 หลังรับศีล 5 เสร็จนิยมนิมนต์พระเทศน์ 1 กัน เพื่อเป็นให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และอานิสังส์ของการฌาปนกิจให้แก่บุตร ญาติๆ และผู้มาร่วมพิธี ได้เข้าใจ การนิมนต์พระเทศน์นี้เป็นการสร้างกุศลและยังบรรเทาความทุกข์ ความโศกเศร้าแก่บุตรและญาติๆ ของผู้เสียชีวิต เทศนาจบพระสงฆ์ทั้งหมดสวดมาติกาและบังสุกลจบแล้ว เจ้าภาพถวายไทยธรรม ลำดับต่อไปเจ้าภาพมอบทุนให้หน่วยงานต่าง ๆ เพื่ออุทิศบุญให้ผู้เสียชีวิต และได้กล่าวว่า ลำดับขั้นตอนต่าง ๆ กล่าวมานี้บุตรต้องทำด้วยจิตใจที่เห็นคุณค่าของท่านและทำการตอบแทนอย่างจริงใจ ทำโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน หลังจากการบำเพ็ญบุญก่อนฌาปนกิจและหลังฌาปนกิจแล้วนั้นยังไม่เสร็จสิ้นการกระทำหน้าที่ของบุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญา ผู้เป็นบุตรควรทำบุญอุทิศอุทิศให้มารดาหรือบิดาผู้เสียชีวิตไปตลอดตามโอกาสและเวลาที่อำนวยให้ ผู้ตามประเณีของชาวอีสานรวมถึงชาวร้อยเอ็ดนั้น หลังจากการเสียชีวิตและฌาปนกิจศพแล้ว เมื่อถึงเวลาที่สมควรบุตรควรทำบุญแจกข้าวให้มารดาหรือบิดาผู้เสียชีวิตไปแล้ว เพราะเชื่อว่าเป็นการอุทิศให้แก่บุพการีชน คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติผู้ล่วงลับไปแล้วยังต้องกินข้าวกินน้ำเหมือนกับคนที่ยังไม่ตาย แต่ไม่สามารถปลูกข้าวได้เอง ต้องอาศัยบุตรหลานพี่น้องผู้ยังมีชีวิตอยู่เบื้องหลังทำบุญแจกข้าวอุทิศไปให้จึงจะพ้นจากความทุกข์ยากอดอยากทรมานแล้วไปเกิดที่ดีต่อไป แต่ก็ไม่มีใครสามารถทราบได้ว่าญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วไปเกิดในภพภูมิใด และยังรอลูกหลานแจกข้าวอยู่หรือไม่ญาติพี่น้องอยู่เบื้องหลังจึงมีความกังวลใจแลค้างคาใจอยู่ตลอดกลัวว่าผู้ตายจะไม่มีเสบียงอาหารบริโภค จึงจัดงานบุญแจกข้าวขึ้น

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพอสรุปได้ว่า การทำบุญแจกข้าวให้ผู้ตายนั้นสำหรับชาวอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งอีกเรื่องหนึ่ง เป็นหน้าที่ของบุตรที่ควรทำให้มารดาหรือบิดาที่เสียชีวิตไปแล้ว บุตรต้องทำให้ได้จะจัดใหญ่โตหรือจัดแบบธรรมดาทั่วไปก็ขึ้นอยู่ฐานะหรือความพร้อมของครอบครัวบุตร ส่วนระยะเวลาหลังจากการฌาปนกิจแล้วก็ไม่ควรทิ้งให้นานเกินไป 1 ปี หรือ 2 ปี เป็นประมาณนอกจากทำบุญแจกข้าวแล้วบุตรก็ควรหาโอกาสทำบุญตามวันเวลาที่มีและเทศกาล ในกรณีของวัดที่อยู่ในตัวเมืองบางวัดพอฌาปนกิจศพเสร็จจะเก็บอัฐิและทำบุญให้ผู้ตายทันทีหรืออย่างช้าก็วันรุ่งขึ้น เพราะในตัวเมืองมีผู้เสียชีวิตมากกว่าพื้นที่นอกตัวเมือง มีศพผู้เสียชีวิตรอที่จะฌาปนกิจต่อไปจึงต้องรีบเก็บอัฐิ การบูรณาการหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 กับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นทำให้ทราบว่าประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการทำหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 ข้อที่ว่าเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เพราะบุตรของชาวร้อยเอ็ดแม้จะไปเรียนหรือไปทำงานอยู่ต่างจังหวัด หรือไปมีครอบครัวอยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด เมื่อทราบว่ามารดาหรือบิดาป่วยหนักก็จะรีบกลับมาบ้านเพื่อดูแลท่านอย่างใกล้ชิดจนกว่าท่านจะเสียชีวิต เมื่อท่านเสียชีวิตก็จะช่วยกันจัดการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศล และนำศพของท่านไปฌาปนกิจและเก็บอัฐิตามหลักพระพุทธศาสนา และยังทำบุญอุทิศให้ท่านตามเวลาและโอกาสที่อำนวยและประเพณีการทำบุญของชาวร้อยเอ็ดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการบำเพ็ญบุญแจกข้าวอุทิศให้แก่มารดาหรือบิดาผู้มีพระคุณที่เสียชีวิต นิยมทำกันหลังจากท่านเสียชีวิต 1ถึง 2 ปี จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทำให้ได้ข้อสรุปว่าชาวร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการกระทำหน้าที่

ของบุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาในเรื่องทิศ 6 โดยเฉพาะหน้าที่ข้อ 5 เกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาตั้งแต่เสียชีวิตลงการฌาปนกิจจนถึงการทำบุญอุทิศหลังจากการฌาปนกิจจนเกิดประเพณีบุญแจกข้าวขึ้น

4.2 บูรณาการหลักศรัทธากับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1, 4, 6 ได้กล่าวว่า ในพิธีฌาปนกิจ การบูรณาการหลักศรัทธา 4 ประการมีความสำคัญ เช่น การเชื่อในผลของกรรม (วิปากสัทธา) ส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนร่วมกันจัดพิธีกรรมเพื่ออุทิศบุญให้กับผู้ตาย การสวดมนต์และฟังธรรมก็เป็นการยืนยันความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า การบูรณาการหลักศรัทธากับการจัดงานฌาปนกิจนั้น ในที่นี้หมายถึงศรัทธา 4 อย่างในพระพุทธศาสนา ศรัทธาที่หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล 4 อย่าง คือ กัมมสัทธา การเชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม วิปากสัทธา การเชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ กัมมัสสกตาสัทธา การเชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน และตถาคตโพธิสัทธา การเชื่อและมั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะจริง ๆ พิธีการฌาปนกิจจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากมนุษย์ไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับการตายแม้แต่มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ในอินเดียเผาต่างๆยังเชื่อเรื่องวิญญาณของคนตายจึงได้มีการทำการจัดการกับศพและการบวงสรวงอ้อนวอนกับดวงวิญญาณ ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธจะเห็นได้จากคำสอนเรื่องสังสารวัฏ การเวียนเกิดเวียนตาย การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกในภพต่าง ๆ คำสอนเรื่องสังสารวัฏเป็นคำสอนที่บอกถึงผลของการกระทำกรรม เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วกระทำกรรมด้วยเจตนากลายเป็นกรรม เมื่อเกิดกรรมก็เกิดผลของกรรมผลของกรรมนำให้ผู้กระทำไปเกิดในภพต่างๆ ตามกรรมที่แต่ละคนกระทำ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มประชากรเป้าหมาย **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2, 5, 7** ได้กล่าวว่า ประเด็นเกี่ยวกับหลักศรัทธา 4 ที่มีอิทธิพลต่อการจัดพิธีฌาปนกิจศพว่า ประชาชนชาวร้อยเอ็ดเชื่อในเรื่องกรรมการกระทำของแต่ละคน เชื่อว่าการทำดีย่อมได้รับผลดี การกระทำชั่วก็ย่อมได้รับผลไม่ดี การฌาปนกิจศพก็เป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่จะทำให้พวกเขาได้สร้างกรรมดี ด้วยการช่วยเหลือครอบครัวของผู้เสียชีวิตทั้งด้านกำลังกายและทรัพย์ บางคนก็ช่วยดูแลแขกผู้มาร่วมงาน ช่วยเตรียมสิ่งของ ช่วยรับส่งพระสงฆ์ที่มาทำพิธีสวดมาติกาสวดอภิธรรม บางคนก็มาร่วมเป็นเจ้าภาพถวายปัจจัยพระสงฆ์ ทั้งนี้ยังได้สมาทานรักษาศีลร่วมฟังพระสวด สิ่งเหล่านี้ชาวร้อยเอ็ดเชื่อว่าเป็นกรรมดีซึ่งจะทำให้ได้รับผลดีอย่างแน่นอน นอกจากแขกผู้มาร่วมงานแล้วบุตร หลาน และญาติๆ ต่างก็เชื่อว่าการช่วยจัดงานบำเพ็ญกุศลและฌาปนกิจศพ เป็นสิ่งที่ดีมีผลดี เป็นสิ่งที่ควรช่วยกัน โดยฉะเพราะตัวบุตรของผู้เสียชีวิตนั้นมีความเชื่อมั่นว่าการกระทำเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งที่ผู้ที่ได้พบเห็นยกย่องสรรเสริญ หากไม่ทำหรือทำแบบไม่เต็มที่เต็มใจจะได้รับผลที่ไม่ดี เช่นโดนติเตียนจากสังคม เพราะการฌาปนกิจเป็นหน้าที่ของบุตร บุตรของผู้ตายต้องเป็นหลักในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ กล่าวเกี่ยวกับหลักศรัทธากับการฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาว่า หลักศรัทธาที่ทำให้เกิดการฌาปนกิจในสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมอีสานนั้นคือหลักตถาคตโพธิสัทธา เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และนำหลักธรรมต่างๆ มาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตาม ซึ่งพระองค์ได้ทรงปฏิบัติให้เห็นว่าหลักคำสอนต่างๆ ที่สั่งสอนนั้นเป็นสิ่งที่

เป็นจริงสามารถพิสูจน์ได้ ทำให้ชาวอีสานรวมทั้งชาวร้อยเอ็ดเชื่อและปฏิบัติตาม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่น กรณีที่การจัดพิธีบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลให้กับมารดาหรือบิดาของตนหากบุตรไม่ทำหรือทำไม่ดี ย่อมโดยรับการตำหนิ หากทำได้ดีสมฐานะสมกับคุณค่าของมารดาหรือบิดาแล้วย่อมได้รับคำสรรเสริญ เมื่อเกิดศรัทธาหรือเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าแล้ว ศรัทธาอีก 3 ข้อก็เกิดขึ้นอย่างมั่นคงในใจของบุคคลนั้น ถึงแม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไปผู้คนให้ความสำคัญกับด้านวัตถุมากกว่าเรื่องจิตใจ แต่ชาวพุทธก็สามารถปรับตัวปรับเปลี่ยนวิธีการในการกระทำตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ถึงแม้จะมีบางเรื่องผิดหลักการไปบ้างแต่ก็ยังคงจุดหมายหลักไว้ เช่น บุตรต้องการทำหน้าที่ของตนคือการจัดงานฌาปนกิจของมารดาหรือบิดาให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เป็นต้น เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้พิธีการเกี่ยวกับการบำเพ็ญบุญและการฌาปนกิจเปลี่ยนไปนั้น **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3, 5, 8** ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม และเป็นสังคมดิจิทัลในปัจจุบัน จากสังคมที่พึ่งพาอาศัยกัน เมื่อเกิดการเสียชีวิตขึ้นในสังคมหรือในหมู่บ้านคนในหมู่บ้านก็จะมาช่วยกันโลงศพก็ทำเองด้วยไม้ที่มีอยู่และจะใช้ไม้ที่ผนังบ้านของผู้ตายมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างโลงศพเพราะชื่อว่าไม่นั้นเป็นสมบัติที่ผู้เสียชีวิตสร้างขึ้นมาด้วยน้ำพักน้ำแรงควรแบ่งสมบัตินั้นให้ผู้เสียชีวิตด้วย เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไปและชาวร้อยเอ็ด แม้แต่ยาที่ใช้รักษาศพไม่ให้เน่าก่อนวันฌาปนกิจยังใช้วัสดุที่มีในชุมชนเช่นยาเส้น ถ่านไป น้ำมันก๊าช เป็นต้น แต่เมื่อเริ่มเข้าสู่สังคมยุคอุตสาหกรรมเริ่มการซื้อโดยเฉพาะปัจจุบันนี้ทุกอย่างต้องใช้เงิน โลงศพ ยาเก็บรักษาศพ สิ่งของที่ใช้ในงานศพและพิธีฌาปนกิจในยุคปัจจุบัน สามารถหาได้จากที่เดียวสะดวกสบาย แต่ค่าใช้จ่ายต่องานก็สูงมากเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงต่างๆเหล่านี้มีผลต่อความเชื่อหรือศรัทธาของประชาชนในภาคอีสานมากที่เดียว แต่ด้วยความที่ชาวร้อยเอ็ดส่วนใหญ่ชื่อมั่นและศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงอยู่แล้วจึงยังปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและดำรงอยู่ในหลักศรัทธา 4 ในพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน การบูรณาการหลักศรัทธา 4 ของพุทธปรัชญากับการฌาปนกิจของในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ทำให้รู้ว่า ศรัทธา 4 นั้นเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการกระทำ เช่น เมื่อเกิดความเชื่อเรื่องกรรมคือการกระทำและผมของการกระทำ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้ชาวร้อยเอ็ดเกิดความตระหนักในหน้าที่ของตนที่ควรกระทำ เช่น กรณีของการฌาปนกิจศพของมารดาหรือบิดาหรือผู้มีพระคุณ นั้นเป็นหน้าที่ของบุตร หลาน และญาติๆที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ควรกระทำให้ผู้เสียชีวิต ทั้งยังได้สร้างกรรมดีอีกหลายอย่าง

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพอสรุปได้ว่า การทำพิธีฌาปนกิจให้ผู้เสียชีวิตนั้น ซึ่งจุดเริ่มต้นมาจากศรัทธา โดยเฉพาะการศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และนำสิ่งที่ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามทั้งยังเป็นหลักธรรมที่สาสมารถพิสูจน์ได้ทำให้มีผู้ศรัทธาและนำไปปฏิบัติตาม ถึงแม้เวลาจะผ่านไปสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมความเชื่อใหม่ๆจะเข้ามาสู่สังคมแต่ด้วยพื้นฐานความเชื่อที่มีต่อคำสอนที่สามารถพิสูจน์ได้ซึ่งเข้ากันกับยุคดิจิทัลที่เชื่อในหลักวิทยาศาสตร์ทำให้ชาวอีสานและชาวร้อยเอ็ดสามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้ แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะสร้างผลกระทบต่อพิธีกรรมและการปฏิบัติบ้างก็ตามและจุดหมายหลักก็ยังอยู่เช่นเดิม เช่น การจัดพิธีบำเพ็ญบุญและฌาปนกิจศพจุดหมายหลักคือการทำตามหน้าที่ของบุตรที่ดี และจัดงานให้สมฐานะขอตนเองและผู้เสียชีวิต

4.3 บูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1, 6 ได้กล่าวว่า การทำบุญในพิธีฌาปนกิจตามหลักบุญกิริยาวัตถุ เช่น การให้ทาน (อาหารถวายพระ) การรักษาศีลในช่วงงานศพ และการเจริญภาวนา เป็นการเสริมสร้างกุศลให้กับผู้ตายและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ในจังหวัดร้อยเอ็ด การให้ทานในรูปแบบของการถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์ถือเป็นประเพณีที่สำคัญมาก บูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น บุญกิริยาวัตถุเป็นกิริยาการกระทำบุญ 3 อย่างคือ การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา หลักการทั้ง 3 นี้เป็นหลักการทำบุญของพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลและการฌานกิจศพก็เป็นพิธีการที่ผู้กระทำมีจุดหมายคือการสร้างบุญกุศลแล้วอุทิศให้กับตนเองแล้วอุทิศให้กับผู้เสียชีวิต และในขั้นตอนการบำเพ็ญบุญและการฌาปนกิจผู้เสียชีวิตนั้นก็มีการให้ทาน การรักษาศีลและการเจริญภาวนา ในประเด็นนี้ก็เช่นกันผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ในเรื่องนี้ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2, 7** ได้กล่าวว่า การบำเพ็ญบุญศพนั้นสมัยก่อนเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาสวดมาติกาซึ่งก่อนสวดมาติกานั้นเจ้าภาพจะสมาทานศีลก่อนจากนั้นลำดับต่อไปพระก็จะสวดมาติกาเสร็จแล้วเจ้าภาพจะถวายปัจจัย พระสงฆ์ให้พรและเจ้าภาพและผู้ไปร่วมงานรับพร เป็นอันเสร็จพิธีสงฆ์ จากนั้นเพื่อนบ้านและแขกที่มาร่วมงานก็จะอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพโดยมีการละเล่นต่างๆ เพื่อนให้อยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพได้ตลอดทั้งคือการละเล่นต่างๆนี้เรียกว่าการงั้นเฮือนดี การละเล่นเหล่านั้นมีการเล่นไพ่เล่นการพนันกันด้วยแต่จุดประสงค์คือการเล่นเพื่อฆ่าเวลาให้ผ่านไปอาจจะมีการดื่มสุราบ้างแต่ไม่มากนัก จึงไม่ค่อยมีคนเมาหรือนักพนันมาก่อกวนทำให้การบำเพ็ญบุญเป็นไปด้วยดี ส่วนการฌาปนกิจก็เป็นไปแบบเรียบง่ายพิธีการและขั้นตอนก็ไม่เยอะ ซึ้งแตกต่างกับสมัยนี้มีการเพิ่มพิธีการมากขึ้นและใช้เวลามากขึ้นทั้งการบำเพ็ญบุญศพและการฌาปนกิจศพ **ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่11**กล่าวในทำนองเดียวกันว่า จริงๆ แล้ว พิธีการต่างๆ เกี่ยวกับการการฌาปนกิจศพทางพระพุทธศาสนาเป็นไปแบบเรียบง่ายไม่สิ้นเปลือง เน้นให้เกิดประโยชน์กับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น กรณีการฌาปนกิจศพนางสิริมาเน้นให้เกิดการเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ตามกฎไตรลักษณ์ในงานนี้พระพุทธเจ้าทรงแดงธรรมทำให้มีผู้บรรลุธรรมมากมาย ซึ่งต่างกับสมัยนี้ที่มีพิธีกรรมเยอะแยะมากมายในการบำเพ็ญบุญศพนั้นมีการเพิ่มการสวดอภิธรรมเข้าไปด้วยและขั้นตอนการก่อนสวดนั้นได้มีการเชิญแขกผู้มีเกียรติที่เป็นข้าราชการทหาร ตำรวจ ครู นักการเมืองและผู้นำหมู่บ้านมาเป็นประธานในพิธีหลังจากเสร็จพิธีสวดอภิธรรมแล้วมีการถวายปัจจัย โดยแขกผู้มีเกียรติ และเพื่อบ้านที่มาร่วมเป็นเจ้าภาพร่วมในการถวายปัจจัยพระสงฆ์ ซึ่งกว่าจะเสร็จพิธีใช้เวลาหลายชั่วโมง การเปลี่ยนไปของขั้นตอนพิธีทำให้ประชาชนติดในรูปแบบพิธีการแบบใหม่จนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละหมู่บ้านไป ในประเด็นนี้ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3, 8** ได้กล่าวว่า การเพิ่มขึ้นของพิธีกรรมเช่น การเชิญแขกผู้มีเกียรติมาร่วมงาน และการมีเจ้าภาพร่วมในการถวายปัจจัยนั้น ถ้ามองในมุนของการช่วยเหลืออนุเคราะห์กันถือว่าเป็นเรื่องที่ดี ทั้งยังสร้างความสามัคคีขึ้นในหมู่บ้าน แต่ถ้ามองในมุมของแก่นสารหรือสาระของพิธีกรรมแล้วอาจจะทำให้แก่นสารสาระของพิธีหายไป ในส่วนการฌาปนกิจนั้นสมัยนี้นิยมเชิญนักการเมืองขวัญใจชาวบ้านหรือไม่ก็นักการเมืองท้องถิ่นเช่นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหรือนายกเทศมนตรี เป็นต้น มาเป็นประธานฝ่ายฆราวาสในพิธี เป็นเรื่องปกติไปแล้วสำหรับในปัจจุบันงานฌาปนกิจกับนักการเมือง เพราะในปัจจุบันการเมืองเข้ามามีบทบาทกับงานฌาปนกิจมากขึ้น คือมาทำหน้าที่ประธานฝ่ายฆราวาส และทอดผ้าบังสุกลได้มหาบังสุกุลซึ่งเป็นไตรสุดท้ายและ

ประธานฝ่ายสงฆ์เป็นผู้ขึ้นพิจารณาชักผ้าบังสุกุล ซึ่งก่อนจะถึงผ้าไตรสุดท้ายยังมีผ้าบังสุกุลอีกหลายผืน สำหรับแขกผู้มีเกียรติลำดับรองลงมา เวลาในการทอดผ้าบังสุกุลนี้จึงใช้เวลาค่อนข้างนาน **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4, 9** ได้กล่าวว่า ส่วนพิธีที่ถือว่าสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับงานฌาปนกิจคือการแสดงธรรมเทศนา เพื่อแสดงธรรมและอานิสงส์ของการฌาปนกิจศพเพื่อให้ความรู้ความเข้าแก่ผู้มาร่วมงานและให้กำลังใจครอบครัวผู้เสียชีวิตกลับมีความสำคัญน้อยลงไป[1] อย่างไรก็ดีทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมี 2 มุมแสมอมีมุมไม่ดีก็ย่อมมีมุมที่ดี มุมที่ดีของการฌาปนกิจในปัจจุบันคือเห็นความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในครอบครัวของผู้เสียชีวิต **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5, 10** ได้กล่าวว่า พิธีฌาปนกิจในปัจจุบันถึงแม้คุณค่าหรือแก่นสารของพิธีจะหายไปบ้าง และเกิดความสิ้นเปลืองมากขึ้น เพราะเป็นสังคมที่งานฌาปนกิจกายเป็นธุรกิจหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับเจ้าของกิจการได้เป็นอย่างดี แต่สิ่งที่ได้ถือว่าเป็นการชดเชยคือการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันซึ่งถือว่าได้ประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย ในบางหมู่บ้านเมื่อมีคนในหมู่บ้านเสียชีวิตลงมติข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกหมู่บ้านทุกครอบครัวต้องไปร่วมกันเป็นเจ้าภาพถวายพระสวดในงานบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลช่วยบ้านที่มีผู้เสียชีวิต

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพอสรุปได้ว่า การบูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น สรุปได้ว่าการทำบุญด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุในงานฌาปนกิจในยุคปัจจุบันชาวร้อยเอ็ดจะเน้นไปที่การให้ทานส่วนการรักษาศีลและการเจริญภาวนานั้นมีความสำคัญรองลงมา ซึ่งจะเห็นได้จากมีการเล่นการพนันกันมากขึ้นในการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลศพทั้งมีการดื่มสุรากันมาขึ้น และในวันฌาปนกิจแขกผู้มาร่วมงานให้ความสำคัญกับการเทศนาน้อยลงพิธีการที่สำคัญที่มากกว่าการฟังธรรมเทศนาคือพิธีการทอดผ้าบังสุกุลที่ได้เชิญแขกผีมีเกียรติมาเป็นประ ธานฝ่ายฆราวาสและเป็นประธานทอดผ้ามหาบังสุกุลส่วนแขกผู้มีเกียรติรองลงมาก็ทอดผ้าไตรที่เจ้าภาพเตรียมไว้ให้ตามจำนวนของแขกผู้มีเกียรติที่เจ้าภาพเชิญมา ส่วนดีที่ได้พบในงานฌาปนกิจคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การมาร่วมงานเพื่อเป็นกำลังใจแก่ครอบครัวของผู้เสียชีวิต ทั้งการช่วยเหลือในเรื่องการเงิน เช่น เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เงินช่วยเหลือจากแขกผู้มีเกียรติที่เชิญมาร่วมงาน เป็นต้น

4.4 รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1, 2, 8 ได้กล่าวว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด การบูณาการหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 การบูรณาการหลักศรัทธา 4 และการบูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ทำให้ได้รูปแบบในการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด คือ งานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดมีรากฐานมาจากประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดงานฌาปนกิจในชุมชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นการรวมตัวของชุมชนและเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ ประเพณีนี้ได้พัฒนาไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของการทำบุญและการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เช่น การจัดงานศพที่บ้านของผู้ตายหรือที่วัดในหมู่บ้าน เป็นการรวมตัวของญาติพี่น้องและชาวบ้านที่มาช่วยเหลือกันในการจัดเตรียมงาน และ

[1] สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2567

การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับตามประเพณีท้องถิ่น มี การถวายทาน การแจกทานให้กับผู้ยากไร้ในชุมชน **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3, 4, 9** ได้กล่าวว่า พิธีกรรมในการฌาปนกิจเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงความเคารพต่อผู้ล่วงลับ ในงานวิจัยพบว่าพิธีกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ดมีการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมทางศาสนากับความเชื่อพื้นบ้าน พิธีกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแสดงถึงการระลึกถึงผู้ตาย แต่ยังสื่อถึงความเชื่อในชีวิตหลังความตายตามแนวทางพุทธศาสนา เช่น การสวดพระอภิธรรมและการทำบุญฟังเทศน์เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดี และการถวายผ้าบังสุกุลและการสวดมาติกา ซึ่งเป็นพิธีที่เน้นการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับ โดยการเชิญญาติและบุคคลในชุมชนเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการร่วมทำบุญในวงกว้าง **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5, 6, 10** ได้กล่าวว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญา เช่น หลักทิศ 6 ศรัทธา 4 และบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจในรูปแบบที่สะท้อนถึงการสร้างความสมดุลระหว่างการทำบุญและการแสดงความเคารพต่อบิดามารดา การบูรณาการเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในหลักธรรมและการปฏิบัติตามพุทธศาสนา เช่น การนำหลักทิศ 6 มาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดาผู้ล่วงลับ เช่น การทำบุญและการอุทิศส่วนกุศล การเน้นศรัทธาในผลของกรรมที่สะท้อนถึงการเชื่อว่าการทำบุญจะช่วยให้ผู้ล่วงลับได้รับผลบุญและได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี และการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ซึ่งเป็นการเสริมสร้างบุญกุศลในพิธีฌาปนกิจ

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพอสรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน, พิธีกรรมที่เป็นหัวใจของการจัดงานฌาปนกิจ, และที่ผสานกับประเพณีและความเชื่อทางศาสนาในชุมชน โดยทุกองค์ประกอบมีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการทำบุญ การแสดงความกตัญญู และการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

4.5 สรุป

ในสรุปการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในพิธีฌาปนกิจ การนำหลักทิศ 6 ศรัทธา 4 และบุญกิริยาวัตถุมาใช้ควรเน้นไปที่การปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การอุทิศส่วนกุศลและการสวดมนต์ข้ามคืนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด การบูรณาการหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 กับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นทำให้ทราบว่าประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการทำหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 ข้อที่ว่าเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เพราะบุตรของชาวร้อยเอ็ดแม้จะไปเรียนหรือไปทำงานอยู่ต่างจังหวัด หรือไปมีครอบครัวอยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด เมื่อทราบว่ามารดาหรือบิดาป่วยหนักก็จะรีบกลับมาบ้านเพื่อดูแลท่านอย่างใกล้ชิดจนกว่าท่านจะเสียชีวิต เมื่อท่านเสียชีวิตก็จะช่วยกันจัดการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลและนำศพของท่านไปฌาปนกิจและเก็บอัฐิตามหลักพระพุทธศาสนา และยังทำบุญอุทิศให้ท่านตามเวลาและโอกาสที่อำนวยและประเพณีการทำบุญของชาวร้อยเอ็ดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการบำเพ็ญบุญแจกข้าวอุทิศให้แก่มารดาหรือบิดาผู้มีพระคุณที่เสียชีวิต นิยมทำกันหลังจากท่านเสียชีวิต 1ถึง 2 ปี จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทำให้ได้ข้อสรุปว่าชาวร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการกระทำหน้าที่ของบุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาในเรื่องทิศ 6 โดยเฉพาะหน้าที่

ข้อ 5 เกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาตั้งแต่เสียชีวิตลงการฌาปนกิจจนถึงการทำบุญอุทิศหลังจากการฌาปนกิจจนเกิดประเพณีบุญแจกข้าวขึ้น

การบูรณาการหลักศรัทธา 4 ของพุทธปรัชญากับการฌาปนกิจของในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ทำให้รู้ว่า ศรัทธา 4 นั้นเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการกระทำ เช่น เมื่อเกิดความเชื่อเรื่องกรรมคือการกระทำและผมของการกระทำ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้ชาวร้อยเอ็ดเกิดความตระหนักในหน้าที่ของตนที่ควรกระทำ เช่น กรณีของการฌาปนกิจศพของมารดาหรือบิดาหรือผู้มีพระคุณ นั้นเป็นหน้าที่ของบุตร หลาน และญาติๆที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ควรกระทำให้ผู้เสียชีวิต ทั้งยังได้สร้างกรรมดีอีกหลายอย่างจากการทำพิธีฌาปนกิจให้ผู้เสียชีวิตนั้น ซึ่งจุดเริ่มต้นมาจากศรัทธา โดยเฉพาะการศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และนำสิ่งที่ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามทั้งยังเป็นหลักธรรมที่สาสมารถพิสูจน์ได้ทำให้มีผู้ศรัทธาและนำไปปฏิบัติตาม ถึงแม้เวลาจะผ่านไปสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมความเชื่อใหม่ๆจะเข้ามาสู่สังคมแต่ด้วยพื้นฐานความเชื่อที่มีต่อคำสอนที่สามารถพิสูจน์ได้ซึ่งเข้ากันกับยุคดิจิทัลที่เชื่อในหลักวิทยาศาสตร์ทำให้ชาวอีสานและชาวร้อยเอ็ดสามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้ แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะสร้างผลกระทบต่อพิธีกรรมและการปฏิบัติบ้างก็ตามและจุดหมายหลักก็ยังอยู่เช่นเดิม เช่น การจัดพิธีบำเพ็ญบุญและฌาปนกิจศพจุดหมายหลักคือการทำตามหน้าที่ของบุตรที่ดี และจัดงานให้สมฐานะขอตนเองและผู้เสียชีวิต

การบูรณาการหลักบุญกิริยาวัตถุกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น สรุปได้ว่าการทำบุญด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุในงานฌาปนกิจในยุคปัจจุบันชาวร้อยเอ็ดจะเน้นไปที่การให้ทานส่วนการรักษาศีลและการเจริญภาวนานั้นมีความสำคัญรองลงมา ซึ่งจะเห็นได้จากมีการเล่นการพนันกันมากขึ้นในการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลศพทั้งมีการดื่มสุรากันมาขึ้น และในวันฌาป นกิจแขกผู้มาร่วมงานให้ความสำคัญกับการเทศนาน้อยลงพิธีการที่สำคัญที่มากกว่าการฟังธรรมเทศนาคือพิธีการทอดผ้าบังสุกุลที่ได้เชิญแขกผีมีเกียรติมาเป็นประธานฝ่ายฆราวาสและเป็นประธานทอดผ้ามหาบังสุกุลส่วนแขกผู้มีเกียรติรองลงมาก็ทอดผ้าไตรที่เจ้าภาพเตรียมไว้ให้ตามจำนวนของแขกผู้มีเกียรติที่เจ้าภาพเชิญมา ส่วนดีทีได้พบในงานฌาปนกิจคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การมาร่วมงานเพื่อเป็นกำลังใจแก่ครอบครัวของผู้เสียชีวิต ทั้งการช่วยเหลือในเรื่องการเงิน เช่น เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เงินช่วยเหลือจากแขกผู้มีเกียรติที่เชิญมาร่วมงาน เป็นต้น

รูปแบบที่ได้จากการบูรณาการคือ **TRI-BP Model** นี้จึงสรุปองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ **Tradition** ที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน, **Ritua**l ที่เป็นหัวใจของการจัดงานฌาปนกิจ, และ **Integration of Buddhist Philosophy** ที่ผสานกับประเพณีและความเชื่อทางศาสนาในชุมชน โดยทุกองค์ประกอบมีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการทำบุญ การแสดงความกตัญญู และการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

บทที่ 5
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดหลักการจัดฌาปนกิจในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด และ 3) เพื่อบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกสรุปผลการวิจัยดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

แนวคิดหลักในการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทยมี 3 ประการ ได้แก่ 1) การอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ล่วงลับ 2) ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย และ 3) การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในพิธีการต่าง ๆ เช่น ประเพณีบุญแจกข้าว และฮีต 12 ของชาวอีสาน นอกจากนี้ หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ทิศ 6 ซึ่งกำหนดหน้าที่ที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน, หลักศรัทธา 4 ซึ่งเน้นความเชื่อในกรรมและผลของกรรม, และบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่เป็นแนวทางปฏิบัติในการทำบุญ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา

ผลการบูรณาการแสดงให้เห็นว่าพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดมีการเน้นการทำบุญและอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับตามหน้าที่ของบุตรหลานในหลักทิศ 6 และให้ความสำคัญกับการแสดงความเคารพต่อผู้ตายตามหลักศรัทธา 4 ทั้งนี้ งานฌาปนกิจในยุคปัจจุบันมีการเน้นการให้ทานมากกว่าการรักษาศีลและการเจริญภาวนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมทางสังคมและศาสนา

5.2 อภิปลายผล

งานวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการค้นคว้าแบบวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากการศึกษาวิจัยแล้วจึงได้นำมาอภิปรายผล การฌาปนกิจ คือ การเผาศพ หรือ การเผาซากศพ หรือการปลงซากศพของมนุษย์ที่ตายที่ตายแล้ว โดยบุตรและคนในครอบครัวและญาติๆ รวมทั้งคนสังคมช่วยกันจัดงานให้กับศพผู้ตายซึ่งตรงกับราชบัณฑิตยสถานกล่าวไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ว่าการฌาปนกิจศพหรือการเผาศพของมนุษย์

เพราะว่ามนุษย์ทุกคนในโลกนี้เกิดขึ้นมาแล้วย่อมมีแก่ มีเจ็บ และตายลงในที่สุด การตายคือการสิ้นใจ, สิ้นชีวิต, ไม่เป็นอยู่ต่อไป, สิ้นสภาพของชีวิตความสำคัญทางพิธีกรรมคือ คุณค่าของความตายปรากฏในรูปแบบพิธีกรรมงานศพ คนโบราณในภูมิภาคนี้เชื่อว่าความมีสำคัญทางสังคมคือ ทำให้เกิดคุณค่าทางสังคมและเครือญาติพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรมหลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พิธีฌาปนกิจศพในอดีตเริ่มจากพิธีที่เรียกว่าการส่งสการ เวลาที่นิยมนำศพไปฝังหรือเผานั้น ได้แก่ ช่วงบ่าย เรียกว่า "ยามผีตกป่า" ก่อนจะนำไปป่าช้าหรือไร่ นา สวน จะนิมนต์พระมาให้บุญก่อน คือมีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุลหลังจากนั้นก็นำศพไปฝังหรือเผา การส่งสการ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และพิธีการฌาปนกิจหลายอย่างดังนี้ สถานที่ฌาปนกิจศพ ใช้เมรุแทนป่าช้า ไร่ นา สวน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีการถ่านและไฟฟ้าแทนฝืน และไม่มีการ โยนไข่ ใช้ไม้ข่มเหง และการโยนผ้าข้ามกองฟอน มีการเปลี่ยนจากการฝังผีตายโหงเป็นการเผาแทน ไม่นิยมการคว่ำภาชนะน้ำและการพลิกบันได สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และชาวบ้านไม่นิยมสร้างบันไดลิงเหมือนในอดีตการตั้งศพ ได้เปลี่ยนจากการวางไว้บนแคร่มาเป็นการบรรจุศพใส่โลง (ในปัจจุบันใช้โลงเย็น)ไม่มีการบังคับว่าจะเก็บศพไว้กี่วัน การตั้งศพไว้นานๆ หรือการฝังศพไว้ 1 ปี มีเหตุผลดังนี้ ญาติมีความอาลัย คอยญาติมิตรที่อยู่ไกล เผื่อมีการเตรียมพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ

สภาพปัญหาการฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ ปัญหาเรื่องสุราและการเล่นพนัน พิธีกรรมในการฌาปนกิจเพิ่มมากขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง สังคมเจริญมากขึ้นสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น และการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นของทางบ้านเมืองทำให้พิธีกรรมในการฌาปนกิจเพิ่มขึ้น จนทำให้พิธีกรรมทางศาสนามีความสำคัญน้อยลงไป ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ก็ไม่เข้าใจแก่นสารหรือสารัตถะจริงๆ ของการฌาปนกิจศพสอดคล้องกับ ธรรมพร สุขมี ได้กล่าวไว้ในวิจัยเรื่องประเพณีงานศพ กระบวนการกลายเป็นสินค้าภายใต้กระแสบริโภคนิยมว่า การจัดงานศพในปัจจุบันจากการศึกษาพบว่าเป็นงานศพที่สำเร็จรูป หน้าที่ของเจ้าภาพถูกแทนที่ด้วยธุรกิจการบริการงานศพ ที่มีทั้งรูปแบบของการจัดงานศพแบบสำเร็จรูป และแยกประเภทของธุรกิจของการบริการออก เป็น ร้านดอกไม้ ร้านบริการเต็นท์ โต๊ะเครื่องเสียง ร้านสังฆภัณฑ์ เป็นต้น ส่วนของผู้ให้บริการเป็นทั้งบุคคลภายนอกเอง และวัดเองที่เป็นผู้ให้บริการ ทำให้การจัดงานศพในปัจจุบันสะดวกสบายมากยิ่งขึ้นตอบโจทก์ของผู้คนในสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น จากคำกล่าวของธรรมพร สุขมี การบริการงานศพในปัจจุบันยังกระจายออกไปสังคมที่อยู่นอกตัวเมืองตามชุมชนต่าง ๆ ในตำบล ในอำเภอต่าง ๆ ได้เกิดธุรกิจเกี่ยวกับงานศพขึ้นและให้บริการครบวงจรเช่นกันกับสังคมเมือง

งานฌาปนกิจซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญของชาวอีสานซึ่งรวมทั้งชาวร้อยเอ็ด เพราะทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีดีขึ้นหลายๆ พิธีซึ่งเกิดจากการฌาปนกิจเป็นแนวคิดทฤษฎีหรือหลักปฏิบัติที่ดีของชาวอีสาน เช่นการประเพณีการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ การฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตของชาวอีสานแล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความรักความใกล้ชิดสนิทสนมกัน การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นเป็นหลักคำสอนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวอีสานยังยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดนั่นคือ ความกตัญญูกตเวที นั้นเองประเพณีเหล่านี้เกิดจากคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของมนุษย์ ความเชื่อเรื่องวิญญาณซึ่งมีมาตั้งแต่

สมัยดึกดำบรรพ์และสืบทอดมาเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานหลายๆ ประเพณี เช่น ประเพณีบุญแจกข้าว และประเพณีในฮีต 12 อีกหลายๆ ประเพณี เช่น บุญข้าวประดับดิน ในเดือน 9 บุญข้าวสากในเดือน 10 เป็นต้น สอดคล้องกับพระครูสุธีคัมภีรญาณได้กล่าวไว้ในการทำวิจัยเรื่อง บุญแจกข้าว รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสานว่า ชาวอีสานเชื่อว่าผู้ตายแล้วยังต้องกินข้าวกินน้ำเหมือนกันคนที่ยังไม่ตาย แต่ไม่สามารถปลูกข้าวกินเองต้องอาศัยลูกหลานญาติพี่น้องผู้ที่อยู่เบื้องหลังทำบุญแจกข้าวแล้วกรวดน้ำอุทิศไปให้เท่านั้น

การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท หลักทิศ 6 เป็นหลักคำสอนที่เป็นหลักการ เป็นแนวคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกัน เพราะทิศ 6 เป็นหลักจริยธรรมเบื้องต้นเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกัน กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาบนโลกนี้แล้วต้องพบเจอกับคนอื่นในสังคมอีกมากมาย เช่น มารดา-บิดา ครู-อาจารย์ มิตรหรือเพื่อน ภรรยา สามี นายจ้าง ลูกจ้าง ซึ่งบุคคลทั้งหลายเหล่านั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงจัดเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม และใช้ทิศต่าง ๆ เป็นตัวแทนของคนแต่ละกลุ่ม คำสอนเรื่องทิศ 6 เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติหรือหน้าที่ของของบุคคลในสังคมควรปฏิบัติต่อกันตามหลักพุทธปรัชญา เช่น การกระทำหน้าที่ต่อกันระหว่างมารดาบิดากับบุตร โดยเฉพาะหน้าที่ของบุตรที่ควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาในข้อ 5 คือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วอุทิศส่วนกุศลให้ เป็นแนวคิด ทฤษฎี ที่บุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาควรกระทำให้มารดาบิดา เริ่มตั้งแต่เมื่อท่านเสียชีวิตบุตรต้องเป็นหลักในการจัดบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลตลอดถึงการฌาปนกิจศพของมารดหรือบิดา เมื่อฌาปนกิจศพเรียบร้อยก็ทำบุญอุทิศให้ท่านตามกาลตามเวลาที่สามารถทำได้ ไม่ปล่อยปะละเลยต่อหน้าที่ของตน

ศรัทธา คือ ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิดศาสนามากมายขึ้นมาในโลกนี้ มนุษย์มีมากมายในโลก ซึ่งต่างถิ่นก็ต่างความเชื่อต่างศรัทธา ซึ่งสามารถแบ่งแยกศรัทธาของมนุษย์ได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อและศรัทธาต่อเทพเจ้าและพระเจ้า ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อหรือศรัทธาในตัวมนุษย์เอง เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในตัวมากพอที่จะกำหนดชตาชีวิตของมนุษย์เองได้ กลุ่มนี้มีพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นศรัทธาที่ต้องประกอบด้วยปัญญา ตรงกับที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความว่า ศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นจะมีลักษณะเป็นศรัทธาที่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ปุถุชนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักน้ำให้เดินหน้าต่อไปไหนการพัฒนาเป็นปัญญาเมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดีทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น

ศรัทธาในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย กัมมสัทธา (เชื่อกรรม, เชื่อกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง วิปากสัทธา (เชื่อวิบาก, เชื่อผลของกรรม, เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน และตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง ศรัทธา 4 อย่างในพระพุทธศาสนาเป็นมูลเหตุให้เกิดความเชื่อถือในคำสอนของพุทธปรัชญาและปฏิบัติตาม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้การทำบุญอุทิศต่อมารดาบิดาของบุตรทั้งหลายเกิดขึ้นได้ง่าย หากบุตรไม่เชื่อผลของการกระทำ การกระทำหน้าที่ของ

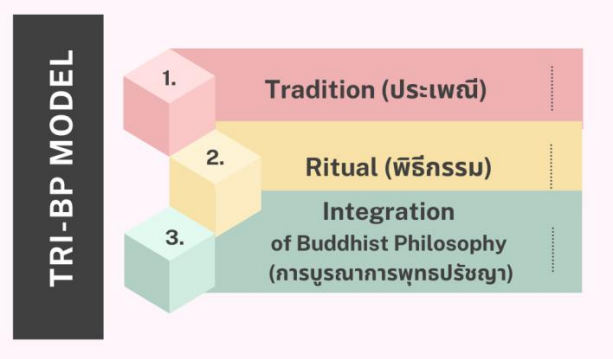
บุตรที่ดีที่มีความกตัญญูต่อมารดาบิดาย่อมไม่เกิดขึ้น การทำความดีอย่างอื่นก็ไม่ บุญกิริยาวัตถุ เป็นแนวคิด เป็นทฤษฎี หรือหลักบำเพ็ญบุญตามหลักพุทธปรัชญา บุคคลผู้หวังบุญกุศลให้กับตนเองและผู้อื่นสามารถบำเพ็ญบุญตามหลักการนี้ได้ การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุนั้น โดยสรุปแล้วบุญเกิดขึ้นได้ 3 ทาง คือ การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา ทานคือการให้วัตถุสิ่งของต่างๆ กับผู้ที่ควรให้ เช่นผู้มีศีล ผู้ที่ขาดแคลน เป็นต้น ศีล คือ ความปกติทางกายและวาจา การให้ทานที่มีผลมากนั้น สิ่งของที่ให้ต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์ ไม่ได้มาอย่างผิดๆ ผิดศีลผิดธรรม ผู้ให้เป็นผู้มีศีล ของที่ให้ทานเป็นของที่บริสุทธิ์ ผู้รับก็เป็นผู้มีศีล การให้ทานลักษณะนี้เป็นการให้ที่มีผลมาก จะเห็นได้ว่าการให้หรือการกระทำดีทุกประเภทนั้นมีศีลเป็นพื้นฐาน การให้บ่อยๆให้เป็นประจำชื่อว่าได้ภาวนา เพราะเป็นการทำความดีที่ยังไม่เคยทำเห้เกิดขึ้นสิ่งที่เคยทำแล้วให้เจริญขึ้นให้ติดเป็นนิสัย ได้ชื่อว่าเป็นการภาวนา บุตร สามี ภรรยา หรือญาติๆ ผู้ผู้มีความกตัญญูรู้คุณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วหากทำบุญอุทิศไปให้ผู้เสียชีวิตตามแนวคิด ทฤษฎี บุญกิริยาวัตถุดังกล่าวมานี้ ก็จะสำเร็จประโยชน์ตามปรารถนา สอดคล้องกับพระครูกาญจนกิจจารักษ์ (บัณฑิต บุญอาจ) ได้กล่าวถึงหลักบุญกิริยาวัตถุในการทำวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นเทวดาตามหลักบุญกิริยาวัตถุว่า หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ (1) พัฒนาตามหลักการให้ทาน โดยก่อนให้ทานฝึกทำใจให้ดีด้วยการระลึกว่า “เราจะให้ทาน เราจะฝังขุมทรัพย์อันเป็นเหตุติดตามตนไปได้” ขณะกำลังให้ทานฝึกทำจิตให้เลื่อมใสด้วยการระลึกว่า “เราจะถือเอาสิ่งที่เป็นสาระจากทรัพย์อันหาสาระมิได้” เมื่อให้ทานแล้วฝึกทำใจให้เบิกบานด้วยการ ระลึกว่า “ขึ้นชื่อว่าทานที่บัณฑิตบัญญัติแล้ว เราก็ได้ดำเนินตามแล้ว ช่างดีจริงหนอ” และฝึกให้ทาน ด้วยมือตนเอง (2) พัฒนาตามหลักการรักษาศีล โดยการฝึกสำรวมกายวาจาใจให้เรียบร้อย ด้วยการสมาทานศีล 5 โดยกำหนดให้เป็นนิจศีล หรือสมาทานศีล 8 โดยกำหนดให้เป็นอุโบสถศีล และ (3) พัฒนาตามหลักการเจริญภาวนา โดยการฝึกอบรมจิตให้สงบ และโดยการฝึกอบรมปัญญาให้เกิด

รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ดตามหลักทิศ 6 นั้นทำให้ทราบว่าประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการทำหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 ข้อที่ว่าเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เพราะบุตรของชาวร้อยเอ็ดแม้จะไปเรียนหรือไปทำงานอยู่ต่างจังหวัด หรือไปมีครอบครัวอยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด เมื่อทราบว่ามารดาหรือบิดาป่วยหนักก็จะรีบกลับมาบ้านเพื่อดูแลท่านอย่างใกล้ชิดจนกว่าท่านจะเสียชีวิต เมื่อท่านเสียชีวิตก็จะช่วยกันจัดการบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศล และนำศพของท่านไปฌาปนกิจและเก็บอัฐิตามหลักพระพุทธศาสนา และยังทำบุญอุทิศให้ท่านตามเวลาและโอกาสที่อำนวยและประเพณีการทำบุญของชาวร้อยเอ็ดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการบำเพ็ญบุญแจกข้าวอุทิศให้แก่มารดาหรือบิดาผู้มีพระคุณที่เสียชีวิต นิยมทำกันหลังจากท่านเสียชีวิต 1 ถึง 2 ปี จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายทำให้ได้ข้อสรุปว่า ชาวร้อยเอ็ดยังยึดมั่นในการกระทำหน้าที่ของบุตรที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาในเรื่องทิศ 6 โดยเฉพาะหน้าที่ข้อ 5 เกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาตั้งแต่เสียชีวิตลงการฌาปนกิจจนถึงการทำบุญอุทิศหลังจากการฌาปนกิจจนเกิดประเพณีบุญแจกข้าวขึ้น สอดคล้องกับพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงการทำบุญอุทิศในหนังสือ หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์ คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร ว่าเมื่อท่านตายทำลายขันธ์ไปตามธรรมดาของสังขารแล้ว บุตรก็ไม่ควรที่จะมัวแต่เศร้าโศกเสียใจร้องไห้รำพันจนไม่มีกระจิตกระใจที่จะทำฌาปนกิจให้ท่าน แต่ควรระงับความทุกข์ในใจแล้วตั้งสติให้ดีพิจารณาเห็นความเป็นจริงว่าทุกคนต้องตายไม่ว่าจะเป็นปู

ย่า ตา ยาย แล้วทำการฌาปนกิจศพของท่านและทำบุญอุทิศให้ท่านตามหน้าที่ของบุตรที่ดี หลักศรัทธา 4 ของพุทธปรัชญานั้น ทำให้รู้ว่าศรัทธา 4 นั้นเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการกระทำ เช่น เมื่อเกิดความเชื่อเรื่องกรรมคือการกระทำและผมของการกระทำ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำให้ชาวร้อยเอ็ดเกิดความตระหนักในหน้าที่ของตนที่ควรกระทำ เช่น กรณีของการฌาปนกิจศพของมารดาหรือบิดาหรือผู้มีพระคุณ นั้นเป็นหน้าที่ของบุตร หลาน และญาติๆที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ควรกระทำให้ผู้เสียชีวิต ทั้งยังได้สร้างกรรมดีอีกหลายอย่างจากการทำพิธีฌาปนกิจให้ผู้เสียชีวิตนั้น ซึ่งจุดเริ่มต้นมาจากศรัทธาโดยเฉพาะการศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และนำสิ่งที่ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามทั้งยังเป็นหลักธรรมที่สาสมารถพิสูจน์ได้ทำให้มีผู้ศรัทธาและนำไปปฏิบัติตาม ถึงแม้เวลาจะผ่านไปสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมความเชื่อใหม่ๆจะเข้ามาสู่สังคมแต่ด้วยพื้นฐานความเชื่อที่มีต่อคำสอนที่สามารถพิสูจน์ได้ซึ่งเข้ากันกับยุคดิจิทัลที่เชื่อในหลักวิทยาศาสตร์ทำให้ชาวอีสานและชาวร้อยเอ็ดสามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้ แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะสร้างผลกระทบต่อพิธีกรรมและการปฏิบัติบ้างก็ตามและจุดหมายหลักก็ยังอยู่เช่นเดิม เช่น การจัดพิธีบำเพ็ญบุญและฌาปนกิจศพจุดหมายหลักคือการทำตามหน้าที่ของบุตรที่ดี และจัดงานให้สมฐานะขอตนเองและผู้เสียชีวิต คล้ายกันกับ**อภิสร มีผล** ได้กล่าวไว้ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธา หมายถึงความเชื่อซึ่ง ประกอบด้วยปัญญาและกลั่นกรองในการตัดสินใจศรัทธามีลักษณะทำให้ใจผ่องใส ทำให้แล่นไปด้วยดีในการบรรลุธรรม ศรัทธามี ความสำคัญตามความหมายและหน้าที่คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

5.3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดที่ศึกษาในบริบทพุทธปรัชญาเถรวาท การคิดค้น Model ใหม่จำเป็นต้องสะท้อนองค์ประกอบสำคัญของการจัดพิธีฌาปนกิจซึ่งสัมพันธ์กับค่านิยมท้องถิ่นและหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดย Model นี้ จะเรียกว่า “TRI- BP Model” ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ Tradition (ประเพณี), Ritual (พิธีกรรม), และ Integration of Buddhist Philosophy (การบูรณาการพุทธปรัชญา) ตามรูปแบบโมเดล TRI-BP Model ดังนี้

ภาพที่ 5.1 แสดงองค์ความรู้ “TRI-BP Model”

1. Tradition (ประเพณี) งานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ดมีรากฐานมาจากประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดงานฌาปนกิจในชุมชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นการรวมตัวของชุมชนและเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ ประเพณีนี้ได้พัฒนาไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของการทำบุญและการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

การปฏิบัติคือ:

- การจัดงานศพที่บ้านของผู้ตายหรือที่วัดในหมู่บ้าน เป็นการรวมตัวของญาติพี่น้องและชาวบ้านที่มาช่วยเหลือกันในการจัดเตรียมงาน

- การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับตามประเพณีท้องถิ่น เช่น การถวายทาน การแจกทานให้กับผู้ยากไร้ในชุมชน

2. Ritual (พิธีกรรม) พิธีกรรมในการฌาปนกิจเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงความเคารพต่อผู้ล่วงลับ ในงานวิจัยพบว่าพิธีกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ดมีการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมทางศาสนากับความเชื่อพื้นบ้าน พิธีกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแสดงถึงการระลึกถึงผู้ตาย แต่ยังสื่อถึงความเชื่อในชีวิตหลังความตายตามแนวทางพุทธศาสนา

การปฏิบัติคือ:

- การสวดพระอภิธรรมและการทำบุญฟังเทศน์เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดี

- การถวายผ้าบังสุกุลและการสวดมาติกา ซึ่งเป็นพิธีที่เน้นการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับโดยการเชิญญาติและบุคคลในชุมชนเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการร่วมทำบุญในวงกว้าง

3. Integration of Buddhist Philosophy (การบูรณาการพุทธปรัชญา) การบูรณาการหลักพุทธปรัชญา เช่น หลักทิศ 6 ศรัทธา 4 และบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจในรูปแบบที่สะท้อนถึงการสร้างความสมดุลระหว่างการทำบุญและการแสดงความเคารพต่อบิดามารดา การบูรณาการเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในหลักธรรมและการปฏิบัติตามพุทธศาสนา

การปฏิบัติคือ:

- การนำหลักทิศ 6 มาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดาผู้ล่วงลับ เช่น การทำบุญและการอุทิศส่วนกุศล

- การเน้นศรัทธาในผลของกรรมที่สะท้อนถึงการเชื่อว่าการทำบุญจะช่วยให้ผู้ล่วงลับได้รับผลบุญและได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี

- การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ซึ่งเป็นการเสริมสร้างบุญกุศลในพิธีฌาปนกิจ

สรุป: TRI-BP Model

TRI-BP Model นี้จึงสรุปองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ Tradition ที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน, Ritual ที่เป็นหัวใจของการจัดงานฌาปนกิจ, และ Integration of Buddhist Philosophy ที่ผสานกับประเพณีและความเชื่อทางศาสนาในชุมชน โดยทุกองค์ประกอบมีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการทำบุญ การแสดงความกตัญญู และการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ในการนำผลจากรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยพบหลักปฏิบัติ 3 ประเด็นที่ควรนำเป็นรูปแบบในการจัดงานฌาปนกิจศพ คือ

การกระทำตามหน้าที่ของตน คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดงานฌาปนกิจศพผู้ที่เสียชีวิต เช่น หากเป็นมารดาหรือบิดาของครอบครัวหนึ่งเสียชีวิตผู้เป็นบุตรควรเป็นหลักเป็นธุระในการบำเพ็ญบุญและฌาปนกิจศพให้เรียบร้อยและสมฐานะของตนและผู้เสียชีวิตซึ่งเป็นการทำหน้าที่ของบุตรตามหลักทิศ 6 และประเด็นต่อมาบุตรหรือบุคคลทั่วเป็นต้องเป็นผู้มีความเชื่อตามหลักคำสอนเรื่องศรัทธา 4 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นพื้นฐานในจิตใจ เช่น เชื่อเรื่องกรรมการกระทำของตนว่ามีผลอย่างแน่นอนทำดีย่อมได้ดีเป็น ทำชั่วย่อมได้ชั่วหากมีความเชื่อเช่นนี้การกระทำหน้าที่นั้นย่อมสำเร็จได้แน่นอนและประเด็นสุดท้ายคือการทำบุญอุทิศในงานฌาปนกิจด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 หากทำการฌาปนกิจตามรูปแบบนี้ย่อมสำเร็จประโยชน์ทั้งผู้อยู่และผู้เสียชีวิตตามหลักการฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

5.4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยในเรื่อง รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้พบว่า มีประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถนำมาทำการวิจัยได้ ดังนี้

1. ประเด็นการฌาปนกิจศพผู้เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุในปัจจุบัน
2. การงานศพปลอดสิ่งเสพติดทั้งหลาย
3. บุญกิริยาวัตถุ 3 ในพิธีฌาปนกิจ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย :

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข้อมูลทุติยภูมิ

1. หนังสือทั่วไป

กนก จันทร์ขจร. (ม.ป.ป.). *ธรรมเพื่อชีวิต.* กรุงเทพฯ: เพชรสยาม.

กรมศิลปากร. (2543). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กองพุทธศาสนศึกษา กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2537). *นวโกวาท*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *พิธีกรรมสื่อประเพณี*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (ม.ป.ป.). *เอกสารประกอบการศึกษาวิชากฎหมายแพ่ง: หลักทั่วไป ภาค 1/2546 บุคคลธรรมดาและหลักทั่วไปว่าด้วยนิติบุคคล.* กรุงเทพฯ: ม.ป.ท..

คณะกรรมการแผนกตำรา. (2552). *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1*. กรุงเทพฯ: มหามกฏราชวิทยาลัย.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. (2537). *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง. (2559). *พิธีเกี่ยวกับความตายในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*. กรุงเทพฯ: มติชนสุดสัปดาห์.

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2561., *ด้ำ แถน กำเนิดรัฐไท.* กรุงเทพฯ: ทางอีสาน.

ชวินทร สระคำ และจำลอง สารพัดนึก. (2538). *พจนานุกรม บาลีไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศพริ้นทติ้ง.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และวิธาน สุชีวคุปต์. (2533). *หลักการดำเนินชีวิตในสังคม*. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ดนัย ไชยโยธา. (2538). *ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.

เดือน คำดี. (2534). *พุทธปรัชญา.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). *ประวัตศาสตร์อีสาน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นภาจรี นำเบ็ญจพล และอมรรัตน์ จันทร์เพ็ญสว่าง. (2537). *จิตวิทยาศาสนา และความเชื่อและความจริง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ กองทุน บี. ทราเวน.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). *ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2.* เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.
บุญตรี ตาแก้ว (ธนิต). (2545). *ธรรมเนียมประเพณีอีสาน.* กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี.
บุญมี แท่นแก้ว. (2542). *ความจริงของชีวิต.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
บุญมี แท่นแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
บุณย์ นิลเกษ. (2526). *เมตาฟิสิกส์เบื้องต้น.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
บุรินทร์ คำกองแก้ว. (2546). *พิธีการศพ.* กรุงเทพฯ: หจก. มณฑลการพิมพ์.
ประยงค์ แสนบุราณ. (2547). *ปรัชญาอินเดีย.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
ปราณี วงษ์เทศ. (2534). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุฟ.
ปรานี วงษ์เทศ. (2534). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย เอกสารประกอบการจัดนิทรรศการเรื่อง "ประเพณี เกี่ยวกับชีวิต ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 17 ตุลาคม – 6 พฤศจิกายน.* กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ.
ปรีชา พิณทอง. (2528). *ประเพณีโบราณไทยอีสาน.* อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
ปิ่น มุทุกันต์. (2535). *มงคลชีวิต.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
ปิ่น มุทุกันต์. (2527). *มงคลชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.
ผาสุก มุทธเมธา. (2535). *คติชาวบ้าน กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฉบับปรับปรุง).* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.
พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). (2544). *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.
พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2535). *หน้าที่ของคน ฉบับสมบูรณ์ คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2535). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2536). *โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแด่...ยุวชน.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2542). *โพธิปักขิยธรรม.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2542). *มงคล 38 ประการ* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2539). *อุดมวิชา* (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2525). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *พจนานุกรรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัทสื่อตะวัน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พระมหาอุดร สุทฺธิญาโณ และคณะ. (2553). *เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ:* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2541). *เพื่อน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชเวที (สมพงษ์ พุรหฺมวโส). (2536). *บรรณานุกรม สัทธาวิเสสวิคคหะ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประดิพัทธ์.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2534). *ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 5* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.

พระสิริมังคลาจารย. (2539). *มงคลตฺถทีปนี ทุติโย ภาโค.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอุปปติสสเถระ. (2541). *วิมุตฺติมรรค.* แปลโดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺจิตฺโต) และคณะ. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด.

พหล แก้วเขียว. (2545). *ฌาปนกิจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2539). *ชุมนุมเรื่องสั้น*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน).

พุทธทาสภิกขุ. (2514). *ทิศธรรมไหว้ทิศอย่างอารยชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายขยายศัพท์ เนื่องในมงคลกาล 100 ปี พุทธทาสพุทธศักราช 2449-2549.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2555). *ภาษาคน ภาษาธรรม.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ภาณุ วังโส. (2549). *การตายเอ๋ย..เราเคยรู้จักเจ้ามาก่อน*. กรุงเทพฯ: บริษัทโหลทองมาสเตอร์พริ้นจำกัด.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2530). *มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 2.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2547). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2526). *อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถภาวิฎีกา ฉบับแปลไทย*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). *หลักสูตรและประมวลการสอบวิชาธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานิต มานิตเจริญ. (2536). *พจนานุกรมไทย*. กรุงเทพฯ: หสน.นิยมวิทยา แผนกการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ้คพับลิเคชั่นส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วิทย์ เที่ยงบรูณธรรม. (2536). *พจนานุกรมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ห.จ.ก.ประชุมทองการพิมพ์.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น. (2540). *ของดีอีสาน.* ขอนแกน: ขอนแก่นการพิมพ์.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. (2553). *วิธีสร้างบุญบารมี* (พิมพ์ครั้งที่ 28). กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวยจำกัด.

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. (2517). *พระปฐมสมโพธิกถา.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2541). *ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2541). *ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมัคร บุราวาศ. (2554). *ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันออก.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

สวิง บุญเจิม. (2536). *ตำรามรดกอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). อุบลราชธานี: มรดกอีสาน.

สวิง บุญเจิม. (2539). *มรดกอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). *งานศพ : ยุคแรกอุษาคเนย์.* กรุงเทพฯ: นาตาแฮก.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2560). *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*. กรุงเทพฯ: นาตาแฮก.

สุนทร ณ รังษี และคณะ. (2538). *ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สุนทร ณ รังสี. (2550). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์,มหาวิทยาลัย.

สุพจน์ (พจน์) กู้มานะชัย. (2546). *ย่อหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

สุเมธ ตันสกุล. (2536). *รูปแบบของพิธีกรรมงานศพ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2532). *สังกัปพิธีกรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
สุวรรณ กลิ่นพงศ์ และวันดี จันทร์ประดิษฐ์. (2552). *พิธีกรรมและประเพณี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2547). *จุดประกายแห่งชีวิต.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศยาม.
โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. (2556). *จริยศาสตร์.* ขอนแก่น: เอ็มมี่ ก๊อปปี้ เซนเตอร์.
หลวงวิจิตรวาทการ. (2541). *ของดีในอินเดีย.* กรุงเทพฯ: บริษัทสวรรค์บุ๊คส์ จำกัด.
อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2540). *คู่มืออภิปรัชญา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
So Sethaputra. (2538). *New model English-Thai dictionary.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

2) ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ และ/หรือสารนิพนธ์

กาญจนา จิตต์วัฒน. (2553). *การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน*. วิทยานิพนธ์นี้ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูกันตธรรมาภิวัฒน์. (2555). *การศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูกาญจนกิจจารักษ์. (2564). *การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นเทวดา ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร (ตุ้มม่วง). (2564). *การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการจัดงานศพของชาวพุทธจังหวัดร้อยเอ็ด*. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูปลัดสังวาลย์ เทวสโร. (2561). *ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูสุธีคัมภีรญาณ. (2559). *บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน*. รายงานการวิจัย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระครูอมรปัญญารัตน์. (2539). *การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในพิธีการจัดการงานศพในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
พระนรินทร์ สีลเตโช. (2556). *การศึกษาวิเคราะห์หน้าที่ในทิศ 6 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปลัดสมยศ เมตฺตาสโย. (2560). *การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับบุพการีบุคคลให้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของบุตรตามหลักพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาคำรบ ธมฺมธโร (หิรัญชาติ). (2547). *มโนทัศน์เกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาทองพูน สติสมฺปนฺโน (เสือเขียว). (2547). *การคบมิตรในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ). (2541). *ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหายุทธกร ปญฺญาสิริ (สัจจรัตนพงศ์). (2547). *ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหารัศมี ชูติโก (ด้วงได้). (2547). *ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวีระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนลุน). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุพร รกฺขิตธมฺโม. (2557). *ศึกษาวิเคราะห์การเผชิญความตายอย่างสงบ ตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม. (2545). *พระพุทธเจ้า: บทบาทและเจ้าหน้าที่ในฐานะพระบรมครู*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระยงค์ยุทธ เทวธมฺโม (จันทะอ่อน). (2560). *การศึกษาวิเคราะห์ปริศนาปรัชญาธรรมในพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พฤหัสบ์ เรืองสมบัต. (2563). *การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพในชุมชนเมือง อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

3) บทความในวารสาร

นภาเดช กาญจนะ. (2538). ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา. *วารสารธรรมศาสตร์*, *21*(3), 84 – 85.

พระนริทร์ สีลเตโช, จรัส ลีกา, พระสมบัติ ฐิตญาโณ, สัญญา ศราตรา. (2561). หน้าที่ของมาดาบิดาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, *18*(3), 391.

ฟื้น ดอกบัว. (2558). พุทธปรัชญาว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, *11*(3), 17.

4) เอกสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

ครูบ้านนอกบล็อก. (2552). *สรภัญญ์...กลอนข้าวสาก วันบุญข้าวสาก (เอนสิบเพ็ง)*. สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2567, จาก https://kroobannok.com/blog/17742.

เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด. (2565). *ประวัติเมืองร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จาก https://th.wikipedia.org.

ศูนย์ข้อมูลสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด. (2565). *ประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จาก http://www.nso.go.th.

สุโข ของชำร่วย. (2566). *งานฌาปนกิจคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร พร้อมขั้นตอนและความเชื่อต่าง ๆ*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จาก https://sukhogroup.com/what-is-funeral-ceremony.

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด. (2565). *ประวัติความและข้อมูลสภาพทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จากhttp://ldd-roiet.com.

อาชว์ ภูริชญ์ น้อมเนียน. (2562). *พิธีเผาศพริมฝั่งแม่น้ำคงคา*. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จาก https://www.silpamag.com/culture/article30615.

5) สัมภาษณ์

พระเทพวชิรคุณาธาร. (2567, 5 มกราคม). เจ้าอาวาสวัดบ้านเปลือยใหญ่/เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระเทพวชิรวิมล, ดร.. (2567, 5 มกราคม). เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง/เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ). สัมภาษณ์.

พระครูปริยัติสุทธิคุณ, ดร.. (2566, 25 สิงหาคม). เจ้าอาวาสวัดบูรพาหนองบัว/เจ้าคณะตำบลหนองบัวอำเภออาจสามารถ. สัมภาษณ์.

พระครูวิเวกสุตาภรณ์, ดร.. (2566, 25 สิงหาคม). เจ้าอาวาสวัดเหนือเสลภูมิ/เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ. สัมภาษณ์.

พระครูสิริธรรมทัศ, ดร.. (2566, 26 สิงหาคม). ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเมืองเมือง/เจ้าคณะตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ. สัมภาษณ์.

พระสุขุมวาทเวที, ดร.. (2566, 10 กันยายน). เจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบูรพาภิราม/ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

บุคลานุกรม

1. พระเทพวชิรวิมล, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาวัดมิ่งเมือง
   เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ)
   สัมภาษณ์ 5 มกราคม 2567

2. พระเทพวชิรคุณาธาร
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านเปลือยใหญ่
   เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
   สัมภาษณ์ 5 มกราคม 2567

3. พระสุขุมวาทเวที, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบูรพาภิราม
   ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
   สัมภาษณ์ 10 กันยายน 2566

4. พระครูวิเวกสุตาภรณ์, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดเหนือเสลภูมิ
   เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ
   สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2566

5. พระครูปริยัติสุทธิคุณ, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบูรพาหนองบัว
   เจ้าคณะตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ
   สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2566

6. พระครูสิริธรรมทัศ, ดร.
   ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเมืองเมือง
   เจ้าคณะตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ
   สัมภาษณ์ 11 กันยายน 2566

7. พระครูพิศิษฏ์สรเวท.
   ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามวัดบึงพระลานชัย
   สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2566

8. ดร.ศักดิ์ศรี ไชยกุฉิน

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการกลุ่มวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด

สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2566

9. นายนิติพงษ์ สุนทราพร

ตำแหน่ง สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเสลภูมิ
พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

สัมภาษณ์ 16 กันยายน 2566

10. นายสมาน จันทรา

ตำแหน่ง ปราชญ์ชาวบ้าน
พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

สัมภาษณ์ 17 กันยายน 2566

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

1. พระครูวาปีจันทคุณ, ผศ.ดร.
   - ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
   - วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก, ป.ธ.3, พธ.ด., ศน.ม., พธ.บ.

2. พระครูสีลสราธิคุณ, ดร.
   - ตำแหน่ง อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
   - วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก, ป.ธ.5, Ph.D., M.A., พธ.บ.

3. ผศ.ดร.จรัส ลีกา
   - ตำแหน่ง อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
   - วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก, ป.ธ.7, Ph.D., M.A., พธ.บ.

4. ผศ.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์
   - ตำแหน่ง รองคณบดีฝ่ายพัฒนานักศึกษาและสื่อสารองค์กร มหาวิทยาลัยขอนแก่น
   - วุฒิการศึกษา น.ธ.เอก, ป.ธ.4, Ph.D., M.A., ศน.บ.

5. ดร.สงวน หล้าโพนทัน
   - ตำแหน่ง อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
   - วุฒิการศึกษา นธ.เอก, ป.ธ.6, พธ.ด., M.A., ศน.บ.

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๒๕๒

๗๑ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เรียน พระครูวาปีจันทคุณ, ผศ.ดร.

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ.ม. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ปรองดองพหุ ว.
ตามคำสั่งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

(พระครูวาปีจันทคุณ,ผศ.ดร.
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘ ๑๐๔๙๕๖๘๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๑๔๘ **วันที่** ๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย (IOC)

เรียน พระครูสีลสราธิคุณ, ดร.

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ยินดีรับเป็นผู้เชี่ยวชาญ
ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

พระครูสีลสราธิคุณ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลียบเมือง ตำบลลงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๖๕๒

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส ลีกา

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘ ๑๐๔๙๕๖๘๔

สะดวกเครื่องมือแล้ว
ด. ส.ใส

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๖๕๒

๑๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยินดีประเมินคุณภาพเครื่องมือ

(ผศ.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์)
6 พ.ค. 67

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชนีย์ เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘ ๑๐๔๙๕๖๘๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔
ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๗๔๘ **วันที่** ๓๐ เมษายน ๒๕๖๗
เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย (IOC)

เจริญพร ดร.สงวน หล้าโพนทัน

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณา

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตร้อยเอ็ด

(ดร.สงวน หล้าโพนทัน)

ภาคผนวก ค
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก
เรื่อง รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้จัดทำขึ้นเพื่อการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านด้วยดี ส่วนข้อมูลที่จะได้นำไปใช้เพื่อจุดประสงค์ในการวิจัยเท่านั้น

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้แบ่งออกเป็น 5 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดหลักการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทย

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานงานฌาปนกิจ

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

1. **ชื่อ**.....นามสกุล.....อายุ..... .....ปี
2. **ที่อยู่**.....เลขที่.....หมู่ที่..... .....
   ถนน.....ตำบล.....อำเภอ..... .....
   จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทร..... .....
   E-mail.....
3. **ระดับการศึกษา** (เรียงลำดับคุณวุฒิจากสูงสุด)
   1.....
   2.....
   3.....
4. **ตำแหน่ง**
   1.....
   2.....
   3.....
5. **ผลงาน/รางวัล**
   1.....
   2.....
   3.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทย

1. ท่านคิดว่าการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทยด้านอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทยด้านคติความเชื่อ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าการจัดงานฌาปนกิจในสังคมไทยด้านสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจ

1. ท่านคิดว่าหลักทิศ 6 เกี่ยวข้องกับการจัดงานงานฌาปนกิจ เป็นอย่างไร?

.....

.....

2. ท่านคิดหลักศรัทธาเกี่ยวข้องกับการจัดงานงานฌาปนกิจ เป็นอย่างไร?

.....

.....

3. ท่านคิดว่าหลักบุญกิริยาวัตถุเกี่ยวข้องกับการจัดงานงานฌาปนกิจ เป็นอย่างไร?

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. บูรณาการการจัดงานฌาปนกิจด้านอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับตามหลักทิศ 6 ในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

2. บูรณาการการจัดงานฌาปนกิจด้านคติความเชื่อให้ผู้ล่วงลับตามหลักศรัทธาในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

3. บูรณาการการจัดงานฌาปนกิจด้านด้านสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้ผู้ล่วงลับตามหลักบุญกิริยาวัตถุในจังหวัดร้อยเอ็ด

.....

.....

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. ความคิดเห็น

.....

.....

2. ข้อเสนอแนะ

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ มา ณ โอกาสนี้
พระครูขันติวราภิรม (อำนวย วรรณพฤกษ์)
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ง
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

1. พระเทพวชิรวิมล. ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาวัดมิ่งเมือง
   เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ)
   สัมภาษณ์ 5 มกราคม 2567

2. พระเทพวชิรคุณาธาร
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านเปลือยใหญ่
   เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
   สัมภาษณ์ 5 มกราคม 2567

3. พระสุขุมวาทเวที, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสพระอารามหลวงวัดบูรพาภิราม
   ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด
   สัมภาษณ์ 10 กันยายน 2566

4. พระครูวิเวกสุตาภรณ์, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดเหนือเสลภูมิ
   เจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ
   สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2566

5. พระครูปริยัติสุทธิคุณ, ดร.
   ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบูรพาหนองบัว
   เจ้าคณะตำบลหนองบัว อำเภออาจสามารถ
   สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2566

6. พระครูสิริธรรมทัศ, ดร.
   ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเมืองเมือง
   เจ้าคณะตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ
   สัมภาษณ์ 11 กันยายน 2566

7. พระครูพิศิษฏ์สรเวท, ดร.
   ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามวัดบึงพระลานชัย
   สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2566

8. ดร.ศักดิ์ศรี ไชยกุฉิน

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการกลุ่มวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด

สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2566

9. นายนิติพงษ์ สุนทราพร

ตำแหน่ง สมาชิกสภาเทศบาลตำบลเสลภูมิ
พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

สัมภาษณ์ 16 กันยายน 2566

10. นายสมาน จันทรา

ตำแหน่ง ปราชญ์ชาวบ้าน
พิธีกรงานฌาปนกิจศพ

สัมภาษณ์ 17 กันยายน 2566

ภาคผนวก จ
หนังสือขออนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๓๔๗

๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระเทพวชิรคุณาธาร

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณ ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว๐๓๔๗

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร ดร.ศักดิ์ศรี ไชยกุฉิน

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ.เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๗๔๗

๒๓ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายนิติพงษ์ สุนทราทร

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ปฏิบัติเป็นอย่างดี
(นายนิติพงษ์ สุนทราทร)

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๑๓๔๓

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายสมาน จันทรา

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์ ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว๑๓๔๗

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูพิศิษฏ์สรเวท

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว๑๗๔๗

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูสิริธรรมทัศ

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความเคารพ

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ปฏิบัติการแทน

พระครูสิริธรรมธัช

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๓๔๗

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูปริยัติสุทธิคุณ

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลตลาด
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว๐๓๔๗

๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูวิเวกศตาภรณ์

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความเคารพ

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๑๓๔๓

๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระสุขุมวาทเวที

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณ ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๓๘๗

๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระเทพวชิรวิมล, ดร.

ด้วย พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF CREMETION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณ ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

พ. เมธีวัชราภรณ์

(พระเมธีวัชราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๑ ๐๔๙๕๖๘๔

ภาคผนวก ฉ
ประกาศอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์

ประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
เรื่อง อนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ปีการศึกษา ๒๕๖๖

เพื่อเป็นการสมบูรณ์แห่งการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เพื่อให้เป็นไปตามข้อ ๑๓ แห่งระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๓ และข้อ ๔ แห่งประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เรื่อง ขั้นตอนการทำและการสอบดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติคณะกรรมการสอบโครงร่างดุษฎีนิพนธ์ (๓ บท) ตามคำสั่งที่ ๒๑/๒๕๖๗ จึงออกประกาศ เรื่อง อนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ปีการศึกษา ๒๕๖๖ ดังนี้

เลขทะเบียนนักศึกษา	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์
๖๔๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๑	พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ (วรรณพฤกษ์)	ดร.อุทัย กมลศิลป์ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
หัวข้อดุษฎีนิพนธ์		
ภาษาไทย	รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด	
ภาษาอังกฤษ	THE MODEL OF CREMATION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE	
วัตถุประสงค์	๑. เพื่อศึกษาแนวคิดหลักการจัดฌาปนกิจในสังคมไทย ๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ๓. เพื่อบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานฌาปนกิจในจังหวัดร้อยเอ็ด ๔. เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด	
☑ **อนุมัติ**	ตามมติคณะกรรมการสอบโครงร่างดุษฎีนิพนธ์ (๓ บท) เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๗	

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

(พระสุทธิสารมุนี, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ช
หนังสือรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์

ที่ จว. ๐๐๖๒/๒๕๖๗

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: รูปแบบการจัดงานฌาปนกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในจังหวัดร้อยเอ็ด

TITLE: THE MODEL OF CREMATION ARRANGEMENTS ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY IN ROI ET PROVINCE

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระครูขันติวราภิรม อนงฺคโณ

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๖๗ วันศุกร์ที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ มติที่ ๕๓/๒๕๖๗ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดภยันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทำวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๑๓ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ออกให้ ณ วันที่ ๑๔ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๗

ลงนาม

(พระมหามงวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.)
ประธานกรรมการ
คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล	:	พระครูขันติวราภิรม (อำนวย วรรณพฤกษ์)
วัน เดือน ปีเกิด	:	วันอาทิตย์ ที่ 26 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2510
ชาติภูมิ	:	เลขที่ 179 หมู่ที่ 12 บ้านกุดแข้ ตำบลนางาม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 45120
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	เลขที่ 155 หมู่ที่ 12 วัดขันตินิวาส ตำบลนางาม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โทร 081-049-5684 / 082-101-0460
การศึกษา	:	พ.ศ. 2534 นักธรรมชั้นเอก ประโยค 1 - 2
	:	พ.ศ. 2549 ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ศาสนาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	:	พ.ศ. 2553 ปริญญาโท ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
หน้าที่การงานปัจจุบัน	:	เจ้าอาวาสวัดขันตินิวาส ตำบลนางาม อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
	:	รองเจ้าคณะอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
	:	พระอุปัชฌาย์